issn 0557-9465

riječi

1-3/2013.
časopis za književnost, kulturu i znanost
Matica hrvatska Sisak

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-3/2013.

riječi

časopis za književnost, kulturu i znanost
Matice hrvatske Sisak
Utemeljen 1969.
1-3/2013.

Nakladnik
Matica hrvatska Sisak

Glavna i odgovorna urednica
Đurđica Vuković

Gost urednik
Andrija Tunjić

Uredništvo
Branko Skrbin, Nataša Nježić, Iva Pavušek, Alma Trauber

Lektorica
Nevenka Klasić

Naslovnica
Ivica Antolčić, Pijetao grivnjaš, 1972.

Oblikovanje
Julija Kozarić

Tisak
MTG TOPGRAF d.o.o.
Velika Gorica

Uredništvo	Ogranak Matice hrvatske Sisak, Rimska 9, 44000 Sisak
Telefon	+385 44 524 556
E-mail	matica.hrvatska.ogranak.sisak@sk.t-com.hr
Internet	www.maticahrvatskasisak.hr

Uredništvo prima ponedjeljkom od 10 do 12 sati. Rukopise ne vraćamo. Cijena pojedinog broja 60,00 kn. Godišnja pretplata 180,00 kn. Ovaj broj tiskan je uz novčanu pomoć Odjela društvenih djelatnosti grada Siska, Županije Sisačko-moslavačke i Ministarstva kulture RH.

USKLIČNIK

1 Ivica Šola / Stari i novi provincijalizmi

TEMA

4 Boris Graljuk / Bojišnice i grobišta hrvatskih vojnika na karpatskom ratištu u prvom svjetskom ratu

JEDAN AUTOR

28 Lana Derkač / Pisanje je svojevrsna terapija
33 Autobiografija?!
36 Anđeli i resetiranje
37 Slučajan odabir
40 Eseji
47 Posvajanje neba

DRAMA

56 Miroslav Međimorec / Oslobođenje Zagreba
77 Boris B. Hrovat / Vulkan u prigorju

PROZA

92 Anela Borčić / Gospa Gusarica
97 Julienne Eden Bušić / "Posejdon"
101 Marina Šur Puhlovski / Brat iz Amerike
106 Josipa Petek / Dresura
108 Anastazija Komljenović / Lujanova stanica
110 Maja Gregl / Anita
113 Sonja Zubović / Amsterdam, Amsterdam
115 Darija Žilić / Tri priče
117 Dorta Jagić / Ušica igle

POEZIJA

120 Krešimir Bagić / Odakle stiže tolika težina
127 Branko Bošnjak / Pjesme
131 Ervin Jahić / Nemjesto
135 Davor Šalat / Razgibavanje duše
139 Franjo Nagulov / Rakova obratnica
144 Melida Travančić / Prizori iz ljudskog vrta
154 Mary Oliver / Pjesme

ESEJ

166 Đurđica Gavranović-Porobija / Lakoćom *Jezika za svaku udaljenost* do poetskog svijeta izgubljenog i ponovo stečenog raja
178 Davor Šalat / Marginalizacija i kreativni otpor – temeljni naglasci hrvatskoga pjesništva 2010. – 2013.
184 Tomislav Škrbić / Ontologija književnosti
187 Tijana Pavliček / Sva lica melankolije

LIKOVNOST

191 Marijana Paula Ferenčić / Umjetnički svjetovi Ivice Antolčića

193 Biserka Goleš Glasnović / Raskošni bestijarij: Korablja na kotaču svijeta

OSVRT / PRIKAZ / KRITIKA

198 Siniša Matasović / Poražavajuće reforme suvremenoga društva u kontekstu propasti sisačke industrije
203 Darija Žilić / Dobitnik Nagrade Kvirin za mlade pjesnike u 2013. godini
205 Tin Lemac / Hod po buktinjama stilskih prijelaza
207 Barbara Vujanović / Ive Šimat Banov: Monografija *Želimir Janeš*

POVIJEST

210 Lisijin govor o uskraćivanju novčane potpore invalidu

Ivica Šola

STARI I NOVI PROVINCIJALIZMI

U SLAVU ŠPIČKOVINE, VUKOVINE I SJEMENA PAPRIKE

Grad nije djelo Božje. Bog je stvorio vrt, dok je grad djelo prvog ubojice, Kaina, koji ga je k tome nepotistički nazvao po svome sinu i tako, otkinuvši komad božjeg vrta, zapiškio teritorij za svoje potomstvo. Prvi grad je mjesto u kojem se skrio čovjek krvavih ruku do lakata.

Ima neke glemabajevšine u nastanku i progrediranju metropola, kako pripovijeda Biblija. U njoj je slika grada negativna, od Sodome i Gomore do Ninive on je mjesto zločina, razvrata, svakojakih perverzija i u stalnom je sukobu s tvorcem vrta, Jahvom, koji zbog toga gradove svako malo razara. Izuzetak je Jeruzalem, sveti grad, u kojem je razapet provincijalac, Isus iz Nazareta, koji je iz provincije promijenio tijek povijesti, pa i danas prema njemu mjerimo vrijeme i brojimo godine, a kojem su Kainovi potomci u metropoli namijenili Abelovu ulogu, kako bi se povijest grada započeta s Kainom nastavila. Znakovito je da se prije smaknuća Isus povlači u vrt, u Getsemanski vrt. Rondo ponovno struji: Bog je stvorio vrt, Kain je stvorio grad, od kojeg Sin Božji traži utočište u vrtu, prije no što gradska svita i elita ne dođe po njega i prikuca ga na križ.

No, ipak, simbol obnovljenog čovječanstva nije selo, niti je to povratak u (Edenski) vrt, već je to grad, Nebeski Jeruzalem. Božje i ljudsko djelo u njemu se u eshatonu pomiruju; on miri u sebi sve različitosti, u njemu ima mjesta i za vrt i za svu šarolikost Kainovog potomstva izmirenog po Isusovoj žrtvi i krvi koja govori rječitije od Abelove. Ako spasenje, svježa krv, novost, dolazi iz provincije, ona se ipak realizira u gradu, u metropoli, što nakon Isusove smrti čine i njegovi učenici, iz provincije Carstva hrle u gradove da bi priopćili novost koja mijenja tijek povijesti i, kako je znano, stradavaju u gradu, u Rimu.

Mentalitet uskogrudnosti

U biblijskoj perspektivi, u perspektivi svjetske povijesti kao povijesti spasenja rubno, provincijsko, ima privilegirani karakter, ali ne kao romantičarska žalopojka izgubljenih rajeva, ili kao paradigma «dobrog divljaka» kojeg civilizacija kvari, već kao mjesto u kojem se jasnije čuje Glas. Bog ne voli «zbor podrugljivaca» koji se sprda s dotepencima ili s rubnim, jer je jedini provincijalizam mentalitet uskogrudnosti koja ne čuje Glas Drugoga i drugoga, to su oni koji «uši imaju a ne čuju» glas «koji viče u pustinji». Provincijalizam je prije svega moralna kategorija, isključenje, bilo da vrt hoće zakoroviti grad, bilo da grad gazi vrt (ekologija) ekonomski ili prijezirom f o n o b e n; dvije strane istog barbarstva uslijed neopranih ušesa.

Špičkovina i Vukovina najbolje su raskrinkali provincijalni mentalitet kukurikavske vlasti čiji vođa često citira Bibliju, pa je gornji uvod, nadam se, dopustiv. I dok je pljuckao po Špičkovini i Vukovini, kada je prvi put sudjelovao u radu EU tijela, Milanović se u maniri najbizarnijeg provincijalca išao nazvati, osim Zagrepčaninom, i Briselcem. Uvijek je fascinantno kada Mara postane Ingrid. U svijetu koji je, prema McLuhanu, postao «globalna Špičkovina» drviti o provincijalizmu iz pozicije Briselca nije samo anakrono, zato oprostite na ovom nepotrebnom tekstu, već naprosto glupo.

Jednako glupo kao kada slušate da je Ivana Brlić Mažuranić hrvatski Andersen, Luka Modrić balkanski Messi, Franjo Tuđman hrvatski George Washington, da je Vukovar ili Škabrnja hrvatski Alamo, kako to reče ministar Kotromanović, pa se od srca nasmijete tom jadnom mentalitetu koji sasvim nepotrebno traži priključak na univerzalno bježeći od vlastitosti i neponovljive pojedinačnosti, poput one Luke Modrića iz zaseoka Modrići pored Obrovca koji je zanat učio po bosanskim oranicama među lokalnim kostolomcima i stoperskim balvanima.

Provincijalci Kant i Rabelaise

Iskompleksiranost i samomržnja loš su put k univerzalnosti. Ništa nije tako provincijalno kao prijezir provincije, samodoznačeni elitizam u kojem čuči palanačka samodopadnost i egocentrizam, koja mitom ide protiv mita, jednom vrstom duhovne lijenosti protiv druge, gdje se polazeći od vlastite tradicije prokazuje druga kao manje vrijedna, gdje se ksenofobija i stereotipi zamjenjuju baljezganjima o urbanosti, o gradu nasuprot selu.

Iako su veliki gradovi, kako veli Chesterton, mjesta u kojima caruje uskogrudnost, skučenost, gdje ljudi, za razliku od malih zajednica, biraju društvo i kvartove u kojima će živjeti, koji odražavaju njihov materijalni status, rasu, naciju ili neke druge sklonosti i predrasude, jer ne živi isti soj ljudi na Pantovčaku i Kozari Boku, u prvom ili petnaestom pariškom arondismanu.

Grad nije mjesto različitosti, već pozornica za grupiranje istih. Nekoć smo živjeli u plemenima, potom, nakon Kainova «izuma» u gradovima ili selima, da bismo danas svi, i plemena i sela i gradovi, preselili na Internet, pa je govor o urbano – ruralnoj suprotnosti u vremenu «građana Interneta» također sve besmisleniji. Što je to zapravo provincijalac, je li putovanje to što nas oslobađa nekritičnosti, samodovoljnosti i stereotipa, kako se stalno govori? Kantu nije bilo potrebno cijeli život ne mrdnuti iz svoga grada da bi uzdrmao cijelo filozofsko naslijeđe, kao što veselom provincijskom liječniku Rabelaisu nije bilo potrebno ispijati kave u centru Pariza kako bi prozreo svu bijedu sorbonskih profesora.

Nabrajati ovdje, od hrvatske do svjetske kulture, provincijalce koji su obilježili ne samo kulturu vlastitog naroda već i promijenili tijek povijesti, znanosti, umjetnosti, misli općenito, a nisu se baš naputovali, ne bi imalo smisla jer za to je potrebna trotomna enciklopedija kojoj urednik ne bi smio biti neki «Briselac» podrijetlom iz Zagore kakvih je hrvatska intelektualna i ina scena prepuna, kao niti netko tko ne zna biti Mara već Ingrid, takvima se i sami Briselci i Ingridice smijulje.

Što je čovjek jadniji i prazniji, to radi veći odmak od vlastitosti u maniri scrutonovske oikofobije, straha od vlastitog doma, previđajući da mjesto rođenja čini devedeset posto biografije, s preostalih deset posto biografiju možete tek poboljšati ili pogoršati. Milanović je jedan od onih koji ju je pogoršao pokazujući da ništa nije provincijalnije od prokazivanja provincijalnosti.

Konstantinović duhu palanke suprotstavlja lik i djelo Josipa Broza

Jedan od autora «s ovih prostora iz regije», kultno mjesto mnogih hrvatskih «slobodomislećih intelektualaca» koji je najčešće citiran u kontekstu kritike i raskrinkavanja provincijalizma nezaobilazni je Radomir Konstantinović čiji je otac, došavši iz neke bosanske kasabe u Srbiju, promijenio prezime da zvuči carski, Kostović u Konstantinović, pa i on pokvario sve s onih deset posto.

Kada čitate Konstantinovićevu «Filosofiju palanke», osim što se radi o lošoj sartrističkoj imitaciji, ne možete je ne čitati kao nastavak očeve konformističke biografije pri čemu sin Konstantinović, kao sponzorirani režimski pisac koji treba raskrinkavati nacionalizam i reakcionarne snage prisutne u provincijalizmu, duhu palanke suprotstavlja lik i djelo Josipa Broza, otvorenog, genijalnog čovjeka koji je, eto, jedini uspio doskočiti palanačkom fašizmu, zatvorenosti i tradicionalizmu, a sve što je bilo prije njega (i Broza) je jadno, provincijski ksenofobično, pa, poput našeg Krleže, pljuvao po kolegama palanačkim etiketama.

Ako palanka znači zatvorenost, kakva je to Konstantinovićeva otvorenost? Kao i Titova koju je toliko hvalio, ili ona Soroševa, to je otvorenost upravo palanačkog tipa – otvorenost za istomišljenike, to je hiperpalanaštvo u smislu otvorene zatvorenosti za neprijatelje njihove otvorenosti sasuto f o n o b e n uz potporu režima ili sponzora. I opet se pokazuje isto, ništa nije tako provincijalno kao antiprovincijska napaljenost na Špičkovinu i Vukovinu. Šteta za onih deset posto Konstantinovićeve biografije kojom je pokvario onih perspektivnih devedeset posto.

Da biste došli iz vrta, iz polja u grad, morate, očito, ponoviti Kainov put, ubiti, u ovom slučaju, vlastitost, skriti se u gradu mijenjajući je za neku nevlastitu univerzalnost, pa su tako i Konstantinoviću fanovi tepali da je «jugoslavenski Sartre», na matrici istog mentaliteta kojim Modrić postaje balkanski Messi a Ivana Brlić Mažuranić hrvatski Andersen.

Kako se već ispričah zbog ovog nepotrebnog teksta u eri Interneta, tako je i s kritikom «kultnog» Konstantinovića čije nosive teze naprosto nemaju smisla. Primjerice, Konstantinović palanački duh definira kao duh lijenosti, tradicionalizma, koje se opire razvoju, novosti. To su riječi (novost, razvoj...) koje u suvremenom kontekstu ama baš ništa ne znače, osim što palanački lijepo zvuče ili naslućuju da je svjetska povijest proces upalančivanja. Naime, famozno «post – moderno» se ne sastoji u pojavljivanju nekog novoga stadija, progresivnijeg ili regresivnijeg u odnosu na prethodni, već kao novost u odnosu na modernitet i to upravo u smislu disolucije pojma «novosti» kao iskustvo «kraja povijesti».

Posthistorija, modernitet i postmodernitet

Prema vulgarnom i uobičajenom mišljenju, pod «krajem povijesti» misli se na kraj svijeta, ljudskog života, na nuklearnu ili neku drugu katastrofu ili apokalipsu. No ono što karakterizira kraj povijesti rastakanje je jednog jedinstvenog procesa te instauriranje, u konkretnoj egzistenciji čovječanstva, određenih učinkovitih uvjeta koji mu daju nepovijesni karakter. Tu mislim na Gehlenov pojam post – historije koji najbolje objašanjava razliku modernitet – postmodernitet.

Pojam posthistorije opisuje stanje u kojem je progres postao rutina. Tako je, u konzumerističkom društvu, stalno stvaranje novih modela zapravo «fiziološka» nužnost zbog preživljavanja sustava, tako da «novosti» nemaju u sebi ništa revolucionarno niti novo, niti «iznenađujuće». «Novost» je zapravo način da stvari (progres) nastave ići dalje na već ustaljeni način, kako u Špičkovini, tako i u Londonu, kao što se pad kupovne moći u Vukovini odražava na Peking. Samo u jednom, dakle, Konstantinović ima pravo, kada tvrdi da nam je iskustvo svijeta palanačko, ili, da se još palanačkije izrazim, posthistorijsko.

Posthistorijsko vrijeme je vrijeme vječnog prezenta, u kojem su prošlost i budućnost nestali, pri čemu je prošlost tehnički shvaćena kao nadvladanost, nakupina starih modela, a budućnost se pretvorila u plansko birokratiziranje života pri čemu je svedena na riječ «projekt», gdje svi govore, od političara do kulturnih djelatnika o «projektima», gdje je jedini imperativ biti bezuvjetno moderan, natjecati se sa samim sobom da budeš svoj suvremenik.

Chesterton i Eliot

Kako ovaj tekst ipak ne bi bio do kraja nepotreban, jedini provincijalizam o kojem ima smisla govoriti jest, u kontekstu vječnog prezenta, vremenski provincijalizam o kojem je govorio Chesterton u kontekstu «demokracije mrtvih», no još snažnije inspiriran njime i Eliot: «U naše doba, kad se čini da su ljudi više nego ikada prije skloni brkati mudrost sa znanjem, a znanje s informacijom te pokušavaju životne probleme riješiti uz pomoć tehnike, javlja se nova vrst provincijalizma, koja možda zaslužuje i novo ime. Taj provincijalizam nije prostorni, nego vremenski; on je od one vrste za koju je povijest samo kronika ljudskih izuma što su poslužili svrsi, a zatim bačeni u staro željezo, od one vrste za koju je svijet isključivo vlasništvo živih, vlasništvo u kojemu mrtvi nemaju nikakva udjela. Opasnost od takve vrste provincijalizma je u tome što mi svi zajedno, svi ljudi na Zemljinoj kugli možemo postati provincijalni; a oni koji se nisu voljni prikloniti provincijalizmu, mogu jedino postati pustinjaci. Kad bi ova vrsta provincijalizma vodila većoj toleranciji, u smislu popustljivosti, moglo bi se više toga reći njoj u prilog; no, čini se vjerojatnijim kako će nas dovesti do veće ravnodušnosti, i to u onim stvarima u kojima se moramo držati jasne dogme ili mjerila, a do veće netolerantnosti u stvarima koje bi se mogle prepustiti lokalnom ili osobnom izboru.» Taj provincijalizam na koji upozorava Eliot (on to piše 1944. godine) već je na djelu.

Briselska totalizirajuća regulativa

U bitnim stvarima koje trebaju biti «dogme i mjerila», kao što je odnos prema drugom, tolerancija je postala tek pristojno ime za ravnodušnost posebno vidljiva u gradovima, dočim se u stvarima «koje bi se mogle prepustiti lokalnom ili osobnom izboru» šilji zob pa Bruxelles najavljuje da uskoro u svom vrtu nećete moći saditi salatu ili papriku, ukoliko sorta nema briselski befel. Iako je Bog stvorio vrt, da biste u svom vrtu u Špičkovini ili Vukovini posadili papriku, ukoliko nemate dozvolu iz Bruxellesa, ni Bog, tvorac vrta, neće vam moći pomoći. Nebeski Jeruzalem u kojem su se vrt i grad stopili, izmirili, poprima konkretnu futurističku povijesnu egzistenciju u kojoj tehnika svojom rutinom «novosti» i «razvoja» postaje eshatološka snaga u kojoj postajemo svi sve u Jednom, na način koji već sada sluti elektronička mistika i sukladna retribalizacija, kao i briselska totalizirajuća regulativa, ponekad toliko bizarna da goni na smijeh.

No prije toga trebalo je ubiti vrijeme, umjesto Abela, trebalo je ubiti memoriju, negirati korijene, e da bi se na pustopoljini memorije natandarili «Briselci» poput našega premijera i na njoj zasadili sjeme svoje praznine i «otvorenosti». Oni koji se nisu voljni prikloniti toj vrsti vremenskog provincijalizma, kako veli Eliot, mogu jedino postati pustinjaci, ili se odseliti u Špičkovinu, dobro oprati uši i čekati glas pa, čuvši ga, otrčati u grad, u Bruxelles, kako bi priopćili novost. Dakako, u nadi da onaj koji to učini neće biti razapet, da ne nosi vijest iz pustinje iz mržnje prema gradu, već da ga učini boljim, da se prestane brinuti za papriku u mom vrtu, jer to znam i sam.

Neće doduše Bruxelles bukvalno zabraniti papriku na okućnici, no plaši ta provincijalna ravnodušnost i nebriga prema sjemenu memorije, i istovremena strast i briga prema sjemenu paprike po zabačenim europskim vrtovima, pri čemu «razvoj» i «novost» postaju sustavna proizvodnja zaborava a prošlost suvišan teret. Dobri, stari prostorni provincijalizam postat će uskoro tražena roba, utočište od totalitarizirajuće moći tehnike, provincijalizam u kojem vrt nije «resurs» već vrt naprosto.

Boris Graljuk

BOJIŠNICE I GROBIŠTA HRVATSKIH VOJNIKA NA KARPATSKOM RATIŠTU U PRVOM SVJETSKOM RATU

Smatramo da je obveza našega društva u predmetu istraživanja problematike Prvog svjetskog rata prije svega sustavno sakupljanje podataka i stvaranje zemljovida lokaliteta na kojima su u vrijeme rata bila groblja naših vojnika. Na tim bi se prešućenim i zaboravljenim mjestima trebala obnoviti nadzemna obilježja kao znak spomena i poštovanja sunarodnjaka poginulim vojnicima u bezumlju rata daleko izvan domovine. No ima mjesta gdje obilježja nikad nisu ni bila podignuta.

Ela Jurdana, Dadoh zlato za željezo, Prvi svjetski rat u zbirkama Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb, 2011, 94.

Tijekom2014. godine, u svim europskim državama i u mnogim zemljama u svijetu obilježavat će se 100-ta obljetnica od početka Velikog rata, kasnije nazvanog Prvisvjetski rat, do tada najvećeg i prvoga globalnog ratnog sukoba vodećih velesila s najvećim ljudskim i materijalnim žrtvama u dotadašnjoj povijesti.

Uslijed složenih političkih i gospodarskih suprotnosti, a posebno neprijateljskih namjera i planova za osvajanjima određenih teritorija u Europi i kolonijalne ekspanzijete s tim u svezi nagomilanih vojnih resursa, neke od postojećih imperija samo su čekale priliku za početak rata i osvajačkih pohoda.

Atentat koji je Gavrilo Princip, bosanski Srbin izvršio u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine na austrijskog nadvojvodu i prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu, bio je dovoljan razlog da Monarhija navijesti ratSrbiji. Nakon atentata 25. srpnja objavljena je djelomična mobilizacija a 31. srpnja 1914. car Franjo Josip potpisuje opću mobilizaciju. Za dva tjedna većina europskih država bila je u ratu.

U trenutku kada ljeti, točnije 12. kolovoza, 1914. godine austrijske trupe prelaze rijeku Drinu o s v a j a j u ć i iz više pravaca Srbiju, četiri ruske armije prodiru duboko u austrijsku Galiciju i Bukovinu, a njemačke trupe već ratuju u Belgiji napredujući prema Francuskoj. Vrlo brzo u rat ulaze i druge države svrstavljajućise u dva suprotstavljena tabora;

- Središnje (centralne sile): Njemačka i Austro-Ugarska, Bugarska (od listopada 1914.) i Turska (od studenog 1914).,
- Sile saveza ili Antante /Entente/: Francuska, Velika Britanija i Rusija. Njima se pridružuju Belgija, Srbija, Crna Gora, Japan, Italija /od svibnja 1915./, Rumunjska /od kolovoza 1916./, Sjedinjene Američke Države /od travnja 1917./ i Grčka / od lipnja 1917./.

U tom prvom globalnom ratu sudjeluju i Hrvati, odnosno vojno sposobni muškarci iz Srijema, Slavonije, Moslavine, Podravine, Međimurja, Baranje, Bačke, Banovine, Korduna, Like, Primorja, Prigorja, Hrvatskog zagorja, Žumberka i drugih hrvatskih krajeva s područja današnje Hrvatske. Jednako tako u ratu sudjeluju Hrvati iz Istre, Kvarnera, Dalmacije i Boke kotorske. Osim iz krajeva s područja današnje Hrvatske, Hrvati su uz Bošnjake i Srbe najbrojniji u bosanskohercegovačkim pukovnijama. Veliki postotak Hrvata bio je i u pukovima iz jugoistočne Austrije (Gradišće), Vojvodine, jugoistočne Mađarske.

O Prvom svjetskom ratu, o udjelu i stradanjima Hrvata u njemu u najvećoj mjeri desetljećima se šutjelo, čemu su najbolji dokaz sadržaji povijesnih udžbenika tijekom proteklog stoljeća. Ali kako iz malo koje hrvatske obitelji rijetko tko nije imao nekoga tko je sudjelovao u tom ratu, od kojih je veliki broj poginuo, bio ranjen ili se nije vratio iz srpskog, talijanskog i najvećim brojem

iz ruskog zarobljeništva, taj teški rat se duboko urezao u pamćenje naroda. Narodnoj memoriji pridonosila su i rijetka djela memoarskog karaktera sudionika Prvog svjetskog rata poput Petra Vrgoča, Slavka Pavičića itd. Književni opus Miroslava Krleže u značajnoj mjeri je upravo motivirana stradanjima hrvatskih vojnika domobrana u Galiciji /ukr. Haličini/.

Od osamostaljenja Republike Hrvatske tiskano je nekoliko radova kojima se nastoji tema o Hrvatima u Prvom svjetskom ratu revalorizirati i aktualizirati. Primjerice, u Hrvatskoj reviji Matice hrvatske prigodom 90. obljetnice početka rata, objavljeni su prilozi Ljubomira Antića, Dinka Čuture i Lovre Galića kojima se u bitnim pokazateljima osvjetljava povijesni i vojni kontekst te mjesto i uloga Hrvata unutar postrojbi austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu.[1)]

Austrougarska vojska bila je sastavljena od pripadnika različitih nacionalnosti sukladno etničkom stanovništvu pojedinih pokrajina. Nijemci su činili 25%, Mađari 19,5%, Česi i Slovaci 16,5%, Hrvati i Srbi 10,5%, Poljaci 10%, Ukrajinci /Rusini/ 8,5%, Rumunji 6,5%, Slovenci 2,5%, Talijani i ostali 2,5%.[2)]

Od 100 austrougarskih vojnika 25 su bili Nijemci i Austrijanci, 23 Mađari, 13 Česi, 9 Hrvati i Srbi, 8 Poljaci, 8 Ukrajinci 7 Rumunji, 4 Slovaka, 2 Slovenca, 1 Talijan i ostali.

Vojna popuna na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije

U vrijeme početka Prvog svjetskog rata zajedničku vojsku Austro-Ugarske činile su:

- Carska i kraljevska vojska (Kaiserliches und koenigliches Heer K und K,
- Carska i kraljevska mornarica) K.und K. Kriegsmarine.

Uz jedinstvenu vojsku ustrojene su i jedinice zemaljske obrane;

Carsko-kraljevsko domobranstvo (Kaiserlich – koenigliche Landwehr, K und K Landwehr), za austrijski dio Monarhije, te Kraljevsko ugarsko hrvatsko domobranstvo / Magyar kiraly honvedseg (Honved), za ugarski dio Monarhije.

U okviru Honveda Hrvati su formirali Hrvatsko domobranstvo pod Mađarskim ministarstvom zemaljske obrane s posebnim statusom i s hrvatskim jezikom kao zapovjednim. Još od 1912. g. domobranstvo je izjednačeno sa stalnom zajedničkom austrougarskom vojskom.

---

1 Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, Pregled ratnih operacija, Hrvatska revija, Časopis Matice hrvatske IV, (2004) 3, Zagreb, 2004. 13-60. isti; Vojnopolitička situacija uoči rata, Hrvatska revija, časopis Matice hrvatske IV (2004), 2, Zagreb, 2004, 22-44.

2 Petar Tomac, Prvi svetski rat 1914 – 1918, Beograd, 1973., 53 fn 39.

Na početku rata 1914. godine temeljnu mrežu austrougarske vojne sile činilo je sedamnaest teritorijalno raspoređenih korpusa. Tijekom rata formirani su i drugi korpusi.

Sukladno teritorijalnoj podjeli Monarhije bile su ustrojene i hrvatske komponente austrougarske vojske. Hrvati, Talijani i drugi u Dalmaciji i Istri bili su regrutirani u postrojbe Zajedničke vojske i Landwehra, a u Hrvatskoj i Slavoniji u postrojbe Zajedničke vojske i domobranstva. U Srijemu, Bačkoj i Međimurju vojno sposobni muškarci ulazili su u postrojbe zajedničke vojske i honved.

Landwehr/ prva je moderna nacionalna hrvatska oružana sila čije su postrojbe zajedno s drugim postrojbama Monarhije sudjelovale u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878. godine.

XIII. zagrebački korpus

XIII. zagrebački korpus (zbor) činile su dvije osnovne komponente popunjavane s područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

a) zajednička vojska,

b) domobranstvo.

Zajedničku vojsku činili su; pješački pukovi, konjički pukovi, samostalni bataljuni i topništvo.

Domobranstvo ili Honved činili su; pješački pukovi, etapni bataljuni, civilne i radne čete, konjički pukovi i domobranski husari.

Mjesta vojarni zajedničke vojske bili su za pješačke pukove;

- Bjelovar - 16. (Varaždinski) pj. puk,
- Zagreb; 53. pj. puk,
- Petrovaradin; 70. (Jelačićev) pj. puk,
- Osijek; 78. pj. puk,
- Otočac; 79. pj. puk,
- Karlovac; 96. pj. puk,
- Zagreb/Karlovac, 135. pj. puk. (od 1918.)
- Gradiška, 116. pj. puk. (od 1918.) ?????

Konjički pukovi bili su u Varaždinu (5. ulanski puk) i Osijeku (12.ulanski puk), a samostalni pukovi sjedišta su imali: Zagreb; 31.lovački bataljun, Osijek; 4. pješački bataljun – pioniri, Zagreb;13. SB opkopari. Topništvo su činile jedinice poljskih topova, poljskih haubica, teških haubica i brdskih topova sa sjedištima u Zagrebu, Osijeku i Varaždinu.

Sjedišta vojarni domobranstva i Pučkog ustanka (Honved) bila su: Zagreb; 25. pješački puk i pučki ustanak, Karlovac; 26. pj. puk i pučki ustanak, Sisak; 27. pj. puk i pučki ustanak, Osijek; 28.pj. puk i pučki ustanak.

Od 1916. g. s područja Zagreba, Siska i Karlovca formiran je zajednički 33. pješački puk i pučki ustanak te 311. pj. puk u Novoj Gradiški.

U Varaždinu je bilo sjedište domobranskih husara, a u Zagrebu 42. divizijska artiljerijska brigada i 6. domobranska regimenta poljskih topova.

Hrvati su popunjavali u znatnom broju i druge sastavnice korpusa u zajedničkoj vojsci i domobranstvu (landwehru/honvedu) u Monarhiji a posebno IV. - Budimpešta, V. - Bratislava, VII. - Temišvar i II. – Beč.

Osim u XIII. zagrebačkom korpusu najveći udio Hrvata u austrougarskim postrojbama bio je u XV. bosanskohercegovačkom korpusu sa sjedištima pukovnija u: Sarajevu - BH1, Banja Luci - BH2, Tuzli – BH3, Mostaru – BH4 i u topničkim vojarnama u Sarajevu (podređeni topnicima u Lvovu (Lviv ukr.), Mostaru (potčinjeni topnicima u Košicama) i Tuzli (potčinjeni topnicima u Nagyszeben).[3)]

Odnosi snaga austrougarske i ruske vojske

Na samom početku Monarhija se opredijelila za vođenje ofenzivnog rata protiv Srbije i defanzivnog na svojim sjeveroistočnim granicama protiv Rusije. Nakon ruskog brzog zauzimanja Galicije i Bukovine, austrougarski vojni stožer pristupa ofenzivno-defanzivnoj taktici u svrhu povratka izgubljenih područja.

Od 20. kolovoza 1914.g. na sjeverno ratište Austro-Ugarska je grupirala deset armijskih korpusa, tj. trideset tri pješačke divizije, deset konjičkih divizija, jedanaest landšturmskih brigada, osam marširnih brigada formiranih u četiri armije i jednu armijsku grupu.

Vojska je na frontu prebacivana željeznicom, a kasnije na pojedine dionice i pješačenjem. Do 31. kolovoza na sjeveroistok je željeznicom prevezeno 1.204.000 vojnika. Zapovjednik svih austrougarskih operativnih snaga bio je nadvojvoda Fridrich a načelnik stožera general Konrad.

Rusija je za prve sukobe s austrougarskom armijom od predviđenih dvadeset osam korpusa odredila šesnaest korpusa, prema Njemačkoj devet, a ostalih tri iz Sibira, Turkestana i Kavkaza stizali bi u sljedećim mjesecima. Za jugozapadnu frontu, kojom je zapovijedao gen. Ivanov, Rusija je angažirala 45 pješačkih divizija, 3 streljačke brigade i 18 konjičkih divizija, ukupno 744 bataljuna i 444 eskadrona, plus snage za zaštitu granice i jedan korpus konjice.

Unutar nacionalnog sastava redovne i mobilizirane vojske Carske Rusije za rat protiv Njemačke i Austrougarske, osim pretežito pripadnika ruske i ukrajinske nacionalnosti kao i poljske i baltičkih naroda, veliki postotak činili su, Židovi, Nijemci, Tatari i pripadnici brojnih azijskih naroda od Urala do Kavkaza i iz daleke Sibirije.[4)]

Na širokom ruskom jugozapadnom frontu djelovale su 4., 5., 3. i 8. armija; koje su popunjavale četrdeset pet pješačkih divizija, tri streljačke brigade, osamnaest konjičkih divizija, ukupno 744 bataljona i 444 eskadrona.

Prva bitke Hrvata u austrougarskoj vojsci

Dana 20. i 22. kolovoza Konrad pokreće na sjevernom pravcu opću ofanzivu s 1., 4., 3., i dijelovima 2. armije na liniji Nemiriv – Cišanov - Tarnohorod – južna obala Taneva i Sana.

U isto vrijeme na istočnim granicama Austro-Ugarske (Galicija) kod Husjatina, Ternopilja i Brodija, prodiru ruske snage osvajajući središnji prostor Galicije između rijeka Dnjistra i Pruta.

Vojnici BH 3. pukovnije ratuju u sklopu mađarskog IV. korpusa boreći se oko južnih mjesta od Ljviva na potezu Rudki, Pidhajčiki, Hlopy, Komarno, Berezec. U jurišima se ginulo u velikom broju a najviše vojnika palo je pred selom Horožanka Velika, gdje je izgubljena polovica 3. BH pukovnije. Velike borbe vodile su se i u šumi istočno od gradića Ščireca s više tisuća poginulih Mađara iz 69. pukovnije, Ukrajinaca iz XI lavovskog korpusa 29. i 22. pukovnije iz Bukovine i iz dviju satnija Bošnjaka. Svi poginuli su u pravilu pokapani na mjestima pogibije. Nešto istočnije a jugoistočno od Mikolajova borili su se Karlovčani iz 96. pukovnije, također s velikim gubicima.

Od Rave Rusjke do Dnjistra nastavljaju se krvave borbe stotina tisuća vojnika, teškog i lakog topništva, konjice i pješaštva s puno dramatičnih obrata i jako velikih gubitaka.

U bitkama pod Ljvivom sudjeluju i Hrvati zajedno sa Srbima i Bošnjacima iz 3. BH pukovnije i ostalih BH pukovnija iz XV. Sarajevskog korpusa, zatim postrojbe karlovačka 96. pukovnije i 70. srijemske Petrovaradinske pukovnije.

General Petar Blašković, natporučnik 3. bos.-herceg. pukovnije zajedno sa svojim suborcima sudjelovao je i opisao ove teške borbe.

BH 3. bila je u sklopu 31. budimpeštanske divizije, IV zbora, čiji je zapovjednik bio general konjaništva Terstyansky, a zapovjednik vojske bio je general konjaništva Bohm-Ermelli… Još prije zore 8. rujna alarmirani smo u selu Piniani uz Wielkie Bloto i stavljeni upokret na Rutki, Podhaczyki, Chlopy, (Komarno), Brzeziec sve do dvorca Lukacz. U punoj ratnoj opremi bio je to vrlo naporan marš od preko 42 kilometra.. Cijelu je noć trajala kanonada. Na obzorju smo vidjeli rumenilo upaljenih sela i čuli smo viku razjarenih ratnika, koji su se borili u obližnjem mjestu

3 D.Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, Hrvatska revija 3, 56-57.

4 *Narodi evropske i azijske Rusije; Velikorusi - 55 667 469, Malorusi /Ukrajinci/ - 22 380 551, Bjelorusi – 5 885 547, Poljaci – 7 931 307, Židovi – 5 063 156, Nijemci – 1 790 489, Tatari – 1 600 000, Litvini 1 550 000, Armenci - 1 173 096, Rumunji – 1 121 669, Švedi – 305 000, Grci – 186 923, Bugari – 172 659,Česi – 50385, Baškirci – 1 321 363, Brdjani Kavkaza - 1 091 782, Šuvaci - 843 755, Kirgisci – 200 000, Kalmiki – 190 648, Meščerjaci – 171 620, ostali… Ilustrovani list, br. 51, Zagreb 1914. str. 1216.*

sjeveroistočno od našeg prebivališta, te njihovo žestoko pucanje. (Tuliholovi, Konjuški Tuliholivsjki, op. B.G.) *Povici, vapaji i udarci dopirali su ciele noći do naših ušiju…*

*Iza svanuća krenula je naša pukovnija s majura u jugoistočnom pravcu preko sela Nowa Wies, Podzwierzyniec i Tatarynov… Sjevernije od nas kod sela Rumno bjesnila je još bitka, a i s jugo iztoka od Nikolajova, gdje su se borili Karlovčani, (*96. pj. pukovn. op. B.G.*) tutnjila je žestoka kanonada. Produžili smo mladom šumom do zaselka Kruszeniec i pod zaštitom šume zauzeli pripremni postav za napredovanje u sjeveroistočnom pravcu prema selu Horožanna Wielka. Bitka je odmah u početku tražila težke žrtve, osobito iz redova starijih častnika. …poginuo je naš dobri drug , kapetan, a čim smo pošli napried pao je na mjestu, gdje je izdao dispozicije, i sam zapovjednik pukovnije Breit... Zatim je kao najstariji preuzeo zapovjedništvo pukovnije bojnik barun Joseph Henriques de Ben – Wolsheimb, ali je njegova zviezda bila samo kriesnica. Nije naime ni pun sat zapoviedao i već je poginuo, a zapovjedništvo je primio kao peti, najstariji kapetan pukovnije Osječanin Jeras, pošto više nismo imali stožernih častnika..*[5)]

Svjedočenje Vinkovčanina dr. Antuna Vrgoča

U paničnom povlačenju po kiši i seoskim blatnim putovima pred brojčano nadmoćnim Rusima od gradića i sela unaokolo Ljviva prema zapadu do Sambora i dalje u planinsku unutrašnjost Karpata nailazilo se na brojna popaljena sela, sela u plamenu, na brojne nepokopane mrtve..

O tragičnim dimenzijama spaljenih sela, pobijenih vojnika i civila u austrougarsko-ruskom srazu u borbama oko Ljviva svjedoči i Vinkovčanin, pričuvni niži časnik Antun Vrgoč.

U jučerašnjem boju u selu Rumno palo je i ranjeno šesto i osam naših vojnika… Nakon što smo se skupili krenula je naša regimenta na brežuljak iznad sela. Počeli smo se polako gibati zastajkivajući. Na cesti i uz cestu ležale su lješine poginulih vojnika, na koje se nitko nije obazirao. U ovom dijelu Galicije vodile su se borbe skoro kod svakog sela. U kojegod bi mjesto došli vidjelo se, da je rat. Sve je bilo razrušeno: kuće, zgrade, oruđe, polja razrovana, drveće polomljeno i izrovano, ceste razrušene. Dijelovi su kuća, krovovi i grede ležali uz jame iskopane od eksplozija granata. Svako je selo, svaka je zgrada, svaka je kuća bila na drugi način oštećena i razorena.

U razorenim selima, iskidanim šumama ležale su porazbacane lafete, točkovi ruskih i naših topova, dijelovi kola za municiju i tren, polomljene ruske i naše puške pješaka. Na sve moguće načine ubijeni vojnici i jedne i druge ratujuće strane a i po gdjekoji građanin rasijani su bili u raznim položajima svuda i u selu i u šumi i u poljima i na brežuljcima. Gdjegdje su bili i grobovi, koje se je moglo opaziti iz daleka U veću ili manju gomilu grobova bio je utaknut štap ili deblji prut, a rjeđe križ kao znak, da ovdje u zajedničkom grobu leže mirno kao prijatelji, i ruski i naši vojnici, do nedavno krvni neprijatelji. U većini su slučajeva bili grobovi površno pokriti. …Bacalo se u jame, mi bi građanskim izrazom rekli sahranjivalo se samo one mrtvace koji su bili u blizini iskopane jame a drugi su ostajali na mjestu gdje su poginuli…

Iz naših opkopa, koje smo zaposjeli, vidjelo se rano u jutro da pred nama leži valovita ravnica prema istoku, s kojom u daljini od dva kilometra paralelno leži šuma, koja se na pol kilometra dalje doticala humova i brežuljaka na istoku. Taj istočni rub šume zaposjela je jedna kumpanija, a druga je postavila jake straže po šumi nasuprot selu. Sav prostor između šume i sela, livade i oranice bile su zasijane mrtvim vojnicima koji su ležali većinom u redovima. Po svoj prilici se ovdje odigravao boj sa strojnim puškama i jedne i druge ratujuće strane...[6)]

I dalje; *U selima gdje je bila fronta, izgledalo je da su svi domovi izumrli. Stanovnici su se gotovo svi razbježali, a mnogi koji su ostali bili su poubijani. Zato je u svim ovim selima neposredno iza fronte bilo vrlo malo stanovništva...*

Nakon neuspjelog austrougarskog «koncentričnog napada na neprijatelja» na potezu od Sana – Taniva – Cišaniva, Nemirova – Janiva do uključno Mikolajiva kog Ljviva, 10. i 11. rujna, Konrad naređuje povlačenje austrougarske vojske prema istoku, iza rijeke San.

Nešto kasnije, 17. rujna, povlače se i 1., 4., i 3. armija na zapadne pozicije iz rijeke Dunajeca. Do 21. rujna ruska 9. armija izbija na rijeku Visloku, 4. i 5. armija zapadno od Sana.

Do 26. rujna ruska 3. i 8. armija su u potpunosti očistili prostor oko rijeke San i Przemysla kada je otpočelo i opsjedanje ovog najvećeg utvrđenja na karpatskom ratištu.

Velika Galicijska bitka bila je završena sa zastrašujućom bilancom; oko 250 000 mrtvih i ranjenih i 100 000 zarobljenih austrougarskih vojnika i 216 topova. Nenadoknadiv je bio velik gubitak obrazovanog aktivnog časničkog kadra i vojnika. I ruski su gubici bili jako veliki, iz stroja je izbačeno oko 250 000 vojnika i časnika. Ovaj masovni pokolj radi kontroliranja Galicije preskupo je plaćen i na jednoj i na drugoj strani. A rat nije završen, to je bio samo tromjesečni zastrašujući početak. Rat se tek rasplamsavao.[7)]

5 isto, 354.-356.

6 A. Vrgoč, Moje uspomene na svjetski rat, Zagreb, 1937., 54-57.

7 P.Tomac, isto.,

Prve informacije o ratovanju 96. c.k. karlovačke pješačke pukovnije

O prvim mjesecima ratovanja 96. karlovačke pješačke pukovnije na karpatskom ratištu izvještava Ilustrovani list s konca 1914.g.;

...Potomci naših starih Banovaca, kršni sinovi banskog Korduna, vojnici 96. karlovačke pukovnije, osvjetlali su u ovom svjetskom ratu lice sebi i svojim pređima. Oni o kojima se gotovo ništa ne govori i ne piše, izim listine gubitaka, koja je iskazala od svih hrvatskih pukovnija najveći postotak palih i ranjenih junaka, koji mučke, bez bučne pjesme, bez ovacija i oproštajnih govora polaze na ratište isto onako, kako su im negda oci za Napoleonovih i Radeckijevih vojna polazili u Italiju – polaze i oni... Karlovačka 96. pukovnija «sechundnenzigeri» . dodijeljena je 7. temešvarskom vojnom zboru i ujedno je jedina hrvatska pukovnija koja se od početka bori na sjevernom ratištu.

Zapovjednik 3. (karpatske) armejepoznati naš general Boroević rekao je zapovjedniku pukovnije, junačkom pukovniku S. Pilaru; «Što je učinila Vaša pukovnija u ovom ratu , to će se tek poslije rata moći pravo procijeniti, a ja ću se za to pobrinuti».[8)]

Krvave borbe za kotu 668 u Užočkom klancu

Pri koncu listopada 1914. vodile su se bespoštedne borbe za kontrolu Užočkog prolaza, iz pravca Užgoroda (ukr. Užhoroda) na sjeveroistočnom rubu Panonske nizine preko Karpata na Sambir i središnju Galiciju. Jedna od posebno teških borbi vodila se s noći 21/22. listopada 1914. kod mjesta Sokolyky za teško pristupačno uzvišenje – kotu 668.

Uz Budimpeštansku 32 pukovniju te pučke ustanike «Landsturm« iz Beča sudjelovali su i vojnici 3. Bosansko-hercegovačke pukovnije. O katastrofalnoj ratnoj epizodi, sudionik te borbe general Petar Blašković piše;

…Pet smo dana ležali na padini visa 668. Pošto smo ustanovili da su se Rusi utvrdili u tri linije i da pred svojim rovovima imaju zapreke od bodljikave žice, koje smo tada prvi puta ugledali… Dana 21. listopada 1914. oko 11 sati prije podne izdana je zapovijed da će točno u dva sata poslije podne divizija jurišati na vis kote 668, na obronak prema istoku i na padinu k zapadu prema državnoj cesti Turka-Sambor... Cijelu pukovniju BH 3 odredili su za juriš, te nije ni jedan vod ostavljen u pričuvi. …Imali smo samo još ostatak elite predratnih častnika naše pukovnije, koja je najbolje, što je imala, izgubila odmah u početnim bitkama na srbskom, galicijskom i karpatskom ratištu…

Muk pred smrt... naše su se jedinice šuljale prema neprijatelju, neopažene u gustoj magli. Onda je započela puščana vatra i štektanje strojnih pušaka…

Pojedinci su se vraćali sami ili u skupinama te pripovjedali o groznom pokolju pred samim neprijateljskim položajem. U predvečerje su se vratili ostatci dviju satnija našeg prvog bataljuna koje su jurišale na sam vrh…Pripovijedali su mi, da su nadporučnik Kanovnik i narednik Bešlagić – sjajni obučavatelj dočasničke škole bosanske treće pukovnije – s malom skupinom preostalih ljudi isukanim sabljama jurnuli na ruske pričuve u šumi, ali su kod juriša svi od reda poginuli. Ostali dijelovi jurišnih četa nastradali su pred samim neprijateljskim položajem u žičanim zaprekama i na samom nasipu rova.

Gubitci naših časnika kod juriša još su žalosniji od gubitaka momčadi. Od djelatnih častnika cijele pukovnije, koji su pošli na juriš nije se nitko više vratio, niti je bio ranjen, niti je pao u zarobljeništvo, već su svi od reda poginuli…

Drugog dana prijepodneva dalekozorom su se mogli vidjeti u redovima prema ruskim položajima ležeći nanizani austrougarski vojnici. Bili su to leševi vojnika duž ruskog položaja koji su nalikovali dobro poravnanoj rojnoj liniji pri napadaju.Linija je bila gusta i šarena – po dva vojnika u sivom odijelu, a po jedan u crnom odijelu – Bosanci i Bečani izmiješani i sjedinjeni u smrti.

Kada je zora svitala, gledali smo Ruse, kako se vraćaju s lopatama u rov, jer su svake noći po jedan dio mrtvaca pokapali.

Drugove, koji su pali u početku juriša između oba položaja, digli smo noću i sahranili ih iza postava uz cestu kod sela Lužeg Gorny, dok je većina od njih pala neposredno pred ruskim rovom, a Rusi su ih na licu mjesta ispod visa 668 pokopali.[9)]

Dnevno se smrzavalo na stotine vojnika. Svi ranjenici koji se nisu mogli kretati, umrli su. Cjele jedinice su se predavale neprijatelju da bi izbjegle smrt smrzavanjem. Ni konji ni kola nisu se mogli kretati po dubokom planinskom snijegu. Porcije s hranom bile su smrznute i neupotrebljive a dostava bilo kakve tople hrane vojnicima bila je nemoguća što je izgladnjivanjem pridonosilo velikom broju bolesnih i umrlih. Tijela stotina i tisuća poginulih ili umrlih od smrzavanja našla su odmah ili s vremenom svoje posljednje počivalište po vrletima Karpata u pojedinačnim a najčešće masovnim grobnicama uglavnom bez ikakve oznake.[10)]

8 96. Karlovačka pukovnija na sjever. ratištu, Ilustrovani list, br. 23, Zagreb, 1915., str. 5o7

9 S. Pavičić, Hrvatska ratna i vojna povijest, 380-382.

10 Isto, U prvih pet mjeseci borbe s ruskim snagama pri koncu 1914. g. austrougarska je vojska izgubila najveći broj svojih iskusnih obrazovanih vojnih kadrova kao i veliki broj kadeta, i jako veliki broj nižih časnika, zapovjednika i vojnika... A Rusija je za to isto vrijeme prvih pet mjeseci rata izgubila oko 1 000 000 ljudi.

Godina 1915.

Krajem siječnja Brusilov preko karpatskih planinskih vijenaca pokreće protuudar na dužini od oko 250 kilometara - od klanca Duklja u karpatskim Beskidima na zapadu pa sve do krajnje jugoistočne granice Austrougarske uz rijeku Dnjister u jugoistočnoj Bukovini.

U teškim četrnaestodnevnim borbama za karpatske prelaze Ljupkov, Užok i Mezolaborecz, Borojevićeva 3. vojska osim potiskivanja s ovih prelaza i gubitka važnog željezničkog čvorišta u Meželaborcu izgubila je i oko 89 000 vojnika Uz mrtve najveći broj odnosio se na bolesne od smrzavanja, ranjenike i zarobljenike; onesposobljeno je preko 50 % raspoloživih snaga. Pojedine pukovnije od 60 časnika i 3 400 vojnika spale su radi gubitaka na 9 časnika i 250 vojnika. Niti jedan bataljun nije brojio više od 200 ljudi. Propala je jedna mlada i snažna vojska a rezultat skoro nikakav.[11)]

Dolazak na Karpatsko ratište XIII. zagrebačkog korpusa

Kako bi zaustavili daljnje napredovanje ruskih snaga prema Mađarskoj i Austriji, i spriječili ponovno zauzimanja Bukovine, početkom siječnja 1915. g. Vrhovni stožer u Beču uz suglasnost nadvojvode Eugena zapovjednika austrougarskih balkanskih snaga sa sjedištem u Petrovaradinu odredili su da se sa Srpskog ratišta povuče XIII. korpus i prebaci što prije na Karpatsko ratište.[12)] Nakon kratkog zadržavanja oko Rume i Inđije, od 22. siječnja započeo je sa željezničke postaje Putinci u nekoliko kompozicija redoviti odlazak vojnih skupina XIII. korpusa prema istočnom bojištu.

Transport vlakom prolazio je sjeveroistočnom Mađarskom. Nakon dvodnevnog putovanja tu su se vojnici, konji, artiljerijsko oružje, vozarski odred sa streljivom, pokretna kuhinja i ostala vojna oprema iskrcavali čekajući slijedeće vojnike kako bi planirano krenuli pješice prema sjevernim planinskim prostorima Bukovine i Galicije. Sve formacije postrojbi XIII. korpusa ovdje su pridružene u sastav skupine baruna Pflanzer-Baltina, koja će kasnije djelovati kao 7. vojska na krajnjem jugoistočnom krilu istočne austrougarsko-ruske fronte.

Raspodijeljeni po skupinama razvili su široku frontu nastupanja. Tako se skupina pukovnika Budinera sastojala od I. divizije 10. (zagrebačke) husarske pukovnije, 16. (varaždinske) pješačke pukovnije, opkoparske satnije, 1. voda 2. bitnice 13. (zagrebačke) teške haubičke pukovnije i 3. bitnice 39. (osječke) topničke pukovnije.[13)]

Dana 28. siječnja skupina Budiner iscrpljujućim maršom kroz duboki snijeg stiže na prvo odredište u Rotundu a zatim 29. siječnja sjevernije u Kirlibabu, (danas sjeverna Rumunjska). Tu su se već nalazile raspoređene u vojnim barakama postrojbe 7. pješačke divizije 13. brigade 52. (osječke) pješačke pukovnije.

Od 31. siječnja počinju bojeva djelovanja 36. divizije, u kojoj su bile elitne čete 53. zagrebačke i 16. varaždinske pješačke pukovnije pod zapovjedništvom generala Mihaljevića. Istovremeno su manje artiljerijske formacije upućene na savladavanje uzvišenja Žuravne, Doščine i Dovhe Rise, preko 1400 m n/v, otkud su otvaranjem artiljerijske vatre potisnute ruske straže, što je olakšalo pješaštvu dostizanje prolaza uz rječicu Doščinu. Potisnuvši Ruse 4. veljače izvješen je stijeg na koti 1382. iznad izvorišta rječice Izvor.

Potiskujući dalje prema sjeveru ruske skupine austrougarske (hrvatske) postrojbe su uz snježnu mećavu napredovale uzvodno uz riječicu Izvor i okolnim uzvišenjima zauzimajući sela Izvor, Prislup, Šepit napredujući preko sela Oseredok, Brodine i planine Magure prema većem gradiću Seletinu /ukr.Seljatin/ a zatim i do sela Sergija /ukr. Serhiji/ u kojem se postrojbe smještaju po kućama na kraći odmor uz suglasnost zapovjedništva 54. pješačke divizije i 72. pješačke brigade.

Dana 8. veljače nastavlja se napredovanje dvadesetak km širokim frontom prema Ploski, preko uzvišenja Ulma i drugim okolnim uzvišenjima i kanjonom uz riječicu Putilu do sela Uscie Putile, na ušću u rječicu Bili Čeremoš. Tu su se postrojbama 54. K und C pješačke divizije priključile postrojbe 42. domobranske pješačke divizije, lijevim zapadnim krilom napredujući najkraćim pravcem prema Nadvirnoj.

U dolini Putile u okolici sela Ploska smjestilo se 11 bojni i 54 topa. Na zapadnom boku djelovala je 78. pješačka pukovnija štiteći položaje uz dolinu Sučeave na koju su došli dolinom rječice Moldove i preko okolnih uzvišenja iz pravca gradića Kimpolunga. Napredujući dalje prema sjeveru pukovnijski stožeri i postrojbe nastojale su se u izuzetno hladnim noćima smještati po kućama u planinskim selima karpatskog kraja Verhovina. 10. veljače bojne i satnije noću raspoređene po selima na nadmorskoj visini od preko 700 m. Uscie Putile, Petraši, Horohovo, Morenicji, Biloberezka..

Nastupajući uz rijeku Čeremoš u središtu zapadnog krila galicijsko-bukovinske bojišnice, XIII. zagrebački korpus u sastavu austrougarske armije Pflancer Baltina, 16. varaždinska pukovnija, kao i sve druge austrougarske postrojbe dobvaju veliku podršku od domicilnog ukrajinskog gorštačkog stanovništva Hucula i Bukovinaca, koji Hrvate doživljavaju kao osloboditelje od Rusa. Na tom zimskom planinskom ratnom putu jedan za drugim

11 S. Pavičić, Hrvatska ratna i vojna povijest.., 397.-402., P. Tomac, isto, 194-196.

12 Alfred Kraus, Uzroci našeg poraza, / originalni naslov: Die ursachen unserer niederlage /, Beograd, 1938, 183-184. General pješaštva Alfred Kraus, bio je načelnik stožera nadvojvode Eugena, od 1916. zapovjednik 1. / krakovskog / korpusa / 7. armije koji je borbeno djelovao u Bukovini, od svibnja 1918. boravi u Ukrajini u svojstvu predstavnika Monarhije za nabavku žita.

13 Ratni dnevnik C.K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16, Bjelovar, Državni arhiv u Bjelovaru,2004. urednik Željko Pleskalt, knjiga I,87.

oslobađaju se prijevoji i uzvišenja, sela i zaseoci i mali gradići po visoravnima i u kanjonima visokih Karpata. Oslobađaju se prijevoji Glinjany i Čerešnja, sela Biloberezka, Podzaharičja, Mlinski Potok a zatim 11. veljače važno uporište Rostoky a dan kasnije i gradić Kuty.

U isto vrijeme 42. pješačka domobranska divizija imala je oštri sukob s Rusima kod sela Horod južno od gradića Kosov /ukr. Kosiv/ iznad riječice Ribnice, gdje su mnogi teško ranjeni i gdje je poginulo dvadeset vojnika. Pale hrvatske domobrance sahranili su vojnici 16. pukovnije sljedećeg dana, 13. veljače, nedaleko mjesta pogibije.

Prve bitke uz rijeku Čečvu i Lomnicu kod Krasna i Rožnjativa

Nakon prvih četiriju dana operacija pri prelasku Karpata 42. domobranska pješačka divizija izgubila je 26 časnika i 1800 vojnika, najviše zbog smrzavanja. Teške borbe vode se u dolini Bistrice Nadvirjanske za gradić Zielonu /ukr. Zelenu/. Borbe se vode i u dolini Bistrice Solotvinske i na Lomnici.

Divizija 11. veljače dostiže prostor južno od Deljatina a 12. veljače cijeli XIII. /zagrebački/ korpus poduzima sinkronizirani napad koji je 14. veljače uspješno potisnuo protivnike. «*Naši Hrvati prodiru dan kasnije u Delatyn i gone neprijatelja sve do Nadvorne*» kaže sudionik ovog ratnog pohoda hrvatskih vojnika, topnički časnik dr. Slavko Pavičić, (pravnik i publicist) slikovito opisujući prve dane hrvatskog XIII. korpusa na karpatskom ratištuu Galiciji.

Zima je bila neodrživa. Uviek ispod 25 stupnjeva hladnoće. Spasavali su nas razni zaštitni predmeti kao debele bunde i razno krzno, koje smo dobili još u Rumi baš za taj zimski pohod.Početkom veljače moja je haubička bitnica prolazila od Krasne na sjever, u prostor Ldzanya / Verbivka, op. B.G./, da dostigne Rožnjatov. Domobranci su već prelazili Lomnicu /ukr. Limnica/ s obje strane ceste prema Rožnjatovu. Ispod Ldzanya vidjeli smo duboku i široku dolinu rieke Lomnice, koja se je prostirala od Kalusza, oko izbočenog briega Rechya, sve do Jasiena i dalje dolje do Njebulova, onog tragičnog mjesta, gdje je neprijatelj na uzmaku, valjda nehotice, zapalio jednu poljsku bolnicu, u kojoj su poginuli mnogi naši Bosanci. Svuda naokolo s lijeva i desna mali kućerci i pojasi. Daleko dolje na 15 km na zapad vidimo Dolinu i pojedine tornjeve njezinih crkava… U jutro u 6 i po sati bili smo već pred Rožniatovom.

I dalje artiljerijski časnik svjedoči;

Zadnji koraci naših težkih podravskih konja, uviek svježih i pripravnih za svaki teret, doveli su nas u malo mjesto Rožniatov, trgovište u galicijskoj Podoliji. Sa svojih šest haubica uzeo sam položaj na rubu sela i odmah otvorio vatru na one visove, koji su okruživali Dolinu, i na sve prilaze toga čvora. …Moja topovska zaštita bili su crveni mađarsko-rumunjsko-njemački husari iz Sedmogradske, uviek pripravni i na ataku i na borbu s puškom u ruci. Borbe su trajale gotovo cieli dan. …Tu smo se mi držali, ali položaj sjevernije od Kalusza bio je sve teži. Tu su nove divizije generala Lešickog već probile naše linije, a južno od nas bačena je šesta gradačka divizija s položaja oko Spasa već s one strane Czezve. …Ruske su divizije bile nadopunjene, gotovo u podpunom ratnom stanju, dakle trostruko jače od naših snaga. …Situacija je za nas bila teška, skoro katastrofalna. Korak po korak uzmicali su naši domobranci na Lomnicu, koju su držali, i jakom vatrom odbijali neprijatelja, dok moja bitnica i druge bitnice 37. pukovnije nisu dostigle brdski hrbat s obje strane Krasne na sjever i na jug.…

…Noć je prošla. Ledena i surova. Osvanulo je još ledenije i nemilosrdnije zimsko karpatsko jutro, čak sa suncem.. Svakog časa čuli smo sve težu puščanu i topovsku vatru. Čuli smo s desnog krila neprestano ruske povike «Ura! Ura!», kojih ćemo se uviek sjećati. Ciela je ona krajina bila puna tih povika. Ja sam se uztalio u prednjem položaju pješačke linije baš tamo, gdje se sastajao rov 26. domobranske karlovačke pukovnije s rovom susjedne mađarsko-rumunjske pukovnije, šeste gradačke divizije. …A desno od nas, u onoj širokoj nizini Lomnice, oko onih šuma i gajeva pokazivao se kroz dva dana najčudniji prizor. Najmanje dva zbora ruskog pješačtva u dugačkim valovima napredovala su na naše i susjedne divizije, na naše domobrane, s neprestanim jurišnim povicima «Ura! Ura!» …Taj dan približili su se najjači juriši ruskih divizija položajima naših domobranaca… Napokon je Rus ponovio taj strahoviti juriš. Bacio se svom snagom na 26. domobransku. Na 200 m od mojeg položaja u širokoj fronti ušao je u naše jarke. Dio je pukovnije stradao…[14)]

Na krajnjem istočnom krilu vodile su se borbe za ponovno ovladavanje Bukovinom.

Tako 7. veljače austrijske snage istiskuju Ruse iz Syljatyna, Izvora, Kutia, Vyžnjice, Čeremoša..

Borbe na Strimbi, Bistrici Nadvirjanskoj i oko Stanislavova

Dok je uspješno potiskivana ruska vojska iz Bukovine, krajnjeg jugoistočnog dijela Monarhije, hrvatski su domobrani uz pomoć susjednih jedinica od 14. veljače napredovali prema gradiću Nadvirna. Koncem veljače, kroz duboki snjeg i na hladnoći i do 25 stupnjeva ispod ništice XIII. zbor se razvijao u pravcu Dolina – Strij. U dolini planinskih rijeka Bistrice Nadvirjanske i Strimbe jurišaju domobrani 28. osječke pukovnije. Upravo su postrojbe osječke pukovnije od svih drugih domobranskih pukovnija 42. domobranske pješačke divizije u najvećem broju izginule ili teško ranjene probijajući se kroz snježnu mećavu, hladnoću i boreći se protiv ruske obrane oko Tatarova. Tu opet jurišaju s dvije strane na brijeg kod Nadvirne. O tome i žrtvama hrvatskih domobranaca iz osječke pukovnije svjedoči S. Pavičić;

14 S.Pavičić, isto, 417-419.

Pukovnija je nekoliko puta jurišala na čelu sa svojim zapovjednikom podpukovnikom P. Osvojila je nakon težkih i krvavih borbi na nož dobro branjene položaje i zarobila većinu branitelja, u koliko su preostali. Ali skupo je platila taj veliki uspjeh. Pao je i njen veliki zapovjednik i veliki broj časnika s mnogo najboljih zapovjednika. Teško je krvarila cijela naša divizija, naši domobranci, a ipak je to bio tek početak.[15)]

Nakon slomljenog žilavog otpora Rusa kod Nadvirne, cijeli XIII. zbor se okrenuo prema zapadu, prema Lomnici kod prijelaza Jaslena, Slivki i Perehinsko. Uz pomoć 6. divizije otuda je planiran napad s juga i 36. divizije sa sjevera na prostore oko Doline, a također i iz pravca od Kaluša i Stanislava.

Jugoistočno od planinske rijeke Lomnice (Limnice) teče planinska rijeka Tismenica a istočno od nje Bistrica Solotvinska, a od nje istočno Bistrica Nadvirjanska. Ove dvije karpatske rijeke Bistrice, spustivši se niz karpatske klance u dolinu okružujući grad Stanislaviv (danas Ivanofrankivsk), spajaju se u rijeku Bistricu koja se kod Jezupilja ulijeva u Dnjestar. Na prostoru oko navedenih karpatskih rječica vodile su se teške borbe s ruskim snagama u kojima sudjeluju hrvatski pukovi.

Nakon osvajanja Nižniva na Dnjestru i dolaska do Kaminopolja borbe se vode oko Stanislavova i Kaluša s naizmjeničnim rezultatima. Tada hrvatske jedinice kod povijesnog Haliča po prvi put prelaze rijeku Dnjister.

Nastupanje uz velike žrtve prema rijeci Prut i dalje prema Dnjistru

Potisnuvši Ruse iz Dyljatina i Lančina, postrojbe 54. i 36. K und C pješačke divizije te 42. domobranska pješačka divizija od 13. veljače vode teške borbe za grad Nadwornu (ukr. Nadvirna) na rijeci Bistrici Nadvirjanskoj. Na istočnom krilu 53. pješačka pukovnija je nakon dugih borbi jurišem zauzela važno rusko uporište Zablatov (ukr. Zabolotiv), na lijevoj obali Pruta.

Između njih središnjim pravcem nastupaju, nakon osvajanja uzvišenja Sokolsky, postrojbe varaždinske pukovnije i ulaze u mjesto Kuty koje su ruske snage bez borbe napustile. Uz žestoku borbu 16. veljače je osvojeno susjedno mjesto Pečenižin istočno od Kolomije, pa Popov i druga okolna sela. Pionirski odjel kod Kolomača i Kujdova gradi na mjestu srušenog mosta privremeni prijelaz preko rijeke Prut. Iz tog pravca Varaždinska pukovnija napreduje prema sjeveru kršeći otpor ruskih snaga zauzimajući mjesta Molodilov, Siedlisku, Bednarovku, Strinpkow, Neudorf, Opraščinu, Havrilowku gdje se desnim krilom sastaje s postrojbama 10. zagrebačke konjaničke divizije.

Toga dana -19. veljače dostignuta je rijeka Bistrica Nadvirjanska kod sela Tismeničani sjeverno od grada Nadvirne kada je varaždinska pukovnija potčinjena 54. pješačkoj diviziji sa zadatkom brzog napredovanja preko Bohorodčana prema Grabovki (ukr. Hrabivka). Koordiniranom akcijom zajednički nastupaju 16.varaždinska pješačka pukovnija i 39. osječka topnička pukovnija i 3. haubička divizija kako bi napale preko uzvisina i obronaka Pasiečne ukopane neprijateljske položaje duž puta i u mjestu Ribno koji su branili prilaze Stanislavovu. Jaki ruski otpor 7. pješačke pukovnije i artiljerija djelovali su i s obližnje Jetrene gore.

U isto vrijeme, zapadno kod Stanislava Rusi napadaju 10. austrougarsku konjičku diviziju. I narednog dana nastavljaju se obostrano žestoki napadi. Cilj je izbaciti Ruse i iz prigradskog naselje Zagvozd. U bitci kod Ribnog i Zagvozda 23. veljače austrougarske snage su pretrpjele velike gubitke. Samo u varaždinskoj pukovniji, najviše iz 8. satnije, poginulo je 10 vojnika, 21 je ranjen a 32 su zarobljena. Uz teške gubitke ratnici su teško trpjeli zbog velike hladnoće i hladnih kiša.

Tijekom 27. i 28. veljače borbe s obje strane jačaju i sve su brojnije žrtve. Sjeverno od mjesta Sielec (ukr. Silec), na raskrižju za gradove Jezupilj i Halič na desnoj obali Dnjistra, Rusi pružaju žilav otpor, prelazeći na pojedinim dionicama i u protunapad neovisno o broju poginulih. Tu se po prvi put u borbe uključuju i oklopna vozila. Zabilježeno je; «*Leševi su se gomilali na cestama i u dvorištima..,neprijatelj je smlavljen i u bijegu je ostavio iza sebe gomilu leševa. Pukovnija je zarobila 500 neprijateljskih vojnika*».[16)]

Toga dana su poginuli iz varaždinske pukovnije satnik Adam, poručnik Pantelić, kadet Ferenczi i brojni vojnici. Ranjeni su satnik Pavliček, natporučnik Julius von Jellačić a nestali su satnik Rumpel, natporučnik Egersdorfer, zastavnici Rosl i Brlić, poručnik Hobolac i brojni vojnici. A kao bolesni navode se nadporučnik Johann von Jellačić, vojni svećenik Burger i liječnik – asistent dr. Szepesi. Pukovnija je raspolagala sa samo 800 vojnika, ostali su poginuli, nestali ili zarobljeni, ranjeni ili bolesni.

Bitke u dolini rijeka Pruta, Čeremoša, Bistrice Nadvirjanske, Bistrice Solotvinske, Limnice i Strimbe – kod Krasne i Doline, kod Kaluša i Solotvina bile su vrhunac borbi hrvatskih domobrana na sjevernim obroncima Karpata. Zajedno s vojnicima 36. divizije i drugim divizijama, poglavito domicilnim, oni su se ovdje borili za oslobođenje Galicije od okupatora – Ruske carske vojske.

Operacija na Dolinu i Strij bila je završena porazom i gubitcima posebno u karlovačkoj 26. domobranskoj pješačkoj pukovniji. Ofenziva Pflanzer-Baltina bila je zaustavljena a postrojbe su vraćene unatrag prema karpatskim obroncima na prostor oko Solotvina, Bytkiva, Pasične, prema uzvišenjima Karpata.

15 Isto, 423.

16 Isto, 18

Zaustavljanje - napredovanja i povlačenje

Radi sve većih gubitaka i sve većeg gomilanja ruskih snaga (317. i 318. pješačke pukovnije, kasnije 5. i 6. sibirske streljačke pukovnije i druge pukovnije), od 3. ožujka počinje povlačenje preko Jamnice na prostorima između Dnjistra i Stanislava. Najprije se stožer i vojska okuplja u mjestu Volčinec (ukr. Vovčinec) i jugoistočno na odsječku duž Bistrice gdje je izvršen preustroj raspoloživih snaga. Drugoga dana povlačenje se nastavlja od željezničkog kolodvora u Stanislavu preko Markovca i Otinje prema jugu.

Od 7. ožujka, još uvijek u zimskim snježnim prilikama na temperaturi i do 8 stupnjeva ispod ništice postrojbe 16. 13. i 53. pješačke pukovnije zaposjedaju uzvisine Byhanja oko kote 370 i sela Mogila (ukr. Mohyla) sjeverno od Otinje. Utvrđuju se i obrambeni položaji oko kote 350 i u Krivotulima Novim te u šumovitom području od mjesta Krasilovka preko Grabiča do Zagroblja gdje su se očekivali napadi nadirućih ruskih snaga. Dio bitnica 37. topničke pukovnije stacioniran je u selu Hostov /ukr. Hostiv/.[17]

Dana 14. ožujka Rusi su probili položaje u Krivotulima Novim istočno od crkve kada su zarobili 2. i 9. satniju i satnika Petričevića. Dan kasnije, nastavljaju se borbe za Krivotule, a kod Tarnovice Polne napadnuti su položaji 53. zagrebačke pješačke pukovnije. U borbama sudjeluje i šest satnija 93. pješačke pukovnije, bitnice 13. zagrebačke topničke brigade 34. i 37. topničke pukovnije. U tim borbama izginuo je veliki broj vojnika a mnogi su teško ranjeni ili su zarobljeni.

Za hrabro držanje u borbama kod Krivotula Novih, Mogile i Tarnovice Polne 16., 17. i 18. ožujka Vrhovno armijsko zapovjedništvo i Zapovjedništvo kopnene vojske pohvalili su držanje 16. i 23. pješačke i 25. domobranske pješačke pukovnije.

Na sjeverozapadnom dijelu austrougarske fronte težak vojni i psihološki udarac. 23. ožujka, nakon dugih i iscrpljujućih borbi s tisućama mrtvih i teško ranjenih na obje strane, Rusi osvajaju utvrdu Pžemišlj. Bila je to šokantna i strašno deprimirajuća vijest na svim bojevim linijama austrougarske vojske.

Utvrđenu obrambenu liniju Krivotuli – Mogila pojačava se novim linijskim rovovima, zaštitom od šrapnela, žičanim preprekama. Pozicije III. bojne 25. (zagrebačke) i III. bojne 26 (karlovačke) pješačke pukovnije zamjenjuju se bojnama 13. i 16. pukovnije. U Mogilu dolazi doknadna VIII bojna 16. pukovnije pod zapovjedništvom satnika Kosanovića s osam časnika, 923 vojnika, 4 poljske kuhinje i 13 vozila. Sljedećeg dana, 26. ožujka u jutro u 5 sati, od prethodnog dana pristigle doknadne bojne poginula je šestina njezinih pripadnika, a u noći 29. ožujka, kod Krasilovke, Rusi zarobljavaju još 29 vojnika 16.pukovnije. I dok se postrojbe XIII hrvatskog korpusa i dalje utvrđuju, ruski glavni armijski stožer prebacuje XXX. armijski korpus iz Stanislava u Dolinu.

O sudjelovanju slavonskih vojnih formacija u borbama kod Stanislavova; 78. osječke pješačke pukovnije, 28. osječke domobranske pješačke pukovnije, 12. ulanske i 38. poljsko-topnička pukovnije piše ondašnji hrvatski i osječki tisak. Pišu da su operacije bile «katastrofalne», a da su «najteže gubitke imale 78. i 28. osječka pukovnija». Poslije ponoći 9. svibnja Rusi pokreću novi snažni topnički, a zatim pješački napad na cijeloj bojišnici od Krivotula do Hotimira, ali su odbijeni.

O zarobljavanju vodnika 25. domobranske pukovnije Josipa Broza kod Okne u Bukovini 25. ožujka 1915.g.

Od potiskivanja Rusa iza istočnih granica Galicije i Bukovine, rovovske pozicije uz meandrirajuću rijeku Dnjister na istočnom pograničju Bukovine držale su postrojbe 42. pješačke pukovnije. Kod mjesta Okno nalazile su se postrojbe 25. zagrebačke pukovnije. Na Uskrs 25. ožujka 1915. kada je ovaj blagdan bio istog dana i po julijanskom i po gregorijanskom kalendaru (katolički i pravoslavni), Rusi iznenada pokreću novu jaku ofenzivu. Toga dana većina časnika nije bila u svojim jedinicama nego su u pozadini, u stožeru slavili Uskrsne blagdane. Vodnik u jednoj od bojni 25. domobranske pukovnije Josip Broz nalazio se u rovu kada je rusko pješaštvo počelo nadirati na njihove rovovske položaje. Domobranci su u početku uspješno odolijevali prodorima dok obrana na susjednoj poziciji nije probijena žestokim napadima čerkeske konjice iz «Divlje divizije».

Biograf Josipa Broza prenosi njegova sjećanja; *«Čerkezi su opkolili bataljon /bojnu, op.B.G./ u kojem se nalazio Josip Broz. Sjahali su sa svojih konja i s kopljima u rukama jurnuli s leđa na rovove tog bataljona. Zauzet odbijanjem napada ruske pješadije, bataljon nije uopće primjetio dolazak Čerkeza. Čerkezi su se prosto sjurili u domobranske rovove. Jedan Čerkez, sa svojim kopljem dugim dva metra , naletio je na Josipa Broza, koji je u ruci imao pušku s bajonetom. Vješt mačevalac, Josip Broz je odbio nalet prvog Čerkeza, ali je u tom trenutku pritrčao Josipu Brozu i drugi Čerkez s leđa i zabo mu u lijevu lopaticu gvozdeni vrh svoga koplja».*

O daljnem zbivanju sjeća se Josip Broz; « Dok sam odbijao napade onog prvog Čerkeza, odjednom sam osjetio strahovit udar u leđa. Okrenuo sam se i vidio iskeženo lice drugog Čerkeza i ogromne crne oči s jakim obrvama. Pao sam. Čerkezi su tada počeli da kasape sve od reda, pa čak i kolju noževima pojedine domobrane. Nešto kasnije naišla je ruska pešadija, koja je zaustavila ovo orgijanje Čerkeza. Istovremeno su Čerkezi zarobili i čitav štab domobranskog puka..»

17 U Hostivu je od 14. ožujka 1915. bila smještena i pokretna bolnica i 12 pripadnika orkestra 16. pj. pukovnije. Ratni dnevnik.., 26.

Josip Broz je, poput mnogih preživjelih zarobljenih austrougarskih vojnika završio kod Kazana a kasnije u Ardatovu, a zatim je prebačen u gradić Kungur na Uralu, jedan od mnogih zarobljeničkih vojnih logora duboko na ruskom istoku.[18)]

Nakon pada Pšemišlja 28. i 29. veljače, ruske snage se koncem ožujka i početkom travnja okreću prema karpatskim visovima. Austrougarska 2. armija Behm-Ermelija povlači se u dubinu Karpata dok se 3. armija uspijeva održati na visovima južno od Meželaborca zaprečavajući nadiranje ruskih snaga prema dolini Laboreca. Do sredine travnja borbe su se na Karpatima stišale a da niti jedna strana nije bila zadovoljna konačnim rezultatom iako je svaka strana izgubila više desetaka tisuća svojih boraca.[19)]

Raspjevani Hrvat na dugom putu u zarobljeništvo u dubini Rusije

Od samog početka rata, pa sve u većem broju kroz 1915., 1916. i 1917. godinu teretni vlakovi su dnevno i tjedno iz sabirnih centara ratnih zarobljenika na području Ukrajine odvozili stotine i tisuće austrougarskih ratnih zarobljenika preko Kijeva (ukr. Kyjiva) prema istoku u zarobljeničke logore u dubini Rusije, prema Uralu i dalje prema Sibiru.[20)]

Škot R. H. Bruce Lockhart je, kao činovnik britanskog generalnog konzulata boraveći u Moskvi od 1912. do 1918. godine, bio svjedok isudionik povijesnih zbivanja u Rusiji u vrijeme priprema i tijekom Prvog svjetskog rata na Istočnom bojištu / za rusku stranu Jugozapadno bojište/ te revolucionarnih previranja u Carskoj Rusiji sve do dolaska na vlast boljševičke partije. O tom boravku, opservacijama i neposrednim kontaktima s najznamenitijim povijesnim ličnostima u carističkoj i boljševičkoj Rusiji objavio je memoare.

U opisu jednog kratkog boravka u Kijevu, u Ukrajini, koncem ožujka 1915.g., opisao je impresivan doživljaj s austrougarskim ratnim zarobljenicima u teretnim vagonima na željezničkoj postaji u predgrađu Kijeva, gdje su se zaustavili na svom dugom putu prema hladnom istoku, u dubinu Rusije;

...«*Kad smo se približili Kijevu,* /bilo je to na Veliki petak, op. B.G./*stajali smo dosta dugo vremena na jednoj pokrajnjoj stanici. Jedan vlak koji je vozio austrijske zarobljenike, stajaše na sporednoj pruzi. Zarobljenici, prividno bez straže, izmiljili su iz svojih teretnih vagona i visjeli su na drvenim gredama, uživajući u prvoj toploti sjevernoga sunca, prije nego će nastaviti svoj dugi put u Sibiriju. Jadni ljudi! Izgledali su isto tako slabo hranjeni, kao što su bili jadno obučeni. U Moskvi bi me vijest o zarobljenju tolikih tisuća zarobljenika uvijek ispunjavala vatrenim oduševljenjem. Ovdje, licem u lice s ovim jadnicima, zaokupljala me samo jedna misao. Snodgrass, američki generalni konzul, koji je zastupao njemačke interese u Rusiji, točno mi je opisao strašne prilike u ruskim zarobljeničkim logorima i s dubokim sažaljenjem u srcu, mislio sam na to, koliki će od ovih jadnih mladića, od kojih su mnogi, sigurno, sretni da su zarobljeni i ne poznaju svoju sudbinu, koja ih čeka, opet vidjeti svoju domovinu.*

Tada, dok sam stajao kod otvorenoga prozora gledajući ih više kao što posjetnik promatra novu životinju u zoološkom vrtu, jedan od zarobljenika počne pjevati Intermezzo «Cavallerie Rusticane». Bio je to neki Hrvat i proljeće je ugrijalo njegovo srce, dozvavši mu u spomen njegovu dalmatinsku domovinu. On se savršeno ništa nije brinuo za naš vlak pun Rusa. Pjevao je sebi za radost i pjevao je kao da mu srce hoće pući. Ne znam tko je bio. Možda je bio tenor zagrebačke opere. Ali utisak, koji je proizveo njegov glas na ovoj maloj stanici sa svojom pozadinom zelenih polja i voćnjaka, bijaše čaroban. Njegovi drugovi – zarobljenici prestadoše s bacanjem kamenčića. Rusi u našem vlaku ustadoše sa svojih mjesta i stajahu u tihom oduševljenju kod prozora. A kad je svršio, kod Austrijanaca i kod Rusa, izbije jedinstveno spontano oduševljenje, a iz vagona padala je na zarobljenike prava kiša cigareta, jabuka i kolača. Pjevač se ozbiljno nakloni i okrene glavu. Tada se začuje zvižduk /vlaka/ i mi nastavismo svoj put.[21)].

Prve borbe uz desnu i lijevu obalu Dnjestra

U isto vrijeme, kada ojačane njemačke i austrougarske postrojbe odlučnom ofenzivom potiskuju Ruse od Horlica i sa Sana i cijele Poljske i kada je 22. lipnja oslobođen Ljviv 7. armija istiskujući Ruse iz Karpata nastupa prema Dnjestru na liniji istočno od Stanislavova – Kolomeje.

Nakon zauzetog prostora oko desne obale Dnjestra nasuprot Nižniva i Koropeca, od 17. lipnja počinju pripremne operacije za stvaranje uvjeta prelaska na lijevu obalu ove velike galicijske rijeke s ciljem dolaska na najistočnije granice Austro-Ugarske, odnosno oslobađanje preostalog dijela okupirane Galicije.

Kod Przevozice (danas južni dio Koropieca) u sljedećim danima satnije 16. i 54. pješačke pukovnije uz pomoć drugih satnija uz velike gubitke u mrtvima i ranjenima uspijevaju osvojiti pozicije unutar velikog meandra s lijeve strane Dnjestra sa seoskim naseljima Horihlady, Zamčiska i Ostrovijec.

18 Vladimir Dedijer, Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju, Beograd, 1955, 63-65.

19 Iako ne postoje pouzdani podaci o gubicima, austrijski službeni podaci govore o 600 000 do 800 000 ljudi. Jedna desetina su poginuli, tri do pet desetina je ranjeno i oboljelo a ostli su zarobljeni. Prema drugom proračunu, od 1. siječnja do 30. travnja 1915. austrougarska vojska je na ruskom frontu izgubila 793 000 ljudi, zajedno s posadom Pšemisla, od čega je bilo 358 000 mrtvih, nestalih i zarobljenih. I ruski gubici u ovom periodu ratovanja bili su veliki ali značajno manji od austrougarskih. P.Tomac, isto, 199. f.n. 8.

20 Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat., 41

21 R.H.B. Lochart, Moskva 1912-18, uspomene britanskog diplomate, Zagreb, 1941, 62-63.

Od 13. srpnja novi proboji na južnom dijelu Dnjestarske bojišnice oko ušća rijeke Seret. U borbama koje se vode za preuzimanje ruskih obrambenih linija oko Koscielnika, Horodoka, Kulakovaca a najviše za uzvišenje kod Duinova sudjelovale su artiljeriske postrojbe 42. domobranske divizije i 6. pješačke divizije s 56 topova i satnije 27. domobranske pješačke pukovnije, 16. austrougarske pješačke pukovnije, 13. austrougarske pješačke pukovnije, 66. pješačke pukovnije, 87. pješačke pukovnije, 2. bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije.

U žestokim borbama 19. srpnja, s brojčano nadmoćnijim istočnosibirskim i drugim ruskim snagama kod Duinova, pogino je ili teško ranjen veliki broj austrougarskih vojnika i časnika. Samo je iz 16. pukovnije poginulo 164, ranjeno je 274, a 330 nestalih - zarobljenih vojnika i časnika.

Pukovnik Raimund Budiner, zapovjednik 16. pješačke pukovnije o bitci kod Duinova u Ratnom dnevniku austrougarske Varaždinske pješačke pukovnije br.16 zapisao je dva dana kasnije (22. srpnja 1915.);

«Ujutro 19. srpnja teška se topnička paljba čula duž cijele bojišnice, najintenzivnija je bila kod Duinova, uporišta 3. dragunske pukovnije, dijelova postrojbi 11. ulanske i 10. husarske pukovnije te 5. satnije vlastite pukovnije. Od 3 h 30 do 5 h 45 na udaru teške topničke paljbe i paljbe lakih topničkih bitnica bili su i rovovi koji nisu bili zaštićeni žičanim zaprekama. Još prije 5 h 30 primijećeni su pojedini vojnici kako napuštaju zaklone. Djelotvornost paljbe povećavalo je i kamenito tlo. Navedene su postrojbe Rusi jednostavno pregazili. Istovremeno su uslijedili jaki proboji na cijeloj bojišnici, i to posebno na položajima središnjeg uporišta, kamo su se povukli Bosanci. Tri puta je satnik Bandl uz podršku konjaničkih časnika 8. satniju predvodio u protunapad i sva se tri puta morao povući. Satnija je izgubila 50% ljudi. U međuvremenu su Rusi probili bojišnicu i na mostu 191. Između 6. satnije vlastite i 10. satnije 13. pješačke pukovnije stvorila se praznina u koju su prodrli Rusi nakon što su tijekom noći neopaženo stigli do bojišnice vlastite pukovnije...

Mnogi su časnici i vojnici poginuli ili su zarobljeni» [22)]

Bitke na Zlatnoj Lipi

Dana 23. kolovoza 1915. po naredbi 7. armije 36. pješačka divizija počinje ofenzivu prema lijevoj obali Dnjestra kod ušća Zlatne Lipe (ukr. Zolota Lypa). U proboju na pravcu Uscie Zielone - Zadarov – Niskoliči gdje sudjeluju i satnije 16. varaždinske i 52. osječke pješačke pukovnije, 27. kolovoza pretrpljeni su veliki gubici u mrtvima i ranjenima.

U sljedećim danima postrojbe 72. pješačke brigade osvajaju jedan za drugim ruske obrambene pozicije i naselja u dubinu između rijeka Zolota Lypa - Koropec – Baryš – Seret. U tim borbama, na pojedinim mjestima Rusi su pružali žilav otpor. Tako je pri glavnom i neuspjelom jurišu na Prevlaku, sjeveroistočno od Bučača, 13., 53. i 93. pješačke pukovnije 36. pješačke divizije poginuo i ranjen veći broj vojnika. Nakon osvajanja uzvisina, rovovskih linija i naselja oko srednjeg toka Koropieca od Dubienke i Čehova sve do Monasteržiska, s istom žestinom i uz velike žrtve vode se borbe za Jezerane uz rječicu Bariš. Od 2. rujna najžešće borbe se vode sjeverno od Bučača na rijeci Stripi sve do Starih Petlikovaca i istočno prema rijeci Seret.

Lokalno stanovništvo je svim oblicima surađivalo s austrougarskom vojskom a posebno dojavljujući pozicije ukopanih ruskih jedinica. Južno od grada Terebovlje na rijeci Seretu kod Budanova Rusi organiziraju čvrstu obranu; *«Rusi su još prije nekoliko mjeseci utvrdili svoje položaje i pojačali ih trostrukim i četverostrukim žičanim zaprekama. S promatračkog položaja detalji su bili jasno vidljivi: A: ukopana bočna postrojba, B: zatvoreni zemljani rov. Glavno je uporište bio utvrđeni samostan s katoličkim i židovskim grobljem povezan rovovima i ograđen žicom. Postavljen je i red šrapnelskih zaklona sa žičanim zaprekama koji se protezao do crkve na koti 328».* [23)]

Ruska kontraofenziva i rovovske bitke na Stripi kod Bučača

Nakon višetjednog gonjenja i povlačenja ruskih snaga prema istoku, nenadano, 9. rujna, preustrojene i novopridošle ruske pukovnije kod Budanova i na cijeloj bojišnici s lijeve strane Dnjestra zaustavljaju napredovanje austrougarskih snaga VI. Košičkog i XIII. zagrebačkog zbora, nanoseći im velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarobljenim. Samo iz 16. varaždinske pukovnije poginulo je 270 vojnika, a daleko veći broj je ranjen, a najveći broj je pao u zarobljeništvo.[24)] Iz stožera 36. /zagrebačke/ pješačke divizije naređeno je defenzivno povlačenje prema Stripi i Bučaču. S ciljem zaustavljanja jakog nastupa ruskih snaga i rasterećenju široke bojišnice na južnijem dijelu Dnjestarske fronte, od 15. do 17. rujna određen je proboj. S jakom artiljerijskom paljbom i pješačkim nastupom na ruske obrambene rovove prsa o prsa kod Bobulinca, Belavinca i Osovca sjeverno od Bučača, austrougarske snage, /odjeli hrvatskih pukova 7. i 36. pješačke divizije/, doživjeli su težak poraz. Broj poginulih, ranjenih, zarobljenih bio je do jedne trećine ukupnih austrougarskih snaga na ovoj dionici fronte na Stripi.[25)]

Na dan 12. listopada kod Trybuhovaca južno od Bučača, pri neuspjelom pokušaju proboja s oko 1100 vojnika dugih rovovskih i širokih žičanih ruskih prepreka na bojišnici širokoj oko 2500 m, poginulo je i ranjeno više stotina austrougarskih (hrvatskih) vojnika.[26)]

22 Isto, 60-62.

23 Isto, 74

24 isto, 77

25 Od 1788 vojnika 16. pukovnije, prebrojanih 15. rujna, preostalo ih je 1209.-580 vojnika je izgubljeno, od toga 164 ranjeno i 70 poginulo, 340 zarobljeno. isto, 80

26 Satnik Fiala, sudionik napada opisuje svoj položaj; «*ležao*

Uz rovovsko-žičane obrambene linije uz obe strane rijeke Stripe u snježnoj zimi studeni i prosinac prolazi u zatišju.

Borbe 79. otočačke pješačke pukovnije u Volynji

Ličanin Frane Dubravčić, kao časnik svoje 79.c.k. otočačke pješačke pukovnije sudjelovao je u bitkama na najsjeveroistočnijem dijelu bojišta austrougarske vojske, u pokrajini Volynj. O tome je zapisao:

Ofenziva ruskog generala Brusilova bila je pospješila naš odlazak na frontu. U Volinji nas dočekaše ostaci 79. pukovnije. Od pet kompletnih bataljuna ostale su tek tri mršave kompanije. Mnogo ih je zaglavilo, a najviše ih je otišlo u «veliki kadar», kako smo zvali rusko zarobljeništvo. Od preostalih vojnika i nas koji smo tada došli formirana su dva bataljuna. Komandantom našeg prvog bataljuna postao je potpukovnik T. Istog dana u dnevnoj zapovijedi pozdravio nas je general Puhalo i izrazio veselje da je 79-a, kao njegova ishodna regimenta, sada došla u sklop njegove armije…[27)]

Nakon ranjavanja kapetana W. sjeća se Dubravčić, « *vodstvo naše kompanije preuzeo je poručnik Krušnjak. Onda smo pošli još malo poljem naprijed, zatim zakrenuli ulijevo i stigli do iskopanih jaraka. Jedan po jedan ulazili smo u jarke provlačeći se naprijed i udarajući čas puškom, čas naprtnjačom o uske i blatne stijene. Kako je tih dana bilo kiše, jarci su bili dobrano napunjeni vodom, pa smo na mjestima gazili vodu i blato do koljena..*

Noć je prošla razmjerno mirno, ali kad se razdanilo, Rusi otvoriše na nas bubnjarsku vatru… Poslije sat-dva Rusi se malo primiriše. Njihovi su položaji bili udaljeni više od kilometra, čak tamo na drugoj uzvisini. Između nas bila je dolina. Ispred naših položaja nalazile su se zapreke od bodljikave žice.

Mirovanje nije baš bilo dugo trajalo. Naš je bataljun dobio nalog da napadne ruske položaje na suprotnoj uzvisini. Pištoljem je komandant dao znak za napad. «Naprijed!» i mi smo jurnuli – do naših žičanih zapreka, jer dalje nismo mogli. Rusi otvoriše na nas paklenu vatru iz pušaka, strojnica i topova. Dok su mrtvi oko nas padali, pobjegosmo, ranjeni i svi drugi, natrag u naš položaj. Ranjen je bio i naš drugi zapovjednik, poručnik Krušnjak pa je vodstvo preuzeo zastavnik Šutej... Poslijepodne, kad je granulo sunce, vidjeli smo da naši lijevo od nas napreduju. Žica je bila prosječena pa smo i mi krenuli naprijed. Rusi su se bili izgleda malo povukli, jer nisu pružali otpor , te smo doskora zauzeli njhove položaje. Vojnici su nalazili mjestimice kruha ili šećera i odmah jeli.

Napredovali smo dalje kroz visoku pšenicu i rukama razgrtali klasje kao da plivamo… Svi smo krenuli naprijed, prešli brežuljke i spustili se u neke močvare gdje smo vodu do koljena gazili. Kad smo prešli na drugu stranu, dvije su kompanije, uključujući i moju, bile određene za rezervu. Ostale kompanije krenule su dalje. Rusi su ih dočekali i boj se vodio cijelog prijepodneva. Mimo nas, koji smo bili zaklonjeni u rezervi prolazili su cijelo vrijeme ranjenici..

...U povlačenju pred Rusima…šumu smo prošli noću i zaposjeli položaje kod sela Holiezany, nedaleko napuštenog sela Jelizareva.

Kojih deset kilometara lijevo od nas, kod mjesta Smikova, tukla je ruska artiljerija gotovo stalno. Komandant regimente nalazio se negdje u šumi iza sela Kolonjeva gdje se nalazila i poljska bolnica..[28)]

Rovovske bitke pri kraju 1915. i početkom 1916. u Bukovini

Nakon potiskivanja Rusa iz Bukovine, u ljeto 1915., granični prostor najjugoistočnije austrougarske pokrajine duž besarabijsko-austrijske granice kontrolirali su uz pukove domicilnog XI. galicijsko-bukovinskog korpusa i hrvatski pukovi XIII. zagrebačkog korpusa.

Topništvo i pješaštvo raspoređeno je nasuprot obrambenih linija prema rusko-besarabijsko-rumunjskoj granici uz dugu rovovsku liniju zaštićenu opkopima i višerednom mrežom bodljikavih žica duž pravca Bojan – Mahala, jugoistočno od Černovica glavnoga grada Bukovine, pa na sela Raranče (ukr. Ridkivci)– Toporoutz (ukr.Toporivci), pa preko šumovite Hotinske visočine na Dobronoutz (ukr. Dobrynivci), – Čarni potok (ukr. Čornyj potik) i Samušin na Dnjestru.

Zapovjedništvo 42. domobranske pješačke divizije bilo je smješteno u Černjavki (ukr. Čornivka), gdje su bile smještene od svog dolaska koncem prosinca i postrojbe 16. pukovnije kao pričuve zbora.

Na Badnjak 24. prosinca 1915. godine, momčadi je podijeljeno vino, bijeli kruh i meso. Zapovjednik 42. domobranske pješačke divizije podmaršal Lipoščak počastio je časnike pozivima na ručak i večeru. Na Božić u 9 sati služena je misa u dvorcu Bernawka. Dopodne 26. prosinca pukovnije je obišao zapovjednik armije i general konjice Pflanzer-Baltin. Osim dodjeljivanja pohvala i priznanja za dosadašnje držanje pojedinih postrojbi, časnika i vojnika, upozorio je na prijeteće okupljanje ruskih snaga na bojišnici i moguć napad. 28. prosinca napadnuta je bojišnica 42. domobranske pješačke divizije, ali je pješački napad odbijen. 1. siječnja napadnuti su

sam u jami iza jurišnih odreda s nekoliko vojnika moje satnije tražeći zaštitu pred paljbom. Granate vlastitih teških haubica padale su u neprijateljski rov na udaljenosti od samo 200 m. Naredio sam momčadi napuštanje rova i napad na bojišnicu. Prvi vojnik koji se podigao, dobio je metak u glavu, sljedeći isto, trećem je propucano stegno. Više se nitko nije usudio izaći.». isto, 88-89.

27 Frane Dubravčić, Živ sam i dobro mi je, Uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914.-1918. Priredio i dopunio prilozima Milan F. Dubravčić, Katedra čakavskog sabora, Otočac, 2002, 70

28 *isto, 71-78*

postavi osječke 28. domobranske pukovnije.[29)]

Već 2. siječnja od domobranskih pješačkih pukovnija 300., 301., 307., ostali su samo ostaci. Peta satnija 26. karlovačke domobranske pješačke pukovnije nakon probijanja branjene dionice raspolagala je sa samo jednom trećinom (60 – 70) vojnika.[30)] Rusi su nakon jake i duge topničke vatre nastupali u jurišu prema obrambenim austrijskim linijama u 8 do 10 redova. Uz jaku topničku i pješačku paljbu i juriš u borbi prsa o prsa, ugroženi položaji su uz velike žrtve vraćeni. Izginuo je i zarobljen i veliki broj ruskih vojnika.

I u noći i poslije ponoći i cijelog dana i noći idućeg 3. siječnja Rusi su nastavili s jakim artiljerijskim i pješačkim napadima na dobro utvrđene obrambene linije kod Toporouca i Raranče. Na tisuće topovskih granata padalo je na prvu crtu obrane i na pozicije jakih austro-ugarskih bitnica koje su neprestano uzvraćale. Rusi nastupajući u šest redova, uz velike žrtve uspijevaju se probiti kroz uništene žičane zapreke na austrougarske položaje na dužini od 1000 metara. Posebno ogorčene borbe bile su u razorenim rovovima istočno od Raranča, na poziciji Buč, gdje su bile satnije Varaždinske pukovnije. Uz velike žrtve u borbi bajunetama prva crta bojišnice je vraćena.[31)]

O teškim borbama na jugoistočnoj granici Bukovine svjedoči major topništva S. Pavičić koji je bio sa svojom bitnicom na uzvisini iza sela Toporouca, dvjestotinjak metara iza postava 27. (karlovačke) pukovnije; «*...Došao je Božić! Već na prvi dan toga velikog blagdana osjetili smo snagu ruske topničke vatre! Iz stotina i stotina malih i velikih do 18 cm, sipala je satima vatra na naše pješačke položaje, na naše bitnice, a osobito na naše uporište, na kotu 468… Mi smo satima odgovarali vatrom…*

…Najbolji ruski vojskovođa general Brusilov nakanio je svom silom, pod svaku cienu, između Dnjestra i Pruta probiti austrougarsku borbenu crtu, jer mu je tu operativni pravac bio najpovoljniji za udarac duž podnožja Karpata u srdce Galicije. On baca na taj odsjek, na naša jedva dva vojnička zbora, svoju jaku vojsku od nekoliko zborova, s posebnim težkim i najtežim topničtvom. On obasipa cielo područje, a osobito ono izpred 42. domobranske divizije, uraganskom vatrom stotina topova, postavljenih u besarabijskoj nizini, sakrivenih u uvalama i iznad nizine te po obroncima dalekih bregova.

Od jutra do podne bjesnila je ta bubnjarska, pripravna vatra na naše postave. Svi su rovovi mjestimice bili srušeni i zatrpani. Gubitci su bili jaki… I sliedeći dan nastavljena je vatra. A onda, nakon duge priprave, koju je vodilo nekoliko eskadrila francuzkih zrakoplova, koji su davali znak crvenim, bielim i žutim raketama, nastupilo je rusko pješaštvo, mnoštvo pješaka, mužika, koji su u najmanje dvanaest redova od Dnjestra do Dolžoka prodirali napried u valovima, ali pod najtežom topničkom vatrom naše skupine bitnica i svih susjednih topničkih skupina. Ruski «Urra, urra !», povici iz stotine tisuća grla šumjeli su nam još danima u ušima poslije tog napadaja u snu i na javi.[32)]

*...Naše topničtvo, najmanje sto dvadeset topova samo oko naše divizije, dakle pojačano topničtvo s raznih susjednih poljskih i mađarskih divizija, s najboljim novim brzometnim topovima udaralo je salvu za salvom i davalo pojedinačnu vatru neprijatelju, dobro upucano, s najvećim uspjehom. A izvrstno topničtvo /*neprijatelja/ *nastojalo je da nam se osveti. ...Stradalo je samo selo /* Toporouc/, *čiji su se stanovnici za vremena posakrivali u obližnjoj šumi. Svuda je neprijatelj stao a najviše se približio voćnjaku kod malog ukrajinskog sela Rarancza, na našem desnom krilu. Tu su slijedećih dana uslijedili naši protunapadaji uz težke gubitke. Na našem lijevom krilu bila je kasnije ukrajinska pukovnija «šim-šim», t.j. 77. pukovnija..»*[33)]

Ponovna Brusilovljeva ofenziva na liniji Dnjester – Toporivci – Raranče, 18. i 19. siječnja 1916.g.

Poslije neuspjele Božićne i Novogodišnje ofenzive ruske vojske, tijekom kraćeg zatišja general Brusilov je obnovio ljudske i tehničke resurse dovodeći i iz najudaljenijih pokrajina prostranog Ruskog Carstva svježe pukove, divizije i korpuse, s ciljem ulaska u Černovice, daljnji prodor uz rijeku Prut i preko karpatskih prijevoja u Mađarsku nizinu.

U hladnim snježnim uvjetima topovima različitih kalibara Rusi su s tzv. bubnjarskom vatrom nekoliko sati obasipali dobro utvrđene austrougarske položaje. Istim intenzitetom i s približno isto toliko topova uzvratile su austrougarske bitnice sa svojih položaja podno Hotinske visoravni. Djelujući iz pravca sela Kalinkovca i granice s Rumunjskom – Kordonposta uz rječicu Rakitnu posebno su na udaru bile topovske pozicije, promatračke pozicije a osobito obrambeni pješački rovovi ispred Raranče i Toporouca. U obrani su sudjelovali svi rodovi pukovnija 42. domobranske «vražje» divizije sa svojim zapovjednikom Lipošćakom i sa svim zapovjednicima većine pukovnija XIII. zagrebačkog zbora. Opseg i intenzitet napada i žilavi otpor branitelja opisuje jedan od sudionika;

«*...Točno u 5 i pol sati jutrom na svetog Jordana jurnula su tri zbora vojske po nizini, najviše opet na Toporouc i Raranczu.Dalje niže Dolžok i šuma oko njega bila*

29 U odnosu na izvješće pukovnika R. Budinera u Ratnom dnevniku 16. C. K. pukovnije da su prvi ruski napadi kod Raranče počeli 28. prosinca 1915, S. Pavičić piše o «*snazi ruske topničke vatre već na prvi dan toga velikog blagdana*». Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije..., 104, S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest.., 509.

30 Ratni dnevnik., 105

31 isto, 105-107.

32 S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest.., 508.-510.

33 Isto, 510-511

je žestoko napadana, neprestano u vatri. Naša topnička i pješačka vatra, vatra tolikih strojnih pušaka, a kod voćnjaka u Raranczu i razna sredstva saperskih četa, mine i zapreke, španjolski jahači i vučje jame, zaustavile su opet neprijatelja, a smjeli protunapadaji naših pukovnija bacili su natrag onaj dio neprijatelja, koji se ukopao pred našim položajima. Slijedio je napadaj za napadajem, a za njima opet protunavale i to neprestano, bez predaha, uz stalnu našu topničku vatru…

…Tu kod našeg topničtva, kod domobranskih pješačkih pukovnija i kod naših pukovnija zajedničke vojske bori se i cviet naše inteligencije u svojstvu pričuvnih častnika i častničkog podmladka. S našim domobrancima borili su se i madjarski domobranci iz 41. madjarske divizije... /Szekesfehervar, 14. i 16. honvedski pohodni puk, IV. budimpeštanski korpus, op. B.G./.

…U akciju su stupili jaki protunapadaji u težkoj topovskoj i strojopuščanoj vatri. Bojna /1.bojna, op.B.G./ *16. pukovnije pod zapovjedništvom satnika Al.,* /Alleman-a, op.B.G./, *osobito jedna satnija pod vodstvom mladog Zagrebčanina poručnika St. bacila se na Ruse i složnim zahvatom s jednim jačim odjelom domobranaca pod izvanrednim satnikom P.,*/poručnikPokorny, 14. satnija, op.B.G./ *zapovjednikom jurišne bojne, iztjerala Ruse van, a oni su se s težkim gubitcima praćeni našom vatrom, brzo povukli.*

…Naša domaća 16. pukovnija, naša domobranska 25. i druge domobranske pješačke pukovnije težko su krvarile.

…Naše pješaštvo nije imalo mira ni počinka. Oni dielovi u prvim redovima nisu imali više nikakvog skloništa; svi nasipi bili su razbacani, svi rovovi zatrpani, sva uporišta srušena. Rovovi 27. domobranske pješačke pukovnije pred mojim uporištem, kotom 368, kao da su mjestimično nestali…[34)]

I druga velika bitka kod Raranče i Toporouca završena je porazom ruske vojske. Hrvatske pukovnije 42. «vražje» divizije ostale su na svojim pozicijama između Černovica i Dnjestra a Rusi su se povukli na sjeveroistočno ratište. I jedna i druga strana imala je velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarobljenim. Tisuće mrtvih sahranjene su u skupnim i pojedinačnim grobnicama uz mjesta pogibije.[35)]

U čast sjećanja na pale ratne suborce, vojnici i časnici 25. domobranske pješačke pukovnije podigli su na vojnom groblju u Dobroj Noći spomenik. O tome Ilustrovani list s ratišta izvještava; *Zagrebačka hrvatska 25. domobranska pukovnijabila je kroz deset mjeseci u postavu istočno od Dobre noći (Dobrivci, Dobronoutz) i stražeći na granici, sačuvala je Bukovinu. Sva je naša 42. dvizija tu. Hrvati su dobri, pošteni ljudi, pa ih tamošnji narod vrlo voli. Da dodje koji Zagrepčanin u ova pogranična sela, gdje je bila kroz to vrijeme naša divizija, kako bi se začudio; «Ta ovi ljudi hrvatski govore!» Jest, naučio je taj narod hrvatski jezik. U Dobroj noći nalazi se groblje junaka naše pukovnije. Groblje je lijepo uredio vrlo velikim marom narednik 1. baona Vinko Curiš. Nikada ne će drugovi zaboraviti naših junaka, koji su tu pali, boreći se za kralja i dom, ali da im se sačuva vidljiva i trajna uspomena i u narodu u Bukovini, odlučio je zapovjednik pukovnije podpukovnik Stjepan pl. Delić, da im se postavi zajednički spomenik na groblju. Opkoparski narednik, kipar Vatroslav Drenski uz pomoć opkop. Desetnika, klesara Dušana Kalafatića, izradio je uistinu prekrasan spomenik: lav, koji kao da se utajio, ali bijesno očima motri: čuva junake.*

Hrvatski domobrani u Galiciji

Dana 17. svibnja u pola osam na večer otkrio je spomenik potp. Stjepan pl. Delić u prisutnosti više časnika, momčadi i naroda iz Dobre Noći. Najprije se zahvalio u ime pukovnije Drenskom i njegovim pomagačima za izradbu tog umjetnički savršenog spomenika, a onda se obratio svima, rekavši otprilike ovo; «Sastali smo se , da našim drugovima, junacima reknemo: sbogom, ili: do vidova! Oni su svoje najbolje dali - život za slavu pukovnije i roda svog hrvatskoga. Oni su za našu pukovniju vječna uspomena i nadam se, da će ih i rod u uspomeni vječnoj držati. Ovaj lijepi kamen znači vječnu uspomenu, baš kako je i kamen vječan. Slava im! [36)]

Teške borbe domobranaca 42. divizije

Glavni udarac Brusilovljevih silovitih napada na 7. vojsku generalpukovnika baruna Karla von Pflanzer-Baltina išao je iz zaleđa rijeke Zbruč, sjeverne pritoke Dnjestra i iz pravca Novoselicja istočno od Černivaca. Brusilov je krenuo s dobro pripremljenom, do tada najbrojnijom vojskom; topništvom, konjaništvom, pješaštvom i avijacijom.

34 S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest.., 528 – 532.

35 Do podne 20. siječnja 1916. g. Rusi su pokušali pokopati svoje poginule vojnike, temeljem Ženevske konvencije, ali to je spriječio zapovjednik odsječka otvaranjem paljbe. Ratni Dnevnik.., 111.

36 Ilustrovani list, broj 23, Zagreb, 3. lipnja 1916, 534.

O sudjelovanju hrvatskih domobrana u ovim teškim borbama na dijelu Bukovinske bojišnice uz Dnjestar svjedoči zapovjednik 25. zagrebačke domobranske pješačke pukovnije pukovnik Delić.[37)].

Domobranska 42. pješačka divizija odnosno njene 25., 26., 27. i 28 pješačka pukovnija držala je obrambene postave jugozapadne Bukovine uzduž austrijske granice na Dnjestru sjeverno od Černivaca, uz naselja oko Bijelog i Crnog Potoka: Pohorolivka, Okno, Samušin, Mikea, Onut. Uz hrvatske pukovnije ovdje su bile raspoređene i mađarske brigade Loffler.

Odmah pri prvom žestokom napadu 4. lipnja Rusi se probijaju kroz obrambene pozicije domobranske brigade Loffler. Osim pogibije velikog broja vojnika zarobljen je dio te brigade i cijelo desno krilo 26. karlovačke domobranske pukovnije s njezinim ranjenim zapovjednikom pukovnikom Pintarom, jednim od najboljih trupnih zapovjednika XIII. korpusa.

Rusi i kod trigonometra na Čarnom Potoku probijaju obranu potiskujući na povlačenje postave 28. osječke domobranske pukovnije sjeveroistočno od Okne, što prisiljava i postrojbe 27. sisačke pukovnije na povlačenje uz stalne gubitke.

U protunapadu divizijske pričuve koji naređuje podmaršal Luka Šnjarić, zapovjednik divizijske pričuve zagrebačke 25. pukovnije pukovnik Stjepan Delić, ulazi u izgubljeni prostor 26. pukovnije s prvom i trećom bojnom. «*Naši domobranci, većinom Zagorci, izbacuju neprijatelja iz osvojenih postava*» piše Delić.[38)] U prvom danu ruske ofenzive, u teškim borbama oko obrambenih rovova pod unakrsnom topovskom i puščanom vatrom i u probojima poginuo je bojnik dr. Tuna Knežević, četiri mlada domobranska časnika i mnogi vojnici 25. pukovnije.

I cijelog 5. lipnja i 6. lipnja ruski pritisak se ne smanjuje. Vode se teške borbe uz velike žrtve i na jednoj i na drugoj strani. Pojačani novim snagama brigade generala Trimmela, satnije 25. zagrebačke, 26. karlovačke i 16. varaždinske pukovnije štite postave oko majura Horoševac i uz Bijeli Potok .

Na povraćenom mjestu prethodnog ruskog probojao ostao je veliki broj leševa ruskih vojnika. Oni su tu u blizini pokopani u zajednički grob s mrtvim domobranima i 25., 26. i 16. pukovnije.[39)]

Carske i kraljevske pješačke pukovnije br. 16, 53, 54, i 93 u borbama kod Dobronoutza u Bukovini

Dok hrvatske domobranske pukovnije 42. pješačke divizije vode teške borbe na prostoru sjeveroistočno od Hotinske visočine pa do Dnjistra, hrvatske carsko-kraljevske pukovnije XIII. zbora odolijevaju uz velike žrtve silovitim ruskim napadima između sjeveroistočnih obronaka Karpata i južnih padina Hotinske visočine, poglavito oko Toporovaca i Raranče.

Od 4. lipnja u 7 sati u jutro kad je rusko topništvo otpočelo silovito bombardiranje pješačkih rovova i topničkih pozicija austrougarske obrane Dobronoucza /ukr. Dobranič/ tijekom cijelog dana nisu prestajali jednako tako siloviti napadi brojčano nadmoćnijeg ruskog pješaštva na obrambene rovove. U tim borbama glavni nositelji obrane uz cestu zapadno od Dobronoutza u pravcu tvornice šećera, u nastavku na liniju obrane koju drže satnije 25. pukovnije, postrojbe su 16. varaždinske pukovnije i 53. zagrebačke pukovnije.U rovovskim borbama s bajunetama ginuli su ili su teško ranjavani u velikom broju vojnici i s jedne i s druge strane. Zarobljen je veliki broj ruskih vojnika ali je zarobljen još veći broj austro-ugarskih. Zaustavljanjem prodora Rusa preko Dobre Noći, za kratko je zaustavljeno i povlačenje konjice u Čarnom Potoku.[40)]

Po naredbi stožera 72. pješačke brigade, 53. i 16. pukovnija sa svojim bojnama i satnijama u tri sata poslije ponoći prelaze u opći napad. Kako krilne postrojbe nisu ovaj napad sinkrono popratile, pukovnije su u kratkom vremenu izgubile oko 1000 vojnika, što ranjenih, što zarobljenih i veliki broj poginulih.[41)]

Rusi 10. lipnja 1916. poduzimaju novi masovni napad postupno probijajući žilavo branjene rovove kod Okne i Čarnog Potoka. Veliki je broj poginulih, ranjenih zarobljenih i vojnika i časnika. Slično je i na drugim dijelovima bojišnice. Sve više se osjeća odlučnost i superiornost brojčano jačih ruskih snaga. Gubici su se množili a Rusi su nadirali poput valjka sve više i u sve većem broju. Skoro cijela satnija Vrkljan iz 25. zagrebačke domobranske pukovnije bila je uništena a njen zapovjednik nadporučnik Vrkljan pao je zajedno sa svim teškim ranjenicima u zarobljeništvo.

37 Stjepan Delić, Hrvatski domobranci u borbama protiv Brusilovljevih navala, Hrvatski domobran «Omladinski list», novine, polumjesečnik, Zagreb, 1928., Pukovnik Stjepan Delić de Dubicza, *Petrinja 1873 - + Zagreb 1943., Plemićki naslov «de Dubicza» preuzeo od svog oca majora Ivana Delića, koji ga je dobio za vojničke zasluge 1899.g. Stjepan je u Gunsu završio Nižu vojnu školu a u Karlovcu Pješačko-kadetsku. 1900. završava Ratnu školu u Beču. Od 1906. je učitelj u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj kadetskoj školi u Velikom Varadinu a od 1909. predavač na Ludoviki u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj akademiji u Budimpešti. Na početku rata 1914. ratovao kao bojnik u mađarskoj 28. domobranskoj pješačkoj pukovniji na Srpskom frontu kod Ljubovije, Loznice i Batara. Od 1915.g. na Istočnom ratištu zapovjednik je 26. domobranske /karlovačke/ pješačke pukovnije a zatim 25. domobranske /zagrebačke/ pješačke pukovnije. Pri kraju rata zapovjednik je 28. /osječke/ domobranske pješačke pukovnije. Nakon rata, u Kraljevini Jugoslaviji, imenovan je komandantom Vardarske brigade. Pručavao povijest Slavena, Hrvata i Turopolja. Objavio više članaka iz vojne, povijesne i etnološke tematike. B.M. Hrvatski državni arhiv, DAZG- 835

38 isto., S.Pavičić, Hrvatska ratna povijest., 554

39 S. Pavičić, isto, 555

40 Ratni dnevnik C.K. Varaždinske.., 135

41 isto, 135.

U dolini Dnjestra sjeveroistočno od Okne obrambene linije su branili domobrani 28. osječke pukovnije a uz njih postavi 27. sisačke pukovnije. Na njihove prihvatne položaje žestoko je i pogubno tuklo rusko topništvo. O tim presudnim i najtežim danima u cjelokupnom ratnom putu 42. domobranske pješačke pukovnije jedan od sudionika svjedoči;

«Rano u jutro 10. lipnja započima onaj težki, odlučni napadaj Rusa na 84. domobransku brigadu, koja se sastojala iz 28. i 27. domobranske pukovnije. 28. pukovnija bila je prisiljena povući se kod Okne. Njezini napori, da se tu održi, bili su uzaludni. I 27. pukovnija mora se povući. Ona je bila ugrožena s lievog boka i u sredini. Rusi iskorišćuju duboki usječeni potok Čarni, koji je vijugao kroz sredinu postava 27. domobranske, te se razvijaju zaštićeni na padinama s obje strane potoka. Tim padinama oko Čarna Potoka Rusi dovlače i pojačanja. Tamo se je borila i bojna satnika Fejera oko trigonometra. Tu je satnija nadporučnika Bačića južno od trigonometra sjajno odbila pokušaje ruskog prodora u odsjeku III/25. bojne…

Bilo je jasno da se približava puna katastrofa. Težki je to bio osjećaj za zapovjednike naše domobranske divizije, brigada i pukovnija. Položaj kod 25. bio je najbolji. Ona je vješto manevrirala i uzdržala. Druge pukovnije, koje su ali ipak više stradale, bile su prisiljene na povlačenje na više odsjeka, Gubitci su bili veliki i kod 25. i kod drugih naših pukovnija, djelomično vrlo težki. Rusi prodiru u važnu točku Pohorlovac. Tamo se nalazio pukovnik i liječnik dr. Jambrišak.

…Povlačenje 27. pukovnije prisililo je i naše topničtvo, da se povuče od visine 262. jugoiztočno od Pohorlovca. Rusi slijede sa slabim snagama 27. pukovniju a glavni dio ruske navalne skupine započima obuhvat lijevog krila odsjeka Pintar, te ulazi iza leđa, u prostor, gdje se je razvila 54. pješačka pukovnija Fejer i lievo krilo 4. bojne domaće pukovnije. Rusima uspieva obuhvat i odmotavanje tog odsjeka. Skoro sve naše čete, koje su se tamo borile, bile su zarobljene… Fronta je već bila probijena na više mjesta. Jedni su se još držali, dok su drugi uzmicali. Gubitci su bili veliki. .. Na desno krilo III. bojne domaće pukovnije udarala je sa svih strana puščana i topovska vatra. Oni su davali znakove za uzmak. Ali nitko se od njih nije povratio.Ruski valovi progutali su i IV. bojnu domaće pukovnije i jedan i pol bojne 54. pješačke pukovnije.

…Skupljeni ostaci domobranske 25. pukovnije povlače se s pukovnikom Delićem, s težko ranjenim satnikom Horvatom i ostalim ranjenicima, najviše od I. bojne, dalje prema jugozapadu.[42)]

42 S. Pavičić, 556-562

Povlačenje prema sjeverozapadu i bitkeuz riječice Černjavu i Vranu te kod Chlebycznog Lesnog

Radi sve silnijeg nastupanja ruske vojske na cijeloj bukovinskoj bojišnici i na bojišnici oko Dnjestra u istočnoj Galiciji naređeno je postupno i opće povlačenje. Cijele karavane s preživjelim izmorenim i ranjenim vojnicima ubrzano se povlače prema Valjavi, gdje su se skupili i ostaci 42. «Vražje divizije. Od tuda usiljenim noćnim maršem povlačenje se nastavlja prema Kicmanu, a zatim preko Ošihlebivca i Nepolokivca tijekom 11. lipnja kod Hlynyce prijeđena je rijeka Prut. Jedan dio satnija 53. pješačke pukovnije a za njima i satnije i bojne drugih pukovnija napredovale su preko Knjaža, Rudnyka i Zabolotiva u Kelyhiv. Do 18. lipnja sve su se pukovnije ustalile uz riječicu Černjavku istočno od Kolomyji.

Postrojbe 53. i 16. pješačke pukovnije 72. zagrebačke pješačke brigade raspoređuju se istočno od Hvizdeca. Ovdje duž rječice Černjava, na rječicu Čortivec između Dnjestra i rijeke Pruta utvrđuju novu rovovsku obrambenu liniju.

Rusi 28. lipnja svojim topništvom i masovnim pješačkim napadom pokušavaju izvršiti proboj branjenih novoformiranih rovovskih linija na poteze od Zabolotiva i Hvizdeca, kod Balinaca, Kobileca i Pidhajčika. U žestokim borbama sudjeluju najveći dio postrojbi XIII. zagrebačkog zbora, kao i redovne i domobranske pukovnije. U izravnim topničkim i pješačkim bitkama stradao je veliki broj vojnika. Toga dana samo je iz 16. pješačke pukovnije nestalo 60 vojnika, 6 je zarobljeno dok je 165 ranjeno a poginulih je bilo 20 vojnika. Iz stroja je izbačen 251 vojnik i časnik.[43)]

Povlačenje je nastavljeno prema Turki, a zatim u dubinu prema zapadu na potez Majdan Hrnyčnyj – Kamionka – Mlynice – Slobidka Lisna uz gornji tok Vrane između Tismenice i Otinje.

Jake ruske snage 5. srpnja napreduju iz pravca Plumačik Potoka. Nakon razmjene topničke i streljačke vatre austrougarske snage kreću u protunapad prema nadirućim daleko brojnijim ruskim postrojbama kroz nepregledni i šumoviti teren, gdje su zaustavljeni.

Tako 28. srpnja Rusi napadaju bojišnicu 21. domobranske divizije kod Chlebycznog Lesnog (ukr. Lisnyj Hlibyčyn) južno od Otynije. Južnije postrojbe 72. pješačke brigade i 42. pješačke divizije vode žestoke borbe za kontrolu sela Molodyliv. U ovoj bitci, između brojnih poginulih u Ratnom dnevniku 16. varaždinske pukovnije uz zapovjednika 1. bojne bojnika Vučichla, navodi se i ime poručnika Tomičića, *hrabrog mladog pričuvnog časnika koji je poginuo na čelu svoje satnije.*[44)]

43 Ratni dnevnik.., 142.

44 Toga 28. srpnja 1916. navodi se samo 32 poginula iz I. i IV. bojne 16. varaždinske pukovnije. O ranjenim, zarobljenim i nestalim nema informacija. Isto, 149.

Zagrebački mjesečnik «Ilustrovani list» izvještava o njegovoj pogibiji; *Juraj Tomičić, sin Luke Tomičića iz Lovinca, poručnik ces. i kr.16. pješačke pukovnije i činovnik Prve hrvatske štedionice u Zagrebu, pao je hrabro se boreći – pogodjen od neprijateljskog taneta – dne 28. srpnja o.g. u 8 sati na večer na ratištu..*[45] Isti broj Ilustrovanog lista izvještava o smrti još jednog službenika Hrvatske štedionice; *..Kako se službeno sa sjevernog ratišta javlja, poginuo je tamo 28.. pr. mj. junačkom smrti na bojištu oko Stanislavova c. i kr. kadet Miroslav Klier, činovnik bjelovarske podružnice Prve hrvatske štedionice. Klier je bio rodom iz Zagreba. Osnovne škole polazio je u Virovitici i u Križevcima. Pokojnik je nastavio nauke u trgovačkoj akademiji u Zagrebu. Pred sam rat položi sa izvrsnim uspjehom zaključne ispite na istom zavodu i to kao jedan od ponajboljih djaka od početka zavoda. Poslije svršenih nauka dobio je mjesto kod Prve hrvatske štedionice u Bjelovaru, te je uživao poradi svoje poznate spreme i marljivosti, veliko uvaženje medju pretpostavljenima, a poglavito medju svojim drugovima. Medju gradjanstvom nailazio je uvijek na tople simpatije. Koncem mjeseca srpnja 1915. morade nastupiti vojničku službu te je časničku školu u Ogulinu, poslije na Rijeci sa lijepim uspjehom apsolvirao. Počevši od mjeseca veljače o.g. nalazio se je neprekidno na sjevernom ratištu. Prigodom jednog juriša rano jutrom dne 27. pr. mj. smrtno ga rani tane u prsa, kojoj rani još isti dan podleže, ispustivši svoju plemenitu dušu.*[46]

Zaustavljanje povlačenja i boravak uz rijeku Bistricu Solotvinsku

Postupno se povlačeći pred jačim ruskim snagama prema zapadu hrvatske postrojbe XIII. zbora dolaze sredinom kolovoza 1916.g. južno od Stanislavova do rijeka Strimbe i Bistrice Nadvirjanske a zatim se uz teške borbe zaustavljaju na pozicijama oko rijeke Bistrice Solotvinske. Ovdje se raspoređuju između riječice Sadžavke i Bistrice Solotvinske od Zagvozda (ukr. Zahvizd), Starog Lisecja, Nyvočyna, Hrynivky, Hlyboke, Hmelivky, Rosiljne, Stebnyka, Sadžave, Hlybivky, Starih Bohorodčana. Uz većinu preživjelih vojnika hrvatske postrojbe su ovdje već bile početkom karpatskih operacija, u proljeće 1915. godine. Uz tek pojedina čarkanja s Rusima ovdje će provesti naredne mjesece sve do konca 1916. godine i sve do ožujka 1917. godine kada počinje snažna protuofenziva austrougarske vojske.

U to vrijeme, u Hlybivki, selu uz gornji tok riječice Sadžavke, lijeve pritoke Bystryce Solotvynske, bilo je pukovnijsko sjedište 25. i 26. domobranske pukovnije.

Tu će 7. siječnja 1917. biti obilježen i proslavljen spomen-dan 26. karlovačke pukovnije za uspomenu i sjećanje na bitke kod Toporivca i Raranče od 24. prosinca 1915. do 7.sječnja 1916.g.[47]

U Hlibovki je 8. travnja 1917. na vojnom groblju palih hrvatskih ratnika ovih dviju pukovnija svečano otkriven spomenik. O tom događaju je zabilježeno;

«U spomen svojih palih junaka uredila je zagrebačka 25. i karlovačka 26. domobranska pukovnija na sjevernom ratištu prekrasno groblje, u kojem počivaju na poljuslave poginuli hrabri hrvatski domobrani. Nedavno je odkriven i prekrasan spomenik za pale junake, i to u prisutnosti zapovjednika, svih časnika te momčadi 25. i 26. pukov. Spomenik i portal groblja nose slijedeći napis; «Slava junacima zagrebačke 25. i karlovačke 26. domobranske pješ. pukovnije.

B o g i H r v a t i ! Za kralja i domovinu!» Pod tim uzvišenim geslom počivaju Hrvati u tudjini vječni sanak! Svečanost odkrića spomenika obavljen je veličajnim načinom.»

Na fotografijama koje se prilažu prikazan je ulaz u groblje i drvena crkva u narodnom stilu, groblje palih hrvatskih vojnika, prikaz svečanosti otkrića spomenika na kojem se vidi veliki broj hrvatskih vojnika i časnika uz nazočnost još većeg broja domicilnih seljana u narodnim nošnjama u još većem broju i kameni spomenik sa spomen-pločom i kruništem u obliku lovorova vijenca.[48]

Spomenik u Striju

Na svojim postavima uz rijeku Bistricu Solotvinsku 28. veljače 1917.g u mjestu Niewoczyn (ukr. Nyvočyn) jugozapadno od Stanislava 36. zagrebačka C.K. divizija; 53. zagrebačka i 16. varaždinska pukovnija obilježili su druga godišnjicu sjećanja na bitku kod Siele-

45 Ilustrovani list, br. 36, Zagreb 2. rujna 1916, 843.

46 isto

47 Arhiv Hrvatskog povijesnog muzeja, Ratno-povijesni spisi 26. domobranske pješačke pukovnije, Izvještaj pukovnika Bolteka Pintara; Res. Nr. 82/1916.; Ehrfarungen der Kampfe vom 24/XII. 1915. bis 7. Janner 1916. bei Toporotz – Rarancze,. Vidi; Dadoh zlato za željezo, Ela Jurdana; Dokumentarna zbirka I. 83, f.n. 144, 145., 83.

Ovaj spomen-dan biti će obilježen i iduće 1918. godine u mjestu Kisseleu /ukr. Kysyljiv/ na riječici Sovycja sjeveroistočno od Zastavne. Ovdje je nedaleko austrougarske granice na Dnjistru, nakon potpunog potiskivanja Rusa sa prostora Istočne Galicije i Bukovine, bilo sjedište 26. karlovačke pukovnije.

48 Ilustrovani list, broj 20, Zagreb, 19. svibnja 1917, str.424.

ca, 28. veljače 1915.g. Na svečanostima su sudjelovali zapovjednik divizije general-bojnik Nohring, brigadir von Budiner, zapovjedništvo i časnici 53. i 16. pukovnije i postrojbe. Nakon mise održana je smotra postrojbi, držani su prigodni govori, uručivana su odličja za hrabro držanje zaslužnim časnicima i vojnicima, upriličen je svečani ručak.[49)]

Bitke kod Kaluša u srpnju 1917.

Na sjevernom dijelu istočne Galicije rovovsku obrambenu liniju nasuprot ruskih linija držali su njemačka južna vojska i 2. austrougarska vojska a krajnje desno krilo od Stanislava i duž Bistrice Solotvinske držala je 7. vojska generala konjaništva baruna Pflanzer-Baltina u čijem sastavu su bile 42. i 36. divizija XIII. zagrebačkog zbora.

Nakon višemjesečnog zatišja od 8. srpnja počinju žestoki topnički napadi na hrvatske postrojbe iz pravca Starog Liseca i Radče južno od od Stanislavova uz rijeku Bistricu Solotvinsku. 11. srpnja, nakon intenzivnih ruskih topničkih i pješačkih napada i procjene o višestrukosti ruskih snaga naređeno je povlačenje prema zapadu. Kolone pješaštva, topništva, opskrbe i pratećih službi usiljenim maršem povlače se stazama kroz brdoviti šumski prostor od Olesova uz rijeku Posičanku na Majdan pa preko rječica Čarna i Lukvica na Zavoj i Hrabovka na nove postave uz rijeku Lomnicu (ukr. Limnycja). Pukovnijske postrojbe 42. domobranske pješačke divizije pozicionirale su se u obranu oko gornjeg toka Berežnice od sela Petranke južno od Kaluša pa sve do ušća Čečve i zapadno od Kaluša. I ovdje se borbe nastavljaju s jačim protivnikom.

Vodeći bitke na ravničarskom terenu i bez zaklona oko Novycja i Dobrovljana stradao je veliki broj vojnika osobito iz 28. osječke pukovnije. Uslijed iscrpljenosti bilježi se i pad morala i nedisciplina osobito u redovima 27. domobranske pukovnije. Dok su se 14. srpnja postrojbe 28. i 27. teško branile od stalnog i ubitačnog ruskog napada zapadno od Kaluša kod Kadobne, odredi 16. i 53. c.k. pukovnije odolijevaju napadima kod Berloha južno od Kaluša. Broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih časnika i vojnika stalno se umnažao. Nakon prestrojavanja, popunjavanja i discipliniranja ispražnjenih dijelova satnija te jednodnevnog odmora, divizijski stožer je naredio ponovne napade i proboje u dolini Bučkov kod Novycja gdje su se istakle satnije 25. zagrebačke i 16. varaždinske pukovnije. Boreći se prsa o prsa protiv brojčano jačih ruskih snaga mnogi časnici i vojnici izgubili su živote, teško ranjeni, bolesni i zarobljeni.

Tijekom jednotjednih borbi od 11. do 17. srpnja samo je 16. varaždinska pukovnija imala 964 staradala vojnika i časnika, od toga; 92 poginula, 529 ranjenih, 297 nestalih i 46 bolesnih vojnika i časnika.[50)] Približan broj gubitaka imale su i drugih pet hrvatskih pukovnija, što samo u ovim bitkama iznosi više od 4000 stradalih, od kojih oko 500 do 700 mrtvih. Svi poginuli sahranjeni su ili na seoskim grobljima ili na improviziranim vojnim grobljima između Kaluša i Rožnjativa.

Protuofenziva od rijeka Bystryce Solotvynske, Bystryce Nadvyrjanske, Vorone i sjeverno od Pruta

Dana 23. srpnja 1917. započela je velika i snažna njemačka protuofenziva. Dok Nijemci napreduju preko Volinije (ukr. Volynj), u isto vrijeme na južnijem sektoru, na galicijskoj bojišnici, pokreće se protuofenzivno djelovanje austrougarskih postrojbi.

Istog 23.srpnja domicilno stanovništvo i ophodnje javljaju o prvim znakovima povlačenja ruskih snaga južno od Kaluša. Hrvatske postrojbe kontroliraju povlačenje sa uzvisine Rehy na liniji Hrabivka – Lesivka – Hrynivka – Nyvočyn i dalje prema jugoistoku. .

Pod pritiskom snažnog protuofenzivno nastupa austrougarskih snaga hrvatske 36. i 42. divizije kod Lysecja, jugozapadno od Stanislavova Rusi pružaju žilav otpor braneći svoje položajie uz južne dijelove šume na Lazama i kod sela Zaberežje. Kod sela Pohivka uz lijevu obalu Bistrice Nadvirjanske Rusi nanose osjetljive gubitke napadačima. Prešavši uz stalne borbe rijeku Bistricu Nadvirjansku kod sela Bratkivci hrvatske snage sve više potiskuju Ruse prema istoku. Povlačenje Rusa i njihovo ubrzano potiskivanje nastavljeno je i 25. srpnja.

Nastupajući frontalnom linijom sjever-jug na dužini od cca 60 km, 53. zagrebačka pj. pukovnija na sjeveru, do nje 16. varaždinska pukovnija, zatim 27. domobranska pukovnija i na jugu 52. pečujska pješačka pukovnija, dostignuta je široka linija u dubinu do rijeke Vorone kod Stanislavova na sjeveru do Otynje i Chlebyczyna Lesnog kod Kolomyji na jugu.

Već 28 srpnja pukovi 7.osiječke i 36. zagrebačke divizije nezadrživo napreduju prostorom sjeverno od rijeke Pruta na jugu potiskujući Ruse prema Dnistru. Kod Betetuje (ukr. Beleluja), Krasnostavaca i Rusiva sjeverno od grada Snjatyna, Rusi topničkim, strojničkim i puščanim djelovanjem nastoje zaustaviti napredovanje hrvatskih i bavarskih postrojbi. U ovim ofenzivnim borbama u periodu od 24. do 29. srpnja poginuo je veći broj časnika i vojnika, a daleko veći je ranjen i zarobljen.[51)]

49 Ratni dnevnik C.K. Varaždinske.., 186.

50 Isto, 210-212.

51 Ratni dnevnik.., 213-216. Iz varaždinske pukovnije poginula su dva časnika i 46 vojnika, ranjenih je 175 a nestalo 18 vojnika.

25. zagrebačka i 27. sisačka domobranska pješačka pukovnija u bitci kod Snjatyna

Napredujući i čisteći istočnu Galiciju od ruskih postrojbi od grada Kolomyjy na rijeci Prutu prema Horodenki uz desnu obalu Dnjestra, pukovi 42. «vražje» domobranske pješačke divizije imale su svoj posljednji veliki okršaj s ruskim snagama sjeveroistočno od Černivaca kod grada Snjatyna na rijeci Prut.

Nakon protjerivanja ruske obrane iz Steceva i Hlyvyšča 30. srpnja, hrvatske snage uz manje gubitke napreduju preko riječice Sovice prema istoku. 72. pješačka brigada oslobađajući Havrylovce i Ivankovce napreduje na gradić Kycman, pa preko Lašovke i Vytylevke 2. kolovoza oslobađa Zadubrovku sjeverno od grada Sadahora, sjevernog predgrađa Černivaca.[52)]

Hrvatske postrojbe 27. srpnja potiskuju Ruse kod Melnickog. 28. i 29. srpnja kod Snjatyna se vodi posljednja velika bitka u kojoj sudjeluju hrvatske postrojbe na istočnom ratištu. Svojom odlučnošću, hrabrošću i požrtvovnošću tu su se posebno istakli domobrani 25. zagrebačke pukovnije pod zapovjedništvom pukovnika Delića i sisačke 27. pukovnija pod zapovjedništvom podpukovnika Czatta, «*dobro poznatog, sjajnog višeg stožernog častnika*».[53)].O toj bitci topnički časnik 42. domobranske divizije S. Pavičić bilježi;

«U ogorčenoj borbi u šumama, bez topničke pripreme u borbi iz bliza, bacila je jurišna satnija 25. domobranske pukovnije pod zapovjedničtvom poručnika Zinaje kod Mielnika jedan potpuni ruski jurišni bataljun. Taj udarac hrabrog poručnika, koji je odlikovan zlatnom medaljom za hrabrost, bio je tako snažan i uspješan, da je zatim ciela pukovnija po noći bez ometanja mogla nastaviti nadiranje do Sniatyna. Tamo je došlo do težke borbe, u kojoj je 25. domobranska pukovnija imala znatne gubitke na mrtvim i ranjenim, i to oko 200 mrtvih i 600 ranjenih.

I druge naše domobranske pukovnije nadiru dalje prema iztoku, a sjeverno od njih snažnim udarcima naša 36. pješačka divizija.

Oko Sniatina držale su jake ruske zalaznice 7. sibirske vojske to mjesto u izvrstnim i izabranim postavima zapadno od njega. U jakom polaznom postavu desno od glavne ceste stajala je 26. karlovačka domobranska pukovnija. Iz tih polaznih postava usliedio je glavni napadaj. Prodor je podpunoma uspio... Od ranog jutra do 6 sati popodne bore su tu hrabri domobrani oko postava pred Snyatinom, te izvađaju opetovano snažne juriše. Car i kralj Karlo bio je osobno prisutan kod te borbe, te je sa jedne uzvisine sliedio tok borbe pred Zablokovom. Tu su se iztakli mnogi domobrani, znani i neznani junaci i mnogi naši častnici. I druge naše pukovnije zajedničke divizije iztakle su se u tim borbama, koje su vriedne da se opišu i pojedinačno.

Naši domobrani 2. kolovoza 1917. ulaze u Černovice, glavni grad Bukovine, starim hrvatskim ratnicima dobro poznat, u taj kraj, koji nam je kroz mjesece i mjesece bio druga domovina. Baš su se Hrvati iztakli u ranijim borbama oko Černovica, sjeverno i južno od grada te su postali omiljeni kod tamošnjeg pučanstva, koje ih je upravo nosilo na rukama. Zvali su nas svojim zaštitnicima i braniteljima.

Hrvatski domobrani dočekani su u glavnom gradu te najiztočnije pokrajine Monarhije s oduševljenjem. «Opet su tu naši domobrani» čulo se sa svih strana. Čuli su se i uzvici u našem jeziku: «Živili naši osloboditelji!»[54)]

Pri završnim operacijama na bukovinskoj granici jugoistočno od šumovite Hotinske visoravni, gdje su ruske postrojbe pružale žilav otpor, poginuli su i u velikom broju ranjeni ili zarobljeni ili nestali mnogi austrougarski vojnici.

Drugoga i 3. kolovoza hrvatske i druge austrougarske postrojbe potiskuju Ruse s posljednjih prigraničnih dijelova Bukovine. Hrvatske bojne 16. varaždinske, 52. i 53. c. und k. pješačke pukovnije dostižu svoje stare rovovske položaje na jugoistočnoj bukovinskoj granici kod Raranče. Svoj stari položaj 4. kolovoza ovdje zauzimaju i domobrani 27. sisačke pješačke pukovnije..

Od 6. kolovoza 1917. na bukovinskoj granici zavladalo je zatišje. Tu na istočnom bojištu ostale su hrvatske postrojbe do početka 1918., kada su prebačene na jugozapadno bojište.

O sve većoj realnosti sve brojnijih grobišta na snježnim karpatskim ratištima Ilustrovani list s proljeća 1915. godine piše:

Groblje palih u Karpatima.

U tom valjda najtežem i najgroznijem odsjeku svjetskoga rata, kome su pozorištem vrletni Karpati, našlo je u onom snijegu na tisuće ratnika svoju smrt. Dakako, da se u takvom gorovitom kraju ne može ni pomišljati na prevoz palih do kojega redovitog groblja, već poginule valja zakapati iza bitke ondje, gdje su pali. Jedno tako groblje, ako ćemo ga tako nazvati, prikazuje ova naša slika, gdje su pokopani domobrani iz Heba. Na daleko i široko snijeg i bregovi, a nekoliko križeva proviruje kao znak vječnog počinka palih hrabrih junaka.[55)] PRILOG : fotografija križeva iznad humaka u snježnim Karpatima.

52 Isto, 218. O žestini ruskog topovskog, strojničkog i pješačkog otpora pri povlačenju ilustriraju svakodnevna stradanja austrougarskih postrojbi. U četiri dana, od 30. srpnja do 2. kolovoza poginulo je samo iz Varaždinske pukovnije 25 vojnika. Ranjeno bilo je 152 vojnika a nestalih se vodilo 20. Sličan broj stradalih je bio i kod svih drugih pukovnija.

53 S. Pavičić, 606.

54 Isto, 606-607.

55 Il. 17, 401.

Nadvojvoda Karlo s domobranima

Slike /na strani 636/ priposlao nam je prijatelj časnik, dok je sa svojim zborom bio u Myszini, a tiču se, naročito doljnje dvije, naših hrvatskih četa. Zanimljiva je slika.. bojni podvoz na visini od 1681 metar, koji je u ono (zimsko op. B.G.) vrijeme vozio 36. diviziji (16., 53., 78. i 52. pukovnija) hranu u Bukovinu, i to u mjestu Briazi i Moldova, odakle su te naše čete istjerale Ruse za 14 dana, a onda su krenule u Galiciju.[56] *Foto; br. 3, 636.*

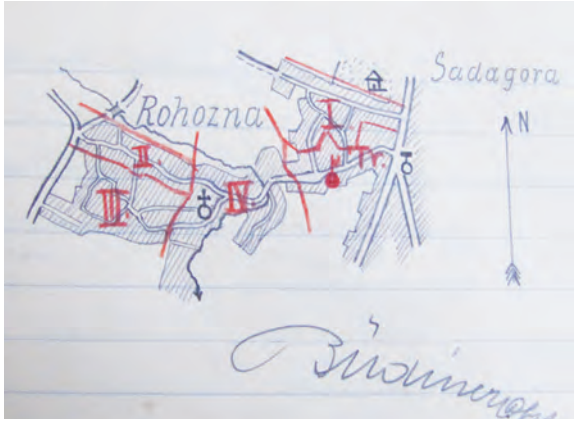

16. varaždinska pješačka pukovnija

Iz pisma jednog hrvatskog časnika 16. pješačke pukovnije od 14. srpnja 1915.g.;

U Havrylowki smo se dva mjeseca prebijali a onda se vratismo natrag na Prut, kamo stigosmo bez gubitaka. Ovdje se razviše ogorčeni bojevi, jer Rusi nastojahu baciti nas natrag u Karpate. Protiv naše 16. regimente stajalo je osam ruskih pukovnija, nu hrabrost i srčanost naša te povoljno tlo odolijevalo im punih četrnaest dana. Imali smo ranjenika ali još više ruskih. Naši probiše rusku liniju pa ajde do Dnjestra. Poslije bitke išao sam s patrulom po bregovima da pokupim mrtve i ranjene.. Prut nas je stajao dosta krvi, ali neprijatelja triput toliko… Za napredovanja do Dnjestra imala je naša divizija borbe za svaki pedalj..

56 Il. br.27, 636, 640.

Junaštvo kapetana Gjure Petričevića

Kapetan Gjuro Petričević od slavne varaždinske pješačke pukovnije broj 16 nedavno je učinio junačko djelo koje je unatoč drugih ratnih događaja, što su se desili posljednjih dana, pobudilo u svim vojničkim krugovima veliku senzaciju. Ovaj je mladi častnik zajedno sa jednim drugom i jednim odjeljenjem, koje je okupio i na brzu ruku obrazovao iz razpršene momčadi, njih sve skupa 400 momaka na broju, napao jednu slabu rusku pješačku pukovniju i zadao joj najteže gubitke. Pri tom je svoju vlastitu pukovniju, koja se nalazila u velikoj stisci zajedno sa 12 topova oslobodio od neprijatelja. To je čin, koji se mora da ubroji u legendarne činjenice opće ratne povijesti. Ovaj dogodjaj desio se je za vrijeme borba, u kojima su naše hrabre hrvatske čete pod vodstvom generala konjaništva baruna Pflanzera Baltina polazile iz područja Nadworna-Kolomeja prema neprijatelju, koji se je zadržavao na jugu rijeke Dnjestra.

16. ces, i kr. pukovnija u kojoj je kapetan Petričević zapovjednik jedne kumpanije, naišla u području Otynie, t.j. na pol puta iz Kolomeje u Stanislav, na kud i kamo premoćnijeg protivnika, ali se tako zahvatila sa neprijateljem u koštac, da se je nenadano našla sa sviju strana opkoljena. Ista je sudbina zadesila 12 naših topova, koji su uzdržali u svojoj poziciji, poduprti pješačtvom, kojemu su bili povjereni. Varaždinska pukovnija valjala je već kao izgubljena i kako su prilike bile za vrijeme ovoga boja, činilo se je, da se ova sudbina neda nikako od te pukovnije odvrnuti. U ovaj se kritični čas nalazio kapetan Petričević, zajedno sa još jednim svojim drugom kapetanom, izvan okruga, kojim su Rusi ostatak varaždinske pukovnije i onih 12 topova bili opkolili. Kapetan Petričevićpokupio je iz raspršene momčadi oko 300 momaka, zadržao se sa svojim pukovnijskim drugom, kojemu je takodjer uspjelo skupiti oko 100 momaka. Sa ovih 400 momaka pošao je kapetan Petričević s mjesta da navali na neprijatelja. Ovu navalu proveo je tako spretno i tako oštro, da se je upravo nešto nevjerojatno desilo. Neprijatelju, za kojega je utvrdjeno, da je brojio tri ruske pješačke pukovnije, zadalo je odjeljenje kapetana Petričevića 2000 mrtvih, bez obzira na brojne ranjenike. Pri toj se navali radilo dijelom opet o tome, da se protunavale Rusa na kratke distance rastepu. Rusi morali su se povući i popustiti u opkoljivanju naših četa.

Time je jedna od najponosnijih naših pukovnija kao i 12 topova, bila našoj vojsci povraćena. Kojom je upornošću kapetan Petričević vodio svoje Varaždince, proizlazi iz toga, da je tijekom bitke zadobio tri teške rane. On će se valjda moći uzdržati na životu. Kako se glasa, predložen je vladaru na vanredno visoko odlikovanje. Što se tiče kapetana Petričevića, to je on Hrvat rodom iz Požege i potječe iz častničke obitelji. Svršivši Petričević akademiju u Bečkom Novom Mjestu, najprije je služio kod češke pješačke pukovnije br. 48., a kao mladi nadporučnik dodje k varaždinskoj pukovniji broj 16. Tu je s početka služio kod bjelovarskoga bataljuna, a u mjesecu svibnju prije rata, postade kapetanom i referentom za mobilizaciju pukovnije.

Glasom vojnog naredbenog lista (br. 50. od 10. travnja) odlikovalo je Njegovo Veličanstvo kapetana Petričevića

u priznanje «vanredno hrabrog i uspješnog držanja pred neprijateljem» viteškim križem Leopoldovog reda sa ratnom dekoracijom.[57]

STRANA 554. ILUSTROVANI LIST BROJ 25a

Spomenik palim junacima 25. domobr. puk. na sjevernom ratištu: 1. Molitva vojnika pred otkrivanjem spomenikom. — 2. Nat. Vatroslav Drenski, kitor i tvorac spomenika. — 3. Spomenik palim junacima. — 4. Pogled na grobije i spomenik. (Snimke za „Ilustr list" nadjor Jenzenskoga i vodnika Promužaka).

Zagrebačka hrvatska 25. domobranska p kovnija bila je kroz deset mjeseci u postavu istočno od Dobre toči (Dobrivci, Dobronoutzi) i strażeći na granici, sačuvala je Bukovinu. Sva je naša 42. divizija tu. Hrvati su dobri, pošteni ljudi, pa ih tamošnji narod vrlo voli. Do dodje koji Zagrebčanin u ova pogranična sela, gdje je bila kroz to vrijeme naša divizija, kako bi se začudio: „Ta ovi ljudi hrvatski govore!" Jest, naučio je taj narod hrvatski jezik. U Dobroj noći nalazi se groblje junaka naše pukovnije. Groblje je lijepo uredio vrlo velikim marom narednik I. bojna Vinko Ćurić. Nikada ne će drugovi zaboraviti naših junaka, koji su tu pali, boreći se hrabro za krilja i dom, ali da im se sačuva vidjiva i trajna uspomena i u narodu u Bukovini, odlučio je zapovjednik pokovnije podpukovnik Stjepan pl. Delić, da im se postavi zajednički spomenik na grobiju.

Opkoparski narednik, kipar Vatroslav Drenski uz pomoć opkop. desetnika, kleseara Dušana Kalafatića, izradio je u tritinu prekrasan spomenik: lava, koji kao da se utaju, ali bijesno očima motri: čuvo junake. Dne 17. svibnja u pod 8 na večer otkrio je spomenik potp. Stjepan pl. Delić u prisutnosti više časnika, momčadi i naroda iz Dobre toči. Najprije se zahvalio u ime pukovnije Drenskome i njegovim pomagačima za izradbu tog umjetnički savršenog spomenika, a onda se obratio svima, rekavši otprilike ovo: „Sastali smo se, da našim drugovima, junacima reknemo sbogom, ih: do viđenja! Oni su svoje najbolje dali — život za slavu pukovnije i roda svog hrvatskoga. Oni su za naše pukovniju vječna uspomena i nadam se, da će ih i rod u uspomeni vječnoj držati. Ovaj lijepi kamen znači vječnu uspomenu, baš kako je i kamen vječan. Slava im!

25. zagrebačka domobranska pješačka pukovnija

…Poznato je kako se hrabro i junački bori naša zagrebačka 25. domobranska pukovnija, a potvrdile su to i tolike službene pohvale i priznanja…

Na lijepu je naime misao došao satnik Rudolf pl. Matanić. Deset koraka iza rojne pruge sagradio je vrlo lijepu kapelicu. U njoj su dvije velike hrvatske zastave , na stijeni visi velika daska, na kojoj su urezani stihovi molitve Hrvata vojnika na bojnom polju 1914.-1915.; s jedne strane oltara u kamenu je urezan hrvatski grb, a s druge strane, takodjer u kamenu: «U slavu Boga sagradili vojnici domobrani dne 17. IV. 1915. pod vodstvom satnika Rudolfa Matanića pl. od Gospić-grada».

Dana 22. travnja u 10 sati prije podne blagoslovio je ovu kapelicu vojni kapelan Mijo Jurić i odmah odslužio sv. misu, kojoj je prisustvovalo uz zapovjednika pukovnije potpukovnika Karla Turčića nekoliko časnika, koliko ih je već moglo ostaviti rojnu prugu i od svake satnije po 20 momaka. Poslije mise prikopčao je pred kapelicom podpukovnik Turčić dvadesetorici momaka, koji su se baš na sam Uskrs istakli , kolajne za hrabrost i pozdravio ih s vrlo oduševljenim, hrvatskim govorom.[58]

ILUSTROVANI LIST

IZLAZI SVAKE SUBOTE — POJEDINI BROJ 20 FILERA U I IZVAN ZAGREBA — PREPLATA GODIŠNJE K 10·— ZA POL. GODINE K 5·— ZA TRI MJESECA K 2·50 ZA INOZEMSTVO GODIŠNJE K 15·— — OGLASE PRIMA UPRAVA PO CJENIKU U CIPRANI — SLIKE SE NA ZAHTJEV VRAĆAJU — NASLOV ZA PREPLATU I RUKOPISE: UPRAVA GUNDULIĆEVA ULICA 18. — NASLOV ZA SLIKE I RUKOPISE: UREDNIŠTVO, MAROVSKA UL. 24 — TELEFON 2·50

BROJ 39. — ZAGREB, 25. RUJNA 1915. — GOD. II.

JUNAČKE HRVATSKE ČETE NA BOJIŠTU

Junačke hrvatske čete na bojištu

Odlikovani Hrvatski junaci

Stožerni narednici osječke 28. domobranske pješ. pukovnije Vladimir Petaj i Miroslav Tršinski odlikovani su srebrnom kolajnom I. razreda za hrabrost, koju su dokazali pred neprijateljem na sjevernom ratištu. Zbilo se to ovako: Dne 11. svibnja bila se velika bitka u kojoj su sudjelovala oba spomenuta stožerna narednika sa svojim strojopuščanim odjelima. Boj je trajao već puna tri dana uvijek jednakom žestinom. Po podne oko 2 sata probije kozačka divizija naše desno krilo, gdje je bila u rojnoj pruzi 27. dombr. pješ. pukovnija i bila bi sva uništena, da nisu za vremena uočili pogibao narednici Petaj i Tršinski i sa svojim odjelima toj pukovniji priskočili u pomoć.Sa svojim su ubojitim oružjem u najžešćoj topovskoj i puščanoj vatri, otvorili tako žestoku paljbu, da se je kozačka divizija za par časova razdijelila i morala od svoga nauma odustati te se povući. Njihovoj se dakle prisutnosti duha, hladnokrvnosti te hrabrosti ima zahvaliti, da naši nisu podlegli nadmoćnom neprijatelju…[59] */fotografije M. Tršinski i V. Petaj/*

- Groblje palih u Karpatima

U tom valjda najtežem i najgroznijem odsjeku svjetskoga rata, kome su pozorištem vrletni Karpati, našlo je u onom snijegu na tisuće ratnika svoju smrt. Dakako, da se u takvom gorovitom kraju ne može ni pomišljati na prijevoz palih do kojega redovitog groblja, već poginule valja zakapati iza bitke ondje, gdje su pali. Jedno groblje, ako ćemo ga tako nazvati, prikazuje ova naša slika, gdje su pokopani domobrani iz Heba. Nadaleko i široko snijeg i bregovi, a nekoliko križeva proviruje kao znak vječnog počinka palih hrabrih junaka.[60]

57 Ilustrovani list, br. 16, Zgb, 1915, 363-364.

58 Il. list, 20, 1915, 467

59 Il,. 27. 1915, 627.

60 Il. 17, 1915, 401.

Križevi nad humkama

- Grobovi poručnika Stjepana Dodeka iz Bjelovara od 16. pj. puk. i kadeta Prevratila na brežuljku Moricka u selu Myszina, koji su 6. (ili 16.) veljače pali junačkom smrću.[61] Prilog: foto, 636.

Točni podaci o broju mobiliziranih, poginulih i ranjenih, umrlih na liječenju ili u zarobljeništvu ili od gladi zaraćenih strana vjerojatno se nikada neće saznati jer su se evidencije vodile različito ili nedostatno. Računa se da su zaraćene strane mobilizirale oko 60 milijuna vojnika. Od toga broja računa se da su izgubili živote iz pojedinih država; Rusija - 2.250 000, Njemačka – 1.900 000, Austro-Ugarska – 1.400 000, Francuska – 1. 350 000, Srbija – 800 000, Italija – 680 000, Engleska 680 000, SAD – 5000.

Prema višestranim procjenama u Prvom svjetskom ratu zaraćene države izgubile su oko 9000 000 vojnika.

Tijekom četverogodišnjeg rata ljudski gubici u austrougarskoj vojsci bili su najveći prve godine ratovanja kada je tijekom izravnih borbenih akcija poginulo 271 839 vojnika. Kasnije je taj broj rapidno padao ali se i dalje ginulo u velikom broju. Ukupno je poginulo do kraja rata 519 365 vojnika. K tome se pribraja oko 500 000 zarobljenih koji su umrli od gladi, smrzavanja i bolesti, te oko 150 000 umrlih ranjenika i 41 000 izginulih u vrijeme Ruske revolucije.

Od mobiliziranih oko 1.000 000 muškaraca s područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije, Istre, Dalmacije i Bosne i Hercegovine, (od toga broja oko 496 000 etničkih Hrvata)[62], s ratišta se nikada nije vratilo gotovo 180 000 vojnika.[63]

Od tog broja, najveći broj mrtvih odnosi se na Istočno ratište. Praktično skoro na svakom seoskom ili gradskom groblju u Galiciji, Bukovini i na Zakarpatju nalaze se pokopani hrvatski vojnici poginuli ili umrli od smrzavanja, ranjavanja ili bolesti. Međutim, najveći broj mrtvih hrvatskih vojnika pokopano je na improvizirana ili uređena vojnička groblja neposredno uz vojničke rovove na karpatskim visovima i proplancima, vrlo često u zajedničke grobnice s drugim austrougarskim ruskim vojnicima, a dosta često zajedno s mrtvima protivničke ruske vojske.

Spomen - obilježja poginulim u Prvom svjetskom ratuu zapadnoj Ukrajini 1914. – 1918.

- HLIBIVKA, zap. od Bohorodčana
  uz rijeku Bistricu Solotvinsku, južno od Ivanofrankivska, Halyčyna.
  U središtu vojnog groblja a pored mjesnog – seoskog groblja
  Pravokutni vertikalni spomenik, na vrhu kružni reljef s predstavom lovorovog vijenca, materijal; kamen i beton.
  Na prednjoj strani tekst;
  SLAVA JUNACIMA
  ZAGREBAČKE 25
  I KARLOVAČKE 26

61 Il. 27, 1915, 636 , 640.

62 Dinko Čutura, Lovro Galić, Veliki rat.., 56

63 isto, i Jelena Borošak-Marijanović, Ratne žrtve i stradanja, u Dadoh zalato za željezo, Zagreb, 2011, 31-32.

DOM. PJEŠ. PUKOVNIJE
BOG I HRVATI
ZA KRALJA I DOMOVINU
1916. – 1917.
Spomenik je svečano otkriven 8. travnja 1917.g.uz nazočnost velikog broja vojnika i seljana

• KULAČKIVCI, sjev.zap od Kolomyji, Halyčyna
U središtu vojnog groblja.
Pravokutni sandučarski spomenik sa stupićima na uglovima i ležećim lavom na gornjoj ploči. Na frontalnoj strani, na gornjem dijelu tekst;
BOG I HRVATI
KR. UG. ZAGREB
SLAVA IM
1915.-1916.
U doljnjem polju, ispod teksta; hrvatski grb u obliku štita

• DOBRA NIČ, sjeveroistočno od Černivaca, Bukovina
U središtu vojnog groblja.
Spomenik u obliku sanduka sa stupićima na stranama i ležećim lavom na gornjoj ploči
Kamen i beton
Spomenik 25. zagrebačkoj domobranskoj pukovniji.

• JURKIVCI, sjev. od Černivaca, Bukovina
Groblje palih Hrvata
Središnje spomen-obilježje ?

• VALJA KUZMYNA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina.
Spomenik – nekropola poginulim u Prvom svjetskom ratu
Ostaci rovova i utvrđenja

• RIDKIVCI / RARANČA, istočno od Sadahore, sj.ist. od Černivaca, Bukovina
Spomenik poginulim u Prvom svjetskom ratu /spomenik poginulim u Rusko-turskom ratu 1739.

• NOVOSELICJA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina
Ostaci utvrđenja iz Prvog svj. rata i mjesto preko kojeg je išao jedan od pravaca Brusilovljeve ofenzive 1916.

• POSUHIV, Gora Lisonja, na rijeci Zolota Lypa
Mjesto gdje se odigrao 1916.g. jedan od prvih sukoba ukrajinskih domobrana – *Sičovih strilciv* s ruskom vojskom
Na rijeci Zolota Lypa kod Bučača ratovale su 1916./1917.g. postrojbe XIII /zagrebačkog/ korpusa

Ivica Antolčić: Faun, 1966.

Lana Derkač

PISANJE JE SVOJEVRSNA TERAPIJA

Lana Derkač, koja se u Riječima predstavlja kao pjesnikinja, prozaistica i esejistica svojim književnim radom već zauzima značajan prostor unutar hrvatske književnosti. Bio je to povod da je predstavimo u rubrici Jedan autor i da s njom porazgovaram o njezinu stvaralaštvu.

Gospođo Derkač, je li Vam pisanje život ili način da preživite?

Pisanje doživljavam kao svojevrsnu terapiju koja mi, ako je adekvatno provedem, omogućuje da se osjećam dobro. Prije puno godina napisala sam esej pod nazivom „Pisanje poezije kao terapija", ali taj tekst mogao bi se primijeniti na bilo koji književni rod. Svaki autor koji pisanje prakticira kao moguću terapiju, itekako je svjestan da nije osobno nikada potpisao pristanak za nošenje najrazličitijih nedaća, a još manje za njihov uzgoj, ali nazire svojevrstan sporazum potpisan između nedaće i teksta. Vidi mogućnost za kompenzaciju. I zna da za njegov tekst ovo sizifovsko kotrljanje nedaće kao kamena nije sasvim uzaludno. Pa tako pisanje Sizifu-piscu može dati novi smisao.

Nije uzaludno?

Pisac je kažnjen da bi bio nagrađen jer bogovi s njim imaju velike namjere i kazna mu nije posljednja mjera, niti je posljednja namjera bogova. Činjenica je da je pisanje pokušaj adaptacije jer, pišući i indirektno obrazlažući svijet, pokušavamo ga shvatiti i u njemu naći svoje mjesto. Ali suočeni s vlastitim traumama, svjedoci smo i izvantekstualne bolesti u nama. I javljanje te bolesti, isprovocirano upornim i neizbježnim, no nehotimičnim doživljavanjem stvarnosti, ne zavisi o tekstu, ali tekst je itekako njome uvjetovan. Upravo sad tu nastaje ljekarništvo teksta i pisanje kao terapija. S tekstom se pjesnik opet osjeća negubitnički i dobro te emocionalnom punoćom i kratkotrajnom duševnom sitošću jača imunitet.

Postaje otporniji na što?

Evo sad novog iznenađenja! Bolest čije rođenje ne zavisi o tekstu, ipak je uvjetovana tekstom. Tekst, priznavši njene nepoćudne stanice i osvajaštvo, sam postaje njen osvajač. Pa spretno preuzevši njenu moć psihički vida autora - svog tvorca. Čini mi se da bih potvrdno mogla odgovoriti na obje Vaše pretpostavke: pisanje mi je i život jer je uz njega u stanju umetnuti riječ punina, a ne okljaštrenost, no ono je i način da preživim jer predstavlja i ljekarništvo koje osigurava lijek – tekst. Naravno, nikada nije bilo način da preživim u materijalnom smislu.

Pisanje Vam jako obilježavaju intima i unutarnji svijet, a naše doba to kao da malo zanima. Pa kako preživljavate?

Moje ranije zbirke pjesama bile su zbirke u kojima je prevladavala intimistička klima, a sićušni predmeti i mali detalji bili su obilježeni meni bliskim bićima. U prozi i dramskom pismu bavila sam se pretežno komunikacijom užeg kruga ljudi, najčešće njihovom neuspješnom ili čak izostalom komunikacijom. No to se ne bi moglo reći za one kasnije knjige.

Zašto?

U njima sučeljavam svijet intime i vanjski svijet sa svime onime što je sposoban unijeti u jedan stan, jednu obitelj. Pa vijesti katkada grubo eksplodiraju baš u nekom poetičnom i neopterećenom trenutku. Često u tekstove ubacujem fragmente naše tranzicijske zbilje, nasilja, visoke tehnologije, podređenosti profitu... Katkada o mirno kućno ispijanje čaja svom snagom udari tsunami s ekrana televizora.

Smeta li to kritičarima?

Tradicionalnijim kritičarima zasmeta moj nagli sudar mirne poetičnosti i ubacivanja nepoetičnih slika, no ja to radim namjerno. Nismo li pomalo svi mi svjedoci takvih sudara, udesa, a ako jesmo, ne vidim zašto se njihov nesklad ne bi odražavao i u književnosti! Nije li umjetno u pismu njegovati samo sklad kojeg zapravo nema?

Ali koji želimo?

Intiman prostor može biti i izvor gotovo svega onoga što sam navela kao izvor eksplozija pa nije uvijek riječ o tome da je vanjsko narušavatelj sklada. Ono vanjsko, na primjer slika obližnje šume ili šume iz svijeta medija, može unijeti i smiraj u nervoznu intimu. No najčešće se granice unutrašnjeg i vanjskog svijeta, kao i ama baš bilo kakve druge granice, gube. Njihovo pomicanje ili čak nestajanje najvidljivije je u romanu „Doručak za moljce" koji mi je nedavno objelodanjen u Nakladi Ljevak.

Koliko to zanima današnju publiku?

Današnju hrvatsku književnu publiku može zaintrigirati nečija intima, pogotovo ako je riječ o intimi neke javne osobe, na primjer top-modela, pjevačice ili nogometaša, jednako kao i šira društvena situacija, ali ako je sadržaj izrečen na način prihvatljiv masi. Ljudi su skloni tračeraju! Moj problem je što ne podilazim široj publici, ne koncentriram se prvenstveno na uzbudljiv zaplet i rasplet, a tekstovi mi imaju puno esejističkih elemenata! Preživljavam od rada u učeničkom domu, a ne od pisanja.

Često ističete da pri pisanju ništa ne planirate i da su Vam važniji detalji od cilja. Znači li to da su Vam važnije emocije nego racio?

Nikako. Istina je da me detalj potakne na pisanje djela pa kao takav ima važnost. No nastojim te detalje posložiti u cjelinu na racionalan način, iako se katkada ne čini da je tako. Ako, na primjer, pišem esej koji ima i poetike i u njemu riječima dajem nova značenja, značenja koja im u našem dogovorenom sustavu označavanja objektivno ne pripadaju, ne mislim da i takav „pomaknut" tekst na okupu ne drže racionalnost i logika. Itekako koristim logiku i pažljivo baš njome pokušavam opravdati proširenje značenja tih riječi. Ta „pomaknuta", ali čvrsto utemeljena logika ispisuje čitave pledoajee za nesvakidašnje i neuvriježeno viđenje stvari. Možda bi se trebalo zapitati jesmo li uistinu točno definirali sve pojmove, ne mogu li nas njihove definicije, takve kakve pronalazimo u rječnicima, odvesti na krivi trag.

Pa odvedu li Vas?

Kad započinjem tekst, uistinu ne znam kako će on završiti, nemam pojma što će se sve u njemu događati, no ne bi valjalo kada između početka i kasnijih dijelova ne bi bilo uzročno-posljedične veze.

Znači li to da živimo u vremenu gomilanja riječi i osiromašenja njihova sadržaja?

Vjerojatno da. Čini mi se da i sama puno blebećem i gomilam riječi s prijateljicama uz kavu. Rasipam se na nebitno.

Zašto to radite?

Kad se upitam zašto to radim i zašto ne reduciram riječi, shvatim da se bojim praznine. To se događa i s nizom književnih djela koja su usmjerena na glamur i snobizam. Zaboravljanje pravih vrijednosti i nesigurnost u izboru vlastitog usmjerenja moraju dovesti do samoobrane pred mnoštvom izazova, a taj obrambeni stav očituje se upravo u gomilanju riječi. Usmjerenošću na banalnosti govorimo da imamo svoje aktivnosti, nečime se bavimo, dakle nismo okruženi prazninom bez sadržaja. Banalne riječi izgovor su i pred nama i drugima zašto smo nešto propustili učiniti ili zašto smo nešto učinili jer preusmjeravaju na drugo.

Pročitao sam da su sklonost pisanju stihova Vaši roditelji otkrili još dok ste bili mala djevojčica. Sjećate li se možda svoje prve pjesme, o čemu je govorila?

Mislim da sam imala četiri i pol godine kada su roditelji u mom brljavom dječjem zapisu prepoznali prvi stih. Ne znam o čemu je govorio, ali znam da još nisam pravilno napisala sva slova. Prvi stihovi koje pamtim nastali su u drugom razredu osnovne škole, dakle, kada sam imala osam godina, a govore o dječjoj ljubavi. Glasili su: „Dugo sam te voljela, al' dovoljela te nisam." Ne mogu da se ne nasmijem. Zaista mi zvuče smiješno iz današnje perspektive. No ipak stih pamtim jer mi je majka rekla da do tada nije naišla na glagol „dovoljeti".

Je li književnost doživljaj kojega se mnogi boje jer nije u modi ili je evidencija ispraznosti?

Kvalitetna književnost često je, rekla bih, evidencija ispraznosti. Ona najlošija može se poistovjetiti s ispraznošću. Književnosti se mogu bojati oni koji nemaju bogatije izgrađen unutrašnji svijet pa nemaju puno dvojbi i sumnji, ne vide potrebu za dugačkim razglabanjima i preispitivanjima. Kako ih ne razumiju, ona su im dosadna. No mislim da postoje određene knjige za svakoga. Ne moraju svi čitati istu vrstu literature. Bitna je navika i ne vidim

problem što neka mlada osoba uzima u ruku strip ili neki krimić orijentiran isključivo na zanimljiv sadržaj. U toj ranijoj dobi bitno je da se zavoli čitanje.

Što kažete na one koji govore da je književnost detektor životne stvarnosti i njezin stilist?

Književnost koja nije stvarnost, ali može doduše biti njen odraz, itekako može pomoći u sagledavanju nekih važnih i onih manje važnih životnih pitanja. Ona može podržati neko naše uvjerenje ili nas pokušati razuvjeravati. Ona je naš prijatelj koji potiče na raspravu, iako nas ne čuje. No to nije bitno.

Nego što je bitno?

Važno je da mi čujemo književnost i ako bilo što sagledamo na nov način, ako izazove bilo kakav doživljaj u nama, postigla je svoj cilj. Ona može odgajati i mijenjati na nenametljiv i suptilan način, a da je ni u jednom trenutku ne doživimo kao strogog učitelja. Kao književnost rijetko tko ima takvu sposobnost! Dobro je što ne poznaje svoje čitatelje pa nije ona koja bi uz svoja tumačenja povremeno prigovarala i prozivala tako da ne izaziva otpor koji izaziva klasični učitelj ili roditelj. Ako nas i posrami kad progovara o moralu, ne upre prst direktno u svog čitatelja pa se ponaša kao pravi diplomat.

A je li i stilist te stvarnosti?

Svakako da jest. Kad ispunimo osnovne životne potrebe, javi se i potreba za ispunjenjem praznine koju ne istiskuje hrana ili naspavanost. Sada dolazimo do duha čiji prostor neki dizajner također treba urediti! Praznina ostaje čak i kad se taj prostor pretrpa uspomenama i ludo oblikovanim predmetima. No bojim se da praznina nije potpuno ispunjena ni kad tu uđe književnost. Što više pitanja neko književno djelo otvori, što više dvojbi, trojbi i tako redom ono postavi, pojavljuje se više praznine za koju ponovo treba iznaći način kako je ispuniti.

Suvremeni čovjek opsjednut je pričom o komunikaciji, o pozitivnim vibrama, a čovjek je sve zatvoreniji u svoj mali svijet. Znači li to da živimo u vremenu viška fraza a manjkom iskrenog govora i razumijevanja? Da se sve više osamljujemo?

Ponekad mi se čini da što više razvijamo teoriju o komunikaciji, imamo manje vremena za prijatelje. I pitam se razvijamo li brojne najrazličitije teorije zbog želje da istinski pomognemo čovječanstvu ili zbog samih sebe, jer imamo potrebu biti u centru i pažnju skrenuti na svoj neutaživi ego. Kome je problem naći barem nekoliko opravdanja za vlastitu sebičnost? Tko je od nas zove pravim imenom? Ali drukčije reagiramo kad se osjetimo žrtvama tuđeg egoizma. Tada taj egoizam i nazivamo egoizmom, barem smo malo povrijeđeni, sumnjamo u razumijevanje pa se zatvaramo i osamljujemo.

Tako i neiskren govor ako iznađe održivu novu teoriju i donese kvalitetan učinak, bez obzira na ono što je bio njegov primarni cilj, može pridonijeti drugom čovjeku. Ali takav obrazac nehotične (slučajne) brige za drugoga ipak ne može poništiti osamljenost.

U što će prijeći, što će postati samoća današnjeg čovjeka?

Mogla bi prijeći u psihičku bolest. Davno sam pročitala da znanstvenici prognoziraju kako će najveći problem dvadesetih godina ovog stoljeća biti baš psihičke bolesti. Zdrava osoba teško opstaje mentalno zdravom ako je osamljena. Iznenadi me kad saznam da neka osoba iz moje okoline kontinuirano pije lijekove protiv depresije. Broj takvih osoba oko mene se povećava. Puno mojih znanaca barem se povremeno požale da ih već danima drži depresija. No malo tko je od njih registriran slučaj.

Umjesto o tjeskobi suvremenog čovjeka sve se više piše o hedonizmu, zabavi, o izmišljenoj čovjekovoj radosti. Znači li to da je licemjerje postalo kriterij ljudskoga života?

Ne mora se nužno raditi o licemjerju. Ako masa uživa u ispraznim zabavama, ali ne vidi da su one isprazne, nije licemjerna. Ona vjeruje da istinski uživa i rasterećuje se od briga. Isprazne radosti koje su samo nadomjestak sadržajnijih radosti i pseudozamjena za plemenitost često skreću pažnju s društvenih problema. U ovom trenutku prisjećam se suprugovog znanca koji je sa skoro četrdeset navršenih godina izjavio da bi, kad bi to bilo moguće, želio biti profesionalni nogometni navijač.

Zašto?

Vjeruje da se ludo provodi na utakmicama i da mu one pričinjavaju zadovoljstvo od kojega nema većeg. Obožavanje tuđih igračkih sposobnosti i ulaženje u konflikte zbog svog tima odvlači mu pažnju od nerazvijanja vlastitih vještina i problema njegove nezaposlenosti.

Često nastupate na pjesničkim i književnim festivalima po svijetu. Znači li to da postoje i oni koji vjeruju književnosti ili je i to dio mode?

Da nema onih koji vjeruju u književnost, ne bi bilo ni pisaca ni čitatelja. Ma koliko malobrojni oni bili!

Postoje li razlike među njima?

Primijetila sam itekako različit odnos prema književnosti u različitim državama. I ranije sam čula od pojedinih kolega da neki narodi više čitaju od drugih. Čula sam riječi pohvale za Čehe za koje kažu da čitaju čak u tramvajima. Pogotovo su malobrojni čitatelji poezije, ali i prema tom književnom rodu je odnos itekako drukčiji, na primjer u Europi i u Latinskoj Americi. Tako je belgijska situacija prilično slična našoj pa moj belgijski nakladnik razmišlja o tome da prestane izdavati poeziju jer mu je knjižari sve teže primaju na svoje police. Razmišlja da se orijentira isključivo na prozu.

Početkom godine bili ste sudionica Međunarodnog festivala poezije u srednjoameričkoj državi Nikaragvi. Kakav je to festival?

Riječ je o drugom po veličini pjesničkom festivalu u svijetu, na njemu je sudjelovalo oko 140 pjesnika iz stotinjak država svijeta i to je najznačajniji godišnji kulturni događaj u toj zemlji, iznimno zahtjevno organiziran, s nizom popratnih sadržaja. U njega su se uključile i ambasade različitih država, a one europske poticale su povezivanje s frankfurtskim sajmom knjiga, kao i povezivanje srednjoameričkih zemalja u čvršću uniju.

Kako se prema festivala ponijelo naše Ministarstvo kulture?

Nažalost nije prepoznalo vrijednim dati mi potporu za odlazak na taj festival, a o potpori je odlučivalo tek sedam mjeseci nakon podnesenog zahtjeva, dakle kad sam već bila tamo i kad je već naveliko trajao festival. Uh, sad sam se udaljila od teme! Ma bitno je to da je taj festival pratilo više tisuća ljudi što je nezamislivo za europske pojmove.

Kako je reagirala publika?

Nikaragvanske najpoznatije pjesnike, kao što su Ernesto Cardenal koji je bio i kandidat za Nobelovu nagradu i Giaconda Belli, za vrijeme njihovog boravka u festivalskoj Granadi, zaustavljali su i neobrazovani ljudi i s divljenjem ih tražili autograme ili se htjeli s njima fotografirati. Vidjela sam kako prodavačice rukotvorina, nakon zatvaranja štandova i spremanja robe, dolaze slušati pjesnike koji su čitali na trgu. Po dolasku u Nikaragvu već sam na glavnom državnom aerodromu zamijetila dva portreta. Jedan je prikazivao njihovog najpoznatijeg revolucionara Augusta C. Sandina, a drugi njihovog najpoznatijeg mrtvog pjesnika Rubena Daria. Možete li zamisliti da u zgradi zagrebačkog aerodroma na najistaknutijem mjestu stoji Ujevićev ili Cesarićev ogromni portret? Ja ne mogu.

Mislite li da publika tih festivala poeziju razumije ili joj je ona posljednja oaza, posljednje utočište za susret sa sobom?

Da bi se susrelo sa sobom, katkada treba prvo susresti druge. Tek tako sebe možemo smjestiti u neki okvir, pokušati doći do spoznaja o sebi, a time se i stvarno susresti. I poezija, naravno, u tome pomaže. U susretu s nekim pjesnikom, moguće je razaznati i sebe.

S nekim, a ne sa svim pjesnicima?

Publika ne osjeća jednaku sklonost prema svakoj poetici koju čuje za vrijeme tih festivala. Naravno da su pojedinim slušateljima određeni pjesnici bliži. Prepoznaju u njihovim stihovima baš ono što njih zaokuplja, a i njihov stil im više odgovara. Mislim da hrvatska publika bolje prihvaća suvremenu poeziju od nekih drugih. Često uočim da i organizatori festivala u svijetu i tamošnja publika vole tradicionalniju poeziju od one tiskane u našim aktualnim i relevantnim književnim časopisima. Naša poezija im je katkada premoderna. Nisu navikli na našu fragmentarnost.

Koju vrstu poezije Vi volite?

Ni meni svaki tip poezije nije jednako blizak. Bolje i sama razumijem ono što je sličnije meni, iako sam svjesna da su neke pjesme koje mi nisu bliske izuzetno kvalitetne.

U odnosu na svijet kakav je naš književni recipijent, što ga zanima?

Na žalost, prosječni recipijent voli komercijalnu književnost bez puno promišljanja i filozofičnosti. S jasnom i intrigantnom radnjom. I ne pokušavajte mu podvaliti roman bez barem jednog ubojstva, barem jednog skandala ili barem jednog preljuba!

Je li naša književnost tematski u skladu sa svjetskom?

Svi narodi promišljaju iste teme jer se s njima svakodnevno susreću pa gotovo sve teme nalazimo u svim nacionalnim književnostima. Čija književnost nema ispisane stranice o ljubavi, izdaji, bolesti ili društvenim nepravdama? No događaji se ipak razlikuju jer svaka kultura i svojim zakonima i običajima usmjerava razvoj neke radnje na

specifičan način. Svako društvo ima svoje apsurdne situacije, svoja nezadovoljstva i nepresušne načine kršenja ljudskih prava. Svoje primjere nedemokratičnosti.

Tek sam kao studentica na jednom predavanju spoznala da demokracija i demokratičnost nisu isto, da kad govorimo o bilo kojoj državi, ne možemo govoriti o njenoj demokraciji, nego o većoj ili manjoj demokratičnosti. Demokracija je samo sanjano stanje koje još ama baš nigdje na planetu nije postignuto.

Vjerujete li kritičarima, razumiju li oni Vašu književnost ili kada o njoj pišu uglavnom pišu fraze koje malo tko razumije?

Ima svakakvih kritičara. Neke od njih iznimno cijenim.

Koji su to?

To su oni koji se za vrijeme čitanja knjige doista oslobode sebe i duh su koji se privremeno nastanio u mentalnom sklopu autora. Veliko je umijeće, za vrijeme pisanja kritike, osloboditi se svog ega. Neki od kritičara, pišući o tuđem djelu, više govore o sebi i svom psihičkom stanju, nego o knjizi o kojoj pišu. Neki od njih slažu kontradiktorne rečenice koje nemaju smisla pa bi se trebali usuglasiti sami sa sobom, a tek onda izaći pred književnu javnost.

Neki kritičari koji su iznimno cijenjeni, nakon nekog vremena počnu falšati pa pišu kritike bez temeljitog čitanja knjige ili prepisuju uglavnom ono što već od ranije znaju ili su sami napisali o nekom autoru, iako im stil nije loš. No to se brzo osjeti. Ima i dobrih i dobronamjernih kritičara koji jednostavno preferiraju jedan stil pisanja i o knjigama pisan na njima blizak način ispisuju sjajne kritike, ali ne prepoznaju sve slojeve i ideje drukčijeg rukopisa.

Događa se i da se jedan te isti kritičar jednom iznimno udubi u tekst i ocrta knjigu o kojoj piše iznimno precizno, a drugi put napiše nekakvu ishitrenu i neutemeljenu ocjenu jer valjda žuri. Ili se ne uspije koncentrirati.

Što kritičaru ne opraštate?

Najteže kritičaru opraštam nepoštenje, a to znači da piše površnu kritiku o djelu kojeg zapravo ni ne pročita, kao i preferiranje svoje škvadre čijim autorima ispisuje hvalospjeve. Najlakše opraštam pisanje kritike bez pravog razumijevanja djela jer neuspjela kritika tada nema veze s moralom i namjerama kritičara.

Izjavili ste da u nas nagrade uglavnom ne dobivaju zaslužnici, nego da se namještaju. Pa kako onda dobar, kvalitetan književnik može biti priznat?

Svi koji prate književni život u Hrvatskoj vide što se događa s nagradama. No nijedan pisac ne bi trebao pisati zbog društvenog priznanja. Želja za nagradom ne može ispisati kvalitetno djelo. Za grbljenje pred kompjuterom i neizvjesnost rasta teksta odgovorna je unutrašnja motivacija, nikako vanjska priznanja.

Ipak, točno je da autor s većim brojem relevantnih nagrada lakše dolazi do potpora jer nagrade osiguravaju određeni status bez obzira bio on zaslužen ili nezaslužen, uvjerljiv ili neuvjerljiv. A nije nebitno hoće li neki nakladnik dobiti potporu za objavljivanje autorove buduće knjige jer je bez nje najčešće ne može objaviti.

Razgovarao Andrija Tunjić

Lana Derkač

AUTOBIOGRAFIJA?!

Upravo sam kuhala ručak u apartmanu u Crikvenici kad su na more trebali stići moji roditelji iz Požege, a objavljena je vijest o nekakvoj bakteriji zbog koje ne bi trebalo ići na kupanje. Čula sam susjede kako pričaju o njoj ispred balkona, ali usprkos tome neće se odreći plivanja.

- Hajde, izreži rajčicu – rekla sam Davoru kako bi ručak bio što prije gotov, potpuno svjesna da čitavog života nekamo kasnim.

Davora su moji roditelji voljeli pa sam mislila kako je najmanje što može učiniti za njih, napraviti im salatu.

Kad su ušli u stan, još uvijek sam pripremala ručak, a sudoper i cijelo područje oko njega bili su zakrčeni oguljenim kuhanim krumpirom, tunjevinom, crnim maslinama, zelenim mahunama, kaparama koje sam još morala zajedno s paprom, uljem i malo octa smiješati u živo crvenoj plastičnoj posudi. Od djetinjstva sam učila da se ne treba opterećivati finim krpenim stolnjacima i porculanskim posudama na moru, a često ni kod kuće i da život treba posvetiti kreativnijim stvarima. Drugo je kada dolaze gosti. Ili u trenucima kada nekome od ukućana baš to predstavlja gušt. No mama se, ušavši u stan, nije osjećala opušteno jer joj je prostor bio uzurpiran, a požalila se da od Davorovih i mojih natikača u predsoblju nema gdje spustiti svoje torbe i vrećice s hranom koju su donijeli. Košara za našeg psa Bonga bila je gurnuta između ormara i kauča, a i on se uznemireno vrtio dok mu nije bila vraćena na uobičajeno mjesto.

Nije bilo deserta. Zapravo, bilo ga je! Nakon juhe i glavnog jela servirala sam im vijest o opasnoj bakteriji.

Spomenuo ju je popodne i majstor koji je došao zbog postavljanja komarnika, a kasnije smo pročitali da je riječ o escherichiji coli i crijevnim enterokokima koji su se na dvije plaže u Rijeci, crikveničkoj plaži i plaži u Novom Vinodolskom javili u povišenoj količini, većoj od dopuštene pa su opasni za zdravlje. Objavljeno je kako su mogli doći i iz kanalizacije, ali se pretpostavlja da su se pojavili zbog kiša.

- Pa neću biti na moru, a ne kupati se - rekla je susjeda.

- Vijest će brzo povući – oglasila se majka. – Neće dopustiti da se razbježi toliko turista. Vidi koja je ovdje gužva! Znaš li ti kolika im je zarada?

Navečer je rečeno da je opasnost prošla, a nitko od nas nije bio siguran je li to istina ili se radi o isfriziranom pramenu u šarenoj frizuri domaćeg kapitalizma.

Već drugi dan me kopkala misao da li da pokušam napisati nešto nalik autobiografiji, dobila sam nekoliko puta obavijest kako priređivač priprema novo izdanje knjige s autobiografijama hrvatskih pisaca. Uglavnom sam pisala tekstove na slične pozive i učinila bih to i ovoga puta da sam znala kako napisati spomenuti tekst, a da ne navodim sve one suhe faktografske podatke koje bih nabrajala pišući svoje službene biografije u kojima ni slučajno ne bih napisala da često nekamo kasnim.

Ako bih, na primjer, rekla da uz cestu između Požege i Nove Gradiške čempres sjedi kao pas, kakve to veze ima s biografijom? Ali samo naizgled nema. Ili ako bih napisala: kad zapuše, krupno lišće u krošnjama nalikuje na ptice, no većina ipak ostaje lojalna granama. Ili: zmija koja se zaustavila na nasipu pretvorila se u nepomično drvo. Ne govori li to što neka osoba prepoznaje čempres baš kao psa više o njoj negoli o samom čempresu koji teško da bi ikada mogao svojom bojom i oblikom nalikovati na psa? Osim ako je tako šišan, a u ovu priču ne namjeravam uvlačiti bilo kakvu inspiraciju Flora Artom, nego samo imaginacijom pomaknute slike. Potaknuti tim slikama-putokazima doživljaji mogu, iako idu cestom s koje za Požegu nema skretanja, ipak skrenuti i, gle apsurda, svejedno jednako brzo stići na odredište.

Nadalje, jesu li za život neke osobe uistinu važniji točni datumi zemaljskog rođenja i smrti od njenog doživljavanja života i thanatosa? Ako su dva navedena dana početak i kraj čovjeka, ne ubrajaju li se u dane njegovog oblikovanja stavova o životu i smrti i doživljavanja svijeta i ova dva dana i ama baš svi ostali dani njegovog života? Nisu li već mnogobrojnošću nadmoćniji i ne usporavaju li i ne ubrzavaju li svojim obilježjima i samu smrt? Ne određuju li time i njen datum i još mnoge za biografiju ključne datume?

Što bi o meni rekao sasvim nebitan i sitan događaj u kojem je majka ostavila lončanicu pokraj ulaznih vrata u kuću neposredno prije Svih Svetih? Pomilovala sam krizantemu koju je pripremila za groblje pa brzo povukla ruku. Zašto? Pa učinilo mi se da sam pomilovala smrt u tijelu žive i bujne biljke.

Davor je nakon ručka otišao u Zagreb jer je još istoga popodneva morao urediti vijesti na radiju. Prve nakon godišnjeg odmora. Nije mu bilo drago što ja još ostajem, no nije se ljutio jer je znao da trebam more kako

ne bih opet pila antibiotike zbog sinusa.

Dva dana kasnije išli smo na kupanje.

Svi su se kupali!

Davor mi je javio da su onečišćenje mora izazvale fekalne vode, no inspektori zaštite okoliša još utvrđuju odakle su došle. Našao je na Internetu članak da je kupanje moglo prouzročiti zdravstvene tegobe poput kožnih infekcija ili infekcija očiju i ušiju.

Dane sam provodila dugo gledajući TV, liježući iza ponoći i spavajući do deset ili jedanaest ujutro jer mi je organizam trebao puno sna, a popodne nisam navikla spavati. Nakon kasnog buđenja išla bih van na kavu.

Još uvijek preslagujući događaje koje bih mogla navesti u autobiografiji, pomislila sam kako sam rođena u godini kad su prvi ljudi stali na Mjesec, a dogurala sam do svoje četrdeset i druge godine u kojoj čovjek još jednom gubi kontrolu nad odavno poznatom domaćom bakterijom i vlastitim fekalijama koje je, ja mislim, trebalo prije naučiti zauzdati nego osvajati Mjesec. Ali puno toga u ljudskoj povijesti nije išlo očekivanim redom, a jedna od takvih sitnica je i moj životopis.

Ako pri pokušaju pisanja mini-autobiografije izostavim većinu svojih životnih prioriteta, bit će to zato što se i u životu usredotočujem na detalje, isječke, pa mi je katkada teško sagledati cjelinu. I u samom činu pisanja rijetko kada krećem od cjeline te ona bude slučajno stvorena od niza fragmenata za koje unaprijed ne znam u što će se ujediniti.

Dok sam polako i ritualno ispijala naručenu kavu s mlijekom, ugledala sam novinski tekst o iznajmljivaču koji se tuče s kupačima ako ne unajme njegove ležaljke. Iz Grada Crikvenice su objasnili da koncesionar ne smije tjerati kupače jer nema ugovor za cijelu plažu nego samo za najam ležaljki i suncobrana. Novine su ostale raskloplјene na upravo napuštenom stolcu meni najdražeg crikveničkog kafića.

- Kada sam otključala sobu i htjela provjeriti jesu li gosti još unutra kako bih skinula korištenu posteljinu, začula sam hučanje jakog vjetra. Bio je to zastrašujući zvuk, ovdje, u kraju gdje vjetar nikada ljeti tako ne puše – govorila je žena za stolom s moje desne strane drugoj ženi.

- Ma da?

- Kad ti kažem.

- I što se onda dogodilo?

- Pojurila sam do prozora i brzo ga otvorila. Znala sam da je to nešto što se odvija samo u sobi. Vjetar je stao.

- A kakav ti sladoled naručuješ? – oglasio se moj tata do maloprije zaokupljen voćnim sladoledom.

- S obzirom da nemaju karamel koji se ponegdje zove dolce latte, a u Zagrebu i crico' cric, uzmem vaniliju, bananu ili dinju. Vanilija nije slična onoj bijeloj iz trgovine. Tu ne volim. Ova je žuta i aromatična.

Dok sam ispijala kavu, promijenili su se gosti za stolom iza mene.

- Odgodio je proslavu rođendana za sljedeći tjedan pa bi mu trebalo zaračunati i kamate – temperamentno je pričao mladić s navijačkom zastavom Dinama svojoj škvadri.

- Fakat! – javio se drugi.

- Gajba pive više? – oglasio se treći.

- Ili gajba pive ili dodatna vrsta pića – opet je govorio prvi.

Popodne sam se pitala imaju li dijalozi koje sam slušala u kafiću ikakve veze s mojom autobiografijom, no da uopće nemaju, bih li ih već nekoliko puta prevrtjela!? Iako u njima ni na koji način nisam sudjelovala, niti se pojavljujem u njihovom sadržaju pa se čini da nisam ni u kakvoj uzročno-posljedičnoj vezi s njima, oni su nenametljivi, iako intenzitetom svoje glasnoće i bučni skretničari misli onoga koji ih čuje.

Ne provocira li gosta baš i bezazlen izgled kafića da razotkrije svoje karakterne crte?

Dan kasnije guštam kavu s mlijekom u Selcu gdje je moj najdraži primorski kafić. Uz more, malo izdignutog drvenog poda s jednom maslinom u velikom loncu, jednim bonsaijem i puno orhideja. Naišla sam na njega prije nekoliko godina upravo vrativši se iz Kuala Lumpura u kojem sam šetala Vrtom orhideja, a horoskopski znak račice, zbog kojega se prilično vežem za ljude i mjesta, svaki put u Selcu potpomogne koncert sjećanja. Drugima nečujan.

Sjela sam uz bonsai, biljku čija dekorativnost zavisi o tome koliko joj uspješno ne daju da se razvija i raste. Da sam rješavala križaljku i naišla na *sažetak boli*, mislim da bi u tu rubriku trebalo upisati *bonsai*. Bonsai me bez dvojbe podsjećao na dalekoistočni običaj vezivanja stopala.

Pri pješačenju do Crikvenice vidjela sam posvuda plivače koji su se raštrkali nepravilno u svim pravcima. Ali nakon dužeg promatranja primijetila sam da, presijecajući put jedni drugima, nesvjesno upliću ogromnu pletenicu, a ona bi se imala pravo nazvati milenijskom isto toliko koliko i popularne Strikomanove fotografije koje bilježe masovne događaje.

Kako je danas puhao vjetar, doduše znatno prozaičniji od onog iz sobe koju je čistila žena iz kafića, prašina je čitavom cestom mela ljeto.

Mučilo me može li mini-autobiografija obuhvaćati svega nekoliko dana, a da bude vjerodostojna. Po nekim općeprihvaćenim pravilima, vjerojatno nikako ne može. Ali ako se neka osoba veže za mjesta ili voli neobjašnjive događaje u razdoblju od tri dana, nije li to svojevrsna garancija da će se tako ponašati i ostatak života? Barem ako je riječ o odavno oblikovanoj, zreloj osobi. Pa zaključujem da takav sadržaj možda i nije potpuni promašaj!

Koliko prijašnjih ili kasnijih događaja koji pokrivaju obimnije razdoblje njegovog života pisac autobiografije, u ta tri dana ili sedam dana o kojima priča kao glavnoj temi, mora spomenuti?

Bilo mi je žao što Davor nije sa mnom i što smo ovo ljeto proveli samo četiri dana na Jadranu. Ali kako nismo potpuno uskladili godišnje odmore, a svake godine posjećujemo neku novu zemlju, ovoga je puta bio Portugal, lani Bugarska, prije dvije godine Malta, a prije tri Turska, ostala sam s roditeljima kojima sam prije samo desetak dana iz Sintre slala SMS u kojem je, još neposlanom, stajalo: *Pozdrav rvima trojima*. Slovo *r* sam htjela ispraviti u *s*, ali sam odjednom greškom dobila velika slova pa je ispalo: *Pozdrav Svima trojima*. Još bi slovo *t* trebalo napisati veliko pa da mama, tata i Bongo budu moje sada deklarirano požeško Sveto Trojstvo, doduše nebožansko, pomislila sam. Ali kako baš nikada i nisam iskazivala poštovanje autoritetima, to je ozbiljno narušavalo prikriveni pridjev *Sveto* u mobitelskoj rečenici. Upitno je i bi li kućni ljubimac baš mogao biti autoritet, ali zasigurno mi je bio važan. Da je mamina majka još bila živa, teško bi mi palo istiskivanje Bonga iz mog požeškog Trojstva. Davor bi bio neupitan i najozbiljniji dio onog zagrebačkog, ali s obzirom da su u njemu nedostajale još dvije osobe, njega naprosto nije bilo. Iako smo još uvijek bili zaposleni u različitim gradovima, naravno da sam na Davora, svog drugog supruga, usmjeravala budućnost pa sam već punih šest godina, otkada me zadivio svojom dobrotom, pravičnošću, nečastohlepljem i neposrednošću koje sama u tolikoj mjeri nisam imala, živjela paralelno u dva grada.

Sudbina je kao živo blato. Što joj se više odupireš, više u nju propadaš, rekla sam Davoru prilikom razgovora o svojim književnim tekstovima. Ali bila je ista i ako se radilo o drugim aspektima života. Pa tako i po pitanju razdvojenosti.

- Sanjala sam da mi je iz usne šupljine nahrupio mrak svemirskih galaksija i u panici sam čekala hoće li se u toj tmini pojaviti barem jedno zviježđe – priopćila sam mužu danas kad me nazvao.

- Planeti bez zvijezda uopće ne bi imali svjetla, znaš to, zar ne?

- Imali bi, ako bi uveli struju – iznenada sam mu samouvjereno odgovorila.

Voljela sam ga iznenađivati. Bilo čime. Ako ne izborom mjesta za izlazak, hranom, izletom, vicem, onda bilo kakvom šašavom, često apsurdnom, ali istovremeno i logičnom obranom neke neobične izjave.

Često sam ga zadirkivala dvosmislenošću. Kad smo neki dan koračali uskim pločnikom ulice prepune turista pa nismo njime mogli koračati jedno do drugog, nego jedno iza drugog, a ja sam bila ta koja je hodala ispred, upitala sam ga:

- Čuj, jesi li ti moj sljedbenik?

Nekoliko metara dalje prokomentirala sam kako je asfalt zadobio žulj. Vidjela sam na njemu zalijepljen flaster.

Tata je ljut na pravosuđe. Čita nam iz „Jutarnjeg lista" primjere koji dokazuju da nismo svi jednaki pred policijom i zakonom:

- Slučaj Ramiza Pandžića: Pritvoren zbog navodne ucjene Drage Tadića. Danas je u zatvoru Tadić.

Kad kasnije uzmem novine, čitam da je tajna snimka s kojom je Pandžić došao policiji presudna za kasniju USKOK-ovu istragu i odluku o jednomjesečnom pritvaranju Tadića. No prvi je uhićen i pritvoren Pandžić, tjedan dana nakon što policija nije preuzela snimku koju je donio.

Nastavlja:

- Slučaj Drage Pocrnića: Policija i sud proglasili su ga neubrojivim jer je prijavio maloljetničku prostituciju.

Optužen je za širenje lažnih vijesti koje su se kasnije pokazale točnima, a sutkinja mu je odredila zatvor zbog prilaženja vlastitom sinu s kojim se, po odluci Centra za socijalnu skrb, mogao sastajati. U zatvoru ga je sudski vještak, psihijatar, proglasio opasnim za sebe i okolinu.

- Slučaj Josipa Ilišević: Prijavljen i kažnjen zato što je prijavio više kaznenih djela u veterinarskoj stanici u Županji.

Pa kakve ovo veze ima s mojom autobiografijom, razmišljala sam. Ima. Predočava svijet čiji smo i mama, i tata, i Bongo, i Davor i ja stanari. Svijet kapitalizma i novca koji, kad uzme i savjest, pretvori stanare bez vlastite duhovne imovine u podstanare, lihvarski im iznajmljujući zamjenske vrijednosti.

Sutra putujem u Zagreb.

Po običaju, pošla sam spavati nakon roditelja. Kratko sam usnula, no ubrzo sam se probudila.

Isprva sam imala osjećaj da je u kupaonici ostala uključena mala električna grijalica koja je javljala:

- Evo me, postavljena sam na *on*.

Ali bilo je ljeto i bilo bi je potpuno suludo uključiti na Jadranu u kolovozu.

Iako me ujutro majka uvjeravala da nam se povremeno svojim zvukom javi hladnjak, a danju njegov glas zbog mnoštva drugih zvukova ne zamjećujemo, povjerovala sam da je ono što sam čula bio glas svemira. Zvuk trajanja.

Lana Derkač

ANĐELI I RESETIRANJE

Baka koja me odgajala zvala se Angela, iako su joj se gotovo svi u obitelji obraćali kao Anđeli. Bilo mi je drago što barem službeno nema ono „đ“ jer je zvučalo grublje nego „g“. No kad se iz sjeverozapadne Hrvatske doselila u Slavoniju, došlo je do ove zamjene slova jer se tu nitko nije zvao Angela, a Anđela je bilo sasvim uobičajeno ime.

Na njenom sprovodu svećenik je govorio o vojsci anđela i arhanđela s kojima se našla, a danas, 1. svibnja, više nego godinu dana kasnije, dvojim o razmještaju anđela na nebu i zemlji, posebice među živima. U redu, jasno mi je da taj razmještaj, raspored njihovih blagonaklonih „dežurstava“ nije stalan, da ne čine neku konstelaciju jer nisu zviježđa nego razigrana bića. Ali gdje su?

Televizor su preplavile snimke proslave Praznika rada, kao i prosvjeda na glavnom zagrebačkom trgu kojeg su organizirali sindikati tražeći posao, plaću, bolji život. Prosvjednici su kao upozorenje Vladi u rukama nosili žute kartone. No većina građana bila je ipak zainteresiranija za prvomajsko slavlje, nego za prosvjede.

Tako je u Zagrebu praznik javno proslavljen u maksimirskom parku gdje su građani nasrnuli na dijeljene karanfile i grah. Dvije gospođe su se čak počele gristi, svaka od njih nastojeći dobiti posljednji karanfil iz Bandićevih ruku.

I u Splitu su se građani gurali za jednu od 2000 dijeljenih porcija graha. Ubrzo su se počeli vrijeđati i tući, a snimatelj je gađan kruhom. Policija je intervenirala kako bi se podjela hrane u miru mogla privesti kraju.

Osječani su se naguravali i padali u borbi za kape i majice koje je dijelio gradonačelnik te su umalo srušili cijeli štand za kojim je stajao. Pet ili šest umirovljenika završilo je na tlu, a jednom muškarcu okrvavljena je ruka. Zaštitari su sprječavali da dođe do većeg incidenta.

Neobične naplavine ljudskih tjelesa na sobni ekran nanijela mi je struja agresije i isto ih tako neočekivano s njega otplavila. No ono što me zaprepastilo nije bila spremnost na guranje pa ni na fizičke sukobe, navikla sam na njih, nego ravnodušnost što se to čini pred kamerama. Bila je intrigantna prirodnost snimljenih ljudi. Jer u onom što su činili, nije bilo traga nesigurnosti, sustezanja, povlačenja.

Tu noć sanjala sam buku koja je dopirala iz praznog kuhinjskog kredenca, baš onoga u koji sam kanila složiti ulje, šećer, praške za pecivo, vanilin šećere, zobene pahuljice, poneku konzervu... U zaglušujućim zvukovima razabirala sam povike vezane za prvomajski grah, a svodili su se na glasove svađe. Tek se povremeno kroz njih provukao pokoji zvuk limene glazbe ili komentar mažoretkinja. Kredenc je neodoljivo podsjećao na radioaparat koji je upravo emitirao dramski program.

- Na sreću, ne znaš ti što je glad – rekla mi je majka kad sam izjavila kako mi nije jasno pomanjkanje stida čak i pred očima javnosti jer sam u strpljivost i altruizam već odavno sumnjala.

- A što je sa sukobom oko karanfila? Hoćeš li reći da su se žene grizle zbog gladi?

Kad sam pomislila na ljude s kojima se gotovo svaki dan susrećem, bila sam uvjerena da se ne bi naguravali oni koji najmanje imaju, nego najlakomiji.

Već nekoliko dana sjedila sam za kompjutorom, radila na nekim nedovršenim tekstovima i zanemarivala Davora. Htjela sam se već i sama opustiti, no morala sam dovršiti započeto. Poželjela sam nekamo otići za vikend, popiti kavu u jezgri nekog starog grada na suncu i nikamo ne žuriti. Pomislila sam na Varaždin. Isprva sam osjetila krivnju zbog vlastitog neodricanja i neosjetljivosti vezane za sve veće siromaštvo, ali brzo sam je zaboravila i htjela si ugoditi. Čula sam da je u Varaždinu otvoren i Muzej anđela u kojem se, pretpostavila sam, može resetirati dijete u sebi, barem na trenutak izmičući surovoj javi. O tome se valjalo dogovoriti.

Već dva dana pila sam kavu više s kompjutorom, nego s Davorom, potpuno nesvjesna njenog okusa. A zapravo sam je kuhala zato da bi mi prijala.

Primakla sam se svom mužu i pokucala na lijevu stranu njegovog grudnog koša, baš tamo gdje se nalazilo srce.

- Primaš goste? – upitala sam ga nakon nekoliko dana zanemarivanja.

Kad je razvukao usta u smiješak, definitivno se odričući predbacivanja, povjerovala sam da je i on anđeo. Ma dobro, možda ne baš anđeo, ali u svakom slučaju bio je barem plastični kirurg koji uklanja ožiljak dvojbe s mog lica.

Lana Derkač

SLUČAJAN ODABIR

Sjebali smo Zemlju. To je bilo to, slutila sam.

Ma, zapravo, ne znam točno što se dogodilo. Kako nisam nosila sat, ne znam koliko je trajalo. Činilo mi se cijelu vječnost. Nisam nikada čula tako snažnu tutnjavu, a potresi koje sam do tada vidjela na televiziji, bili su pravi vic ili školska vježbica u odnosu na ovaj današnji.

Prva moja pomisao bila je da smo sami krivci za ovo stanje, da smo opet baš mi vrsta koja je ugrozila druga živa bića. No ne mogu isključiti ni to da se radi o prirodnoj katastrofi. Zaista nisam sigurna što se dogodilo. A nemam ni s kime prokomentirati što me snašlo. U trenutku katastrofe bila sam sama na puteljku koji je ugažen parao livadu, kao kakva izvučena nit iz žutozelenog pletiva prirode. Vraćala sam se prečicom iz sela u kojem sam radila u kafiću kao konobarica jer je bus vozio na toj relaciji samo jednom dnevno. U gradu sam već više od šest godina čekala posao, a kako nisam primljena ni na jedan od barem stotinu natječaja na koji sam se javila, prihvatila sam radno mjesto u selu. Više mi nije bilo važno što ono nije imalo veze s mojom strukom. Završila sam jezičnu gimnaziju. Imam dvadeset i pet godina. Najdraži mjesec oduvijek mi je bio upravo lipanj, baš zbog ivančica koje su tada ljudsku vrstu, po broju stanovnika, definitivno nadmašile na livadama. I na ovoj livadi kojom sam prolazila vraćajući se s posla. Sve do danas bilo mi je drago kada priroda pobjeđuje čovjeka jer mi se činilo da je ona ta koja je fer u našem odnosu. Dok nisam pomislila da su i potresi, tsunamiji, poplave i smrt njene pobjede nad nama. Ali ako je ovo danas bilo vezano za čovjekov čin, onda je i ona zajedno s nama poražena. Pitala sam se tko će se prije oporaviti i hoće li se uopće oporaviti.

Užasno mi je hladno. Vjerojatno i ivančicama. Imam na sebi samo majicu kratkog rukava, traperice i sandale. Već sam nekoliko puta sama sebe prekorila što jutros nisam obula tenisice. A ujutro sam dvojila. Pa tko bi znao! I da imam zatvorenu obuću, bi li mi ona puno pomogla? Ne mogu procijeniti temperaturu zraka, no našla sam se usred zime. Je li tako hladno da ne može ni sniježiti?

Razmišljam gdje sam sve griješila. Nisam baš nepravedna, iako majčini i očevi prijatelji svašta pomisle kad vide da imam pirsing i malu tetovažu na ramenu. Do danas mi se činilo da su pogreške pri odabiru obuće minorne, da su bitne one pogreške koje povrijede drugog čovjeka, no sada počinjem vjerovati da je baš pogreška u odabiru cipela i odjeće za mene kobna. A ne grijesi koji su mi bili spominjani kao smrtni.

Krećem se, ali nigdje ne vidim kuću ili zaklon gdje bih se ugrijala. Ovo više nije područje koje sam poznavala. Da nije bilo katastrofe, hodala bih još oko tri kilometra i došla do sela iz kojeg bih imala autobus za povratak kući. Morala sam već odavno prehodati ta tri vražja kilometra, ali nisam došla ni do kakvog naselja!

Mobitel nije imao signala, a i da je imao, GPS mi uopće ne bi pomogao. Stvari i naselja, ako ih je i bilo, očigledno više nisu stajali na svom uobičajenom mjestu.

Pomislila sam da se od Zemlje, pri potresu, možda odvojila njezina kora pa sam s njom, kao niz ogromni tobogan, uz strašnu zvučnu kulisu, kliznula u neki drugi klimatski pojas. Sjećam se da sam gledala emisiju sa životinjama nađenima u ledu Argentine koje takvoj klimi nikako nisu mogle pripadati pa su znanstvenici pretpostavili da su kukci ili nešto slično, zaboravila sam o čemu se točno radilo, tamo dospjeli upravo zbog odvajanja zemljine kore prilikom užasno davne katastrofe.

Još jutros sam prelistavala Zoranove novine na poslu i usprkos brojnim nedaćama koje su izvirivale iz njih, ovu današnju nisam mogla predvidjeti. Listala sam njegove novine svaki dan i čak su mi i one zabrinjavajuće rečenice bile znatno draže od njegovih slinavih riječi kojima me pokušao pridobiti. Bio je trideset i šest godina stariji od mene, svaki dan je cugao pivo koje sam mu donosila, često i žestu, i ni po čemu se nije mogao mjeriti s dečkom s kojim sam prije mjesec dana prekinula.

Prema Zoranu sam katkada bila gruba, no bio je to jedini način da ne nasrće. S vremenom se obrambene rečenice nauče i pređu u rutinu. Pogotovo ako se radi u kafiću. Ma poštujem ja starost – i gubljenje tjelesnih funkcija, i pad snage i sve što s tim dolazi potpuno mi je prihvatljivo, ali čovjek mora znati gdje mu je mjesto.

Već sam se umorila, žulja me desna sandala i bole me noge, ali uopće nisam žedna. Valjda zbog promjene klime. Ako sjednem, bit će mi još hladnije, pomislila sam i nastavila hodati sve dok nisam došla do prve žrtve na koju sam naišla.

Žena kojoj nisam uspijevala procijeniti godine, ležala je na betoniranom temelju vikendice ili manje kuće. Glavu joj je razmrskao ostatak nedovršenog zida. Prstima je stisnula torbicu, kao da ni ona ovdje nije živjela, kao da se tu zatekla slučajno. Prvo sam promotrila ruševine.

Vidjela sam samo ostatke blokova i dasaka. Postalo mi je jasno da ovdje nema nikakvih pokrivača, a ako ih i ima, zatrpani su, pa do njih ne mogu golim rukama. Potom sam sjela u zaklon od srušenog betona koji je, eventualno, malo mogao zaštititi od vjetra, no ne i od hladnoće. Nisam imala snage za dalje, a deprimiralo me i to što nakon toliko hoda nisam došla ni do kakve kuće, makar i ona bila neupotrebljiva ruševina. Jedva da sam još osjećala ruke. Ipak sam uspjela dohvatiti ženinu torbicu i prekopati je. Novac u njoj bio je bezvrijedan. Dokumenti bezvrijedni. Tablete protiv bolova? Možda zatrebaju. Dobro sam promotrila fotografiju na kojoj je ženu grlio neki čovjek dok se veselo smijala. Ključevi kuće koja vjerojatno više nije postojala postali su bezvrijedni. Papirnate maramice u koje se mogao ispuhati nos bile su vrednije od mnogih drugih stvari u torbici.

Naišla sam na nekoliko požutjelih papira koje sam našla utaknute u adresar i za koje nisam znala tko ih je ispisao. I koliko god se činilo apsurdno pažnju usmjeriti na nečije zapise, a ne na pokušaj samospašavanja, na daljnji napor hodanja, kako nisam imala pojma kamo bih pošla ni što bih činila, počela sam čitati tuđi rukopis kao da mi on može bilo što razjasniti:

Probudila sam se. Sat je pokazivao jedan i dvadeset. Čula sam kako majka jedva čujno doziva Kitty, iako mi nije bilo jasno kako njen glas dopire do mene jer sam bila u svom stanu, a ne u majčinoj kući. Zvuk dozivanja brzo je utihnuo, no predenje mačke nije prestajalo. Dolazilo je iz drugog pravca i nije pripadalo našoj mački.

Shvatila sam da dolazi iz mene i nije bilo načina da ga utišam, što me u prvom trenutku uznemirilo.

Od te noći počela sam intenzivno pratiti načine na koje se oglase različite osobe jer su iz godine u godinu postajali sve ekscentričniji. Ne mislim pritom samo na zvukove oglašavanja, nego prije svega na sadržaj koji je, istina, često izrečen baš zvukovima. Vlastitim zvukovima ili zvukovima pomagala kao što su glazbeni instrumenti, oruđa, strojevi. Pokušavam zamisliti zvuk motora autobusa na ZET-ovoj liniji 274 od Dupca do Lakteca, u zagrebačkoj Dubravi, kada su se prije pola godine vozač i maloljetni mladić, usred vožnje, zamijenili za volanom, kada ih nisu uspjeli omesti putnici u vozilu, ni njihova nevjerica. Pokušavam zamisliti boju glasa vozača koji je putnicima objasnio:

- To mi je budući kolega.

I lice vozača koje se nasmijalo. Izraz maloljetnika, otprilike petnaestogodišnjaka, kojeg je sve to, činilo se putnicima na liniji od Dupca do Lakteca, jako zabavljalo.

A ne znam ni kako je izgledalo moje lice i jesu li mi se oči nasmijale na priču o ZET-ovom vozaču. Po kojem kriteriju pamtim baš tu vijest, a ne neku drugu i je li riječ o slučajnom odabiru u siječnju bez puno sujetla, prilično depresivnom mjesecu. I je li se radilo o slučajnom odabiru kad je prevagnulo da se depresija specijalizira za hladne dane.

Jesam li četiri mjeseca kasnije, u svibnju, slučajnim odabirom dospjela u Slavoniji u bus u kojem je prijevoznik, na najvidljivijem mjestu, izvjesio popis učenika-dužnika koje je vozio do škole. Ploha srama bila je segment njegovog oglašavanja.

-Jedini način da ih natjeram da plate – komentirao je. - Ne vole da drugi putnici čitaju njihova imena. Čim oni meni daju novac, dozvolim im da se prešaraju.

Nije mi bilo jasno zašto sva djeca koja su naknadno platila mjesečnu kartu nisu iskrižala svoje ime do neprepoznatljivosti. Neka imena su bila precrtana samo jednom linijom i sasvim su se lijepo mogla pročitati.

Na mjestu kamo me dovezao autobus, pažnju mi je s književnog događaja kojem sam prisustvovala, neprestano odvlačila cijena što je greškom ostala na jednom od zlatoveza uklopljenog u dekoraciju improvizirane pozornice. Zanimalo me zašto je cijena zaostala baš na tom primjerku i je li on bio slučajan odabir organizatorove nepažnje. Bilo je izvjesno da je brojka bila njegovo nespretno oglašavanje. Bez zvuka.

Je li bilo sebično sa žudnjom iščekivati radnje koje su mogle izazvati neželjene posljedice, samo da bi snijele čuđenje što se u stanju suprotstaviti deprimirajućoj monotoniji? Pretvarati čuđenje u jaje.

Kao što mi je prilično dosadan dan razvedrio događaj u kojem je policajac zbog prekršaja na biciklu desetogodišnjaku izrekao kaznu i tražio da je plati na licu mjesta, kako bi smio postupiti samo prema odrasloj osobi. Pa je otac morao prekršajnom sudu dokazati da sin ne radi i nema svojih prihoda kao da to nije odmah bilo vidljivo.

No usprkos nevjerici, nije me mogao razveseliti događaj u kojem su učiteljice osmogodišnjaku s dijabetesom, bez njegovog znanja, uzele aparat za mjerenje šećera i koristile ga kako bi izmjerile svoj.

Niti saznanje o novoj prijetnji s neba. Američkom razvijanju bespilotne letjelice na nuklearni pogon. Takva letjelica bila bi mjesecima u zraku bez potrebe za slijetanjem, no njen pad imao bi kobne posljedice jer bi ostavio na Zemlji područje smrtonosne radijacije. Dosad najveća pogreška u vezi s bespilotnim letjelicama bio je pad one CIA-ine u Iranu prošle godine…

Nije mi bilo poznato ništa od onoga o čemu je zapis govorio. Jesam li bila prilično neinformirana o onome što se događalo, usprkos Zoranovim novinama, ili su se događaji zbili u nekom vremenu kojeg se ne sjećam? Možda tada još nisam ni živjela. Tko bi znao!

Je li autorica zapisa bila mrtva žena? Zašto ga je nosila u torbici? Bilo je tu još teksta:

...roditelji su se prijavili na nagradni natječaj koji je reklamirao grupne popuste pa su, kako bi udovoljili kriterijima, poslali fotografiju s unaprijed preciziranim natpisom. Je li bila jača njihova želja za nagradom ili nepromišljenost kad su izabrali snimku vlastite djece koja drže transparent „Ja volim grupnjak"?

Pitala sam se zašto je žena, ova mrtva uz mene ili neka druga, tko god da je bila, izabrala baš ovu lakomislenost pokraj tolikih drugih. Bi li i to prokomentirala kao slučajan odabir?

Još sam po koji put noću čula glasanje mačke koje se iz čistog mira, bez meni jasnog razloga, pojavljivalo i nestajalo, ali više mi se nijednom nije učinilo da ja predem. Nisam znala tko prede kad ovdje nije bilo nikakve mačke.

Što dalje, sve više sam se plašila zašto u zapravo ugodnom zvuku ne prepoznajem sebe i jesam li možda nezadovoljna životom kada se, bez udjela svijesti i voljnog imitiranja mačke, nakon one noći više nijednom tako nisam glasala…

Znam da u ovom trenutku nisam u stanju presaviti listove, otkopčati torbicu, uredno ih u nju složiti i ponovo je zakopčati. A i nema ama baš nikakvog razloga da to učinim. Jedini, ali nedovoljan motiv bio bi želja za doticanjem neobično dizajnirane torbice koja se sastojala od dva džepa što su se pri pokretu ljuljala na dugačkoj ručki, a dugme na svakom džepu bilo je mali magnet.

Sjedila sam nepomično uz dvije ruševine. Ruševinu negdašnje građevine i ruševinu žene. Nisam imala snage.

Ako nitko ubrzo ne dođe, smrznut ću se. Sve izglednije je da hoću.

Ako nitko ne dođe, postat ću treća ruševina.

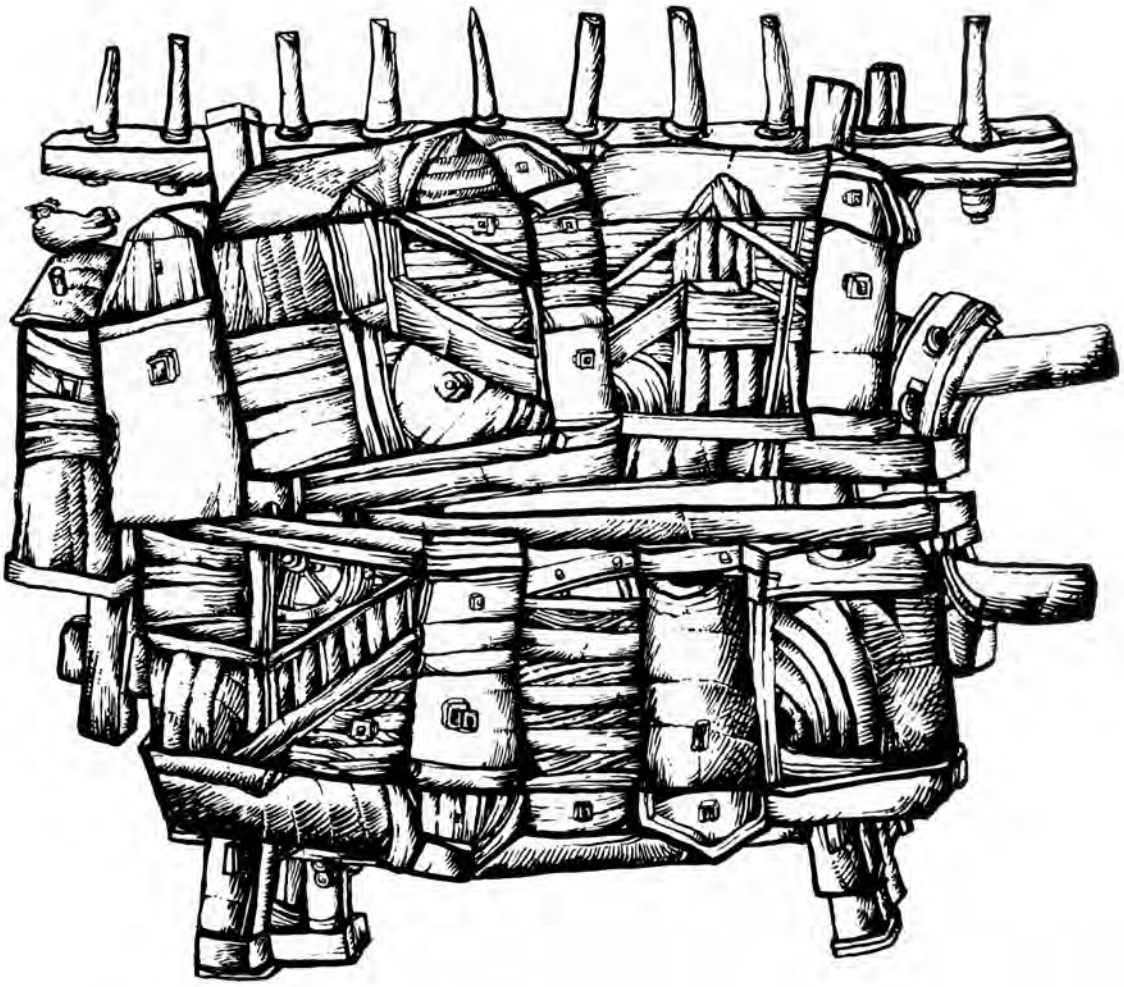

Ivica Antolčić: Korablja, 1979.

Lana Derkač

ESEJI

ČISTINA

Cijelog svog života, poput ostalih, iznalazila sam i gubila čistine. Najrazličitije. Male i velike. One privremenije i one trajnije. One posjećenije i one praznije, poput neprogramiranih radiostanica ili web stranica. One vidljivije i one skrivenije. Značajnije i manje značajne. S obzirom na to jesmo li ih odlučili ponijeti sa sobom utipkane u vlastitu memoriju, one mobilnije i one nepokretljivije, ostavljivije i manje ostavljive.

Što je čistina vjerojatno ovisi, kao i baš sve drugo, o tipu osobe koja čistinu gleda. Vjerniku, ali ne onom religioznom, nego emocionalnom fanatiku, ona je slobodan prostor koji se otvara s bezbroj mogućnosti i još neregistriranih izloga što se nameću duhu. Pesimistu i pehistu, čistina je nešto sasvim drugo. Ona je mjesto izdaje.

Na upit što izdaje čistina, odgovor bi mogao biti: opipljiva čistina izdaje tijelo, neopipljiva čistina izdajica je ogoljenog duha.

No ona ne mora uvijek nužno izdavati. Pehist ili pesimist od nje mogu praviti i sinonim za prazninu. Ali i bez stabala ona može biti višestruko nastanjivana inim bićima i nipošto prazna, glasio bi komentar vedrog čovjeka koji očekuje sretan razvoj radnje. Radnje koje još nema.

Ako kažem da je na čistini više sunca, hoću li biti realist ili optimist, zapitala sam se. Kamo vodi čistina, upitat će pokolebana osoba. Ona je kraj, centar, reći će emocionalni fanatik, našavši uprizorenje svojih molitvi, opipljivi ili duhovni predmet svog obožavanja. Idolopoklonstva.

Na čistini, čiste i sređene, nekim redom pospremljene misli čine sklad s prostorom u kojem se nalaze - i ljudski arhitekt, arhitekt kognicije, smireno uklapa svoje djelo u prirodni ambijent. Bez obzira doživljava li ovaj kreator simbiozu, povezanost s prirodnim utočištem, čistinom, sretnom ili depresivnom. Drugo je kad se radi o konfuznom mislitelju koji je u suprotnosti s mirom čistine. Smiruje li ga čistina na kojoj će eventualno doživjeti vlastito pročišćenje, pseudorajski sklad - ili tuđi sklad može pojačati osjećaj vlastitog nesnalaženja, frustriranosti što pripada svijetu koji lako ne prianja uz površinu čistine? Svijetu koji se suprotstavlja čistini dnevnog boravka knjigama, telefonima, CD-ima, dokumentima o vlasništvu nečistina i dokumentima o vijugavom egzistiranju, vazama...

Ako čistinu poistovjetimo s praznim prostorom duha, a ne duhovnom staloženošću, onda ona zadobiva negativno i nepoželjno značenje. Često gledam Nikolu kako koracima anđela izbjegava takvu radijaciju. Boji se kontaminacije. Katkada vidim i svog psića kako pomiče šape i trči u snu, samo ne mogu odgonetnuti ulazi li tim zamasima čistinom zraka u prostor čistine ili ga zaobilazi. Znači li čistina u njegovom kontekstu spas ili progonstvo? Nije li i svako pražnjenje protupožarnih aparata u hodnicima odgojne institucije u kojoj radim, bez ikakvog naočigled vidljivog povoda, bilo iskaz zasićenosti štićenika čistinom? Strah od čistine koji ne smije kulminirati do fobičnosti. Bijeg od čistine shvaćene kao dosada.

Je li Nikola katkada ipak volio čistinu? Nakon višednevne izloženosti naporima uvijek sam htjela posjedovati njene dionice. Barem sam htjela biti suvlasnik u njenom time-sharing apartmanu koji bi, nakon nepriličnih događaja s prilijepljenim amblemima stresa, značio oporavak. Baš onaj za koji je bilo potrebno visoko pokroviteljstvo čistog zraka i čistine zraka da bi se tu moglo, za promjenu, nesputano kročiti još od bilo koga neosvojenim prostorom.

Čistina ukida pritisak. Opušta. Ali svatko zaplašen, jer je krupno stvorenje koje se nameće i izaziva da bude uočeno na praznom prostoru, može se osjetiti i žrtvom. Jedinom ako je u jednini. Zbog izloženosti. Eksponatstva.

Što ostaje nakon kataklizmi? Nakon eksplozija i nakon potresa? Onih na Zemaljskoj kugli i osobnih. Uopće nije upitno. Ostaje čistina. Ona je posljednja. Iz nje će se sve ponovo razvijati. Kržljavo i obogaljeno ili bujno. Ako joj najsavršenije biće na Zemlji, vladar zemljišne čestice ili nečijeg duha – sićušne imperije, dozvoli.

Ali tko je nadmoćniji? Pripadnik ljudskog roda koji može reći čistini: e, baš nećeš biti čistina! I počne saditi po njoj cigle, drveće i misaoni kaos. Ili je prestižnija čistina jer uvijek na kraju sustigne čovjeka i zauzme njegovo mjesto, slavodobitno mu izgovarajući izreku koju je on sam smislio: tko se zadnji smije, najslađe se smije. I dotuče ga vlastitim riječima, svjesnog da čistina zauzima kraj svijeta. Da su joj dosezi dalji od Sudnjeg dana.

Nobody knows, rekli su prvo crnac, zaključavši svoj automobil, a onda bijeli šanker u nekom američkom filmu.

Uistinu sam se složila da nitko ne zna čak ni što sve može biti čistina.

Čistina je i prazan prostor u ormaru nakon što smo pokupili nečije stvari i nekog iselili. Premda ova čistina nema dobar vidik jer je zatvorena. Možda nije ni vrijeme da se vidi daleko. Dok slušam glas koji pjevajući ponavlja riječi *you are always on my mind*, u njemu ne osjećam prazan prostor. Kao ni u onom kojeg čujem malo kasnije da govori: *give me air*. Za moju prijateljicu Dodu čistina je uglavnom modra, nebeska, barem tako kaže, gleda ju s ruševina Ružica-grada, iako čistinu nalazi i kad pogleda dolje. Nisam ju pitala nosi li na izlete fotoaparat da bi sačuvala čistinu i voli li panoramske snimke.

Tko zna koliko ću još čistina u svom životu pronaći i izgubiti. Najrazličitijih. Malih i velikih. Onih privremenijih i onih trajnijih. Onih praznijih i onih posjećenijih, poput radiostanica ili web stranica. Onih vidljivijih i onih skrivenijih. Značajnijih i manje značajnih. S obzirom na to hoću li ih odlučiti ponijeti sa sobom utipkane u vlastitu memoriju, onih mobilnijih i onih nepokretljivijih, ostavljivijih i manje ostavljivih.

Najzagonetnije u svemu tome bilo mi je ono kako čistina postaje čistinom, kada onaj ili ona koji je čiste ostavljaju na njoj svoj rukopis.

Zadržavaju li se tragovi na čistini? Tko ili što ih može ukloniti? Tko ili što nekom prostoru, nekoj nozi, nekoj ruci, nekoj glavi može dati spremnost za novo? Reći: evo, baš tu je početak.

Jutros dominira snijeg nepreglednom čistinom bijelog papira. Jasno je da pretjerujem kad kažem da je ona nepregledna. No je li i ova čistina dio ravničarske Slavonije, je li ona zapravo ravnica istovremeno ubrojiva i u geometriju? U pravokutnik. Je li i po papiru, prije nego što je čistina postala čistinom, ispisano na stotine pisama pa su silni nanosi snježnih rukopisa u potpunosti prekrili celuloznu boju i od prvotne stvorili novu čistinu. Može li nam njena bjelina, ako nalijepim papir preko prozora, nadomjestiti prosinac bez snijega?

MIGOLJENJE

Kad pomislim na sve ono što može izmigoljiti, definitivno i nikada ne pomišljam samo na ono što uistinu ima moć migoljenja. Čak štoviše, češće pomišljam na čvrste i stabilne mase ili veze, kao i na nepokretne stvari. Katkada pomišljam na čitava golema nebeska tijela koja imaju svoje predvidljive putanje i ne nestaju tek tako, ali im naša civilizacija pridaje kojekakve osobine vezane uz emocionalni život pa, kako je npr. Mjesec neodvojiv od čuvstvenog i neuhvatljivog, kako može mijenjati moje raspoloženje i čak ga nadzirati kao kakav iskusan nadglednik, Mjesec itekako može izmigoljiti, a bez da stvarno izmigolji – jer on je transformiran u simbol i ima konkretno spiritualno značenje. Premda mi se učestalo čini da mu granice djelovanja nisu izričito određene i da su nejasne. Pa možemo li onda govoriti o nečem konkretnom ili ne? Ne migolji li nam onda i njegovo krajnje značenje ako ne možemo raspravljati o njegovim krajnjim marginama? Već ga vidim kako je kobno lijep i uokviren! U sasvim jednostavnoj rami. I kako zrači čak i na slici. Kako će izmigoljiti jer ne mogu zadržati dugo tu sliku moon-radijacije fiktivno obješene na zidu. A ako je sposoban nestati bez otimanja, znači da nije ni bio u zarobljeništvu. No zemaljska bića, uglavnom neevidentirana, jesu zatočenici njegovog sjaja. Rijetko je tko od nas registriran kao mjesečar.

Zmije i gušteri su klasični primjerci migoljenja pa o njima ne želim pisati. No kako može izmigoljiti masa velike čvrstoće koja se ne može već prema potrebi savijati, stanjiti, mijenjati kao miješeno tijesto i kako može izaći iz svojih okova – naših ruku? Ključ je u svima nama dobro poznatim rečenicama iz djetinjstva koje su nam stariji upućivali: «Evo ti, ali drži čvrsto!» I koja je riječ u njima bila naglašavana? Ma jasno! Pa ono «čvrsto». Ako ne pazimo, dakle, predmeti izmigolje. Samo u tom trenutku nepažnje odjednom zadobiju svojstvo pokretljivosti koje inače nemaju. Ispadnu nam. Vratit ću se sada unatrag jer nisam imala namjeru zaglibiti u personifikaciju! Predmeti se sami ne kreću i ne mogu iskoristiti trenutak. Budimo realni i recimo da njihovo migoljenje nema s njima baš puno veze – osim ako su svojim oblikom nespretni za držanje ili klizavi. Njihova dugovječnost, ili pad, nisu ni u kakvom uzročno-posljedičnom odnosu s njihovom voljom.

Ali dugovječnost predmeta i događaja itekako je povezana i snažno ovisi o našoj volji. Pa bi tako bilo realno da sam po povratku iz Azije ostala bez čitavog vrta orhideja i hibiskusa, no izgubila sam samo cvjetove hibiskusa. Orhideju sam nadomjestila i sačuvala da ne izmigolji, gužvajući papir u Hrvatskoj u oblik cvijeta. Upravo i da nisam zadržala djelić dojmljivog vrta iz Kuala Lumpura u nespretnom origamiju, mogla bih isječke iz malezijskih vrtova sačuvati čitav život u sjećanju. Pokušavam ih zadržati i pomoću ovog teksta. Načini očuvanja planetarne prirodne i kulturne baštine mnogobrojni su nakon što su ušli u našu mentalnu baštinu. Ne želim se udaljavati od teme premda mi se neprestano nameće pitanje na koje ne mogu razumno odgovoriti: pa zašto smo onda tako nemoćni ako toliko toga možemo? Odakle nesigurnost? Zašto katkada izabiremo suicid kao jedini odgovor? Bića koja mogu daleko manje od nas kontrolirati situaciju ne izabiru ga.

Je li migoljenje vrtova, to jest prirodne baštine zaista migoljenje biljaka i životinja ili su Orchid Garden, Hibiscus Garden i Bird Park označavatelji, osim prirodne baštine, i još koječega drugog? Što sve percipiramo, primamo i dajemo u jednom vrtu? Od koga smo sve percipirani? Dakle, što izmjenjujemo? Ako ne možemo sve uvidjetii, opet nam nešto migolji, izmiče, klizi sa strane.

Sve je na neki način migoljenje. Ono je uvijek prisutno jer sve klizi. Brzo ili usporeno.

Naizgled stabilne veze su u procesu kretanja. Nekad začudi kako je neki element što ih drži na okupu odjednom izmigoljio. A nije se činilo da bi to tako naglo mogao. Ostajemo zatečeni i preispitujemo se kamo nam je pažnja odmigoljila. Shvaćamo da se nikada nećemo riješiti migoljenja. Ono je oko nas. Mi smo u obruču.

Sa sigurnošću možemo reći da i vrijeme migolji. Kod vremena zaista nema dvojbe. Ono migolji ujednačeno, u pravilnim otkucajima radi njegov motor, njegovo srce. Vrijeme se troši bez aritmije, ali mi katkada griješimo i dijagnosticiramo njegovu aritmiju. To je zato što nekad izgubimo osjećaj za sekunde. Ako je potrebno priznanje, priznajem da ja često gubim osjećaj za sekunde i za sate. To je zato što nam se u trenucima iščekivanja i muke čini da vrijeme presporo prolazi, a kada želimo previše toga učiniti, čini nam se da vrijeme samo proleti. Odatle varka kojoj smo olako nasjeli – da vrijeme ima nepravilan rad srca.

O kakvom se migoljenju radi kod dionica nemira? Što nam je iskliznulo, izvuklo se? Izvjesnost? Sigurnost? Što se opet izmaklo kontroli?

Nadalje, ako ugledamo dirigenta koji ravna migoljenjem glazbe nekog orkestra, ne osjećamo li da nešto nedostaje? Paralelno s glazbom možda klizi kiša, nema puno veze s ritmom glazbe koju slušamo, a ne vidimo njenog dirigenta. Znači, onaj vidljivi dirigent ne upravlja kišom. Kiša mu je, ako je na nju uopće pomislio, izmigoljila. Pa možda možemo dvojiti je li je kiša izmakla i nekom drugom dirigentu, izmigoljila kontroli ili njene kapi poslušno migolje nebu baš prema uputama onog što neevidentirano od našeg oka maše upravljačkom palicom.

Također nam neka bića, stvari i pojave istovremeno migolje i ne migolje. Na početku sam govorila o značenju Mjeseca i njegovoj vezi s raspoloženjem, ali nešto nam može istovremeno izmigoljiti i ne izmigoljiti i ako mu dajemo samo jedno značenje, ako ga ne vežemo sa svojim subjektivnim stanjima. Sunce, na primjer, znanstvenicima nije izmigoljilo jer točno znaju gdje je, na kojem se mjestu nalazi, a opet je i pobjeglo jer ga više ne vidimo i nećemo ga moći gledati barem do sutra. No bit će mjesečine.

Katkada nisam sigurna vidim li stvarni Mjesec. Dogodi se da tek uvečer uđem u zgradu i zateknem u sobi Mjesec ubačen s ostalom poštom. Zajedno s pismima i ostalim katalozima svakodnevice. Je li stvarno ušao s poštom ili je lažnjak? Svaki put dvojim. Je li izmigoljio nekome i sakrio se izabravši u tom trenutku nenastanjenu sobu kao tajno skrovište?

Teško mogu razmišljati o romantičnom Mjesecu kao o klonu. No ako slučajno ipak jest klon, a moram predvidjeti i tu mogućnost, da li se njegovo kloniranje omaklo kontroli?

Naizgled je teško povjerovati, ali Mjesec je zasigurno ovladao s nekoliko borilačkih vještina pomoću kojih opstaje unatoč brojnim opasnostima pogubnim za njegovu dugovječnost. Iako se ne čini da je tako. No njegova meka i sofisticirana borba jest nekonvencionalna, kao i njegovo postojanje. Jer kako inače objasniti to što na nebu ima oblik nevjerojatno pravilne kugle nakon što mi je večeras upao kao sjajni i savitljivi novčić u najlon vrećicu, kao kusur dana, te je bio prignječen svim mogućim kućnim potrepštinama, čak i zelenom salatom?

Kako li je samo izmigoljio?

GLADOBOLJA

Katkada mi se događa da letimično listam tekstove i u brzini krivo pročitam riječ. Tako sam jučer pročitala riječ *gladobolja* umjesto *glavobolja*. Najčešće me pogrešno pročitane riječi opsjedaju. Od jučer se često vraćam na gladobolju, ona u meni fermentira.

Gladobolja je, zapravo, boljka koja se najčešće javlja bez fizičke boli. *Bol se može javiti nakon nekog vremena u kojem nema dotoka tvari, ali ne traje dugo, samo se govor i kretnje svedu na minimum*, kaže moj kolega biolog. *Zbog uštede energije.* Sigurna sam da bi moj kolega znao i za druge vrste gladi o kojima ga ne pitam jer ih znanost koju je studirao uistinu ne izučava, no vjerojatno bi se složio da duhovne gladi mogu itekako oslabjeti imunitet i izazvati psihičku bol u vidu melankoličnih raspoloženja i depresija koje opet utječu na nove fizičke boljke što više nemaju veze s krčanjem u želucu (i želudac je medij), ali vraćaju u biologiju. Ni sama ne znam zašto ovu bol doživljavam kao Nadbol. Vjerujem da moja percepcija boljki zavisi o pripadnosti određenoj kulturi i da bi pripadnik kulture koja u trećem tisućljeću još uvijek umire od gladi ili kulture koja je spoznala holokaust, više mjesto u hijerarhiji pridao onoj boljki koja nastaje nestankom glukoze i apstinencijom crijevnih resica koje nemaju što upijati. No sve gladi igraju simultanke, pune natjecateljskog duha s onim materijalnim i onim matafizičkim dozama tvari što plutaju krvlju bića i izazivaju osjećaj sitosti. Tako jednom rukom jedem čips, a drugom listam Art & Decoration i hranim se fotografijama namještaja u japanskom stilu.

Gladobolja uključuje oskudicu, premda vjerujem da i tu ima hipohondrije pa je bolje govoriti o osjećaju oskudice. Duhovne gladi izmišljaju svoje oficijelne i neoficijelne obroke i tiraniziraju, kao što je glad za, u doslovnom smislu riječi, hranom smislila doručak, ručak, večeru, međuobroke. One prave i uvriježene, ali i malo konzumacija sa strane. Svaka glad mali je odašiljač. Zbog nje susjed upravo pali vespu.

Ako smo više ukusnih tvari i imaginacija pojeli, navikli na veću količinu hrane, veća količina tvari potrebna je kako bi ugušila i skršila naš apetit. Kao što je punijim osobama potrebna veća količina tvari kako bi bile site i održale svoju sasvim materijalnu kilažu, tako je i u duhovnom konzumerstvu naviklima na obilje potrebna veća količina estetike ili bilo kojeg drugog zadovoljstva kako ne bi osjetile oskudicu. Nakupine neopipljivog i metafizičkog «sala» dostatne su za kratko razdoblje, ali se brzo istope. Za razliku od osoba koje su naučile živjeti u oskudici zadovoljstava, u neimaštini svoje duhovne okoline ili čak u obilju u kojem su baš one dobivale najoskudniji i jedva mjerljiv dio surogat-rajske torte pa ne osjećaju toliku glad za duhovno „najkaloričnijom" tortom. To nipošto ne znači da one tortu ne žele, nego samo da ne mogu prepoznati odmah one, s njihove strane, neregistrirane sastojke s obzirom da ih ranije nisu iskusili – pa ne mogu ni imati izričitu potrebu za njima. Osjeća li spiljski čovjek glad za Tschaikowskym?

Ako zbog ugruška koji zaustavlja prolazak hranjivih tvari dolazi do oduzetosti, tako i zbog nedotoka nekih imenica koje se ne bi mogle mjeriti klasičnom pijačnom, potrošačkom vagom, može doći do emocionalne oduzetosti. Ako ova oduzetost ne djeluje na gubitak govora, njena posljedica može biti odsuće sposobnosti zrelog i kvalitetnog govora. Primjerenog govora. Nadgovora.

Vjerojatno i kod unosa zadovoljstava u organizam duhovnom hranom postoje anoreksije i bulimije. Klinički neregistrirane kao anoreksije ili bulimije. To su bolesti u kartotekama neevidentirane kao bolesti vezane za glad.

Ogromna je razlika između anoreksije koja je besmisleno, neplanirano, nekontrolirano odricanje od hrane i ciljanog, smislenog posta, kao što je i prisutna vidljiva razlika između bulimije i hedonizma.

Kao što sva hrana u doslovnom smislu riječi ne prolazi u organizmu jednak put (npr. lijekovi mogu ući u krvotok spremni za raznošenje po stanicama prije ulaska u crijeva), tako i svu duhovnu hranu, sve informacije, ne unosimo jednako dugačkim putem u svoje stanice. Ne gutamo jednako brzo sve tekstove ni sve interijere. Ne uočavamo podjednakom brzinom sve oko sebe. Pa i ovdje možemo govoriti o hrani kojoj je potrebno duže za proces razgradnje. I ovdje imamo složeniju i jednostavniju hranu. Kao i onu koja nam je važnija – s oznakom žurno. Do koje nam je više stalo pa brže razgrađujemo njen sadržaj. Od koje se teže sustežemo. Za razliku od hrane u doslovnom smislu, čija razgradnja nije vezana za vlastitu motivaciju, svojom naklonošću možemo utjecati na lakši prijem duhovne hrane. Enormnu i pretjeranu potrebu za utaživanjem jedne vrste gladi kojoj dajemo prioritet pred dobrim balansiranjem pri zadovoljavanju ostalih gladi možemo nazvati gladomanijom. Erotomanija, nimfomanija, kleptomanija također su gladi, a svaka glad je signal.

Događa se i da osjetimo jednu gladobolju (npr. glad za anđeoskom harmonijom ili za tepanjem), a ne nasitivši se, unesemo u tijelo hranjivi sadržaj potreban za neku drugu gladobolju. Pogotovo ako taj sastojak, poput čokolade, podiže razinu serotonina u organizmu. Ovdje je riječ o transformaciji gladi i krivotvoriteljstvu. Falsifikatima izvorne gladi.

Dakle, možemo se udebljati i istovremeno misliti da jedemo manje nego ikada, misleći na duhovnu hranu, a radi kompenzacije konzumirajući sasvim tvarnu hranu. Za barem neki gušt. Ili mršavjeti, ne osjećajući potrebu za hranom, a osjećajući se sitije nego bilo kada do sada od neke alkemijske hrane čije se sada ljupko «salo» vidi najbolje u zračenju lica. To «salo» grije i ne da da se smrznu oči pa nam i one sada šalju čudesnu energiju. Signal sitosti je umirujući i ne tjera na akciju, nestrpljivi pokret, za razliku od signala gladi. Sitost ima svoju auru.

No koliko god debljanje kao povećanje tjelesne težine može nasmetati zdravlju, toliko debljanje u smislu povećanja unosa jestive i ukusne duhovne materije povećava imunitet. Štiti od hajdučije frustracija. Svakidašnjeg stresa.

U kontekstu gladi, trebalo bi razmotriti također semantiku riječi *savjet* i *zavjet*. Savjet se može shvaćati kao tuđa preporuka kojom se sugerira određeno ponašanje kako bi se zadovoljila neka glad. Ali tko kaže da svatko ne može preporučivati i sam sebi! Zavjet je već nešto bitno drukčije jer uključuje samoodluku. Zavjet bi mogao biti predočen kao savjet dan samome sebi, ali takav savjet ima dodatnu, a diferencijalnu komponentu, to je savjet za kojeg je stvorena odluka da ga se najserioznije uvaži i beskompromisno ga se pridržava. Čest je zavjet Bogu, a trebalo bi shvatiti ima li njegovo kršenje pogubnije posljedice od neposluha prema savjetu. Krajnji rezultat nepridržavanja savjeta jest eventualno neutaživanje gladi ili konzumerstvo loše ili čak otrovne supstancije koje može, a ne mora, odvesti u smrt. Dok nas kao posljedica lomstva zavjeta može sustići božja kazna. Je li ona neizbježno okrutnija od posljedica koje možemo okusiti, umjesto privlačne hrane, ako ne poslušamo savjet? Teško je dati bilo kakav kategorički odgovor jer kršćanski zapisi kazuju da Bog prašta. Oni između Boga i dobrote stavljaju znak jednakosti. Da se kojim slučajem Prometej i njegova glad za vatrom spominju u Novom zavjetu, a ne u kontekstu grčke mitologije, velika je mogućnost da bi mu njegov grijeh gladi Bog oprostio tako što bi poslao da mu kljucaju jetru one koji nemaju sami grijeha. Pa tako ne bi postojao njegov potencijalni mučitelj.

Meni dragim stihovima pripadaju, svakako, i oni Kranjčevićevi iz «Mojsija» koji kažu: *I tebi baš, što goriš plamenom/ Od ideala silnih, vječitih,/ Ta sjajna vatra crna bit će smrt,/ Mrijeti ti ćeš, kada počneš sam/ U ideale svoje sumnjati.* Jer gubljenje ideala kojih smo gladni ukida traženje načina da se glad utaži. Ne vrijedi se boriti, glad je sada gotovo mrtva, a ona je pokretač. Hercul Poirot ili neki suvremeniji istražitelj mogao bi pokušati otkriti počinitelja ubojstva uz pomoć metafizičke forenzike.

Poznaje Bog glad jer da je ne poznaje, kako i zašto bi stvorio svemir? Svemir je proizvod božje kreativne gladi. Ekološki čist i bez GMF organizama nakon Velikog praska.

Ljudska je glad samo pojednostavljena i degenerirana shema neke veće gladi.

No vratimo se na zavjet. Mislim da kod krhke volje i odustajanja od apstinencije, to jest žrtve na koju se obvezalo, neminovno dolazi do kraha snažne slike o samome sebi. Srušili smo mit o vlastitoj samokontroli. Sada smo bolesno gladni jer smo padom izgubili još jednu sitost – i taština nam je gladna nakon iscrpljujuće i ponižavajuće borbe s iskušenjem. Iako možda osjećamo mučninu te smo izgubili apetit.

Zavjet je ugovor koji nije potpisan, na koji druga strana nije pristala u smislu vidljivog, manifestnog očitovanja. Ali osoba koja se zavjetovala nada se pristanku koji će joj biti obznanjen nakon što ispuni zavjet. Samo ne smije izgubiti ustrajnost i posumnjati. Vjera uvijek podrazumijeva nadu.

Post je uvriježeni oblik zavjeta koji nevjernici ne mogu razumjeti jer on za njih sadrži apsurd: kako gladovanja mogu dati sitost! Samo ako vjerujemo događa se čudo – odricanjem od hrane, na kraju posta, trampom i žrtvovanjem, dobivamo duhovnu hranu. Happy end. Ne govorim ovdje o nevjernicima i vjeri u teističkom smislu. Čak i da Bog ne pristane na svoje ugovorne obveze koje nikad nije potpisao, moglo bi se nazrijeti nahranjeno samopouzdanje – mi smo ti koji su jaki i koji su kadri održati riječ. A zar svijest o sposobnosti autokontrole nije jedna utažena glad, tj. sitost? Sigurnost nas hrani. Ona je nadkalorična. Da Orfej nije osjetio glad za sigurnošću i da se nije okrenuo, Euridika ne bi bila nepovratno izgubljena na izlazu iz podzemnog svijeta.

Komplicirane su gladi. Zato pozivam pronalazače neka pronađu univerzalnu ekstrainfuziju za sve vrste iznemoglosti. Znam da siti ljudi najčešće nisu sveci, ali nedvojbeno je da oni koji su upravo objedovali neki užitak, imaju aureole oko glava.

STRATEG

Već barem deset godina nisam igrala šah, ali u ušima su mi sve češće i sve glasnije odzvanjale riječi susjedinog klinca: *Znaš, pijun može pojesti kraljicu.* Naravno, nije se tu radilo o neokanibalizmu drvene figure koju je bilo tko mogao pokretati, ali uvjet je bio da ta nepoznata pokretačka sila, prije nego što izusti riječ *move*, dobro procijeni situaciju, izvrsno predviđa, dalekosežno i vješto planira i ne posumnja ni u jednom trenutku da je u stanju jesti, te od jedne kockice, crnog ili bijelog polja, jednim potezom zapravo neljudožderskih zubi načiniti kraljevsku grobnicu. Neki novi Taj Mahal kojem će se budući posjetitelji, ostale šahovske figure, diviti kad u igri dođu do ovog sudbinskog mjesta i tu ostajati bez daha. Ali ogromna je razlika između zanosa koji se javlja pred planetarno poznatim mauzolejima i estetikom mramora i onog pred neuglednom jednostavnošću šahovskog polja. Ta dva zanosa nemaju potpuno isti izvor, no pred jednom i drugom grobnicom neizmjerno se čudimo. Pred blicevima na grupnim turističkim odredištima udišemo magiju umjetnika koji je na kraljevski životopis dodao ljepotu smrtopisa, dok se pred smrću drevne kraljevske obitelji divimo neočekivanoj strategiji pijuna i dvojimo je li smaknuće kraljice bilo sažetak neotkrivenog urotničkog plana ili tek slučajnost u kojoj se pijunu posrećilo. Moguće su obje varijante, baš kao i njihova kombinacija.

Čovjekova moć ograničena je, ali i velika. On može usporeno ili ubrzano prekopavati i širiti groblja. No ograničena je, ali i velika i moć groblja kao kultnih mjesta gdje se ljudsko biće vraća napokon samom sebi i zna da je tu opet samo čovjekoliko. Da više ne može zadobivati, u pojedinim trenucima, nadljudska obličja. Nijedna umrla žena nije više *dugonoga vila* i niti jedno umrlo biće više ne može biti *bog i batina*. Ne može biti član nekog vijeća, sudac, davati kredite, odlučivati. Groblja mogu na čovjeka izvršiti pozitivan utjecaj u smislu da on, stojeći nad umrlima, ponovo u svijesti obnovi vrijednost života, ali i negativan utjecaj, na taj način da u uzdrmanom čovjeku, koji gleda natpise na nadgrobnim pločama, izazovu želju za nastavkom ciklusa osvete. Tako raste njegova razaračka moć pa on još više rasprostire groblja.

U svakom slučaju, moći čovjeka i groblja uzajamno su povezane. Moć jednoga povećava i moć onoga drugog. Odmah je jasno da moć groblja pozitivno ili negativno povećava moć čovjeka. Ali moć čovjeka čini isto, tj. povećava moć groblja – bilo negativna čovjekova moć koja umnožava groblja, poznate i nepoznate humke sve više i više prostorno razvlači, bilo da se radi o pozitivnoj moći čovjeka koja grobljima ne daje veću rasprostranjenost, nego im pridaje viši stupanj kultnosti shvaćanjem njihovog značenja i njihovim nepomućenim štovanjem. Tu, doista, nema statističkog rasta grobnih mjesta, ali isto tako nema ni povećanja oskrnavljenih grobnica jer je značenje groblja dobilo na svojoj dimenziji. Pa tako i groblja u oba slučaja izrastaju, prostorno ili značenjski.

I čovjeka i groblja možemo, na neki način, tretirati kao stratege. Svojim ponašanjem određuju, izazivaju što će se događati s onim drugim.

Svako groblje čini minijaturnu vojsku sačinjenu od grobova-vojnika. I mrtvaci su svojevrsna vojska. A i živi. Svaka vojska vodi svoje ratove, a u nekima od njih možemo nazrijeti i prepoznati i vojnike-ezoterike.

U nekim bitkama ove su vojske saveznici.

U svim borbama udružuju se najrazličitije figure pa tako i pijuni i barem jedna kraljica. Protiv drugih figura, među kojima su drugi pijuni i još barem jedna kraljica. Pa tako pijun može ugroziti neku drugu kraljicu. Ali i svoju.

Događa se i da pijun ili kraljica ili neka druga figura nadomak pobijede, a zbog neke male i naizgled beznačajne

okolnosti, odustanu od svog cilja. Nepredviđena sitnica, naizgled «ispala iz vedrog neba», preobrazi se i izraste u nešto odista krupno – traumu, tugu, ljubav, neposluh, nesigurnost, čežnju, bolest... Vojnik koji dvoji postaje svoj najveći neprijatelj pobjede, a dvojba najgori uljez, unutarnja mina. Doveden je u pitanje dugogodišnji napor odricanja ratnika-igrača. Dogodi se da on promijeni vjeru, izgubi nadu lakše nego do sada, sumnja, klone, onda iznova povjeruje u čuda jer stvari su izmakle kontroli.

Sjećam se kako je jedan šahovski pijun u trenutku malodušnosti, a već je došao do polja na kojem je mogao biti metamorfoziran u kraljicu ili u što god je htio, odustao od svog prvotnog ratnog cilja. Odustao bi i od svojih bitno izmijenjenih planova da, slučajno, baš u trenutku krize, kad je htio ali nije mogao povjerovati u čudo, nije pogledao iz rova i vidio Isusa kako hoda po vodi.

NIŠTARADIJACIJA

Budim se svjesna trzaja i iznova konzumiram proizvod sna. U njemu sam distancirana od svog tijela, gledam ga, lagano je povijeno te čini majušan zaljev o koji se opjenjuje ništavilo, njegovi valovi mi najdojmljivije pomiču kosu. Grozim se kako u njoj nema nimalo otpora. Ne podnosim pasivnost vlastite kose i mišića tijela. Ne bih voljela da se moje nereagiranje protumači kao pokorni pozdrav ničemu. Gore od takvog pozdrava bilo bi samo sladunjavo ulizivanje nihilu, no ono bi dolikovalo jedino novokomponiranom, a ne izvornom kultu ništavila jer pravi se pripadnici kulta ne ulizuju. Oni odbacuju.

Ako želim razjasniti što je to *ništa* stanje, jasno mi je da se ono ne može objasniti putem originalnog značenja – kažemo da smo ništavno i kada objektivno nije tako nego se osjećamo loše, a možda nam samo neka sitnica nije po volji. Detalj koji nam u taj mah subjektivno znači puno, a u cijelom kontekstu naših života je zanemariv, osim što utječe na veći broj emocionalnih izljeva pa i tekstova.

Ne postoji, zapravo, *ništa*. Ili je nešto zrak, ili je šuma, ili neboderski pokrov, ili dvorište s ljuljačkama, ili čistina, ili tuga itd. Ni apokalipsa nije *ništa* nego je apokalipsa, ili prasak, ili zujanje, ili tišina, ili novo stvaranje, ili ne znam ni ja što sve već može biti jedna apokalipsa. Trebalo bi formirati komisiju od najprestižnijih svjetskih stručnjaka koja će istražiti što je to tako često spominjano *ništa*. Utvrditi postoje li nama nevidljive sheme razaranja po kojima se nešto, i u kojem ključnom trenutku, pretvara u neutralno ili depresivno ništa. Sretno može biti stvaranje. Konstruiranje materijalnog ili nematerijalnog obličja. Ono može biti i nehotično pa da bude sretno, ali i ono, kao i razaranje, može biti i nesretno i nedojmljivo pa nas ostaviti ravnodušnima. No svako stvaranje sadrži u sebi i razaranje nečega drugoga. Sretno može biti samo onda kad ga poimamo stvaranjem, a ne razaranjem. Sreća je u doživljaju.

Možemo li prihvatiti intuitivnu dvojnost pojma gdje je *ništa* istovremeno i ništa i neki drugi pojam? Na prostoru koji je ujedno i ništa i nešto drugo (što je nezamijećeno pod dominacijom ovoga prvog ništa) izrasta ničija zemlja, presvlačionica između dvije državne granice – ako ništa može biti jedna, a neki drugi pojam druga država.

Rekla bih da *ništa* ima svoje stalne fisije i fuzije čestica koje zrače, a greškom su tretirane kao da ne znače ništa. Kad bi bilo tako, bio bi potpuno neupotrebljiv i natpis PAZI: EMOTIONAL RADIATION! No baš njegovo često izostavljanje pogoduje stvaranju *ništa*-stanja. Možda već noćas, umjesto trzaja u snu, budem držala transparent: ČUVAJ SE *NIŠTA* RADIJACIJE! U pidžami, svjesna ništavnosti *ništa*-stanja.

Je li *ništa* ezoterični neprijatelj u nama samima, «čuvar praga» koji nas je potaknuo da dignemo emocionalne zajmove (zadnje što nam je trebalo!), a sad se nismo u stanju riješiti ovisnosti i biti svojski slobodni. Pa još šire razmjere poprima *ništa*-stanje.

Je li je dekoriranje stola i pretrpavanje stambenog prostora mirisnim svijećama, sandalovim štapićima, prostirkama od cedrovine, košaricama s ružama i lavandom tek privid bijega od ništavila, pokriće za vlastitu nesmotrenost upadanja u nevolju i nesposobnost otimanja depresiji? Zar da depresija na nas polaže više prava od nas samih? *E, baš neće*, tren je euforičnosti.

Svaki put kad se borim s ništa stanjem, to su ti mečevi u kojima se točno zna koji je borac profesionalac, a tko je prokleti amater, rekla je Anela. Je li uistinu mogla predvidjeti svoj poraz od samog početka? Nekad je nevjerojatno uvjerljivo vodila i djelovala samouvjereno, piljeći u svog protivnika kao junakinja koja se samo u rijetkim trenucima prepusti malaksalosti. *Ništa* govori jezikom besmisla i nema sposobnost produktivnog govora, pomislila sam, produktivan je samo način na koji nas razara. Borila sam se s njim sporadično. Svako njegovo privremeno udaljavanje svojevrsna je svečanost. Oda biću, stvari ili pojavi u koju sam se zaljubljivala pa ispunjena novim čuvstvima (i digavši novi emocionalni zajam) otjerala *ništa*-stanje.

Uz pojmove *ništa*, *ništavilo*, *ništavnost*, nameću se i riječi *ništica* i *ništarija*. Ako je u osnovi riječi ništarija i ništica *ništa*, odnosno nikako ili nimalo, onda ove dvije riječi nemaju vrijednost ili značenje, a mi ih uvijek doživljavamo kao riječi s negativnim prizvukom.

No lako ćemo pasti u zamku ako ništicu oslobađamo tereta bilo kakve količine, ako tvrdimo da je ona broj bez vrijednosti. Po ovome ni ništarija ne bi imala pozitivnih, ali ni negativnih osobina pa gubi svaki smisao s prezirom

reći nekoj osobi: *Ništarijo jedna!* Dolazi u ozbiljan nesklad izraz lica s verbalnom neutralnošću koja govori, zapravo, o čovjeku bez svojstava. Ako *biti ništa* znači biti bez vrlina, onda ista ta sintagma govori i o odsuću bilo kakve mane i grešnosti. Pa se strovaljuje u ponor neargumentiranosti i zakazale logike svatko tko nekome uputi ove pogrdne riječi ako pri njihovom izgovoru pomisli npr. na lijenost, lopovluk, neko neodržano obećanje i bilo kakve nečasne namjere umjesto na apsolutnu vrijednosnu bezličnost. Ali nema li i bezličnost predznak? Nije li ona istovremeno i antiheroj, antivrijednost?

Ako je *ništavilo* praznina, ovdje potpuno odgovara broj nula – sve dok određeni broj osoba ne zakorači u prazan prostor, osjećajući se ništavno, pa ništavilo sada možemo izjednačavati s određenim brojem, brojem osoba koje su u njemu. Premda bi se moglo opet polemizirati tko je u kome, tko je u koga ušao. Ako sam ušla u prostor ništavila, ne nadima li se ništavilo u meni? I ne zauzima li me baš zato jer sam obezvrijedila djelo stvaranja, više puta rekavši da su kisik, ljubav, misli, sve ono materijalno i nematerijalno u meni i oko mene ama baš *ništa*?

Ništa-stanje odraz je nezajažljivosti. Nismo ništa skromniji ni ako izigravamo stoike. Skromna osoba cijeni ono pred sobom, a stoici ističu kako *podnose* svoje stanje puni samohvale jer su se uspješno samodisciplinirali. I sve je ostalo pod kontrolom. Katkada se silno naljutim na sve one koji afirmiraju *ništa*-stanja i tada u sebi protežiram hedoniste. Kad me umore depresivci i nezadovoljnici. Svi sadisti i mazohisti ovog svemira doći će na svoje stajući pred *ništa*. Pred ništavilom oni boluju, simulirajući svoju osobnu nemoć, nakon što su se telepatski pretplatili na izabrane kataloge uživo uprizorenih sadomazo stanja.

Ali kako mogu razmatrati loše raspoloženje, nečiji *bed*, kao *ništa*-stanje, kad i ovaj *feeling* ima minus predznak? Ne bi li najbliže *ništica* odgovoru, dakle odgovoru bez vrijednosti, bio odgovor *tako-tako* ili *ni tu-ni tamo* ili čisto osrednje, naravno, ako bi pitanje bilo jedno kurtoazno *kako ste?* Ali osrednjost nije isto što i ništa. A u vlastitom, i to visokostupnjevanom *bedu*, bezkompromisno tvrdimo da smo *nikako*.

Ako procjenjujemo rat tišine, njena zauzimanja teritorija i povlačenja, ali i konvoje zvukova, ma neka mi netko kaže, kako u svemiru možemo naći i zadržati čistu ništicu? Zadržati je kao sumu ušlagiranu i neosjetljivu od analgetika.

Ništica je međa, prijelaz iz manjka u višak i iz viška u manjak pa je uz svaku ništicu nužno i početak. Držati se nule znači održavati balans. Ona će se obnavljati kao feniks na različitim dijelovima kugle u različita vremena i tako će i nestajati.

No vratimo se na *ništa*. Ono jest i nije veliki stilist. Nije zbog već dosadnih, imitativnih, a nepotrošivih *ništa*-stanja. No ono je nenadmašiv stilist zbog bezbrojnih i nesagledivih lista imenica koje smo u stanju pretvoriti *ni u što*. Čim nam nešto nije po volji i olako.

Je li *ništa* banalnost ili finesa? Svatko je od nas najkompetentniji i uvijek prisutan patuljasti komparatist što iz dana u dan vrši gradaciju prepoznatljivih stanja *ništavila*. O nama zavisi hoćemo li nešto okarakterizirati kao više ili manje uopćeno ili složenije, originalnije *ništa*. Što smo više ništavila iskusili, pridjev *nebanalan* dobiva na vrijednosti. Nedvojbeno! Kriteriji su izgrađeniji. Kao i sudovi o bilo čemu drugom. Iako *ništa* ima svoje zakone suđenja po kojima čak i objektivni um na kraju dopušta da se zauvijek *nešto* izgovara *ništa*. I pri tome se *nikako* ne osjeća jer pod pojmom *nikako* misli na najmanje jednu nedaću koja možda već sutra i ne bude nalikovala pravoj nedaći, nego shvati da je ona bila pseudoalarm za narušavanje mira i stabilnosti bića. Uobrazilja mučeništva najevidentnije pripada *ništa*-stanju baš jednog uzgajatelja kulta ništavila: razmaženiku. Ali možemo je vezati i uz preosjetljivca, paničara, perfekcionista, blentavca kojeg uvijek treba upozoravati... Nisu li barem prva trojica pomalo i mazohisti?

No možda se nedaća pokaže i stvarnom nedaćom. Ako kao moderne Pandore dovoljno brzo ne reagiramo, iz jedne nedaće-kutije, kad je otvorimo, mogu pobjeći kojekakva zla, a zbog tromih refleksa i motorike sasvim je moguće da i mi zadržimo samo nadu čije nepresušne simbole oduvijek nosimo sa sobom i uokvirujemo kao najdraže fotografije. Čim prođe zbunjenost.

Nada je naš plaćenik. Današnje Pandore mogu čak i preko Interneta naručivati ubojstva pa ju šaljemo da likvidira *ništa*-stanja. Samo nada nam se počesto vrati takva kao da je jedva izvukla živu glavu. I nikad ne znamo hoće li preživjeti ako je izmrcvarenu pošaljemo na još neki zadatak. Ili će postati prebjeg. Možda je već postala jer sve veći broj Pandora pati od depresije, konstatirajući da je nada, zapravo, ništa.

Lana Derkač

POSVAJANJE NEBA

ZAPOSJEDANJA

Uvijek kada nebeske sipe
pretjeraju s obukom iz opstanka,
spušta se noć.

S Davorom komentiram nebeska tijela,
i prostor našeg planeta se širi
dok svemir pomalo zaposjedamo
zemaljskom mišlju.
Upravo kad mi se osvajanje učini
odviše lakim,
uvidim da se naši oceani smanjuju.
Usprkos njihovom snažnom zapljuskivanju,
dokazu predizbornih aktivnosti
i oštrog političkog sučeljavanja
u kojem se molekule preglasavaju,
jasno mi je da su kapi
samo groteskno umanjene loptice
s kojima valovi igraju ping-pong.
Da je sve, što se činilo važnim, nevažno
u odjednom opet uvećanom prostoru.

Vraćam se ljekarništvu svemira,
narodnoj medicini.
No zora već tjera mrak
kao konobar napušenog gosta koji je
do maloprije ostao u zvjezdanom disku.
I vidim kako noć naočigled slabi,
kako nestaje u mom ugaslom laku za nokte.

Dopodne se na nebu ukaže duga
koja nije drugo do duh.
Sigurna sam u to.
S koje god strane da smo joj prilazili,
nismo je mogli uhvatiti i zadržati
kao trofej.

KLINIČKA SMRT

Prije no što zora baci improviziranu bombu,
mrak još stigne prokopati rovove.
Skloniti se u podzemlje
i zamračene spavaonice gdje traju
seobe noći u tijela
i unatrag odguruju povijesne seobe
s obijesnim konjicama.

Ali ne znam je li noćni krajobraz
zatražio bolesničko pomazanje.

Rijeka prelazi na stranu pobjednika.
Jutros, podivljala kao da ju je
još dok je prolazila šumom
ugrizla bijesna lisica,
spremna je izdati tmicu.

Noćna planina umire pred pastirima
koji je u svitanje gube,
a da nikamo ne odlaze.
Pred njima doživi kliničku smrt.
Ili ipak preživi,
u zoru prepuštajući se plastičnoj operaciji
i ona opredijeljena za pobjednika.
Pa poručuje po vjetru
da je svitanje samo vješt
estetski kirurg.

TOČKA, ZAREZ

Što bi bilo kad bih sve točke i zareze,
baš redom kako se pojavljuju, nizala
u asimetrične perle?
Ponedjeljak bi postao ogrlica.
Ako bih nastavila, i utorak i srijeda.
Točka na parketu
koja se počinje kretati poput bube
uklizava na konac.
Depresija, deportirana u neki drugi dan
bila bi zarez.
Kupljena knjiga točka jer se radnja
ne nastavlja.
No ne znam u koji interpunkcijski znak
smjestiti kucanje sata po čijem ritmu
i dalje hoda naš pokojni pas.
Podivljali hormoni televizora zarezi su
dok brišu monotoniju pa eskaliraju
u ratnom filmu.
Čokoladni bombon je točka
oblika odmah pogodnog za perlu,
no može se istopiti pa što ako poslije
ostane prazno mjesto?
Bolje da je preskočim,
pogotovo prije ručka.
Pa stavim novi interpunkcijski znak
dok u restoranu Wok & Roll
polagano nagrizam Aziju.

RETROVIZOR

Sparina koja pokušava preživjeti
uzda se u radijatore.
Skriva se pred konclogorom zime.
Ali sada već oporavljena kaže siječnju:
Ti si retrovizor.

Uvećana sjena djevojke zaljuljala se
po bijeloj fasadi zgrade u Banjavčićevoj.
Žena na drugom katu nadvila se nad prozor
i nisu se susrele.
U zgradi do nje *Billa* nudi crvene
plastične košare i bakalar na bijelo.

Izuvam cipele. Spuštam vrećicu.
Bakalar stavljam ispod snijega i leda
izbjeglih iz proljeća.
Sada hladnoća nastoji preživjeti
u radnom logoru mog hladnjaka.

Popodne hoću provjeriti je li žena
iz Banjavčićeve
još nalakćena na lim prozora.
Bojim se da, ako tamo predugo ostane,
i ona ne zahrđa.

OPRANE KOSE

Na fotografiji baka nosi plavi kaput
iznad koljena i bijele cipele.
Na desnoj stranici albuma samo su
snježni ručnici o koje se brišu smreke.

Ako je smrt pogranični carinik,
na strani na koju je propustila baku,
vrijeme je bezvrijedno.
Unuka ga sluša kako tiktaka.
Pokušava predvidjeti rok trajanja vjetra.
Kad u proljeće odmrzne riječi,
iznova slušat će ga kako trči usporeno.
Kako trči unatrag.

Svježe oprane kose nad kojom su se nadvili
radioaktivni oblak Fukushime,
omražene vlasti i izvanredna stanja
u sjevernoj Africi, pomislit će:
Moja baka s vojskom anđela!
I vjerodostojno će zamisliti
njenu oslabljenu kosu.
Brojeći doći do desete godine
koju je preležala pa odahnuti
što sada ponovo može mahati
rosama i travama.

Za ručkom unuka razigrano govori
o juhi koja je izletjela iz tanjura.
Unuka diše.
Unuka je živa.
Poslije jela sunce u vrtu zapovijedi joj
da pamti onu drugu.
Neka crv koji se predstavlja
kao njeno sjećanje održi koncert
i bude jedini nijemi vokal
za nagluhog poslijepodnevnog odmora.

INTERIJER, EKSTERIJER

U osunčanoj sobi jede me sjena stabla,
no dobro, barem ne mrvi po podu.
Priroda prvo uzme pa obilno vraća.
I danas se za svoj obrok
prostoriji iskupljuje perunikama,
no daruje joj i prašinu.
Kvarim joj planove.
Povlačim oštru granicu između sobe i eksterijera
kad Davoru pružam krpu i nagovaram ga
da osnujemo pritvor za prašinu.

Izbrisat ću ja već tu granicu
kad stanem uz prozor
i pustim da mi u oči uđe livada,
da nam se isprepletu tijela.
Potom shvatim da je ona
neobrijani pazuh predgrađa.

ZDRAV ŽIVOT

Bregovi su progutali korijenje bilja
pa podriguju, zaklela bih se da
upravo u tom ritmu poskakuje
naš automobil.
Pred tablom s natpisom Žeinci
anagramski preimenujem selo u Ženici
pa hoću pozvati sve djevojke sa srpovima
da ovdje žanju žito.
Neka ona koja bude imala najčvršću kosu
srpom prereže svoju vlas i na nju
naniže ogrlicu.
Svaki oblak za jednu perlu.
Neka nad kućama mladoženja
do užine uresi vrat bezličnog neba.

Dvadeset kilometara dalje nalazimo pumpu,
usipavamo benzin.
Sve za zdravlje auta! nijemo pristajemo.
Lagano stišćući papučicu gasa,
Davor ga nagovara da barem on planinari.

NAMURSKE IMPRESIJE

Namurske impresije imigranti su u Zagrebu.
Popodne nečujne su kao puls.
Kad udebljani hrvatski oblaci dovršavaju
svoju svirku, vježbaju mini bubnjanje.
Tako najbrže mršave.
Doseljenici ih nadopune saksofonom
pa njihova dionica postaje dio istog koncerta.

Sada Namur ponovo izvodi svoju solo dionicu
s više ulica nego inače,
brojnim rijekama i morima
koji su uneseni riječima,
s Guadalupinom onomatopejom
i mojom TV reklamom koju treba
kirurški ukloniti.
U toj dionici su različitosti krajolika i cesta
donesenih na binu Maison de la Poesie,
Tomislavova riječ koja stvara stan
i u njemu stanuje.
Rečenice rabe vodu, jazz rijeke,
Galileov dalekozor ili slobodan pad
kao svoj građevni materijal.
Po šturim uputama nizina i gora
troše ih kako bi njima označili oblake.
Pa su rečenice bookmarkeri.

Kad umjesto papira pokušam dohvatiti oblak
nepribrana sam tajnica u prepiskama između
četiri osnovna elementa.

Predvečer još jednom obilno kihne nebo
i odmakne me od prozora koji je zamutilo.
Uzimam olovku. Odlažem olovku.
Kad stanem nasred sobe, čini mi se,
mašem s broda.
Rijeka Meuse protječe uskim dugačkim sagom.

KRIVOTVORINE

Ako ne budem vidjela španjolsko-portugalsku granicu,
nacrtat ću je prstom preko prozora airbusa 320,
odlučila sam i prepoznala rijeku Tejo
kako teče na mjestu koje joj je ustupljeno
na nepomičnom zemaljskom frizu.
U Portugalu je i stvarnost plava kada teče
bijelom podlogom keramičkih pločica.
Zidovima koji su istrgnute stranice udžbenika
iz povijesti.

Kada u Zagrebu rukujem krivotvorinama brodova
u kuhinjskom sudoperu,
zdjelice su sljedbenici čamaca s Doura.
Kuhinjska krpa je jedini utopljenik
i čekam da joj umjetna rijeka potpiše punomoć
pa da se i ona poput nje rasprostre sudoperom.
U stanu nema oblaka ni neba.
Jedino sam tijelo iz kojeg se izliježe sjeverac.

Ni nakon što se popnem na Velebit
u kuhinji nema neba, ni planina.
Dok perem šalice od kave,
u vezenoj bijeloj bluzi bit ću ja oblak
iz kojeg izrasta duplikat Bijelih stijena.

DŽEPNO IZDANJE

Kada bih navodila sve selice,
pa i one poput boja, raspoloženja, vremena,
zasigurno ne bih preskočila ljeto.
Kada mi ono postavi zasjedu,
izbliza motri kako teško izabirem
pravac uz ili niz rijeku,
kao da biram između dvije jabuke.
Kada mi postavi zasjedu,
vidi da izabirem put šikarom
kao da naslijepo izvlačim jabuku
iz košare.

No ljeto se katkada udaljuje od samoga sebe
pa i od svojih temperatura.
Na autocesti u Gorskom kotaru ono je
u stanju zamrznuti lažljivu rečenicu
i trenutak u kojem je izgovorena ostaje iza nas
kao automobil okamenjen u planini.
Pokraj njega ćemo prolaziti i kada ljeto ode.

Zamisli da je nebo samo velika foto-tapeta,
nekoliko dana kasnije reći će Davor.
Podići ću glavu kako bih vidjela
na koliko je mjesta prokinuta.
Opipat ću nogavicu kako bih provjerila
jesu li se u hlačama još zadržali sol i pijesak,
jesam li osigurala barem jedan primjerak
džepnog ljeta.

Ivica Antolčić: Na črlenom pevcu, 1999.

Miroslav Međimorec

OSLOBOĐENJE ZAGREBA

MJESTO DOGAĐANJA:

Skroman građanski dvosobni stan na Trešnjevci u zgradi vlasnika Čeha, izgrađenoj krajem tridesetih neposredno pred početak velikog svjetskog rata, predsoblje, središnji dio stana iz kojega i u koji uviru svi ostali prostori, vanjski svijet i unutarnji prostori života dviju obitelji brata i sestre

VRIJEME DOGAĐANJA:

Polovicom mjeseca studenoga 1991. pred okupaciju Vukovara i prvi dani svibnja 1945. nekoliko dana prije povlačenja/pada/poraza/oslobađanja Zagreba.

LICA:

MAMA DORICA, 71 godinu stara kad drama završava, 25 godina krajem rata 1945., skromna kućanica koja je udajom za zanatliju doselila sa sela, iz Podravine, u Zagreb

MIREK, njezin sin, 50 godina, teški ranjenik, dovezen Konvojem spasa iz Vukovara, spašen od nasilne smrti na Ovčari, 1945. star četiri godine.

LIJEČNIK,

BOLNIČKA SESTRA

FEĐA, Mirekov bratić iste dobi kao i Mirek, sin očeve sestre Katice,

TETA ANE, kućna pomoćnica susjeda s gornjeg kata Križanovskog, junkera Ruske carske vojske i ruskog bijelog emigranta,

MIREKOV OTAC PERO, radnik u tvornici Siemens,

KATICA, njegova sestra, službenica u Mirovinskom osiguranju, s kojom dijeli omanji dvosobni stan na Trešnjevci,

FRANC

BOLTO

IVINA, tri domobrana iz sela u Podravini odakle potječe očeva i sestrina obitelj,

DIDA ĐURO, otac mame Dorice, stari K-u-K feldvebl,

IRFAN SMAILAGIĆ, susjed iz stana preko puta, veletrgovac, došljak iz Sarajeva,

PAPOČKA KRIŽANOVSKI, bijeli emigrant, susjed s kata više, vlasnik pilane u Lici i gostionice TipTop u Zagrebu,

BRANKO F., zapovjednik Vojne žandarmerije OS NDH i muž tatine nećakinje,

NEDA F. kći tatine i tetine najstarije sestre, Brankova žena,

BATISTIĆ, gostioničar, vlasnik gostionice u prizemlju zgrade u kojoj žive protagonisti drame s ulazom s Tratinske ceste,

PARTIZANSKI VODNIK

PARTIZAN

MARIJAN, 19 godina, partizanski poručnik, očev nećak, sin poginulog nastarijeg očevog brata Ive, simpatizera lijevog krila HSS-a,

LUJO Č., muž tete Katice, partizanski oficir, komunist, bivši radiotelegrafist, zapovjednik otoka Cresa.

UVODNI PRIZOR - VUKOVARSKI RANJENIK

God. 1991., mjesec studeni, malo pred zauzeće Vukovara, bolnica u Zagrebu

Odjel intenzivne njege – u krevetu teški ranjenik, ranjen u glavu

MAMA
LIJEČNIK
BOLNIČKA SESTRA

(Teški ranjenik vezan je žicama za aparat, kraj njega sjedi Mama, zujanje aparata, zeleno svjetlo monitora na kojem se vide crte osnovnih životnih funkcija, tišina, odjednom se ranjenik počinje meškoljiti, prene se , otvara oči, stenje, počinje s mukom artikulirati riječi, Mama se uzbuđeno diže)

Mama: Sine, sine! Hvala ti Majko božja! Ozdravit ćeš! Sine!

(Žurno izlazi iz sobe, vraća se s liječnikom i sestrom, ranjenik se budi, promatra osobe pred sobom, dugo gleda jednu pa drugu, usredotočuje se na Mamu)

Mirek: Te-ta Do-li-ca!

Mama: (*zbunjeno se ogleda*) Sine? Ja sam... Tvoja mama.

Mirek: Te-ta Dolica! Dugo sam pavao?

Mama: Jesi, sine. Dugo. Bio si bolestan. Teško...

Mirek: Znam. Me-ni-gi-tis. Boli gava.

Mama: Bio si ranjen. Teško.

Mirek: Lanjen?

Mama: Od šrapnela. U Vukovaru. Spasili su te. Izvukli iz grada. Strani liječnici. Liječnici bez granica...

Mirek: Šap-nel? Vu-ko-val? Feđa ne zna. Feđa zedan. Vode. Ho-ce piti.

Liječnik: (*Sestri*) Dajte mu piti! (*Mami*) Tko je Feđa?

Mama: (*zbunjeno Liječniku*) Ne znam. Ne znam.

Liječnik: Možda suborac iz Vukovara? Prijatelj? Netko blizak? Rodbina?

Mama: Njegov bratić zvao se Feđa. Od milja smo ga zvali Feđica. Doktore, možda misli na njega? Može li to biti?

Liječnik: Svašta se događa u ranjenom mozgu za vrijeme kome. Gdje je sada Feđa? Što je s njim?

Mama: Davno je umro. Na kraju onog rata. Umro je prije 46 godina.

Liječnik: Umro? Od čega? Pa bile su mu tek... tri godine?

Mama: Četiri. Od zaraznog meningitisa. Moj sin spominje meningitis.

Mirek: Teta Do-lica, vo-de. Jos. Feđa zee-dan.

Mama: Doktore, što se dogodilo mom sinu? Zašto me tako zove. Kao da je netko drugi.

Liječnik: (*Sestri*) Dajte mu još piti.

Mirek: Gdje je Baco?

Liječnik: Tko je baco?

Mama: Braco. Tako ga je zvao Feđa. Braco.

Liječnik: On je sada Feđa. Zamijenio je identitet.

Mama: Kako je to moguće?

Liječnik: Moguće je. Događa se. Teško je ranjen u glavu. Stradali su neki dijelovi mozga. Sad on vjeruje da je Feđa. Jesu li bili bliski?

Mama: Bili su kao blizanci. Zajedno su rasli. Sve su dijelili. Igračke, jelo, odjeću i obuću. Onda je iznenada Feđa obolio, zarazio se. Jednako tako se mogao zaraziti i Mirek. Dva mjeseca razlike.

Liječnik: Liječnici mu nisu mogli pomoći?

Mama: Bio je sam kraj rata. Kaos. Povlačenje. Oslobođenje. Penicilin je tek došao s partizanima, ali je bio dostupan samo rijetkima. Nije mu bilo spasa.

Liječnik: Jedno hipotetičko pitanje. Što mislite, ako je bio kao vaš sin, bi li i on dobrovoljno otišao u rat, u Vukovar?

Mama: U to sam sto posto sigurna. Otac mu je bio ratnik, partizan, komunist, oficir. Na kraju rata je bio zapovjednk cijelog otoka Cresa. Neposredno nakon Feđine smrti vratio se iz rata. Feđina smrt strašno ga je pogodila. Ubrzo je napustio ženu, otišao, nikada se više nije javljao.

Liječnik: Očito ga je duboko pogodila smrt sina. Kao što se Feđina smrt duboko usjekla u podsvijest vašeg sina. Vjerojatno je cijeli život podsvjesno živio još jedan život. Život svog izgubljenog bratića. Ranjavanje u glavu pokrenulo je ovu identifikaciju.

Mama: Rođeni su u ratu...

Liječnik: Odrastali su za vrijeme rata, učili osnovna znanja, skupljali iskustvo, stvarali osjećanja? To nije moglo ostati bez posljedica...

Mama: Obojica su bila zaljubljena u vojnike, vojsku. Kroz prozor su znali satima gledati kako razne vojne postrojbe stupaju Tratinskom cestom, zimi je vojska čistila snijeg, raščišćavala ruševine od bombardiranja. Jahali su na konjima, prolazili na kamionima. U kući su nam se stalno smjenjivale uniforme, dolazili su, milom ili silom, domobrani, ustaše, redarstvo, Nijemci. Igrali su se vojnika, čas jednih, čas drugih. Feđica jedino nije dočekao svog oca partizana. Sigurna sam da bi bio vojnik, dragovoljac, ratnik koji bi s Mirekom otišao na najteže mjesto, u Vukovar.

(PRETAPANJE U 1945., PRVI DANI SVIBNJA)

PRVI PRIZOR - MIREK I FEĐA

Kuhinja građanskog stana, peć na drva s pećnicom, stol, četiri stolice, kredenc, starinska pipa za vodu sa slivnikom, troja vrata, jedna vode u djevojačku sobicu, druga u smočnicu, treća u predsoblje i sobe)

MAMA
MIREK
FEĐA
TETA ANE

Mama, mlađa žena u ranim dvadesetim, Mirekova majka, kuha na peći.

Dva dječaka, Mirek i Feđa, u kratkim hlačicama i dugim čarapama, koje pridržavaju halteri, stupaju s

drvenim puškicama na ramenu oko stolice uz koju su dva mala dječja štokrla, na stolici tanjur s kockicama kruha i marmelade, dječaci stupaju i pjevaju „Pu-ska pu-ca a top li-ce...", Feđa se povremeno zaustavlja uz stolić i uzima s tanjura komadiće kruha namazanog marmeladom, Mirek samo stupa, ne jede)

Mirek, Feđa: *Pu-ska pu-ta a top li-ce...*

Mama: Tiše, tiše. Derete se ko jarci. Niste na dvorištu.

Mirek: Nismo jaaci. Mi smo vojška.

Mama: Čija ste vi vojska?

Mirek: Mi šmo patižani...

Feđa: Pal-ti-zani...

Mama: Oni ne pjevaju tu pjesmu.

Feđa: Pjevaju, pjevaju.

Mama: To pjeva naša vojska, domobrani.

Feđa: Nismo domoblani, paltižani smo...

Mirek: (*nastavlja pjevati i stupati, Feđa ga slijedi*) *Pu-ska pu-ta a top li-ce...*

Mama: Bedaček. Kak ti znaš kaj pjevaju partizani?

Mirek: Pevaju i stupaju. Po ulici. Vojska stupa. (*stupa i on po kuhinji u krug*)

Mama: Partizani ne stupaju po našoj ulici, oni su u šumi. Tu stupaju domobrani i oni pjevaju pjesme...

Mirek: I uštaše.

Feđa : Feđa gleda kloz plozol. Uštaše na ulici pevaju *Top lice...*

Mirek: Mi šmo uštaše. Mi smo uštaše, mi smo uštaše (*ponavljaju i kruže i stupaju oko stolice)*

Mama: Partizani i ustaše moraju jesti. Vojska stoj! Za stol! Jesti!

Mirek: Ne ce!

Mama: (*pokušava uhvatiti Mireka, on trči po kuhinji, ne da se uhvatiti, Feđa ga slijedi)*

Mirek: Maamaa, pustiii! Nee! Pustiii!

(Mama hvata Feđu, sjeda ga za štokrl, *hvata Mireka i sama sjeda na malu stoličicu uz* štokrl, *stavlja Mireka sebi u krilo, pokušava mu u usta ugurati komadić kruha*) Otvori usta, otvori! Kakav ćeš ti biti vojnik ako ne papaš? Otvori, Haaam! Vidi kako Feđa lijepo papa. Feđa bu vojnik, on papa. Ti buš ostal mali...

Mirek: Neee! Pusti me, mamaa.

Mama: Moraš... Otvori usta. Ham. Fino. Vidiš kako papa Feđa...

Mirek: Fuj! (*pljune zalogaj koji mu je ugurala Mama*) Pusti mee. Pusti... (*pokušava se osloboditi Maminog stiska i pridružiti se Feđi koji je ustao od stolića i stupa punih usta dalje)*

Feđa: Mi šmo uštaše. Štlić Banko je išto uštaša. Ne volim štlić Banka. Feđa se boji štlić Banka.

Mama: Zašto se bojiš? Stric Branko ti uvek donese čokoladu.

Feđa: On digi Feđu na omar. Feđa se boji. Visoko.

Mirek: Stlic Blanko ima lemen i kapu. I gumbe. Svjetle.

Mama: Ima uniformu. On je oficir. Ustaški. Dobar je stric Branko. Šali se s tobom. Feđa, on voli.

Mirek: A mene? Voli mene?

Mama: Voli i tebe.

Mirek: Stlic Banko ima cizme. Crne. Ima bum-bum. Ja hocu bum-bum. Ko stlic.

Mama: Kad narasteš. Zato moraš papati.

Mirek: Ne cu mamelade. Hoću pek. Dida da peka. Dida plavi pajdasice.

Mama: Nema špeka. Dida ne može doći i donijeti špek, i mast, i brašno, i kobase, šunku. Vlakovi ne voze. Rat je. Pucaju partizani i domobrani i ustaše i Nijemci, Čerkezi i sam vrag zna tko sve ne. Oni jedu didin špek, kobase i šunku. Nema špeka.

Feđa: (*pljune kruh i marmeladu*) I ja ocu pek. Pajdasice. Pek i kluh. Dolica, daj nam pek!

Mirek: Mama, daj pek. Ocemo pek. Pajdasice.

Mama: Nema špeka. Rat je. Već sam rekla. Nema. Ima samo kruh i marmelada. Druga djeca nemaju ni to.

Mirek: Teta Ane nam da. I Papocka. I Mamocka. Oni imaju peka.

Mama: Oni imaju. Mi nemamo.

Feđa: Daj pitaj tetu Anu. Pitaj!

Mama: Ne mogu. Stalno nešto tražim. Sram me. Imate marmeladu. Jedite što imate.

Mirek: Ne cu. Idemo Papocki i Mamocki, teti Ani (*Feđa otvara vrata, Mirek ga slijedi, deru se)* Teta Ane! Teta Ane!

Mama: (*izlazi za njima u predsoblje*) Stanite! Balavci jedni! (*izlazi za njima, za tren ih dovodi natrag držeći jednog i drugog za ruke, oni se deru, zatvara vrata*)

Mirek, Feđa: (*deru se iz sveg glasa*) Teta Ane! Papocka! Mamocka! Teta Ane!

Mama: Mir! Tišina! Smirite se! Sad ću vas po guzi. U kaznu! (*zatvara ih u djevojačku sobu*)

Mirek, Feđa: (*viču iza vrata*) Papocka! Mamocka! Teta Ane!

(*zvono, Mama izlazi u predsoblje, Mirek i Feđa se naviruju kroz vrata*)

Teta Ane: (*izvana*) Čula sam viku. Mislila djeci se nešto dogodilo. Unda, što je? Ništa zla?

Mama: Hoće gore. Kod vas. Na špek... Ne će kruh i marmeladu.

Feđa: Teta Ane, teta Ane, daj nam peka. Ne ce mamelade.

Mirek: Ne ce.

Mama: Vidiš ti balavce. Ako ovo potraje ne znam što ću s njima...

Teta Ane: E, sad će vam teta Ane donest slanine. Sjednite i čekajte. Za čas sam natrag. (*izlazi*)

Mirek: (*pleše od veselja po kuhinji*) Teta Ane nosi pek. Feđa i Mirek vole pek.

Feđa: (*gura marmeladu sa stola*) Ne ce mameladu.

Mama: Nemoj je baciti na pod. Ajde, sjednite (*makne marmeladu*).

Teta Ane: (*vraća se, donosi komad slanine zamotan u papir i dvije naranče*) Evo, svakum edna. Dora, daj dasku i nož.

Mama: Jel' Mamočka vidla da nosiš špek?

Teta Ane: Kud bi. Cili bogovetni dan je u sobi. Mal-

ja. Neka grdoba, Mongul, Tatarin na konju, otima žensko čeljade. Ona je gola, a on se cereka. Vatra liže konja i nju. Vražja posla. Munita baba. Vrag je u šumu okreno! (*reže na dasci slaninu i stavlja komadiće na iste takve komadiće kruha*) Nu, pajdašića. (*Feđa i Mirek slasno jedu*) Jel' dobro? Vidi ih kako jedu. Bit će to ljudine. Srdi li se ruska baba, babuška? Ne srdi se, ništa ne divani. Voli vaše dečke. Tepa im: Kak ljubju ja vas, ili tako nekako. Ma una ti je munjena.

Mama: A Papočka? Di je? Vani? U bifeu?

Teta Ane: Vrag ga izija, otiša je u grad. Stra ga je za poso. Puno je izbjeglica, vojska se povlači. Ima tu svakakve čeljadi. Veli uni konobar da uđu, sjednu, naruče, iziju i ispiju pa ne plate. Nije ih stra, ne boje se. Prijete oružjem. Naši. Nijemci ne. Još je kod njih red i disciplina. Veli da u gradu vlada neki stra, čeljad se boji.

Mama: Kako i ne bi. I mene je strah. Sam Bog zna što će biti s nama. Naši se povlače, partizani dolaze. Moji iz Podravine se ne javljaju. Strah me da se japi i sestri ne dogodi isto kaj i bratu Ivi prošle jeseni.

Teta Ane: Jadan tvuj brat. Ni triba poginut. Onako se junačit.

Mama: Vele da je bio pijan...

Teta Ane: Pijan ili trizan, isto ti je kad pogineš. Moj Joso bio trizan.

Mama: Kad se kod vas u Lici ljuto bore. Četnici, partizani, ustaše, Talijani, Nijemci. Kod nas je dugo bil mir. Još pred godinu, godinu i pol bil je mir. A kod vas pokolji, palež, bežanje. Užas. Strah i pokora Božja.

Teta Ane: Jed i čemer. Sačuvaj nas Bože. Divji svijet. Opak. Klačina, otimačina, nasilje kakvo svit ni vidija. Svit je pomanita.

Mama: Puno je Ličana došlo u Podravinu.

Teta Ane: Mislili da tamo ne će biti rat i klanje. Kao i ovi tu, Zagrepčani. Evo im ga sad, rat je zakucao i na njiova vrata.

Mirek: Teta Ane, lezi peka. Feđa oce jos.

Teta Ane: A ti, junačino? Ti hoćeš? (*reže slaninu*)

Mirek: Ocu, ocu peka. (*slasno jedu*)

Teta Ane: Vojska mora isti. Ne će moć stupat.

Mama: (*toči vodu u dvije čaše*) Vojska mora i piti (*Teti Ani*) Kako ti s Papočkom? Nakon onoga?

Teta Ane: Stari jarac? Vrag ga odnija. Da nije ovakvo vrime vratila bi se ja u Perušić. Al' kud ću jadna? Joso nije živ. Kod njigovih ne mogu. Nismo bili vinčani u crkvi...

Mama: Vratila bi se u Perušić? Nisi luda. Ja ne bih iz Zagreba za ništa na svijetu. Sad biti na selu... Sačuvaj Bože. Ostani i malo pretrpi.

Teta An: Šta ću trpit. Ako opet navali sikirom ću ga.

Mama: A Mamočka? Ona ne zna? Ne sluti?

Teta Ane: Gdi bi. Una je još u Rusiji, na dvoru, kod cara. Jaki ruski čaj popodne i glazba s, nu, kako se oni vrag zove, ona šprava za mužiku...

Mama: Gramofon.

Teta Ane: Gramafon. Sluša samo ruske pjesme. Papočka se ljuti. Boji se da netko ne čuje i ne javi redarstvu. Zbog slušanja strane krugovalne postaje. Ko zna jel' sluša radijo il ti gramafun.

Mama: I mene je toga stra. K nama navečer dolazi Radinger slušati radijo. Moj Pero i on ti se pokriju dekom preko glave i slušaju Radio London. Umirem od straha. Najviše, zbog djece.

Teta Ane: I Papočka sluša. Moskvu. Samo on pod poplunom.

Mama: Vrag ne spava. Srećom Radingera već nekoliko dana nema kod nas. Možda je negdje pobjegao.

Teta Ane: (šapće) Nije. Skriva se. Na tavanu je.

Mama: Na našem tavanu?

Teta Ane: Popela sam se sušit veš i kad tamo un gore. Uvatila ga vani iz jazbine u koju se skrio. Reka mi je da nikom ne velim. Tajna. Ode mu glava ako ga otkriju. Do sad su ga Nimci i ustaše puštali na miru, ali sad kad gube mogli bi se živim Židovima osvetit.

Mama: A njegovi? Melita? Djeca? Merika i Reno?

Teta Ane: U stanu su. Melita je katolkinja, dica su kršćena. Ne će im se ništa dogoditi.

Mama: Tako su mislili i Deutschevi.

Teta Ane: Koji Deutschevi?

Mama: Iz zgrade preko puta.

Teta Ane: Židovi koji su u prizemlju imali dućan s bojama? Pričala mi Mamočka. Al to je bilo u početku, kad su mislili da će pobidit. Sad je drukčije kad gube.

Mama: Ti još nisi bila kod Križanovskih. Četrdeset i druge su odveli Deutscheve. Iza zavjese sam gledala kak ih tovare na kamion. Staru baku su donesli na nosilima. Ustaše su bile grubi, udarali su ih, vikali... Deutschevi se više nisu vrnuli. U njihov stan su naselili izbeglice iz Dalmacije. Ko zna gde su i kaj im se dogodilo?

Teta Ane: Svi Radingeri su katolici, Melita je Hrvatica, katolkinja, Radinger je prešao na katoličku vjeru, djeca su kršćena... Ne bi im se smjelo ništa dogoditi.

Mama: Radinger se ipak skriva. Boji se prevrata.

Teta Ane: I mene je strah. Prevrata. Papočka se pravi da ga ni stra, ja mislim da ga dobro skriva. Milostivi ništa ne govori, ona bi poludila od još jednog puča. Dosta joj je bio onaj jedan, boljševički.

Mama: Ko zna hoćemo li bit sigurni. Od jednih i od drugih. Ovi koji su dosad vladali, u kuće nisu ulazili, ako nisu morali. Jedino bi ušli u stan ako bi redarstvo nekoga tražilo. Kod nas su bili kad je Lujo pobegel u šumu.

Teta Ane: I kod nas su došli pitati gdi je.

Mama: Onda smo skoro stradali, zbog moje gluposti. Lujo je još iz travanjskog rata donesel vojničku pušku, skril ju je v našoj kupaoni. U šumu je otišel bez nje. Kad su policajci došli vršiti premetačinu u njihovoj sobi ja, glupa guska, sam se prestrašila. Znam, puška je v kupaoni, kaj ak je najdu. Bila sam sama s decom, spala su, kaj se bu dogodilo ak najdu pušku. Mogu odpelati Peru, zbog puške se glava gubi. Mislila sam, mislila dok su oni premetali po Katinoj i Lujinoj sobi, i onda sam zela pušku, spustila se v podrum i skrila je za drva. Sve je dobro prošlo, nisu me vidli, v stanu nisu niš našli, jedino su odveli Katu kad se vratila s posla.

Teta Ane: Samo zato jer je Lujina žena. U rešt jer joj je muž otiša u šumu.

Mama: Odsedila je mesec dana v Petrinjskoj.

Teta Ane: Nu, dobro je i prošla, mogla je završit u Staroj Gradiški ili Jasenovcu.

Mama: I za ove, partizane, govore strašne stvari, jezive. Tebe ni strah?

Teta Ane: Što Bog da. Što može slab čovik protiv sile. Uzdaj se u Boga i brini za ovu nejač. Za nji će bit slanine i kruha.

Feđa: Vojska gotova. Vojska sita (*ustaju od stolića, uzimaju drvene puške i počinju ponovno stupati*) *Pu-ska pu-ta a top li-ce...*

DRUGI PRIZOR - RIKCUG

Isti dvosobni stan u kojem žive dvije obitelji brata i sestre.

OTAC PERO
MAMA DORICA
MIREK
TETA KATICA
FEĐA
FRANC
BOLTO
IVINA

Predsoblje. Vrata vode u WC, kuhinju, kupaonicu i u dvije sobe, stol i stolice iz altdeutsch kompleta sobe za blagovanje, na zidovima stari otisci tirolskih slika lovačkog žanra, nekoliko rogova, na podu štavljena veprova koža s glavom. Iz kuhinje se čuje razgovor Oca s Mamom i sinom Mirekom. S druge strane, iz jedne od soba, miješa se razgovor Tete s Feđom.

Otac: (*razgovor iz kuhinje*) Malo ti je neslano.

Mama: U kući više nema soli.

Otac: Nema soli?

Mama: Posudila sam od Ane al' ni oni više nemaju...

Otac: Ili ne daju.

Teta: (*iz sobe*) Čujem da si Dorici bio dobar? Papao si, spavao...

Feđa: Teta Ane dala peka.

Teta: Opet je vojska stupala?

Feđa: Pu-ska pu-ta...

Teta: Da te tata čuje...

Feđa: ...a top li-ce ggmmi... Mama, jel da ggmmi kad kisa pada?

Teta: Da, sine. Onda grmi. (*zvono na vratima, istovremeno izlaze teta iz sobe i Mama iz kuhinje, Teta je prva i ona otvara vrata, na vratima tri domobrana s naprtnjačama, dva s puškama, treći na vrpci ima krilnicu, fliegerhorn*)

Franc: Bog daj! Katica kak si? (*na vratima kuhinje Otac i Mirek, na vratima sobe Feđa*)

Katica: Francina? Koja vas je nevola pripelala?

Franc: Ona koja je poterala celu hrvatsku vojsku v Zagreb. O, Pero, i ti si doma? Dorica?

Teta: (*grli ga*) Znači tak je opasna situacija?

Franc: Bole da ne znaš. Kak bu tak bu. Vala se nadati najbolem, čak i kad bu najgore.

Tata: Bok, Franc. Bok Bolto. Ivina, i ti?

Bolto: Velika je nevola. Povlačenje. Rikcug.

Tata: A gde je sad linija fronte?

Bolto: Kakva linija i kakva fronta. Svi se povlače. Neprijatela nismo ni vidli. Čuju se samo topovi. Opća bežanija, rekli bi Srbi kad su bežali preko Albanije.

Tata: Onda buju branili glavni grad. Sagradili su bunkere, iskopali rovove. Skupili vojsku. Novine pišu o sigurnom ratu zapadnih sila s Rusima.

Teta: Mi smo opet antemurale, sad protiv boljševika. Zagreb će biti Siget, Poglavnik novi Zrinski, a Amerikanci i Englezi će nam pohrliti u pomoć. Možeš si misliti. Što se babi snilo...

Tata: Dobro Kata, nemoj vojski slabiti moral. Hvala Bogu da ste živi i zdravi.

Franc: Vu vojarni nema mesta. Tulko je vojske v gradu. Rekli su da se za dan-dva nekak smestimo. Da je leto spali bi v parku... Pak smo mislili tu, kod vas. Nas primate?

Teta: Morete samo na podu

Bolto: Glavno da smo pod krovom. Ko zna gda bumo imeli još krov nad glavom? Kdo zna gda bu povlačenju kraj.

(*Tata i Teta se zgledaju u nedoumici, u mali stan kraj petero još troje ljudi)*

Tata: Velite dan, dva?

Franc: Tak veliju naš natporučnik.

Teta: Ak' on tak veli... Bumo se nekak stisli. (*trojica domobrana stanu skidati naprtnjače*)

Bolto: A gde vam je šekret? Ja bi moral...

Tata: (*pokazuje mu vrata zahoda*) Tu ti je. Onda povleči vodu za sobom.

Bolto: (*na vratima WC-a*) Koju vodu? Ne bum pustil vodu, moram se olakšati.

Tata: Imaš lančić s porculanskom ručkom pak nju povleči. Kad obaviš to kaj imaš.

Franc: Svako jutro i navečer se moramo javlati vu vojarnu, na prozivku. Tam bu nam i menaža. Čekamo komandu za forcug

Bolto: Dok je to zaprav rikcug.

Ivina: Ja menim najviše dan-dva.

Franc: To ionak zavisi od onih kaj dolaze z istoka.

Teta: Sednite si. (*Franc i Ivina sjedaju, priključuje se Tata*) Jeste gladni? Žedni?

Franc: Pa, da ti prav rečem, jesmo. Putem smo saki pojeli samo jenu flajškonzervu.

Ivina: I hrdali cvibaka.

Teta: To ni baš puno.

Ivina: I neje za tri dana puta.

Tata: Tri dana?

Teta: Bogme puno.

Tata: Ja sem pred dva leta, kad su zrušili prugu, isto išel peše do Koprivnice.

Franc: (*iz kuhinje se pojavljuju Mirek i Feđa*) Kaj su to Mirek i Feđa? Kak su narasli. Dečki, dojdite Francini. Poglečte kaj imam. Trompetu. Fligerhorn se veli.

Ivina: A glečte moju geveru.

Teta: Ta tvoja trompeta se hrvatski zove krilnica.

Franc: Kata, nismo svi spametni kak ti, nismo mi vu fratarske škole išli da bi znali kak se to veli horvatski. (*Mirek i Feđa prilaze i razgledaju krilnicu*) Daj, puhni! (*proba Feđa, ne izlazi nikakav zvuk*) Jako! Slabo pušeš. Ili ne ješ dosti. A ti? (*Mirek pokušava*) Fuuu! Fuuu! Nejde ni tebi. Vidi kak meni ide. (*ispuše nekoliko tonova*)

Teta: Franc, nije ovo ledina. Il' vojarna. To je grad. Uzbunit ćeš stanare.

Bolto: (*ispiranje vode u WC-u, izlazi Bolto*) Sam se olakšal. Tri dni nesem išel na stran...

Ivina: Od čega? Od ono malo mesa z flajškonzerve?

Teta: (*govori Bolti*) Operite si ruke vu kupaoni. (*pokazuje mu ulaz u kupaonicu, Bolto ulazi unutra, teta za njim čuje se mlaz vode)* Bolto, tu vam je sapun. I ručnik. (*vraća se*) I vas dva bi se mogli oprati.

Ivina: Bogme bom se vmil i ruke sa sapunom opral. Već tri dne nisem.

Franc: Ak ne znaju puhati v trubu ne buju postali mužikaši. To su najbolji vojaki...

Teta: V krilnicu, Franc...

Ivina: Onda buju vojaki. Vojak ima pušku, a ne trubu. Poglečte kakvu pušku ja imam. Velku. Dojdi ti k meni, bum ti ju pokazal. (*pokazuju pušku zadivljenim dječacima*) Na, primi je. (*Mirek uzima pušku koja bi pala da je ne zadrži Ivina*)

Mirek: Puska teska.

Ivina: Ja ti ju bum del na rame... (*pokušava mu s remenom staviti pušku na rame, teška puška zamalo obori Mireka s nogu*).

Teta: Jesu puške prazne? Dajete ih deci. Nisu puške igračke.

Tata: Ima Kata prav. Ste ih spraznili? Bolje nek se igraju sa svojima, drvenim... Di su vam puške?

Ivina: Katica, baš si smešna. Kak bi mogla puknuti kad sam je zakočil.

Tata: A jesi metke zvadil?

Teta: Znaš da i prazna puška ubija.

Tata: Dajte puške sim, ja bum ih spravil. (*uzima puške i odnosi ih u sobu*)

Mirek: Ja bi pusku. Tata, daj mi pusku.

Feđa: I meni, i meni.

Teta: Još ste mali.

Mama: (*donosi drvene puške*) Evo, puške na rame i pjesma. Vojska hoće čuti kak pjevate.

Mirek, Feđa: Ocemo plave puske.

Bolto: (*vratio se iz kupaonice*) Baš sam se ofriškal.

Mirek, Feđa: (*počnu stupati*) *Pu-ska pu-ta a top lice ggmmi kao ggomm...*

Ivina: Prava pesma, borbena. *Puška puca a top riče...*

Franc: Odi se ti Ivina prat. To ni naša pesma, tu mi domobrani ne pevamo. Ovo je naša. (*uzima krilnicu i puhne kroz nju nekoliko tonova pjesme*) *U gori raste zelen bor, u gori raste, u gori raste...* (*priključuju mu se Bolto, Ivina i dalje iz kupaonice .Grmi kao grom*) *...U gori raste zelen bor, a tebe nema dragi moj*!

Teta: Dečki, tiše. Ovo ni krčma. Odite dole k Batistiću pak tam pjevajte do mile volje.

Tata: Daj Katica, malo ih pusti. Tri dana su marširali, došli živi i zdravi...

Franc: To je najvažnejše, živi! (*vadi iz naprtnjače bocu rakije, diže bocu*) Vidi, prava domača. Dorica, daj štamprle. (*Mama donosi iz kuhinje čašice za rakiju, Tata toči, Franc nazdravlja*) Živili!

Tata, Bolto: Živili!

Franc: A vas dve? Kapljicu domače?

Teta: Ne pijem.

Mama: Ne fala. Kak je v Podravini? Jel' ljude strah? Kaj mislite, su moj papa, brat i sestra na sigurnom?

Bolto: Draga moja, niko danas ni siguren. Svi moreju stradati, žene, deca, starci, bolesni. Svet je poludel. Pun je luđaka, delaju strašne stvari da im se Bog smiluje...

Mama: Valda bu moj papa pameten pa se bu skril ili došel v Zagreb. Tu se lakše skriješ neg' na selu.

Bolto: Tak zgledi, al' više niš ni sigurno, svet više nema pameti. Daj mi još jednu.

Franc: Bolto, sam si gotni. Nisam je zabadav nosil. Sem mislil ak me zadene šus da imam ranu s čim dezinfecerati.

Bolto: Ovak je bolše. Ti zdrav, a nama lepo žganica. Uf, baš paše. Si mogu cokle sleči. Tak me bole noge...

Franc: I ja si bum slekel fusokline..

Teta: Franc, hodi se i ti oprati! (*i dalje se* čuje se šum vode)

Franc: Ivina, am se pereš kak mlada. I ja bi.

Mama: Da nas sve dragi Bog sačuva kuge, gladi i rata. (*odlazi u kuhinju*)

Franc: (*ispija novi štamprl rakije*) Da rat završi i svi se vrnemo živi i zdravi domov. Živili!

Tata: Cug s Koprivnice ne vozi ?

Bolto: Kakvi cug. Pruga je zrušena. Niko je više ne čuva. Nemci se povlače. Mi se povlačimo. Svi se povlače.

Franc: Pod Kalnikom su strelali po nami. Prek Lonje su pioneri zrušili mosta pak smo morali vodu gaziti. Tri put su ruski eroplani leteli nad nami...

Bolto: Kakvi ruski, to su bili partizanjski, lepo sem videl črlenu zvezdu.

Ivina: (Ivina *izlazi iz kupaone*) Črlenu zvezdu imaju i jeni i drugi, i partižani i ti bolševiki...

Ivina: Baš mi se ti vu avijone razmeš. V konje da, al vu tu tehniku niš.

Bolto: Bole nek ti. Bili su ruski.

Franc: Kaj se bute sad i potukli oko črlene zvezde. Bili čiji bili, ja sem tri put zaronil z nosom v grabu, kad su ti eroplani bacili bombe i zapucali s mašingeveri (*Franc odlazi u kupaonu*).

Mama: (*donosi tanjure i žlice, postavlja stol, izlazi, donosi lonac s jelom, crni kruh, tata donosi stolice, raspoređuje ih, smještaju se oko stola*) Ručak je na stolu!

Tata: Sednite se! Dobar tek!

Bolto: (*prvi si kutljačom stavlja u tanjur*) Konačno nekaj toplega.

Mama: Cušpajz od zelja. Bez mesa. Već mjesecima ga nema.

Tata: Ak imaš penez dobiš ga kod švercera..

Teta: Baš su ti kune nekakvi penezi. Trebaš pun kofer za kilu teletine. (*Bolto je navalio srkati i gutati bez da se prekrižio*)

Teta: U ime oca, i sina i duha svetoga...

Franc: (*vraća se iz kupaonice*) Bolto, Bolto, kaj si tak lačen da se ni Bogu nemreš pomoliti i zahvaliti mu za ovi cušpajz.

Bolto: Za to nis ja kriv, kriva je glad. Tak mi je krulilo v trbuhu da moram nahraniti zver.

Ivina: Imate soli?

Tata: Nema. Vi je još u vojski rabite, mi jedemo bez nje. I vas još nekak hrane.

Bolto: Starim konzervama i cvibakom.

Ivina: (*vadi iz naprtnjače sol zamotanu u maramicu*) Pravi vojak uvek pri sebi ima soli.

Mama: Em više ničeg nema na placu, em je sve skupo. Kuna više niš ne vredi. Tolko je naroda v gradu. Vele milijon. Sve buju pojeli.

Teta: Nema mesa, nema brašna,nema masti, ulja. Još malo pa bu u Zagrebu zavladala glad.

Mama: Ima svega al to moraš platiti suhim zlatom.

Tata: Sve se more dobiti u švercu, al'moraš paziti da te ne prevare.

Mama: Kak su mene sprevarili. Jemput. Više ne buju.

Tata: Svaka se škola plaća.

Bolto: Kaj je to bilo?

Mama: Jen muški me na placu po skrivečki pital ak hoću svinjsku mast. Naravno da sam rekla da hoću. Kata mi je dala zlatni lančić baš za takvu priliku. Deca trebaju jesti. Taj muški se par put obrnul, pazil je ak ide policija, i onda je ispod pulta zvadil u novine zamotanu dvolitrenu flašu za vugorke punu masti...

Tata: Ha, ha! Bolje reci punu čega? Kak te je samo vkanil.

Mama: Dal' mi je probati, sa žlicom. Bila je prava svinjska mast. Morem se zakleti.

Tata: Na vrhu flaše. A ispod? Reci kaj je bilo ispod? Reci! Bil je gips, dva prsta masti,a ispod puna flaša gipsa...

Franc: (*koji je pokusao varivo iz naprtnjače je izvadio vrećicu kukuruznog brašna, kilogram-dva graha, komad špeka*) Dorica, na ti malo kuruzne melje... Buš nam zjutra žgance skuhala. I falačec špeka.

Mama: Špek? Žganci z špekom. To već dugo nisam kuhala.

Feđa: Pek?! Ocu peka. Daj Baci i Feđi peka!

Franc: Dorica, daj dasku. Ja bum im narezal. Feđa, dojdi meni v krilo. Ti pak sedni Ivini v krilo. (*dečki sjedaju vojnicima u krilo, mama donosi dasku, Franc vadi bajunetu)*

Teta: Franc, pazi s tim nožem, imaš dete v krilu.

Franc: (*reže špek i daje ga Mireku i Feđi*) Naj se bojati, znam ja z nožem, pa nisem vojak od jučer.

Mirek: Njam njam. Pek.

Mama: I bažul zjutra. Kak dugo već nismo jeli bažul?

Tata: Vojnički pasulj kak su mu govorili kuhari v Požarevcu gdje sam služil vojnog roka. Bogme mu se veselim. Bolji je od svakog cušpajza.

Bolto: Morem počistiti lonca? (*navali na varivo*) Zelje, grah, se mi je sejedno. Glavno da človek ni gladen.

TREĆI PRIZOR - DIDA ĐURO

Isti prostor

MAMA DORICA
TATA PERO
MIREK
FEĐA
DIDA ĐURO

(*zvono na vratima, mama ih otvara, pred ulazom stoji njen otac dida Đuro s naprtnjačom na leđima i kovčegom od tvrdog kartona vezanog špagom u ruci, prašnjav i umoran od puta*)

Mama: Papa! (*baca mu se u zagrljaj*) Hvala Majki božjoj da si došel. Tulko sam se brinula za te. De je sestra? Ni došla s tobom? Kaj je ž njom? Da se nije nekaj zgodilo? Neko zlo?

Dida: Sve je v redu. Ostavil sam je na čuvanju pri Ivanušima. Ne bu joj niš.

Tata: Daj Đuro, da ti pomognem (*uzima kovčeg, dida ulazi u stan*) Raskomoti se! Pa došel si doma.

Dida: Fala, al znam ja di mi je pravi dom iz kojeg su me isterali.

Mirek i Feđa: Dida! Dida! Došel nam je dida Dulo. Dida Dulo!

Dida: Di su moji junaci, vojaki horvatski, di? (*uzima jednog pa drugoga u naručje, grli ih i ljubi)* Kako ste narasli. I kako ste jaki. Još malo pa bute išli vu vojsku.

Mirek, Feđa: Mi smo vojška. (*stupaju*)

Dida: Jedan, dva, jedan, dva. Ko pravi vojaki.

Mirek, Feđa: Vojška zna pevati.

Dida: Daj da dida čuje.

Mirek i Feđa: (*zajedno*) *U sumi la-ste zee-len boool, u sumi laa-ste...*

Dida: Oho, to je prava pesma, domobranska. I ja sem ju peval. Ko vas je to navčil?

Mama: Pri nama spiju Franc, Bolto i Ivina pak su ih oni navčili.

Tata: Ak tak nastave menjati pesme zjutra buju popevali i koju partizansku.

Dida: Dida vam je donesel dara.

Mirek i Feđa: Bombone, bombone.

Dida: Nisu bomboni, ono kaj dida ima. (*položio je kovčeg na pod, otvorio ga i iz njega izvadio nekoliko crvenih jabuka, daje svakom dječaku po dvije*) Ovo je dida sačuvao za svoje vojake.

Feđa: Oce papati ja-buku.

Mama: Kako kažu pristojni dječaci? Hvala dida!

Mirek i Feđa: Fala dida Dulo. Fala!

Tata: A kaj se pjesme tiče kad dojde Lujo on ih

bude navčil partizanske.

Dida: Ja ga baš ne bi htel dočekati, znaš kak smo se svadili oko politike. On je bil komunist, ja frankovac.

Tata: Debatirali ste, svadili se al' ste skup jeli i pili i niste pucali jedan na drugoga.

Dida: To je još bila stara demokracija, a sad se sve spremenilo. Tko zna kakav je sad Lujo. Možda je postal komesar. Ja ga ne bum dočakal da to doznam, ja se povlačim z vojskom na zapad. (*vadi stvari iz kovčega*) Dora, tu imaš malo suhog mesa, vrećicu brašna, masti, dve litre drožđenke, graha, krumpira... To je se kaj nam je ostalo od silnih rekviriranja.

Mama: Papa, pa ti si nam pravo oslobođenje. Tulko prave hrane nismo vidli od kad smo mogli putovati k tebi. A kakve su to slike? (*vadi dvije slike*) A to si donesel maminu i tvoju sliku koje su visile nad krevetom u sobi.(*vadi iz kovčega dvije slike A5 formata ulje na šperploči, djed u odori austougarskog feldvebla, baka Roza u crnoj svečanoj haljini s kosom zalizanom šećerom*) Baš ste lepi, mladi. A tek tvoji mustači?

Dida: Bili smo mladi. Kak i ti ratni kamerad kaj ih je namalal. Malo potlam je poginul. I ostal mi u sećanju mlad. Prošlo je već skoro trideset leta i on bu navek mlad. Kak i tvoja mama, ružica moja, navek bu ostala kak mlada rosa. Roza, Roza hvala Bogu da nisi doživela ovo zlo. Te slike bute čuvali pa ak se ne vrnem buju vaše. Ne buju ih bolševiki vništili, pa to je celi moj život. Sedam let v ratu i lublena žena koja mi je rodila vas troje.

Mama: Papa, zbilja misliš s vojskom iti?

Tata: To vam ni baš spametno. Ostanite pri nas. Par dana bu grdo, a onda sve ispočetka. Treba narod nahraniti, sve porušeno i popaleno zgraditi, podignuti. Bilo koja vlast mora prvo na to misliti.

Dida: Al ne i bolševička. Kaj mislite da buju bolševiki na miru ostavili jenog starog K-u-k feldvebla, Hrvata, frankovca i starešinu sela? Nis' još tak naiven da bi poveroval komunistima. Čim dalje od njih.

Tata: Jel' puno ljudi otišlo iz sela?

Dida: Svi mladi u hrvatskoj vojski, starši za koje se zna da su bili protiv bolševika. Ostale su samo žene, deca i župnik.

Tata: Pa ne bu ih on zaštitil pred bezbožnikima.

Dida: On je odlučil ostati i moliti. Misli da nam bu Bog pomogel. Ak' nas Bog i spasi od neprijatela ne bu od gladi. Ko bu sad oral i sijal kad su svi izbegli? Bog nas zbilja kaštiga za naše grehe. A bilo ih, bilo, preveč.

Mama: A sestra? Veliš da je kod Ivanuševih, tam bu sigurna?

Dida: Tri su žene u kući, Marica im pomaže s marvom i u vrtu. Mnim da bu sve v redu. Još je dete.

Mama: Kakvo dete, pa šesnaesta joj je.

Dida: Za mene je dete kak i ti. I uvek bu ostala.

Tata: Kak vam je bilo kad su partizani navalili na Koprivnicu?

Dida: Ušli su u selo, al' Kapetaniju nisu mogli osvojiti. Celu noć su ju opsedali, al se naši dečki nisu dali. Ujutro su se partizani povukli.

Mama: A brat? I on je bil u Kapetaniji?

Dida: Bil je.

Mama: Sigurno je bil junak, kak si i ti bil v prvome ratu. I kolajne si zato dobil. (*pokazuje didinu sliku u odori na kojoj se vide tri kolajne*) Kaj se sad i on povlekel s vojskom? (*duga stanka, dida se sagiba nad kovčeg i vadi poveću fotografiju, polako se diže, promatra fotografiju, okreće je na njoj je vojnik u domobranskoj odori, u uglu fotografije crni flor, teška tišina, tata se brzo snalazi i prinosi mu stolicu*)

Tata: Sedni se, Đuro! (*dida mu pruža fotografiju*)

Mama: (*još ne shvaća o kom se radi*) Čija je to fotografija? (*i dalje muk*)

(*Mirek i Feđa su se približili i prekapaju po otvorenom kovčegu, pronalaze tri austrougarske ratne kolajne, pokazuju ih)*

Mirek: Dida, dida Dulo, kaj je to? Dida kaj to imas? Tata vidi kaj to dida ima? (*tata daje mami sliku, ona bulji u nju i ne shvaća*)

Dida: Ivina je poginul! (*mama se slomi i stane neutješno plakati*)

Mirek i Feđa: (*prilaze joj*) Teta Dolica... Mama... Mama Dolica... Teta... Nemoj plakati, nemoj!

ČETVRTI PRIZOR - PRIBJEŽIŠTE IZBJEGLICA

Isti prostor

TATA PERO
MAMA DORICA
TETA KATICA
FRANC
BOLTO
IVINA
(*ponovno za stolom, blaguju grah sa suhim mesom*)

Bolto: Bažul. Tak sem gladen da bi i kaču mogel pojesti.

Ivina: Nis' valjda ponorel. Kaču?

Teta: Bolto, pak si se zabil prekrižiti.

Franc: Ti si Bolto požderuh kakvog nema v Podravini, ma v celoj Horvatskoj. Pojel bi i nogu od stola

Tata: *(Mami*) Odi dole k Batistiću po vino. Na ti novce (*daje joj svežanj novaca*). Ko zna kolko danas litra košta? Milijun kuna? Ili pet? (*mama odlazi van*)

Teta: Ili petsto kao u Njemačkoj nakon onog rata. Neki ljudi jedu i zmije.

Franc: V neki knigi sem čital da Kitajci jedu kače.

Teta: I morske pse. Ne cele već samo rep. Od njega kuhaju juhu. Jedu i lastavičja gnijezda. I skakavce, štakore i pse...

Ivina: Cucke jeju. Kak bi ja mogel pojesti svoga Trefa. Pa on je taki lovni cucek da ga nema v celoj Podravini, ma v celoj NDH.

Franc: NDH ti je postala tak mala da ti Tref baš nema konkurenciju.

Ivina: Za niš na svetu ja ne bi pojel Trefa.

Teta: Kad Kineza ima puno. Milijuni i milijuni

gladnih usta. Jedu kaj imaju, pa i zmije.

Franc: Tak bumo i mi. Nas su ovi rat i sve te vojske tak osiromašili da ja ne znam kak bumo preživeli. Sve su nam zeli. Kak je koja vojska došla samo su uzimali. Prvo Nemci pa naši, ustaše i domobrani, pa partizani, pa Čerkezi. Mislite da bu sad kraj? Ko bu sad partizanima stal na kraj?

Mama: (*Mama se vraća s litrom vina*) Čerkezi? Čim se spomenu mene je strah za sestru. Kaj su još u Podravini?

Franc: Sad se i oni povlače.

Teta: O njima se šire strašne priče. Da siluju, djecu i muževe ubijaju. Strašno. Je li to istina?

Franc: Je. Iak imaju nemačke oficere oni ih nemreju držati v stegi. To je divli narod. A kak samo jašu konje. Nema boljih.

Mama: Naša suseda s gornjeg kata, Ruskinja, Mamočka naslikala je jednog takvog divljeg Mongola, Tatarina, Čerkeza na konju. Oteo je mladu djevojku i juri, a svud oko njih vatra, plamen... Strah me je sliku i pogledati.

Tata: Slike se bojiš. Donesi čaše!

Teta: Rat je, a u ratu ljudi poživinče.

Franc: Nisu samo oni divji. Kaj samo delaju partizani...

Teta: A ustaše? Nisu ni oni nevinašca. Oni nisu niš bolji. Bila sam ja u njihovom zatvoru na Zrinjevcu.

Tata: (*mama je donijela čaše, tata toči, kucaju se*) Najvažnije da si ostala živa. Živili!

Franc: Je, imaš prav. Naj se živi. Ja to najboljše znam koji sam jedva živ ostal. Ja naboljše znam kakvi su ustaše. Samo zato jer sem jen den više ostal na urlabu su mi rekli da sem dezerter. Sam Boban me je htel streliti. Zgubil bi glavu da partizani nisu napali Koprivnicu i saki soldat im je dobro došel.

Ivina: Ne će grom vu koprive, pak ni kugla v mužikaša. Živil ti meni, Francina, popil još z menom hektu vina.

Franc: Lehko se tebi sad z menom smejati. Bogme sam se poscal v gače od straha.

Bolto: Ljude je pak najviše strah partizanof. Nose kapu od tri roga i ne boje se Boga. Si beže pred nima. Ide celi narod, kola, živinčad, bolesni, stari, peške, svi idu na zapad, beže pred bolševikim, pred partizanim, pred Titom.

Ivina: I Rusima. Pred Črvenom armijom.

Franc: Pri obrani Koprivnice Boban ni dal zaroblavati pak sad ni partizani nemaju milosti, ne zaroblavaju.

Tata: U ratu ti je sve po onoj biblijskoj *Oko za oko, zub za zub*.

Franc: Tak je. Najprije ja vmorim jednog njihovog, onda oni vmore tri moja, mi njima devet, oni nama sto. To ti je rat.

Teta: Francina, kaj si ti nekog vmoril?

Franc: Kak bi vmoril. To se tak veli da bi bilo jasnejše, takvim kakva si ti, kaj je rat.

Pa znaš da ni pušku nemam. Imem samo fligehorna. Krilnicu, nisam pozabil. Ja sem vojni mužikaš. Bleh mužikaš.

Bolto: Ja imam manlihericu, al' ni metka z nje nis opalil. Niti bum, ak Bog da i ak ne bum moral glavu spašavati. Al' vojak ja čovek s puškom, ne s tromopetom.

Ivina: A ja jesem i opet bum strelal. Človek se mora braniti pred zlom i nepravdom.

Franc: Misliš da ti bu puška glavu spasila? Jen domobran z Peteranca ni štel strelati na partizane pak ga je Boban osobno strelil. Z pištole. Bum v glavu i ode ti moj Ivina, isto se zval kak ti, Bogu na befel.

Tata: Kak je to bilo v Koprivnici? Kak se Boban odbranil od tulke partizanske sile?

Franc: Imel je četri pancera i š njim je manuvreral levo-desno. Partizani navale levo on pošalje pancere levo, potuku partizane, oni desno panceri na njih.

Tata: A ti, veliš Franc, nisi strelal. Kaj si samo sviral fligehorna?

Franc: Bogme jesam, kak i cela bleh mužika. Boban nas je nateral i svirali smo v samom centru Koprivnice.

Teta: Na otvorenom?

Franc: Neg kaj? Makar je pucalo i grmelo na sve strane. Bilo me strah, al sem puhal vu fligehorn, v tu Katinu krilnicu kak da me sam tera krilati vrag.

Teta: Pa Boban je vrag, on te i teral. Taj vrag je kriv za smrt našega brata, dal' ga je streljati samo zato jer je bio simpatizer Haesesa. On i njegovi crnci bili su strah i trepet Podravine.

Franc: Bili su, više nisu. I oni su v rikcugu.

Mama: Samo da dragi Bog da da se sve to brzo svrši. Strah me je za papu i sestru, nek ih Majka Božja čuva, njega na putu, nju pri Ivanuševima, nek ih ne zadesi zlo kak našeg Ivinu. Strah me je za sve vas, ponajviše za našu decu. Ak njih ne sačuvamo čemu onda sva ta muka i strah, rat i pomor, glad i pokora Božja?

Bolto: Kak meni zgledi partizani buju za par dana v Zagrebu.

Franc: I meni tak zgledi.

Tata: Bude se vojska držala skupa ili se bute razbežali?

Ivina: Kam svi Turci, tam i mali Mujo.

Franc: Naš obrst nam je zapretil prekim vojnim sudom ak dezerteramo.

Bolto: Bumo vidli. Sila Boga ne moli. Denes je još vu ustaškim rukama, bumo vidli zjutraj.

Franc: Hvala Bogu i tebi Dorica na finom ručku, a sad moramo na proziv v Rudolfovu vojarnu. Ruksaki naj tu ostanu.

Ivina: Dečki, puške na rame i marš, marš! Za vuru smo nazaj.

Bolto: Onda kad budu žganci? Za večeru il' za jutro? (*domobrani se opremaju, uzimaju puške i trubu, izlaze*).

PETI PRIZOR - PRED SLOM, PREVRAT I POVLAČENJE

Predsoblje stana

TATA PERO
MAMA DORICA
TETA KATICA
EFENDIJA IRFAN SMAILAGIĆ
(*zvono na vratima, otvara teta, ulazi susjed s istoga kata, Irfan Smailagić, u ruci kovčeg*)

Irfan: Efendija Petre, mogu li?

Teta: Samo izvolite, gospodine Smailagiću,bujrum.

Irfan: Hairli komšija Petre. Merhaba, merhaba.

Teta: Izvolite, susjede.

Irfan: Efendijice, gdjes' vaša dva junaka? Donio sam im bombone.

Mama: Spavaju. Jeste za jednu kavu, tursku, ali od cikorije?

Irfan: Bujrum. Žurim, kad sve ovo prođe pit ćemo pravu kafu.

Tata: Ko žuri vrat lomi. Danas valja dobro promislit kud ćemo i što ćemo.

Teta: Kako vam možemo pomoći gospodine Smailagiću?

Irfan: Znate, ovaj, kako da kažem... Vidite što se događa. Slom, slom. Samo što nije.

Hitler je rahmetli, njemačka vojska se povlači, Reich je pred slomom. Pitanje je koliko će dugo još ova naša država. A tek šta slijedi. Dolaze boljševici. Kauri. Pred kapijom su. Dolazi opasno vrijeme. Strah me. Trgovao sam s Nijemcima, ma sa svakim. I s partizanima. Kako ćeš to dokazat kad je bilo ilegalno, nitko nije smio znat. Mislim na odlazak. A vi? Ostajete? Ili idete na zapad?

Tata: Kuda? Imamo malu djecu. S njima na put?

Irfan: Kroz grad prolaze mnoge obitelji, s djecom. Svi žure prema Sloveniji.

Teta: Nemamo zašto bježati. Nismo nikome ništa zlo učinili.

Irfan: Pa ni ja nisam nikome ništa zlo učinio. Radio jesam. Trgovao. Zarađivao. Kapitalista sam. Boljševici takve ne vole.

Tata: Vole, vole, vaš imetak.

Irfan: Znam. Vole moje novce, zlato za koje misle da ga imam. Zato jer sam trgovao s Nijemcima.

Teta: Put je opasan. Razmislite. Još se ratuje. Možete izgubiti glavu.

Irfan: Mogu je izgubiti i ovdje. Čak mi se čini vjerojatnije da ću je izgubiti ovdje.

Teta: Gospodine Irfane, ne budite pesimist, pa ni ti partizani nisu strašni onoliko koliko se o njima priča.

Irfan: Nisu ni nevini. Pa čitali ste u tisku koja su sve zla učinili u Dubrovniku, Širokom Brijegu, Splitu, u mojoj Bosni...

Teta: To je pretjerivanje ustaške promidžbe.

Irfan: Pa i u pretjerivanju ima istine. Ako je samo deset posto točno, strašno je.

Tata: Ja mislim da ne će biti ništa strašno. Sjećam se kraja prvoga rata. Bio sam dijete, djeca takvo što odlično pamte. Vojnici su se vratili s fronte, moj najstariji brat je došao s Piave u uniformi i s puškom. Prošli su srpski vojnici, stali na granice, uselili se u kasarne i počeo je mir.

Irfan: Ovaj i onaj rat nisu isti. U ovom ima toliko slijepe mržnje, između naroda, vjera, politika. Pobjego sam iz Sarajeva, jer me je bilo strah četnika, njihove mržnje na sve muslimansko i hrvatsko. Onda su došli partizani, našao si se između dvije mržnje na sve što je drukčije. I sad ta mržnja dolazi ovamo. Ništa je ne može zaustaviti.

Teta: Ja mislim da ne će biti zla i nepravde. Pa tu su Englezi i Amerikanci. Uljuđeni narodi. Oni ne će dopustiti zločin i slijepu osvetu. Svaki narod ima pravo na slobodu i miran život.

Irfan: Možda imate pravo. Ali i brav je imao pravo, meketao je iz sveg glasa dok su ga derali i nabijali na ražanj. Ja nisam brav i ne ću čekati ražanj. Odlazim. Mogu li vas zamoliti za uslugu. Ostavio bih ovo kod vas (*pruža ocu kovčeg*). Čuvajte dok se ne vratim. Ako se vratim. Ako se ne vratim, otvorite ga i ono što je unutra vaše je. Nikome ni mukajet.

Tata: (*uzima kovčeg*) Naravno, susjede. Pomoći ćemo. I vi ste nama pomagali. Dobro ću ga sakriti.

Irfan: Alah nek' je s vama. Bit će muštuluk kad se vratim. Inšalah. Kad pođem ostavit ću vam i ključeve od stana. Inšalah.

Teta: Bog vas čuvao Irfane. Čuvajte se. Danas je lako ni za što izgubiti glavu (*susjed izlazi*).

Tata: Nadam se da u kovčegu nije zlato.

Teta: A što misliš da bogati trgovac skriva? Knjige, slike, odjeću? I bolje je da ne znaš što je unutra. Dobro ga sakrij i na njega zaboravi.

(*Tata odlazi s kovčegom u sobu, zvono na vratima, otvara teta, na vratima gospodin Igor Križanovski - Papočka*)

Papočka: Dobra vječer. Kasno je, ali...

Teta: Ma domaći smo. Gospodine Križanovski, samo izvolite. Uđite.

Papočka: Čto djelat? Vani apasno. Vi bili vani? Germanci odstupaju?

Tata: Grad je pun vojske u povlačenju i izbjeglica. Sve se odvija u kakvom-takvom redu. Nema bezvlađa, bar ga ja nisam vidio, a svakodnevno odlazim u tvornicu. Radimo kao da je sve u najboljem redu. I sestra odlazi u Mirovinsko. Ni ti, Katice, nisi imala neugodnosti?

Teta: Nisam. Puno je raznih vojski, s Kolodvora vlakovi odlaze prema Sloveniji. Izbjeglice spavaju po parkovima, kreću se gradom, ali nema izgreda, nereda, sukoba, pljački...

Papočka: Dalaze kamunjisti, čort ih vazmi, a mi belji, belogardejci, carski, čto mi? Čto djelat?

Teta: Vi se niste bavili politikom.

Papočka: Njet palitika, prakleta...

Tata: Bavili ste se svojim poslom, biznjisom.

Papočka: Biznjis, biznjis, njet paljitika.

Tata: Zagrepčani znaju za vaš lokal *Tip-top*.

Papočka: Množni gasti. Harašo klijenti.

Teta: Posvojili ste ratno siroče...

Papočka: Mi vazeli maljenku s Kazare, Marusju. Vaš mitropolit Stepinac nam dal Marusju. Marija Petrovna bila presretna. Maljenka bez familije. Ona ne znajut svoga imjona. Mi dali maljenki ime Marusja. To njet zlo.

Teta: To je dobro djelo. Humano.

Papočka: Mi humanisti. Dalše od paljitike. Menja strah za Mariju Petrovnu. Ja joj ništa ne gavarit. Ona niš ne znajut. Duša maja, ništa ne ponjemaje. U nje slabo serce.

Teta: Vi ste građani kao i tisuće drugih, kao i mi. U ovom gradu živite u uslovima strašnog rata. Vi brinete za bife, Marija Petrovna za Marusju i slike. Kad bi vama nešto nažao učinili morali bi kazniti i tisuće drugih građana ovoga grada.

Papočka: Mi gražđani. Harašo. Lojalni. I vi lojalni gražđani. Vi ne bajite se? Vi ne idite v emigraciju?

Tata: Ne. Ostajemo.

Papočka: Mariji Petrovni i menji edna revalucja dosta. I červoni teror. Jedva spasili živu glavu od baljševika i Lenjina. Iz Odese otišli na paslednjem beauteau.

Mama: Kud bi mi s naša dva pilića.

Papočka: Pijetlića. Dnjes kod nas bila vajna. Sve zbog kruha-peka. Svevišnji ih čuvao.

Teta: Mi ostajemo. Stan je svetinja. Tu nas nitko ne će dirati. Kažite Mariji Petrovnoj nek se ne boji.

Papočka: Kad čuje vajna, revolucja, baljševiki, Lenjin, Staljin ona tak paralizovana. Slaba, noge slabe, serce, duša...

Teta: Ona nikako ne smije na put. Ostanite, bit ćete sigurniji tu nego tko zna gdje.

Papočka: Tko još ostaje u kući?

Teta: Stari bračni par Novković iz prizemlja, Radinger jedva čeka odlazak Nijemaca. Bledšnajderi također ostaju. Odlazi naš susjed Smailagić, malo prije se došao oprostiti. Kućevlasnik Šedivi je već davno pobjegao, Čeh je bio pametniji od mnogih, vidio je što se sprema. Većina ostaje.

Papočka: To harašo za Mariju Petrovnu. Spasiba. Lahka vam noć. Sutra čekamo vojšku na doručku. Još ima za njih peka. (*odlazi*)

Teta: Svi su prestrašeni, ne znaju što ih čeka za dan-dva, za par sati. A ja slutim da će ipak sve biti dobro.

Tata: Kako si tako sigurna?

Teta: Pojavit će se Lujo i zaštititi nas.

Tata: Mjesecima ti se nije javio. Je li uopće živ? Partizani vode teške bitke, protivnik je još jak, može poginuti, biti ranjen...

Teta: Znam da je živ, osjećam to. To mi govori moj osjećaj, moja intuicija, moja ljubav.

Tata: Vjeruješ da je ljubav obostrana?

Teta: Vjerujem. I da je živ, i da će se ubrzo vratiti.

Mama: I ja vjerujem da je živ.

Tata: Žene. Vi i vaša intuicija. *(zvono, na vratima se pojavljuje ustaški bojnik Branko i njegova žena, tatina i tetina nećakinja, u rukama im pelcmantli i perzijaner, kovčezi*)

Branko: Dobra večer. Oprostite. Znamo da je kasno, ali moramo.

Tata: Dobra večer, Branko. Koje dobro u ovaj kasni sat?

Branko: Poglavnik je za ujutro naredio evakuaciju, povlačenje u Sloveniju i Austriju. Naš stan ostaje prazan. Sigurno će ga partizani opljačkati. Nešto stvari smo dali Nedinom bratu, nešto ostavili kod moje mame i sestre. Ovo smo mislili pohraniti kod vas. Tjedan ili dva dok se s Amerikancima i Englezima ne vratimo.

Teta: Mislite da ćete se vratiti? Kako? Hitler je mrtav, Njemačka pred slomom. Saveznici traže bezuslovnu kapitulaciju, a NDH je njemački saveznik...

Branko: Katice, ti ne razumiješ visoku politiku. Već sutra će Englezi i Amerikanci zaratiti s Rusima.

Teta: Kako možeš biti tako siguran da će Amerikanci i Englezi prigrliti ustaše?

Branko: Zato jer smo mi dio zapadne uljudbe, čvrst štit prema istoku, skoro stopostotni katolički narod. Nemamo ništa sa Srbima i svima istočno od Drine. Imamo vojsku koja nije izgubila ni jednu veliku bitku, a tko ima pušku na ramenu ima i državu.

Tata: Spremni ste se boriti na putu prema zapadnim saveznicima?

Branko: Hrvatsku oružanu silu nitko ne može zaustaviti na putu do njenog cilja - očuvanja NDH.

Teta: Branko, Branko, pa ti sanjaš. Pa zar ne vidiš da je Njemačka poražena.

Branko: Njemačka može biti poražena, ali ćemo Hrvatsku državu braniti do posljednje kapi krvi.

Teta: Čije? Ove jadne sirotinje koja se već tjednima povlači cestama s ono malo imovine ili domobrana koji gledaju kako će izvući živu glavu? Briga njih za hrvatsku državu i Poglavnika, tebe i tvoj stan, oni se hoće vratiti doma živi i zdravi.

Branko: Pripazi što govoriš. To što si mi rod ne daje ti pravo. Pravit ću se da te ne čujem.

Teta: Kad je Lujo pobjegao u šumu spasio si me iz zatvora pa sam šutjela, ali sad je drugo vrijeme. Još malo i vas više ne će biti, nestat ćete na putevima, u jamama, grobovima i logorima. Niste ništa bolje ni zaslužili.

Branko: Katice, da si netko drugi zatvorio bih te, kaznio, ovaj isti čas.

Neda: Branko, smiri se. Svi smo nervozni. Katica samo govori što misli.

Branko: Za krive misli mnogi su platili životom.

Teta: Zato vas je Bog kaznio izgonom i prokletstvom.

Branko: (*krene prema njoj, podigne ruku da je ošamari*) Imaš poganu jezičinu, komunjarska nevjesto!

Neda: Branko, nemoj! Nemamo mnogo vremena. Šofer nas čeka. Pero, hoćete nam ovo čuvati dok se ne vratimo?

Tata: Dora, uzmi mantle. Branko, daj taj perzijaner i kovčeg.

Teta: Neda, a gdje vam je mali? Tko će njega čuvati? Pa valjda ne ti ideš s njim?

Neda: Idem. Zar to nije normalno?

Mama: Gdje vam je Borna, gdje vam je dijete?

Neda: Čuva ga Brankova teta.

Teta: I ti se s njim, s malim djetetom usuđuješ na takav neizvjestan put?

Neda: Naravno. Obitelj mora biti zajedno.

Mama: Zašto idete, pa Borna je tek prohodao? Ako se Branko vraća zašto i vi morate s njim?

Branko: Vi žene ništa ne razumijete. U dva tjedna ta banda može učiniti tolike zločine da ih vi ne možete ni zamisliti. Obitelji visokih ustaških dužnosnika prve će doći na udar. Neda i Borna idu sa mnom. Stvari se voze u teretnom, mi idemo osobnim samovozom.

Teta: Stvari, stvari. Kako samo brineš o stvarima. A ljudi, tvoji najmiliji. Brineš li o njima? Vodiš ih na pogibeljan put, jesi li toga svjestan?

Branko: A što ti brineš o mojoj ženi i djetetu? Baš ti, čiji muž je pomogao razoriti ovu državu. Hoće li ih on štititi kad se vrati? Hoće li? Kao što sam ja štitio tebe, ženu jednog partizanskog oficira.

Teta: Lujo nije nečovjek. On bi učinio isto za tvoju obitelj što si ti učinio za mene.

Branko: Danas se pitam jesam li dobro postupio. Trebao sam biti stroži prema tebi. Da smo tako postupali, odlučno i nesmiljeno, sačuvali bi državu.

Teta: Da ste bili stroži?! Branko?! Pa ti si ipak inteligentniji od te izjave. Vi ste učinili toliko zla da ga generacije Hrvata neće moći izbrisati iz svog sjećanja, iz svoje povijesti. Bilo je ljudi i među vama, priznajem, bilo je. Ti si prema meni postupio ljudski, ali jesi li to učinio zbog obiteljskih veza? Jesi li spasio i neke druge ljude s kojima te ništa nije vezalo? Jesi li?

Branko: Možda i jesam. Zašto bih ti se sada pravdao?

Teta: Ne preda mnom već pred svojom savješću. Je li ti savjest čista?

Branko: Pusti ti moju savjest.

Teta: Da ti je čista ne bi bježao.

Branko: Zapovjeđeno je povlačenje. Ja sam vojnik. Slušam zapovijed.

Teta: Čovjeku jedino zapovijeda Bog. Da si njega slušao ne bi ti se sve ovo dogodilo.

Branko: Ciljaš na svečenićki poziv koji sam napustio?

Teta: Učinio si to zbog ljubavi prema Nedi, ali si napustio ljubav, dobro, razumijevanje, poniznost.

Branko: Misliš da sam izdao crkvu? Katoličku vjeru nisam nikad napustio, ali sam se domovini zakleo da je nikada ne ću izdati. Makar platio glavom.

Neda: Katice,molim te, nemoj. Branko je uvijek bio dobar katolik i suprug.

Teta: Tvoj muž je slabić i kukavica. Da je čovjek, već davno bi se opro tiraniji Poglavnika i zločinima ustaša.

Branko: (*hvata se za futrolu pištolja*) Kata, zaboravljaš da sam ja još uvijek vlast, moć i da te mogu uhapsiti, pa čak i na licu mjesta ubiti.

Neda: Za ime Boga, Branko. Kako to govoriš? Pa mi smo rod.

Teta: Hajde! Osveti se na slaboj, nenaoružanoj ženi, na ženi tvoga protivnika. Misliš da će to ublažiti tvoj, vaš poraz? Ne će.

Tata: Kata, smiri se. Ne vrijeđaj Branka.

Teta: A on meni može prijetiti? Pištoljem! Pa zar njegov Boban nije pištoljem ubio našega brata? Branko nije ni pisnuo, a kamoli na Bobana potegao pištolj. Mogao je bar protestirati. Ali treba imati onu mušku stvar suprotstavit se Bobanu. Za to treba hrabrosti.

Branko: Vaš brat Ivan j bio je partizanski simpatizer. Boban ga je dao ustrijeliti za primjer ostalima.

Teta: Vama je to sve bila velika igra. S ljudima kao figurama. Ovoga ćemo baciti sa šahovske ploče kao primjer i bum, bum. Pa ćemo ove skratiti za glavu jer se s nama ne slažu. Ovi su anglofili, masoni, homoseksualci, komunisti, jugoslaveni i bum, bum, bum. A sad je došao kraj, dolaze veliki igrači, ruski velemajstori koji će se s vama poigrati kao s perjem, lišćem, laticama cvijeća, paučinom. Bum bum bum! Raspršit ćete se svijetom, nestati pod zemljom, neznani, prešućeni, priokleti. Vidim da te je strah. Samo što ne počne panika. Bum, bum, bum.

Tata: Katice, nemoj. I Branko je napet. Sve je palo na njegova pleća. Zapovijeda tisućama vojnih žandara. Odgovara za njih. Nije mu lako.

Neda: Katice, nije sad čas. Zagrli me, ohrabri. Jako se bojim za sve nas, Bornu, Branka i sebe. Za vas, Brankove, cijelu familiju. Najradije ne bih na put, ali mora se. Poželi nam sretan put. Ipak smo rod. Ljudi ostaju ljudi, politike prolaze.

Tata: Čuvat ćemo vam stvari. Ne brinite. Neka vas Bog čuva na vašem neizvjesnom putu. (*zvono, Tata otvara vrata, na vratima Franc, Bolto i Ivina, kad vide ustaškog bojnika ukipe se u stav mirno, jedino Franc salutira*) Uđite. Ovo su Franc, Bolto i Ivina iz našeg sela. U vojarni nema mjesta pa kod nas spavaju.

Franc: Samo ovu noć. Rano zjutra idemo dalje. Rikcug. Ne znam kam. Ak nas partizani štosaju s istoka onda je jasno da bumo išli na zapad.

Branko: Vojak, ne smiješ odavati vojnu tajnu. Nikada nikom ne govoriti kad i kud vojska ide? Jasno?

Franc: Gospon bojnik, pokorno javlam, jasno.

Branko: Onda kuš.

Franc: Na zapoved, gospon bojnik.

Branko: Idemo. Ostajte zbogom. (*Neda i on se pozdravljaju s Tatom, Mamom, rukuju se, grle, jedino se Branko ne pozdravlja s Katicom*) Kata, nadam se da ćemo se vidjeti za dva tjedna. I dobro razmisli prije nego ti riječ pobjegne preko usana. A svom mužu poruči da ostajemo protivnici i da bih s njim postupio isto kao i on sa mnom.

Teta: Više mi ne možete ništa zabraniti. Zbog muža sam bila u ustaškom zatvoru, više me ne će te hapsiti. Prošlo je vaše. A Lujo je, nadam se, ostao čovjek i prema tebi bi postupio pravedno. Ti najbolje znaš što si činio.

Tata: Dosta je. Raziđimo se kao ljudi. Sljedećih dana Bog će nekoga kazniti, nekoga nagraditi. Samo on zna koga. Sretan vam put i pazite Bornu!

Mama: Nek' vas štiti Majka božja Bistrička.

Neda: Bog vas sve čuvao. Ostajte u miru!

Franc: Vojaki, pozor! Pozdrav! (*svrstani u crtu domobrani pozdravljaju Branka i Nedu koji izlaze iz stana*)

Branko: (*podiže ruku na ustaški pozdrav*) Za dom spremni! *(izađu*)

Franc: Za dom!

Teta: Za tebe će biti spreman zatvor.

Bolto: Čim sem videl tu uniformu sav sem se zašvical.

Franc: Nek ih vrag nosi što dalje od nas.

Tata: Znači, zutra je pokret!

Bolto: Kak za koga. Ja dale nejdem.

Ivina: Bogme ja idem. Befel se mora posluhnuti.

Franc: Pero, jel' nam imaš dati kakvu civilnu obleku. More biti stara. Bumo se presvlekli i okrenuli nazaj.

Tata: Vi zbiljam nejdete dalje?

Bolto: Ne miriše na dobro. Nemamo adute, bumo zgubili šnapsa. Ja z te igre idem vun.

Tata: Bute dezertirali?

Ivina: Ja ne bum. Ja ne bum dezerteral. Ja sem horvatski domobranec. Kakvi ste vi vojaki i Horvati kad okrećete leđa kad je najgorše. Rekel je Poglavnik: S Firerom i Rajhom do pobede. Ak' ipak oblečete civil ne bum vas cinkal.

Bolto: Bedak jeden, do poraza. Ja nis bedak. Ja idem doma. Pero, na ti moja manliherica, skrij ju negdi.

Tata: Znači ne buš se više boril?

Bolto: Hrvatska je bila i bu, bedasto je ić to dokazat svojom glavom, makar kak trda bila.

Tata: Dorica, spremi pušku v kupaonu.

Franc: To ni dezerteranje, to je spašavanje glave. Ko je spameten bu se spasil a ko bu slušal zapovedi bu glavu zgubil.

Bolto: Si čul? To Ivina tebe ide? Ne buš išel z nami?

Ivina: Ja, stari raubšicer, kaj s ovom mojom manlihericom mogu zeca v joko pogoditi na tristo korakov da sad kad je najgorši čas za moju domovinu dezerteram? Ni Ivina od te fele. Zakletva domovine je zakletva.

Bolto: A bedak je bedak koji bu glavu zgubil.

Franc: Pero, najdi nam nekašnu obleku (*Tata i teta odlaze u sobe*).

Mama: Vu vojarni su vam dali kaj jesti?

Bolto: Cvibaka i po jenu konzervu za put. I šeflu kave od cikorije. Niš više. Znači došel je kraj. Vojska nemre ratuvati gladna. Treba iti domou.

Mama: Skuhala sam žgance. Hoćete da ih zgrijem?

Franc: Nek' ostanu za frištik. Prije neg odemo, svak na svoju stran. Ivina, ne buš nas izdal?

Ivina: Nis ja izdajalec, a bormeš ni kukavica.

Franc: Ti si Ivina bedak i to buš skoraj spoznal.

Bolto: Bole je biti kukavica neg mrtvec.

Tata: (*donosi hlače, košulje i kapute*) Na probaj, Franc. Bolto tebi bu malo kratko al kaj je tu je (*Franc i Bolto skidaju domobranske odore i presvlače se u civilnu odjeću*)

Teta: (*i ona donosi odjeću*) Lujo se ne bu ljutil. Opet ste postali ljudi. Ti Ivina, nemoj zameriti. I ti buš postal človek kad se demobiliziraš. Znači, sutra jedna vojska napušta Zagreb, a druga vu njega ulazi.

Mama: Nek nam pomogne dragi Bog. Samo da se deci ništ' ne dogodi.

Tata: Sve bu dobro. Dolazi mir. Ljudi se vraćaju doma. I tvoj Lujo bu došel.

Mama: Daj Bog!

Teta: Sačuvat će nas. Svaka vojska koja osvaja, pa i ona koja se čini da je naša, opasna je. Prvo puca pa onda pita tko si.

Mama: Zato nam bu tvoj Lujo dobro došel.

ŠESTI PRIZOR - BEZVLAĐE

Isti stan, predsoblje, noć, sirene, najava zračne uzbune

TATA PERO
TETA KATICA
MAMA DORICA

Tata: Kak si stigla? Tramvaji ne voze.

Teta: Peške.

Tata: Grad je prazan.

Teta: Sablasno prazan. Nakon gužve zadnjih dana praznina i tišina. Tek poneki bedak poput tebe i mene još ide na posao. Većina nije došla u Mirovinsko. A kod tebe?

Tata: Pola ih je došlo.

Teta: Ljudi sjede doma i čekaju. Boje se. Neizvjesnosti. I novoga.

Tata: Tišina pred buru. Ljudi se boje s razlogom. Drago Čudina, strojobravar iz naše tvornice, jutros je vidio nešto strašno. Pred Rudolfovom vojarnom stajala je kolona kamiona s Bobanovcima spremnim za odlazak kraj koje je mirno prolazio radnik s pohabanom kožnom torbom i kanticom za jelo u ruci. Išao je na posao kao svakog jutra. Poštenjačina. Da mu gazda ne bi prigovoril. Iznenada je jedan ustaša u jadnika ispalio rafal. Iz čista mira. Iz obijesti. Iz mržnje prema proleteru koji ide raditi, a ne bježi pred partizanima, isto proleterima. Čudina veli da bu tu sliku zapamtil za celi život. Na betonu je zazveketala kantica, prolil se cušpajz, čovjek je pao kao krpena lutka, krvava mrlja se počela širiti i miješati s cušpajzom iz kantice... Crnac se popeo na kamion i kolona je krenula put Črnomerca. Na zapad.

Teta: Po Mirovinskom kolaju priče o pljačkama po gradu. Gomila je navalila na skladište u podrumu *Kola*, tamo su ustaše čuvale zarobljenu hranu i robu koju su saveznici partizanima bacali padobranima. Ljudi su se tukli, gazili, u tom kaosu jednom su čovjeku staklom odrubili glavu. Iznosili su vreće brašna, soli, kave. Jedan je na kolicima vozio desetak pisaćih mašina...

Mama: Dobro, brašno, kava, šećer, ali zašto pisaće mašine? One se ne jedu.

Tata: Valjda ih u miru planira skupo prodavati.

Teta: Bezvlašće pretvara obične, mirne ljude u pljačkaše, razbojnike, ubojice...

Tata: Prilika čini lopova, a ovo je pravo vrijeme za njih.

(*zavijanje sirena najavljuje zračnu uzbunu*)

Mama: (*prestrašeno*) Uzbuna. Trebali bi u podrum. Ja ću maloga zamotati u deku. Pero, ti ga nosi. Katica, požuri! Moramo u sklonište? Trebaš pomoć oko maloga?

Teta: (*odlazi u sobu*) Ne trebam, ali ne bih ga nosila dolje, u onu vlagu. Feđica je jako vruć. Kao da ima temperaturu.

Mama: Cijeli dan je bio dobro. Lijepo su se igrali. Večerali su žgance. Izgledao je zdrav.

Pa i kad si se ti vratila s posla bio je veseo, zaigran.

Teta: Da, ali sad se znoji, prevrće se u snu. Jako je vruć. Ne bih ga spuštala dolje.

Mama: Moramo u sklonište. Uzbuna je.

Teta: Naš kvart do sada nisu bombardirali.

Mama: Baš danas nas mogu gađati. Nemojmo riskirati.

Tata: Radnička naselja ne bombardiraju. Siemens je daleko. Ranžirni kolodvor isto. Mostovi prek Save. To gađaju. Možda nas samo prelete. Pravi ciljevi su im drugdje...

Mama: Nikad se ne zna. Nemojmo se igrati životima djece.

Tata: Ovo je možda zadnji dan rata.

(*brujanje zrakoplova se približava, pojačava i udaljuje, oči su uprte u strop, osluškuju*)

Mama: Pero, moramo dolje. Misli na djecu.

Tata: Prelijeću nas.

Teta: Ja ne bih Feđicu nosila dolje. Osjećam da je ozbiljno bolestan. Ovi nas prelijeću.

Tata: I ja velim. Ako ipak hoćete... Ja ću vam prenijeti dečke dolje. Pa ću se vratiti. Ljepše mi je u krevetu nego u vlažnom podrumu.

Mama: (*udaljuje se brundanje zrakoplova*) Odlaze. Imal si prav.

Tata: Jesam. Slušaj kako odlaze (*osluškuju tutnjavu motora visoko u zraku*). U Njemačkoj imaju važnijeg posla. Kaj im znači naš mali Zagreb.

Teta: Kaj znači? To pitaj onih par stotina Zagrepčana koji su već poginuli od njihovih bombi.

Tata: Zato jer su bili blizu njihovih ciljeva, Zrakoplovne luke u Borongaju, teretnog kolodvora...

Teta: A zašto su bombe pale na Kaptol, Tkalčićevu, Gornji grad? Zašto?

Tata: To je bila greška. Pa nije lako s te visine pogoditi cilj.

Teta: A oni u Željezničarskom naselju prek puta Borongaja. Fratri u samostanu?

Tata: Pa to dokazuje ono kaj ti velim. Bili su blizu vojnog cilja, aerodroma. I kaj ti s te visine znači par sto metri razlike. On spusti bombe, a one padnu kud padnu.

(*kucanje na vratima, žene se prestrašeno zgledaju*) Tiho! U sobu! (*Mama i Teta odlaze u sobu*) Tko je?

Batistić: Ja sam. Io sono vostro vicino Batistic.

Tata: (*otvara vrata*) Batistić. Uđi! Nisi u skloništu? Schucenkeler? (*pokazuje rukom u pod*) Nije te strah aviona? (*pokazuje rukama kako leti avion, pa prstom u strop*) UUUmmm, buum, buuum! (*oponaša brujanje i eksplozije bombi*)

Batistić: Paura, paura ma non aero.(*pokazuje u vis, niječe*) No, no. Strah me asasini, banditi, kriminali.

Teta: Što je bilo? Što se dogodilo?

Batistić: Kvesti ultimi đorni ferma, kjuzo, nis otvara tratoriju. Ni sikuro. Svakakvo banditi in vicino. Perikolozi kriminali. Banditi. Bandiere nere, Bandiere rose. Tutti armatti. Asasini. Furiosi. Gube rat, guera non vinćere.

Teta: Na ulici je Civilna zaštitu. Zamjenjuju redarstvo kojeg više nema.

Čuvaju važne zgrade, ustanove, banke, ministrstva...

Batistić: In centro, ali tu, na periferija? Nema Civilna zastita, Gvardija civile, niente, nema.

Tata: Imate pravo. Kaj oni znače Bobanovim crncima? Dvojicu iz Zaštite su izrešetali, leže mrtvi kraj Zbora. Valjda su im nekaj prigovorili, zabranili. Ludost je suprotstavit se bobanovcima.

Batistić: Neri. Maladetti. Io penso oni otišli, pobjegli, partili kad oni još u cita. Crnci, neri svaliđare, kako vi recete, uzeti, ukrasti, no,no...

Tata: Opljačkali. Tko vas je Batistiću opljačkao?

Batistić: Si, si, svaliđare, opljačkali, oropali mia tratorija.

Teta: Provalili i opljačkali? Kad? Pa ništa nismo čuli.

Batistić: Aeromakine bruum, bruum i oni s forcom intrata u tratorija.

Tata: A ti? Gdje si bio ti? Jesi li im se suprotstavio? Nisu te povrijedili? Ranili?

Batistić: No. Io naskondere in toaleto. (*saginje se i rukama pokazuje kako se sakrio*)

Tata: Sakrio si se.

Batistić: I bio kuco. I prangiere Dio mio. Salvi me. Spasi me.

Teta: A crnci? Neri?

Batistić: Porka mižerija, otvorili barili, laša, pustili vino bianco e rosso da curi po podu, prendere, uzeli sve, tuto, grapa, likeri, spumante, konjak, ostalo rompali, rompali casaforte...

Tata: I?

Batistić: Niente soldi, niente kuna. Vuoto, Casaforte prazna. Batistic non naivo. Batistic inteligente. Naskondere, sakriti.

Tata: I?

Batistić: Non soldi. Neri čerkare, čerkare. (*pantomimom pokazuj kako su tražili novac, dragocjenosti i razbijali u bijesu*)

Teta: Tražili a nisu našli. Pametan si ti Batistiću.

Batistić: Batistic molto inteliđente. Onda Nerri partire. Ja malo cekao, onda piano, piano i dosao vama.

Teta: Idem provjeriti Feđicu. Bio je jako vruć. (*odlazi u sobu, Mama joj se pridružuje*)

Batistić: Sto sada raditi? Ići a casa i cekati? Aspetare. Matino, jutro piu inteliđente,

Tata: Jutro je pametnije od večeri, kaže naš narod. Ostani. Noć je. Opasno je ići po mraku. Još uvijek je zabrana kretanja noću.

Batistić: Partiđani arivaju. Mia tratorija ima loša reputazion, tu bili Tedeschi, ustase i domobrani, agenti

secreti, polizia... Tuti bevere moje vino, bono, bono...

Tata: Tvoje vino je molto bono. Ti si dobar ugostitelj. Čuli smo ih, ostajali su cijelu noć, za njih nije bilo *policajštunde*.

Batistić: Partiđani, komunisti sapere...

Teta: Znaju, znaju.

Batistić: Io rićevere un mesađo pericolozo. Una letera perikoloza *Ti ces na banderu. Profiter di guera. fašo, kolaborater*... Partiđani prijete, Crnci mi rompaju tratoriju, niente sicuro. Che fare, povero Batistic? Sto cini jadni Batistic?

Tata: Jedno vrijeme se umiri, skloni, sakrij.

Batistić: A tratorija? Sto biti s tratorija, s vino, barili, botilje?

Tata: Zaključaj, spusti rolo, čekaj.

Batistić: A partiđani? Nema cekaj, cekaj. Forca, forca, Batistic in prisone, tortura, tortura e finalmente Batistic e morto.

Tata: Tu ništa ne možeš. Nitko tu ništa ne može. Najgore je vrijeme bezvlađa. Bolje da nisi blizu tratoriji.

(*izvana se čuje niz eksplozija, pucnjava, Mama i Teta vraćaju se iz sobe, nose umotanog Feđu i Mireka)*

Teta: Strah nas je. Jako pucaju. Kuća se trese.

Batistić: Partiđani? Oli banditi neri? Tuti maladeti. Tuti maci.

Teta: Iz sobe, kroz prozor se vidi odbljesak eksplozije i veliki plamen. Negdje u Črnomercu ili Kustošiji gori, bukte veliki požari...

Tata: Tamo su velika njemačka vojna skladišta. Valjda su ih digli u zrak. Kako je Feđa?

Teta: Sav gori. Strah me je za maloga. Prevrće se. Bunca. Izgorjet će od vrućice.

Tata: Sačekajmo jutro pa ćemo ga odnijeti u bolnicu.

Mama: (*pipa malom Feđici čelo*) Ne može dijete čekati. Mora odmah doktoru.

Teta: (*počne plakati*) Jadno moje dijete? Feđica. Baš sada... Zašto si se baš sada morao razboliti? Bože, zašto nas sada kažnjavaš? Sad kad je kraj rata blizu. Sad kad mu dolazi otac... Kako ćemo do bolnice?

Tata: Ja ću s tobom.

Mama: Katice, sve će biti u redu. Smiri se. Jel vam pametno ići po ovom mraku? Nije. Pričekajte neka prestane pucnjava. Pričekajte bar dok ne svane.

Teta: Idemo sada. Odmah, sada. Osjećam to, ako ne učinim sve da dođe do doktora umrijet će mi dijete. Što će mi reći Lujo? Idemo pa makar stradali. (*mami*) Pridrži Feđicu! Idem po kaput. (*odlazi u sobu*)

Batistić: Kamo? Cekajte. E perikolozo,opasno je, macare.

Tata: Moramo. Mali bi mogao umrijeti. Idemo. *(i on oblači kaput, u sobu se vraća Katica, uzima Feđicu*) Pa nisu zvijeri, ne će pucati u dijete.

Mama: A što ću ja sama, s Mirekom?

Tata: Nikome ne otvaraj. Čim predamo maloga u bolnicu, ja se vraćam.

Batistić: Idem i ja s vama.

Tata: Prespavaj kod nas, na podu. Već smo navikli na punu kuću. I Dorica će se osjećati sigurnije.

Batistić: Mia familija sola, sami su. Moram k njima. Zajedno cemo dio puta, insieme.

(*teta uzima dijete od mame, zamotano u deku*)

Tata: Dorica, daj nam nekakvu bijelu krpu, jastučnicu, košulju... Mahat ćemo s tim. Vidjet će nas, ne će pucati.

Batistić: Skoro ce matino. Idemo. Arrivederci, Dorina.

Tata: Ne otvaraj nikome. Ova noć je opasna. Kato, daj mi maloga. Ja ću ga nositi. Ti ćeš mahati bijelom zastavom (*izlaze kroz vrata*).

Mama: Tko zna kako će završiti ova noć. Jel' to oslobođenje ili početak novog poraza, košmara i kaosa?

SEDMI PRIZOR - OSLOBOĐENJE ILI PREVRAT, SLOBODA ILI ROPSTVO

Isti stan, jutro

TATA PERO
MAMA DORICA
TETA KATICA
PARTIZANSKI VODNIK
DVA PARTIZANA

Partizan: (*lupa po vratima*) Otvaraj! Narodnoolobodilačka vojska! Otvaraj!

Tata: (*Otvara vrata, u stan ulazi nekoliko pratizana s puškama i mašinkama na gotovs*)

Vodnik: Pretraži stan! (*Partizani se razmile po stanu)*

Teta: (čuje se tetina vriska) Nemojte! Molim vas!

Glas iz sobe: Diž' se, drugarice! Skrivaš koga? Pod krevetom? U ormaru? (čuje se buka od stvari koje razbacuju po podu)

Teta: Nikoga ne skrivam. I moj muž je partizan. Oficir.

Glas iz sobe: Izlazi iz sobe!

Teta: Čekajte da bar obučem kućni haljetak. (*oblačeći haljetak ulazi u pratnji partizanskog vojnika*)

Vodnik: Ovde svi imaju nekoga svoga u partizanima. U svakoj kući. A ko je onda s nama ratovao? Gde su te ustaše? Ko su bili ustaše? Kako izgledaju? Sve partizan do partizana. (*Partizan donosi iz kupaonice pušku*)

Partizan: Druže vodniče, puška.

Vodnik: Vidi puška. Gde je bila? Sigurno partizanska.

Partizan: Tu gde im je valov.

Vodnik: Valov, veliš. A de su im volovi? Drugarice, de ti je vo koji pije iz tog valova?

Teta: To je kada, tu se ljudi kupaju, kupaonica, to je za higijenu, da ne budu prljavi...

Vodnik: Ne pitam te za igijenu već za vola koji je ostavio ovu pušku. Jel' to partizanska puška? Jel', druže? I ti si partizan? A da ipak nisi ustaša? Sakrio pušku da nas iz potaje gađa? Jel' bre, ustaša?

Tata: To je puška jednog domobrana, dezertera.

Dali smo mu civilnu odjeću. Kao civil pušku nije mogao nositi pa je ovdje ostala. Mi bi vam je predali...

Vodnik: Kad na vrbi rodi grožđe. A kad tamo mi našli pušku. Znaš ti, druže, da za skriveno oružje streljamo?

Mama: Nemojte, ko Boga vas molim. Nije ustaša. Radnik je, vaš... Skupljao je Crvenu pomoć...

Teta: Istinu govori. Domobranska je, čovjek je ostavio. Brat mi je oslobođen od vojske, zbog bolesti.

Vodnik: Nema Boga, Pantelija je raskrstio s Bogom i s verom. Priznaj da je tvoja.

Tata: Nije moja? Prijavili bi vlastima, predali...

Mama: Nemojte. Muž mi je. Naš hranitelj. Otac malog djeteta. Nikome nije ništa učinio.

Teta: Radnik je, proleter. Surađivao je s ilegalcima. Mi smo svi antifašisti. Muž mi je partizanski oficir.

Vodnik: Ćut ti tamo, niko te niš ne pita. A zašto drug proleter nije s nama, partizanima? Presvuko se u civil, skriva se sa ženskadijom, skriva pušku...

Mama: (*spušta se na koljena, grli mu čizme*) Nemojte gospon oficir...

Vodnik: Nisam ja nikakav gospon već drug ni oficir već vodnik Jugoslavenske armije.

Mama: Drug, nemojte grešiti dušu. Nikome nije ništa nažao učinio. Pomagao je ilegalcima, brata su mu ubile ustaše... (*vodnik je oslobodio noge, dopuzala je do tatinih nogu i obavila se oko njih*) Ne dam ga, ne dam. Nije istina da je neprijatelj, pošten je čovjek, otac djeteta...

Teta: Nemojte činiti zlo ionako ga je bilo previše. Budite bar vi dobri i pravedni.

Partizan: (*odvlači je od tate*) Odbij drugarice! Odbij!

Teta: Istina je. Brat govori istinu. To je domobranska puška. Ostavio ju je jedan domobran. Prazna je. Bez metaka. Brat ih je bacio.

Tata: I bez zatvarača. Bacio sam ga u kanal.

Vodnik: (*provjerava magazin*) Istina je, nema metaka. Ni zatvarača. Al' tko mi garantuje da je drug bacio kuršume?

Mama: Ja. I šogorica. Istina je. Ne lažemo. Pa o glavi se radi.

Vodnik: Kad se o glavi radi onda se tek laže.

Teta: Druže, ne lažemo. Govorimo istinu. Muž mi je partizan. Oficir. Ja sam bila u ustaškom zatvoru. Moj brat je pomagao partizanima...

Vodnik: Moš ti pričat priče, al ti ja neću povjerovat. Puška je tu, jel tako? I drug je tu, zreo za vojsku. Spojiš jedno i drugo i dobiješ vojnika. Nije partizan. I onda što bi mogo bit? Neprijatelj! Sluga okupatora. Fašist. Dal' je ustaša il domobran, legionar il žandar svejedno je. Drug će s nama. Veži ga!

Mama: (*klekne pred vodnika*) Kao Boga vas molim, nemojte. Sestra govori istinu. Nije kriv. Pomagao je partizanima. Brata su mu ubile ustaše. Sestrin muž je oficir u partizanima. Nećak je partizan...

Vodnik: A on je naš zarobljenik. Pa ako dokaže da je sve kako ti kažeš, evo ga natrag. Ako nije, ide u trinaesti bataljon.

Partizan: (*donosi dvije domobranske odore*) Druže vodniče i ovo smo našli.

Vodnik: Znam ja da uz pušku ide i uniforma. Dobro, nije ona uniforma zbog koje bih te odmah streljo, ali i domobrani su nam neprijatelji.

Teta: Uniforme dokazuju da brat govori istinu. Bila su dva domobrana...

Vodnik: Sad su bila dva? A jedna puška? Gde je druga?

Tata: Nema je.

Vodnik: Nema? A gde je?

Tata: Nije je ni bilo.

Vodnik: Domobran bez puške? A čim se taj borio?

Tata: Imao je krilnicu?

Vodnik: Šta je imo?

Tata: Krilnicu. Fliegerhorn. Trubu. Trompetu. Bio je trubač u vojnom orkestru.

Vodnik: I gdje je sad ta krilnica?

Tata: Ponio ju je. Trebat će mu. Svirat će na svadbama, sprovodima...

Vodnik: Pametno. Sad će Hrvati imati sprovoda. (*Tati*) Ti si se oženio, tebi će svirka trebati za onu drugu priliku...

Mama: (*dovodi malog Mireka*) Drugovi, partizani, nemojte. K'o Boga vas molim. Ima maloga sina. Smilujte se. Kako će sin bez oca? Imajte smilovanja.

Vodnik: A ko se smilova malim Kozarčanima? Nemoj ti tu meni sentimentalisati s malim detetom.

Partizan: (*vraća se u predsoblje*) Druže vodniče, nema više ništa sumnjivoga.

Vodnik: Onda ajmo. Vežite ga. *(nekom žicom vezuju Tati ruke na leđima)*

Mama: (*nariče, plače*) Nemojte ga voditi. Budite ljudi. Smilujte se djetetu.

Partizan: (*grubo je odgurne kundakom puške*) Odbij, ženo! (*teta uzima malog Mireka i štiti ga zagrljajem*)

Vodnik: Tko stanuje iznad vas?

Teta: Židovska obitelj Radinger.

Vodnik: I još?

Mama: Papočka i Mamočka.

Vodnik: Kakvi Papočka i Mamočka? Ti se drugarice šegečiš s nama?

Teta: Stari bračni par, Rusi, emigranti. I njihova služavka. I djevojčica. Marusja, siroče s Kozare. Posvojili su je, brinu o njoj kao da je njihovo dijete.

Vodnik: Siroče s Kozare? A kako je ono stiglo do njizi? Ha? Tako da su joj ustaše ubile celu porodicu, od pradede do praunuka...

Teta: Oni su je posvojili. Spasili...

Vodnik: Spasili? Od koga? Od porodice, bake i dede, oca i matere? Ajmo da vidimo tog Papuču i Mamoču. Teraj bandu ispred sebe! (*izlaze, na vratima se sudare s poručnikom KNOJ-a, tatinim i tetinim nećakom Marijanom*)

Marijan: Drugovi, što je to? Kuda vodite druga? Stric, kud te vode? Što se dogodilo?

Vodnik: *(salutira)* Smrt fašizmu-

Marijan: Sloboda narodu! Što se dogodilo? Stric,

zašto su te vezali? Vodniče, što se tu dešava?

Vodnik: Druže poručniče, naređeno nam je da sistematski pretresemo sve kuće u ovom reonu. Pri pretresu pronađena je ova puška i dve domobranske uniforme. Drug ne može objasniti njiovo poreklo, za skrivanje oružja zna se postupak... U dvorište pa pred zid. Kratak postupak.

Marijan: Drugovi, nemojte činiti grešku. Ovo je moj stric, pomagao je partizanima. Mog oca su ubile ustaše, ja sam partizan... Ne žurite. Stric će objasniti odakle puška i uniforme.

Vodnik: Već je probao, nije bio ubedljiv.

Marijan: Stric, je li istina da su kod vas našli pušku. I uniforme? Strina? Dorica? Govorite!

Teta: Istina je. Franc, Bolto i Ivina, znaš ih, prespavali su par noći tu kod nas, prije povlačenja vojske.

Marijan: Franc, Bolto i Ivina?

Teta: Franc i Bolto nisu htjeli dalje, presvukli su se u civilno odijelo i otišli doma...

Marijan: Nisam siguran da su tamo stigli.

Teta: Bolto je ostavio pušku, Franc je imao samo trubu, ponio ju je sa sobom... Ivina nije htio s njima i ujutro je otišao sa svojom postrojbom...

Marijan: Stric, što si namjeravao s puškom?

Tata: Predati je vama, partizanima.

Teta: Važno je dodati da je ispraznio pušku i bacio zatvarač i metke. Puška je bila beskorisna.

Marijan: (*Vodniku*) Da li je puška bila napunjena? Nema zatvarač. Je li vam od nje prijetila opasnost?

Vodnik: Ne, druže poručniče.

Marijan: Onda ne vidim razlog da vodite druga. Moj stric je surađivao s ilegalcima u Zagrebu. Tetin muž je oficir u partizanskoj vojsci. Drugovi, ova obitelj je antifašistička. Ja to garantiram svojom oficirskom čašću. Oslobodite druga!

Vodnik: Ako vi garantujete...

Marijan: Ako treba i svojim životom.

Vodnik: Po vašem naređenju, druže poručniče. Vi preuzimate svu odgovornost.

Marijan: Potpunu. Smrt fašizmu!

Vodnik: Sloboda narodu! Odvežite druga! (*jedan partizan odvezuje Tatu*) Idemo! (*Partizani izlaze iz stana*)

Teta: (*grli Marijana*) Hvala ti. Došao si u pravi čas.

Mama: Marijane, sam Bog te poslao. Premrla sam od straha. Lijepa ti je uniforma.

Tata: Kakva je to uniforma? Nije ista kao kod ovih... sa šajkačama. Odakle su ti?

Marijan: Iz Šumadije. 21. srpska divizija.

Teta: Obrazi su im blijedi. Amnestirani četnici?

Marijan: Pusti teta, što su bili - bili su, sad su partizani. Ovo je uniforma KNOJ-a. Posebna jedinica. Za borbu protiv bande, skrivenih neprijatelja, špijuna, agenata, ostataka nacista, Gestapoa, UNS-a.

Tata: Zato su te ovi tako respektirali. Bojali su te se.

Marijan: Evo me sad kod vas. Došao sam provjeriti jeste li živi i zdravi. Dobio sam par sati. Onda idem dalje.

Tata: Odloži stvari! Osvježi se.

Teta: (*smije se*) Ha, ha, ha! Umij se u valovu. Dorica, daj mu čisti ručnik! Mi smo se pretvorili u hotel...

Mama:Vojnički hotel. Vojske se smjenjuju, a mi ih uslužujemo. Najvažnije da ne tuku.

Teta: Da Marijan nije došao tko zna što bi s Perom bilo...

Marijan: Drago mi je da ste svi živi. I zdravi... Djeca? Ovo je Mirek? A Feđa? Gdje je?

Mama: Feđa se razbolio. Teško. Stric i strina su ga odnijeli u bolnicu.

Teta: Dijagnoza je upala moždane opne. Meningitis.

Marijan: Ne brinite, izliječit će ga. Sigurno. S nama dolaze lijekovi iz Amerike. Izliječit će ga.

Mama: Neka ga dragi Bog čuva.

Tata: Drago mi je da si živ. Je li bilo opasno. Jesi li bio ranjen?

Marijan: Nisam. Imao sam sreću. Banda se gadno borila. Poput ranjene životinje, na život i smrt.

Tata: Imaš vijesti od doma?

Marijan: Svi su živi. Osim tate. Nadam se da će uhvatiti Bobana i kazniti ga za sve što je učinio. Pa i za tatinu smrt.

Tata: Znači ti partizani su Srbijanci.

Marijan: Peko Dapčević je prvi ušao u Zagreb. Takvo je bilo naređenje. Oni su osvajali, a mi, 32. hrvatski, zagrebački korpus smo čekali. Sad mi brinemo o zarobljenicima, ratnom plijenu... Provjeravamo, ispitujemo, hvatamo zločince... E da, u logoru Maksimir našao sam Franca i Boltu. U civilu su, ali nisu imali civilne isprave. Naši su ih zarobili na putu prema Sesvetama.

Tata: Ima li Franc još trubu?

Marijan: Ima. Trubi ustajanje i povečerje.

Tata: Dobro je biti vojni mužikaš.

Mama: Marijane, jesi li gladan? Imamo samo kruha i kave. Cikorija. Skuhat ću nam.

Marijan: Donio sam pravu kavu, američku. (*vadi iz naprtnjače američku kavu, par konzervi, čokoladu*) Ovo ti je kava u prahu. Zamutiš je u hladnoj ili toploj vodi i piješ. Jaka ko vrag. Ima i mlijeko u prahu. Isto razmutiš u toploj vodi. Za dečke. Kao i čokolada. (*daje Mireku tablu čokolade)* Evo ti. Pa jaja u prahu...

Tata: Što li se ti Amerikanci nisu svega sjetili. Sve će pretvoriti u prah.

Mama: (Mireku) Reci Marijanu hvala. On je tvoj bratić. Kao i Feđica.

Mirek: (*punih ustiju čokolade*) Fala, batic Malijan.

Teta: (*veseli se darovima*) K'o da je došao stric iz Amerike...

Marijan: Došao sam vas vidjeti. Provjeriti jeste li svi na broju. Živi, zdravi. I veselim se što smo svi preživjeli rat.

Mama: Da nam Bog sačuva i Feđu. (*odlazi u kuhinju*)

Marijan: Hoće. I sad će sve biti bolje. Mir. Novi život. Nestat će siromaštva. Bit ćemo svi jednaki. Bratstvo i jedinstvo. Zaživjet će nova Jugoslavija. Uskoro će i komunizam.

Teta: Misliš da će nova Jugoslavija biti bolja od stare?

Marijan: Hoće. Nemamo više kralja, već Tita. Doveo nas je do ove veličanstvene pobjede, dovest će nas i do blagostanja.

Mama: (*donosi kavu*) Evo, vruća.

Marijan: Hmm, prija. Hvala ti strina.

Teta: Otkad nismo pili pravu kavu. Zauvijek će mi ovaj okus ostati u pamćenju vezan uz oslobođenje.

Marijan: Kako ste preživjeli to strašno vrijeme?

Tata: Svakako. Pod kraj smo skoro gladovali. Katica je bila u zatvoru pa su je pustili. Pomogao je Branko...

Marijan: Što je s njim? Ne bi mu bio u koži.

Tata: Pobjegao u Austriju?

Teta: Sa ženom i djetetom.

Marijan: Ne će daleko. Mi odozada, saveznici sprijeda, pa tko preživi. Velim, ne bih mu bio u koži. (*zvono, Tata otvara vrata, na njima Ivina u dronjcima od uniforme, ranjen, zastane kad vidi Marijana*)

Tata: Uđi Ivina, ne boj se. To je Marijan, znaš Marijana, Ivinin sin, moj nećak, sin najstarijeg brata kojeg je Boban dal' streljati (*Ivina ulazi*)

Mama: Bože, ranjen je.

Teta: Dorica, tople vode i zavoja. Razderi kakvu košulju. Imaš još one rakije?

Sjedni, Ivina! (*Teta i Mama stanu se brinuti oko Ivine*)

Marijan: Evo ti kave. Kaj ti se dogodilo? Ne boj se. Slobodno pričaj. Ja ti ne bum niš. Jedino ak si kakvo zlo napravil.

Ivina: Kakvo bi ja zlo napravil. Meni su ga napravili. Da sam bil bar tak spameten kak Francina i Bolto... Ja pošteni bedak sem veruval oficerima... A oni su prvi pobegli. Presvlekli se u civil i pobegli.

Marijan: Kaj ti se dogodilo?

Ivina: Povlačili smo se prek Podsuseda, Dobove i Krškog. Naša satnija je bila pri kraju marškolone. V uskem klancu pri Reichenburgu napali su nas partizani. S leve reka Sava, s desne brdo i šuma. Padali smo kak' snoplje. Mene su zarobili s okol sto ustaša i domobranov. Poterali su nas u šumu kraj Dobove i s mašingeverima sve potukli. Bil sem ranjen. V noći sem se zbudil pod mrtvecima i ovakev kervav i jaden došel do Save. Napil sam se vode, malo se opral. Skrivajući se, dve noći sem hodil do Zagreba, kroz šume, vrte i dvorišća. Jedva sem našel Tratinsku i vaš stan.

Marijan: Ivina, to si ispričal sad i ne buš više nikdar. Zakopaj to v sebe kak v grob. I vi zaboravite kaj ste čuli. Ta priča ne postoji. Ivina ne postoji.

Teta: Za Boga miloga, pa ne buš ga ubil drugi put.

Marijan: Ne bum. Ide k ostalim zarobljenicima. Pridružit će se Francu i Bolti pak vu Makedoniju. Nikome ni reči. Vojna tajna. Sekli bute drva i ak' preživite vrnuli se bute nazaj. Ali ni reči o tome kaj ti se dogodilo v Sloveniji. Priču buju čule tuđe uši, budi siguran da ih ima, i tebe bu progutala noć. Čkomi i buš živ. Ivina, si razmel?

Ivina: Jesem, čkomel bum kak greb.

Teta: Stvarno ga vodiš sa sobom?

Marijan: Jedino će tako ostati živ. I ak bu čkomil.

Ivina: Sem rekel, kak greb.

Marijan: Idemo, Ivina. Čuvajte se. Nekoliko dana, možda tjedan, dva, bit će opasno u gradu. Čuvajte se. Kad se Lujo vrati on će vas dalje čuvati. Doviđenja! (*grle se, odlaze Ivina i Marijan*)

OSMI PRIZOR - FEĐINA SMRT

Isti Prostor

TATA PERO
TETA KATICA
MAMA DORICA
MIREK
LUJO Č.

(večer, *Tatina i Mamina soba, Mirek spava u kinderbetu, zvonjava na vratima*)

Tata: Tko je?

Lujo: *(izvana*) Ja sam, Lujo.

Tata: Koji Lujo?

Lujo: Lujo. Vaš Lujo. Pa nemate dva Luje.

Tata: (*otvara vrata*) Lujo! Živ si. Daj da te zagrlim. Katice, Katice, došao je Lujo. Tvoj Lujo.

Teta: *(vrisak, dotrči iz svoje sobe*) Lujo! Lujo! Živ si.

Lujo: I zdrav. I veseo što vas sve žive i zdrave vidim. Dorica! (*grli je*)

Mama: Lujo je došao iz partizana. Hvala Bogu i Majci božjoj koja te je čuvala. Stalno sam se molila za tebe.

Teta: (*uvukla se Luji u zagrljaj*) Lujo, moj! Lujo, Lujo! (*cjeliva ga*)

Tata: Jedva smo te dočekali. Što je bilo s tobom? Gdje si ratovao?

Lujo: Svugdje. Kordun, Lika, Dalmacija, Vis pa s Prekomorskom brigadom oslobađao otoke, Dalmaciju...

Tata: Nastala je velika strka kad si u partizane pobjegao s kamionom-radiostanicom.

Teta: Ja sam zbog toga završila mjesec dana u Petrinjskoj...

Lujo: To je bio tvoj doprinos NOB-u.

Teta: Znaš da bi za tebe i puno više žrtvovala.

Lujo: Znam, košuto moja.

Tata: A sad na kraju?

Lujo: Otoci, Primorje, Istra. Sad sam zapovjednik Cresa. Major. (*pokazuje oznake čina*)

Tata: Daleko si dogurao, Lujo.

Lujo: Imao sam sreće. I zaleđe dobrih drugova, komunista. Gdje su dečki. Feđa, Mirek? Spavaju? Budite ih, Lujo im je nešto donio.

Tata: Mirek spava...

Lujo: A Feđa? I on spava? Da ga vidim.(šutnja, svi sjede, ne miču se, teška šutnja)) Katice, a naš Feđa? Što je s njim. Gdje je? Kaži! (šutnja, strogo, komesarski) Reci ženo, gdje mi je sin?

Teta: Naš Feđa je u bolnici. Teško je bolestan. Meningitis. Zarazni.

Lujo: Sto mu gromova! Kako se to dogodilo? Baš njemu. I baš sada? A Mirek je zdrav? Zašto nisi čuvala

Feđu? Ženo, zašto ga nisi čuvala. Znala si da dolazim, da mi je sve na svijetu...

Teta: To se moglo svakome dogoditi. Eto, Mirek se nije zarazio, a bili su stalno zajedno. Božja volja...

Lujo: Kakva Božja volja, kakva božja... Nisi brinula o djetetu, o higijeni, nisi ga pazila...

Teta: Pazila sam ga, Lujo, k'o oko u glavi, k'o malo vode na dlanu, ko malu pahuljicu snijega da se ne rastopi. Obje smo ga pazile, Dorica čak više nego ja jer ja radim. Obojicu, jednako, kao dva brata, otkidali smo od usta za njih...

Mama: Hranile, brinule, čuvale. Ozdravit će. Bit će dobro. On je jak dječak.

Tata: Istina, Lujo. Brinuli smo za obojicu jednako. Feđica mi je kao sin. Pazili smo ih jednako. Učinili smo sve što smo mogli. Bolest nismo mogli spriječiti.

Lujo: Ali kako se to moglo dogoditi? Feđa se zarazio, a Mirek nije. Kako?

Tata: Ni liječnici to ne mogu objasniti. Pa stalno su bili zajedno. Kao blizanci.

Lujo: Ne razumijem. Tako sam se veselio da ga vidim, sina, dvije i pol godine ga nisam vidio, žurio sam u Zagreb, ta želja me je spasila u ratu, želja da ga ponovno vidim, sina, svog Feđu... Kakav je to vražji košmar, ko me to zajebava, sudbina, Bog, vrag, tko. Ne razumijem. Kad bih razumio, znao tko je ovim pištoljem bih ga, sasuo bih sve metke u njega, nju, tko god bio odgovoran. (*počinje psovati kroz plač*) Bem ti kurbu gospu, oca Boga, što sam ja skrivio da mi se to dogodi... Ako umre, ako umre, ma ne smije, ako umre Lujo će srušiti pola grada za svoga Feđu...

Teta: A ja ? Tvoja žena?

Mama: Sve će biti u redu, ozdravit će tvoj Feđica.

Lujo: Ne znam što ću ako umre. U teškim trenutcima mislio sam na njega, davao mi je snagu. Jedino sam njega sanjao. Zbog njega sam morao živjeti, preživjeti rat. Sada kad smo mu donijeli slobodu Feđa mora živjeti.

Tata: (*smireno*) Lujo, dođi vidjeti Mireka. U njemu ćeš vidjeti svog Feđu. (*u sobu u kojoj spava Mirek ulazi mama, Lujo, tata, teta, ulazak je probudio Mireka, Lujo u uniformi majora JA, pištolj za pasom)* Evo ga, budan je.

Mama: Vidi, tko ti je došao. Ujo Lujo. Ne poznaješ ga više. Bio si mali kad je otišao. Ovakav je i Feđa. Čvrst, zdrav.

Lujo: Kako zdrav kad je u bolnici? Katice, Katice, crna Katice, bem ti gospu, što se dogodilo? Zašto ga nisi čuvala?

Teta: Čuvale smo ga, Dorica i ja. I Pero. Daj Pero, potvrdi.

Tata: Istina je. Zarazio se Feđa, a naš sin nije. Moglo je biti i obratno.

Lujo: Nisi ga čuvala.

Teta: Jesam Lujo!

Lujo: Nisi dovoljno.

Teta: Jesam, Lujo. Jedino nisam kad sam bila u zatvoru. Kad si ti pobjegao u šumu.

Lujo: Bogati, sad ću ja još biti kriv što je mali bolestan.

Teta: I Dorica i Pero brinuli su se o Feđi, kao o svom sinu. Čak i više od mene.

Lujo: Eto, sama priznaješ da se nisi dovoljno brinula.

Teta: Dorica se najviše brinula za njega. Bili su kao blizanci. A ja, kad bih se vratila s posla potpuno sam mu se posvećivala.

Lujo: Nisi ga dovoljno čuvala. Da jesi, bio bi zdrav.

Teta: Lujo, ne budi smiješan. Tko zna kako se zarazio. Njih dvojica su bili stalno skupa. Kud jedan tud i drugi. Mogao se i Mirek zaraziti pa nije. Božja volja.

Lujo: Kakva Božja volja? Mani se tih bapskih priča. Dosta s tim vašim Bogom, Stepincom i Kaptolom. Sad ćemo mi uvesti red u ovu državu. Rastjerati sve biskupe i kanonike, buržuje i kapitaliste. Crkve pretvoriti u domove kulture, samostane u radnička odmarališta...

Teta: Lujo, ne huli. Bog sve čuje i vidi.

Lujo: Razjurit ćemo tu kanoničku kaptolsku bandu koja je šurovala s Nijemcima i ustašama.

Teta: Lujo, kako to govoriš? Optužuješ crkvu, svećenike. Pa nisu oni pucali po vama. Oni su se molili da rat prestane, da pobijedi dobro. Vi ste pobjednici. Molili su se i za vas.

Lujo: Kad je taj vaš Bog toliko moćan što mi nije sačuvao sina?

Teta: Bog prašta i kažnjava. Ništa mi ne znamo. Možda će Feđica biti spašen, preboljet će bolest. Možda ne će. Ja se molim Bogu i Blaženoj djevici Mariji da ga spasi. Stalno. I vjerujem da će ga spasiti.

Lujo: (*odjednom se sagnuo nad krevetić, raznježeno*) Hej, Mirek. Mali Pero. Isti si otac. Na vas dvojicu, Feđu i tebe, mislio sam kad mi je bilo najteže. A mnogo puta mi je bilo teško. Vidi što sam vam donio (*iz džepa na bluzi vadi dva džepna sata s lančićima, spušta ure nad malog Mireka i ljulja ih nad njim*). Jedan tebi, jedan Feđi. Ratni plijen. Oduzeo sam ih Nijemcima. Njima više ne će trebati. (*spušta sat kraj Mireka*) Uspomena od ujaka Luje. Iz velikog rata. U kojem je ostao živ. A što mi život vrijedi ako mi umre sin...

Mama: Kakav krasan dar. Reci hvala uji. (*Mirek i dalje šuti*)

Tata: Onda mu bar nešto otpjevaj. Ajde! Onu. Onu. Vojničku. Koju te naučio Papočka.

Mirek: (*počinje pjevati*) *Pu-ska puca, a top li-ce...*

Lujo: Bogati, Pero. Djecu ste učili ustaške pjesme. I mojega Feđu. Pa ubit ću vas.

Tata: Čuli su pjevati vojsku u prolazu. Vojska im se strašno sviđala. Sve su pamtili. Ponavljali poput papiga.

Mama: Domobrani i ustaše često su stupali Tratinskom i pjevali, a naša dva telca upijali su sve kao spužve. Tako su naučili. Zna on rusku pjesmu. Pjevaj ono što te je naučio Papočka.

Lujo: Što ga je belogardejac mogao naučiti? *Za carja i za dom.*

Tata: Križanovski se nisu pačali u politiku. Rus se bavio ugostiteljstvom, postao je vlasnik restorana *Tip-top* na uglu Marovske i Gundulićeve.

Lujo: Buržuj. S kim ćete vi iz obitelji kaptolskog kanonika nego s buržujima, klerikalci s buržujima.

Teta: Oni su nam pomagali, davali hranu. Posebno su se brinuli za Feđu i Mireka.

Lujo: Pa bar si se ti, Pero, proleter, morao solidarisati s nama..

Tata: Jesam, Lujo. Davao sam Crvenu pomoć. I partizanima na Bilogori prenosio novce.

Lujo: Jel' ti pritom pomagao Branko, muž tvoje nećakinje, šef ustaške Vojne policije?

Tata: Partizanima to nije smetalo.

Teta: Kad si ti pobjegao u šumu, Branko mi je spasio glavu. Glavu žene partizana.

Lujo: Spasio je glavu svojoj rodbini. Bio je moćan pa je mogao. Danas više nije. Danas sam ja moćan. Ja bih ga danas pred zid i trrr, trrr.

Teta: Pa i tebi je on neka rodbina...

Lujo: To me ne bi spriječilo da ga trrr, trrr.

Teta: Lujo, ovdje nije bilo sve tako crno-bijelo kako se činilo vama u šumi. Vi na jednoj strani, Nijemci i ustaše na drugoj i trrr, trrr. Ovdje je bilo sve zamućeno, isprepleteno. Ustaše i Nijemci su pomagali partizanima, domobrani bili za saveznike, Crvena pomoć je bila skoro javna, znalo se tko je simpatizer ove ili one strane, štitili su se Židovi...

Lujo: Belogardejac vas je učio pjevati ruske pjesme, ustaša štitio, ti si Pero bio u domobranima...

Tata: Kratko, jer mi se ubrzo izgubio karton za mobilizaciju. Pomogao mi je jedan prijatelj...

Lujo: ...a muž u partizanima.

Tata: Papočka ih je naučio lijepu rusku pjesmu (*počinje pjevati*) Ka-ljin-ka Ka-ljin-ka Ka ljin-ka ma-ja... Ajde, pokaži kako pjevaš. (*Mirek i dalje šuti i prestrašeno gleda neznanca u uniformi, s titovkom na glavi*)

Lujo: Kato, u kojoj je bolnici Feđa?

Teta: Kod Sestara milosrdnica. U Vinogradskoj.

Lujo: Idemo tamo.

Teta: Okupaj se. Bar se presvuci.

Lujo: Bit će vremena i za to. Sad je najvažnije spasiti Feđu. Idemo! (*izlaze Teta i Lujo*)

Mirek: (*Tata uzima uru, ljulja je na lančiću, Mirek počinje pjevati*) *Ka-ljin-ka Kaljin-ka Kaljin-ka ma-ja...*

Tata: Otišo je ujo. Kasno ti je sada pjevati.

Mirek: Tata, ko je Maja?

Tata: Ruskinja, vojnikinja. Vozi tenk. Ajd, sad spavaj.

Mirek: A tika-taka? Hoce tika-taka spavati sa mnom?

Tata: Hoće. Da čujem jel'radi (*prinese uru uhu*) Stoji. Sad ću je naviti. Bogami, zlatna omega. (*navija uru, prisloni je Mireku na uho*) Tika-taka, tika-taka, svako jutro budi đaka, Tika-taka...

Mirek: Budi tu kraj mene. I mama.

Mama: Daj mi ruku i spavaj. Tata i mama te čuvaju. *Spa-vaj zla-to ma-mi-no, ru-ho ti je ša-re-no...* (*počinju šaptati*) Mene je strah tog Luje. Potpuno se promijenil. Postao je nekako grub, hladan, opasan...

Tata: Kakva bi ti bila nakon tri godine rata, šume, straha, užasa? Gruba i opasna. Pa vidla si kak zgledaju partizanke.

Mama: Onaj par, partizanka i partizan, koji su tu prek, kod Ljubića, na broju četrdeset i tri, provalili u stan onog ustaše, zbiljam zgledaju opasno. Ona s bujnom kosom na koju je nabila kapu, s pištoljem u ruci, on sa šmajserom... Spremni pucati ako se ne udovolji njihovoj glad za imetkom, stanom... Mislila sam da bu nas, kaj smo gledali kroz prozore, sve postreljal.

Tata: Misliš da oni sad ne streljaju? Na sve strane. Pod Sljemenom, na Sljemenu, u Vrapču, Kustošiji, na Ponikvama. Po našem pogonu se šaptom šire priče o svakakvim strahotama.

Mama: Sigurno nisu za sve krivi partizani. I ustaše su u bijesu napravili svakakva zla.

Tata: I jedni i drugi. Pričal mi je Zvonko, Zvonko Schuler, naš crtač nacrta, kak je videl nemački tenk na putu od Maksimira prema Remetama. Na Bukovačkom bregu naglo se zaustavil, dva su tenkista skočila van i zgrabila čoveka koji je cestom gural bicikl. Bacili su ga na pod i zagutili nekakvom žicom, zagutili i vratili se u tenk koji se nastavil kotrljati prema Remetama.

Mama: Sačuvaj nas Bože. Hvala ti Majko Božja da je došel kraj tom strašnom ratu.

Tata: A Haramina je videl kak je poginul Bednjanec, no Bednjanec, vlasnik gostionice s vrtnom restauracijom poprek časnih u Frankopanskoj. Pa vodil sam te kod njega na šindenbratne i pili smo špricere. On je bil zakleti ustaša i pucal je s mašingeverom po partizanima koji su dolazili od Kazališnog trga. Bedak je zaboravil da mu mogu dojti straga, kroz dvorišće. I to se dogodilo. Partizan mu se došuljal s leđa, zgrabil ga za noge i bacil na ulicu. Tak je skončal.

Mama: Pero, kaj ti misliš kak bumo sad živeli?

Tata: Glavno da je ratu kraj. Valjda bu sad lakše za nas radnike, proletere. Svugdje su istakli velike parole *Proleteri svih zemalja ujedinite se*!

Mama: A to kaj se Lujo preti obiteljima svećenika, kanonika?

Tata: Ma to on ne misli ozbiljno. Tko bi ozbiljan krenuo otimati od svojih? Pa ni Branko nije dao na Katicu i Feđu. Bili su dio njegove obitelji.

Mama: Sjećaš se kak je Branko plašio malog Feđu? Stavljao ga je na vrh ormara i govorio da mu je tata komunist, partizan. Feđa nije ništa razumio, ali ga je bilo strah.

Tata: Branko se samo šalio.

Mama: Previše grubo prema djetetu od dvije godine.

Tata: Tko zna što je s njima. Jesu li se spasili?

Mama: I što je s mojim papom, jel živ i zdrav? I sa svom tom vojskom i civilima koji su otišli put Austrije? Nisu valjda svi stradali poput onih iz Ivinine priče.

Tata: Marijan ti je lijepo rekao da pokopaš to u zaborav i zaboravi za uvijek. Žene, žene. Branko je dobro rekao Kati: *Nemoj da te izda vlastiti jezik*. A kaj se tiče tvog pape, starog austrijskiog feldvebla Đure, on misli kak mu je jedina sigurnost kod njegovog cara i kralja pak se trudi doći u Austriju. I nek mu je sreća na pomoći i zaštitnik sveti Jure.

Mama: Nek' ga štiti i spasi dragi Bog.

Tata: Visoko je na nebu, na zemlji sad vladaju

partizani. Ako se oni dočepaju izbjeglica ni Bog ih ne će zaštititi od njihove osvete.

Mama: Ja se više bojim za Feđu. Vele da za tu bolest nema lijeka. Ak' je dovoljno jak preživjet će, ak nije... (*zvono na ulaznim vratima, Tata otvara*)

Tata: Katice? Lujo?

Lujo: Feđa je umro. Netko će mi za to platiti.

ZAVRŠNI PRIZOR-NA DAN PADA VUKOVARA

Bolnica, intenzivna njega kao u uvodnom prizoru

MAMA DORICA
MIREK
LIJEČNIK
BOLNIČKA SESTRA

(*Mirek je prikopčan na aparate, vani je mrak, na stolici do kreveta sjedi Mama, zujanje monitora, odjednom se počinju pokazivati znaci prestanka životnih funkcija, započinje pištanje alarma, dotrči Sestra, za njom i Liječnik,*

Sestra: Molim vas, izađite iz sobe.

(*Mama se skanjuje*)

Mama: Pa ja sam mu majka.

Sestra: Molim vas! *(mama izlazi iz sobe)*

(Liječnik i sestra počinju reanimirati Mireka, daju mu injekciju u srce, elektroudar... polako prestaje pištanje, na monitoru ravna crta, Liječnik provjerava bilo, ustanovljuje smrt pacijenta, pokriva ga preko glave,u tišini u sobu ulazi Mama, Liječnik joj prilazi)

Liječnik: Moja sućut, gospođo. Sve smo učinili što je bilo u našoj moći, u moći medicine. Žao mi je. Napustio nas je još jedan hrvatski junak. Vukovarski junak. Njegovo srce nije izdržalo pad Vukovara za koji se tako nesebično borio.

Mama: (*potpuno izgubljena*) Jadni Feđa. Kako ću to reći njegovoj mami?

KRAJ

Zagreb, 6. svibnja 2013.

Boris B. Hrovat

VULKAN U PRIGORJU

Komedija

LIKOVI:

Bara, prigorska kumica, 50
Štef, njezin muž, 55
Arlena (zapravo **Karolina**), bivša studentica, 28
Joso Ćorluka, tajkun, njezin ljubavnik i spoznor, 63
Sida, njegova zakonita žena, 58
Karlo, nezaposleni geolog, osobni tajnik g. Ćorluke, 28
Antiša Ćuruvija, bivši autolimar, sada gradonačelnik, 48
don Angelo Cusumano, tobožnji strani investitor, "78" (zapravo nezaposleni mladi glumac)
Jevrem Jevremovič Kurylenko, tobožnji strani investitor, "60" (zapravo nezaposleni mladi glumac)
Ivek, općinski vatrogasac, 53

PRVI ČIN

PRVA SLIKA

Seoska kuća u Prigorju. Bara se brine gdje se Štef tako dugo zadržao. Da se opet nije zapio u kleti? Najednom, s treskom se otvaraju vrata, pojavljuje se Štef, nagorjela odijela i čađava lica, zastrašen (ali i pripit).

Štef, *dramatično*: Bara, pod našom kleti je vulkan! Jedva sam pobegel!

Bara, *flegmatično, onda srdito*: Kakvi vulkan! Nisi valda klet vužgal, pijanec prekleti?!

Štef: Kaj bi ja vužgal... Sišel sam dol gledet' kak je vino, i se je najemput bilo vu dimu... Črleno... Vruće... Jedva sam pobegel!

Bara: Kolk'ko si popil?

Štef: Kaj bi popil... Ni litricu. Velim ti, nekaj gori pod našom kleti!

Bara: Jesi zval Iveka? Vatrogasca...

Štef: Kakvog vatrogasca? Aha, Iveka... Pa on je z menom bil v kleti! Samo kaj ni štel dol' iti. Rekel je da to... ni niš'.

Bara: Pijanec prekleti... Odi, sad te bum ja v postelju spremila...

Štef: Kaj, s tobom?

Bara: Je, baš s takvim pijanim... (*Izlaze. Bara pridržava Štefa, koji pjevuši.*)

Bara spremi Štefa u krevet, i potom razmišlja. Odlučuje osobno provjeriti stanje stvari. Odlučno uzima kaput, veže maramu, i izlazi. Scena je neko vrijeme prazna. Onda se pojavljuje Štef. Briše znoj.

Štef: Nisam več znal kaj bi rekel... Jeste vid'li kakva je... Vubila bi me... Onda me je Ivek spasil... Dole v podrumu, tam gdje je jako mokro, nekaj je prolil, pa vužgal... On se razme u te stvari, vatrogasec je... Nekakvi katran, kaj ja znam... Odelo sam si skoro skuril... Opal sem... Takav dim je nastal... A zbilja smo pobegli, iako je on rekel da nemre nikaj biti... Još da mi klet zgori!

S jednakim treskom otvaraju se ulazna vrata. Nagorene odjeće i čađava, pojavljuje se Bara, u euforičnom stanju. Viče:

Bara: Štef, bogati smo! Kakvi te vulkan spopal! To je topla voda kaj diši po sumporu! Tu buju toplice! I mineralnu bumo prodavali!

DRUGA SLIKA

Ista kuća. Bara telefonira, a kraj nje stoji Štef. Oboje su seoski 'svečano' odjeveni.

Bara: Prosim vas gospona Ćorluku... Kako, ko ga treba, suseda Bara... Je, je... Rečite mu, gospodična, da je hitno... i važno... Ne, nije oko međe... Kaj bi se ja metala s gosponom Ćorlukom... On ima vikendicu kraj naše hiže, znate...

– Gospon sused Ćorluka, Bog daj... Dober dan... Kako, ko je to? Pa vaša suseda Bara... Ne, nikaj oko međe... Znam ja ko ste vi! Čujte, imam jedan poslovni predlog za vas... nemate vremena? Bute vi več našli vremena kad tu dojdeju stranci! Kaj se pretim? Ko se preti? Samo velim... No, dobro, dobro... Nego, rečite mi kad bute došli u vikendicu? Nekaj bi vam rad pokazala... He, he, nije to... Nekaj u našoj kleti... Morti bi svi stali u vaš terenac... Ni daleko, tam na Kosovem bregu... U petek? Dobro, ne bumo dugo... Bog daj, gospon sused... Prasec! Poklopil mi je slušalicu!

Kad se Bara udalji, dolazi Ivek, te mu Štef, zaplašeno, objašnjava situaciju.

Štef: Ivek dragi, kaj bumo sad? Bu me vubila, več je i Ćorluku zvala...

Ivek: Nikaj, a kaj bi? Kaj se svega bojiš, Štefek? Bum ja opet vatrice vužgal, i za Ćorluku, i za sve koji dojdeju...

Kucanje na vratima. Štef, zaplašeno, otvara vrata. U blještavilu sponzorirane odjeće, nakita i šminke, ulazi Arlena, i s gađenjem se ogledava oko sebe.

Arlena: Kaj to smrdi?

Štef: Nikaj, gospodična. Morti kaj smo svinjske nogice kuhali. Pri seljaku je navek tak. A ko ste vi?

Ivek galantno privlači stolac i usput razgledava Arlenu.

Ivek: Izvol'te sesti, gospodična...

Arlena: Oprostite, nisam se predstavila. Ja sam Arlena, prijateljica g. Ćorluke.

Štef: Drago mi je, Štef... a ovo je moj pajdaš Ivek vatrogasec... Bara, moja žena, bu sad došla... Kaj vas nosi k nama?

Arlena: Kaj me nosi? Kaj? To kaj mi onaj... prasec... Nije dal ključeve! Rekel mi je da ga čekam u vikendici, a sad nemrem nutra!

Štef: Koji prasec?

Arlena: Pa Ćorluka, valda, ne? I kam bum sad išla? Tu sam vani stala... Moj vam *audi* ne bu smetal? I kaj da u autu sedim?! A na mobitel se ne javlja!

Opet se s treskom otvaraju vrata, i ulazi Bara s Ćorlukom.

Bara: Izvol'te, gospon sused... Pri nami je malo... siromaški, bumo rekli... Ni tak kak pri vami...

Ćorluka: A što to smrdi, bogareti? A što ti radiš ovdje? (*Arleni.*)

Arlena: I to mi je lijep pozdrav... Pa nisi mi dal ključeve, ne?

Ćorluka: Nisam lud... Mogla bi Sida prolazit', pa vidit' kuću otvorenu, e! (*Ostalima.*) A što vi gledate?

Štef: Nikaj, nikaj, gospon sused... Dajte si sedite.

Ćorluka: Neću tu da sjedim, pa prijeko mi je kuća. Nego dajte da obavimo što ima, pa da...

Ivek: Nego, ja bi moral iti...

Ćorluka: Pa idi, 'ko te drži. 'Ko te i pozna, prijane moj.

Ivek: Najte kaj zameriti... (*Tiho, Štefu.*) Idem ja malo potkuriti...

Bara: Kaj to pak šapćete?

Ivek: Velim, ako gdje kaj treba zgasiti... Ja sem vatrogasec.

Ćorluka: Pa idi već jednom, čovječe božji!

Ivek: Je tak, onda ja idem...

Bara poziva Ćorluku u klet; Ćorluka nerado pristaje. Odlaze svi osim Arlene, koja tako ostaje sama.

TREĆA SLIKA

Arlena se nervozno ogledava po skromnoj sobi. Vidi se da nešto očekuje. Napokon, zazvoni joj mobitel.

Arlena, *afektantno*: Halooo? Joj, pa gde si? Karlo, ne bi smela... Tak me strah. Kaj ak' ovaj moj to vidi? Ne, sad nema nikoga... Sused Štef, ovaj seljak kaj tu živi, pozval ih je sve u klet... Ni ja ne znam kak' to da je Joso htel ići... Tu si blizu? Sad buš došel... Ne, ne znam, tak me strah... Mogla bi i Sida...

S treskom se otvaraju vrata. Ulazi Karlo: poslovan mladić, Ćorlukin tajnik. Odmah se baca na Arlenu.

Arlena, k. g.: Ne... Nemoj... Frizuru mi buš pokvaril... I make-up... ah! ... Svaki čas mogu doći...

Karlo: Pa što, ja sam Ćorlukin tajnik... Navratio sam provjeriti treba li me gazda. (*Ponovno navaljuje na Arlenu.*) Karolina, kak' si mi slatka!

Arlena: Daj, prestani... Ah!

Karlo: Još na fakultetu sam se zaljubil u tebe... Bila si najlepša studentica!

Arlena: Zato sam i zdržala samo pol godine! Kak' se ono veli... jedan semestar!

Karlo: Mogla si me čekati... Nisi morala odmah s Ćorlukom... Karolina...

Arlena: I ne zovi me Karolina... Znaš da sam sad Arlena... I nisam odmah s Ćorlukom... Kad taj fakultet traje pet godina! A ja nemrem bez lepih stvari...

Karlo, *strastveno*: Dat ću ti ja lepih stvari!

Arlena: Ti samo na to misliš... Gospon inženjer!

Karlo: Geologije!

Arlena: I Ćorlukin tajnik! To si postal!

Karlo: Je malo težak, ali plaća... Bolje od instituta.

Arlena, *koketno*: Je, to verujem...

Karlo, *sasvim joj se približava*: Karol-, to jest Arlena, mucica, a da mi opet... sećaš se kak' nam je bilo lepo...

Arlena: Je, pa da Joso dozna... Ili da me ti ostaviš...

Karlo: Ne bum te ostavil...

Karlo i dalje nagovara Arlenu da obnove vezu. Arlena se neuvjerljivo nećka.

ČETVRTA SLIKA

Vrata se treskom otvaraju, i iznenade Arlenu i Karla usred 'rasprave'. Vraćaju se svi koji su bili u kleti.

Bara: Izvol'te gospon Ćorluka... Mladi gospon, a kaj vi tu delate?

Karlo: Molim lepo, gospođo, ja sam Karlo, tajnik gospodina Ćorluke. Videl sam tu *audi* vani, pa sam došel pogledati da me gospon ne treba.

Ćorluka: E, jesi đavo! (*Arleni.*) A ti, sjednider tamo na klupu i čekaj! Sad ćemo prijeko!

Štef: Jel' bi si kaj popili, gospon Ćorluka?

Bara: Ti samo na pijaču misliš!

Štef: Pa praf je gosta z nečim ponuditi, jel' tak?

Ćorluka: Može jedna mala rakijica... Dajte i njoj jednu! (*Misli na Arlenu.*) A ti? (*Karlu.*)

Karlo: Vi znate, gospodine Ćorluka, da na poslu nikada...

Ćorluka: Hajde, prijane, znamo se...

Bara: Nego, gospon Ćorluka, kaj sad velite? Mene je skoro šlag strefil kad sam videla onu vatru... dim... sumpor...

Štef: A meni nisi štela verovati! (*Bogme je Ivek fest potkuril.*)

Bara: Kad si ti furt pijan!

Ćorluka, *zamišljeno*: Što jest, jest... Nečega tu ima. Ali, tko bi ga znao...

Bara: Mi smo mislili... da vi to kupite...

Ćorluka: Pa što ću, ženo božja, s time?

Bara, *lukavo*: Morti bi mogli toplice urediti... Vatra pod zemljom, to vam tu niko nema... Kupališče, mineralna...

Karlo: Već vidim natpis: "Ćorluka Spa & Resort Center"... Wellness... Ljekovito blato... Mineralne vode "Ćorluka"... "Underground Fire"... Veliki biznis, gazda.

Ćorluka, *nepovjerljivo:* Jel' ti to mene...

Karlo, *brzo*: Ma ne, gazda... Gdje bih se usudio... Ja samo stvari gledam u perspektivi...

Ćorluka: Što si ti ono završio?

Karlo: Geologiju, gospodine!

Ćorluka: Što'no se kaže, inžinjer!

Karlo: Tako je, gazda!

Ćorluka: Pa mi smo onda sretni što ovdje imamo stručnjaka! Pođi ti s gospojom Barom do kleti, i pogledaj malo... ti ćeš znati reći...

Štef: Ja bum otpratil gospona!

Bara: Samo da bi mogel opet piti!

Štef i Karlo žurno odlaze.

Arlena: Joso... A kaj bum ja tu sedela?

KRAJ PRVOGA ČINA

DRUGI ČIN

PRVA SLIKA

Isto mjesto. Neko vrijeme prazna scena. Vrata se naglo otvaraju s uobičajenim treskom. Vraćaju se Štef i Karlo. Štef neko vrijeme zbunjeno gleda oko sebe.

Štef: A gdje su svi? Kam su prešli?

Karlo: Valjda je gazda otišao preko, u svoju vilu.

Štef: A Bara?

Karlo: Pa i ona valjda s njima!

Štef: Nigdar nas on ni nutra zval! Nemremo mi selaki vu gospodske hiže...

Karlo: Još i bolje tak, gospon Štef, da se u miru dogovorimo...

Štef: Je, to imate praf. (*Sjedne.*) Sedite si... A jel' bi si, u to ime, kaj spili?

Karlo: Kad se dogovorimo, onda...

Štef: Taki sam ja videl, da vi niste bedak, gospon Karlo!

Karlo: A ja sam odmah vidio da je onaj vaš... vulkan... pa recimo, umjetan!

Štef: Pa sam vam vre sve rekel, gospon Karlo! Ivek ga je naredil! Od katrana... i još nečeg... Kaj ja znam, on je vatrogasec, onda zna i kuriti.

Karlo: Al' mi još ni jasno kaj vam je sve to trebalo?!

Štef: Kak', kaj? Kak' kaj? Pa zapil sam se s Ivekom vu kleti... Več je bilo tak' kesno... Bara bi me vubila. Pa smo si zmislili, razmete, vulkana!

Karlo: I baš – vulkana!

Štef: Je, tak... Kad si človek malo popije... A kaj bumo sad?

Karlo: Sad ću ja reći gospodinu Ćorluki...

Štef, *ustrašeno:* Joj, najte, najte reči –

Karlo, *nakon dramatske stanke*: ... da je sve autentično.

Štef: Kaj?

Karlo: Autentično, razumijete? Da to možda i nije vulkan, naravno, ali da postoje goleme mogućnosti za eksploataciju toplinskih resursa...

Štef: Kaj to pripovedate?

Karlo: Jednom riječju, reći ću mu da od vas kupi klet i zemljište, i podigne toplice!

Štef: Zbilja? (*Lukavo.*) Je, samo, to ne bu jeftino... Grunt za toplice, to je treba platiti... (*Iznenada se sjeti.*) Gospon Karlo, a kaj bu kad on vidi –

Karlo: To prepustite meni.

Štef: A tak. (*Lukavo.*) A kaj vi imate od toga?

Karlo: Pa, recimo, bute mi dali... trideset posto.

Štef, *skoči*: Kaj?! Trideset posto! Nigdar! Rajše bum Ćorluki sam povedal –

Karlo: Dvadeset pet posto.

Štef: Deset posto!

Karlo, *ustaje*: Dobro, onda niš'. Reći ću Ćorluki...

Štef, *uvrijeđeno*: Je, malo morgen.

Karlo: A onda će, naravno, i gospođa Bara doznati...

Štef: Dvadeset posto!

Karlo: Dvadeset pet posto! Ili –

Štef: Evo ruke! A jeste vi vrag, gospon Karlo...

Karlo, *daje mu ruku:* Posel je posel.

Štef: A sad si moremo spiti! Imam domačega...

Vrata se naglo otvaraju, s uobičajenim treskom. Ulazi Bara.

Bara: Eto, kaj sam rekla! Samo bi pil!

Štef: Kaj god, pa sem gosta ponudil... Barica draga...

Bara: Naj ti meni...

Štef: Nego, rajše reči kam su svi prešli?

Bara: Ćorluka je otišel prek z onom svojom... Pak sam i ja išla videti, ne? (*Karlu.*) Nego, rečite, mladi gospon, kaj vi mislite? Ćorluka veli da ste vi stručnjak...

Karlo: Pa, vidite, gospođo, lokacija ima potencijala... za gradnju toplica... Samo, trebat će velikih ulaganja...

Bara: I Ćorluki bute rekli da kupi?

Karlo: Savjetovat ću gospodinu... da razmotri mogućnost...

Bara: Je, sam nek ne misli da bu jeftino prošel.

Vrata se otvaraju s treskom. Unezvjerena, ulazi Arlena, i brzo ih zatvara. U ruci drži kozmetički kovčežić i nije posve odjevena.

Arlena: Oh!

Karlo: Što je bilo?

Arlena: Došla je Sida! Jedva sam pobjegla! Oh! (*Baca se Karlu u naručje. Štef i Bara se pogledaju.*) Bute me skrili, ne?

Štef i **Bara**, *zajedno*: Se razme, gospodična! Ljudi smo!

Zvonjava telefona. Svi zastanu. Onda Bara odluči podići slušalicu.

Bara: Halo? A, to ste vi, gospon sused... Kaj velite? Da prejdemo svi k vama? A, vi bi o poslu... Je, ne znam jel' bi sad imela cajta... Treba marvu nahraniti... piceke... A kaj gospa Sida veli? A tak. Je, bumo došli... Za je'no pol vure, je... Fala lepa, gospon Ćorluka. (*Poklopi slušalicu.*)

Bara, *ostalima*: Je, vužgal se je!

Karlu zazvoni (*ili bolje, zasvira*) *mobitel. On ga grozničavo traži, i javi se u zadnji čas.*

Karlo: Izvol'te, šefe... A, o onome... Je, je, roba je stigla... neoštećena. (*Pogleda Arlenu.*) Ne brinite. Pozdrav poštovanoj gospođi. Da, odmah ću doći. Hva- (*Veza se prekida.*) Uh! Želi da odmah dođem. (*Arleni.*) Ti tu pričekaj.

Arlena: Kaj bum celi dan na klupi sedela? A tu imaju u blizini novi shopping-centar...

Karlo: Ćorluka tako želi. A i ja moram s tobom... (*Daje joj znakove, koje Bara primjećuje.*)

Bara: Kak' su slatki! Golupčeki!

Štef: Kaj to pripovedaš?! A nismo si nikaj ni spili...

Karlo, *Bari i Štefu*: Onda, ja ću ga uvjeriti. (*Odlazeći.*)

Štef: Je, verujem... Dvajset pet posto.

Arlena: Bok, Karlo. Nemoj me tu dugo ostaviti...

Bara (*kad Karlo već ode*): Kaj? Kaj si ti ponorel, človek božji?! Kakvih dvajset pet posto?!

Štef: Daj čkomi, žena. Buš vidla.

DRUGA SLIKA

Ćorlukina vila. Ambijent nouveau riche. *U klub-garnituri* (*kožnoj, dakako*), *sjede Sida, Ćorluka, Ćuruvija i Karlo. Očito, konzultiraju se.*

Ćorluka, Ćuruviji: I onda, prijane moj, ja mislim da bi tu i grad tribao ući...

Ćuruvija: E, ući će, kako ne bi uš'o... Nego, ja si tu nešto mislim...

Ćorluka: Bi' ćeš predsjednik Nadzornog odbora!

Ćuruvija: Ma lipo je to, al' da ne bi... razumiš ti mene...

Ćorluka: E moj Antiša, otkad si ono nepravomoćno oslobođen, počeo si se bojat' i svoje sjene! A vid' mene! Vid' me!

Sida: A imaš se baš i čime hvalit'!

Ćorluka: Ti, ženo, šuti... Nego, ja sam im'o ne znam više, deset-petnaest procesa, pa šta mi fali? Reci sam! Šta mi fali? E! Jesi l' ti gradonačelnik ili nisi?

Ćuruvija: Pa, jesam... Ali ima ono, gradsko vijeće... Oporba... Gnjavaža, brate...

Ćorluka: E. Ali je narod izabr'o tebe.

Sida: A je izabr'o!

Ćorluka: Ženo, neću dvaput govorit'... Di sam ono stao? E! Ti ćeš onda učinit' da se grad Prigorsko Selište razvija... Tako što ćeš uložit' gradske novce u toplice koje ja gradim... I 'ko ti šta more? Još će te hvalit'... Eto, tu je stručnjak, pa nek ti on kaže... Isprsi se, Karlo, bogareti...

Karlo: Vidite, gospodine Ćuruvija, ja mislim da je to dobra investicija. Sagradit ćemo hotel, kupalište, lječilište, punionu mineralne vode "Ćorluka"...

Ćuruvija: "Prigorje".

Ćorluka: Molim?

Ćuruvija: Mineralna će se zvati "Prigorje"... "Prigorski biser", eto.

Sida: A šta ćete sa Štefom?

Ćuruvija: Kojim Štefom?

Sida: Pa njegovo je cijelo imanje... klet, vinograd, i još, šta ja znam... cijelo brdo.

Ćorluka: E pa, Štefu ćemo platit'... Ili će ga grad lijepo izvlastit'... Radi općeg dobra. Je l' tako, prijane?

Ćuruvija: Bolje ti plati...

Ćorluka: E da, lako je s mojim novcima... (*Karlu.*) Koliko traži?

Karlo: Pa traži... tako, i puno, i malo... S obzirom na okolnosti. Seljak nije bedast...

Ćorluka: Koliko ti je to 'puno i malo'?

Karlo: Pet milijuna...

Ćorluka: Kuna?

Karlo: Eura.

Sida: E, rekla sam ja.

Ćorluka: Lud je.

Ćuruvija: To mi je po gradska proračuna...

Ćorluka: Ma, vidit će on... Poslat ću mu one dečke što su onomad Bozu sredili... Poslije je bio malen, glasa nije dav'o...

Ćuruvija: Joso! Ne može se grad tim metodama služiti...

Ćorluka: Ali ja mogu! E!

Karlo: Smijem li ja nešto reći, šefe?

Ćorluka: Pa reci, što ne b' smio.

Karlo: Možda ga ja mogu uvjeriti... Nije problem toliko u njemu, koliko u onoj njegovoj...

Sida: Bari! E, rekla sam ja. Neće ta pristati...

Karlo: Zato treba nju pridobiti... Da vi njoj nešto ponudite, šefe?

Ćorluka: A što ću ja Bari ponuditi?

Karlo: Vlasti, gazda... Položaj... (Ćuruviji.) I grad bi tu mogao... Ona to želi više nego novce.

Sida: A bogme želi i novce! Trebat će opet menadžerski kredit!

Ćorluka, *Karlu:* E jesi lukav... k'o da nisi iz grada. K'o da te ledina odgojila... Pa da, položaj ništa ne košta! (Ćuruviji.) Bi' će ti zamjenica!

Ćuruvija: Meni, Bara, zamjenica? To je stvar stranačkog dogovora... Prigorska Selišta neće postati talac –

Ćorluka: Ma ne, u toplicama! Bi' će potpredsjednica Nadzornog odbora! E!

Karlo: A Štefu ćemo dati... tri milijuna.

Ćorluka: Bogareti, nisu ni to mali novci! (Ćuruviji) Mog'o bi i grad...

Ćuruvija: Pa možda, deset posto...

Ćorluka: Pedeset!

Ćuruvija: Dvadeset!

Ćorluka: Trideset!

Ćuruvija: Dvadeset i pet!

Ćorluka: Evo ruke!

Ćuruvija: Evo ruke!

Ćorluka, *Karlu*: I reci Bari da je postala... kako

ono? Potpredsjednica nadzornog odbora "Ćorluka Spa & Resort d.d." E! A Štefu je tri milijuna dosta!

(**Sida**): Bo'me je!

TREĆA SLIKA

Ured "Ćorluka Spa & Resort Centera" u gradnji. Za stolom sjedi Bara, gradski uređena, skoro neprepoznatljiva. Ulazi Arlena, upadljiva kao i uvijek, i pred nju stavlja neke spise.

Arlena: Izvol'te, gospođo.

Bara: Fala. (*Nevoljko.*)

Arlena koketno izlazi.

Bara: Kaj su mi tu Ćorlukinu flundru dali za sekretaricu! (*Uzima spise.*) Niš' ne vidim... (*Stavlja naočale i neko vrijeme pokušava čitati, onda odbacuje spis. Pritisne gumb na interfonu.*)

Arlena, *preko interfona*: Izvol'te, gospođo.

Bara: Čuj, mala... Pošalji mi onog svog...

Arlena: Koga, Ćorluku? (*Zapanjeno.*)

Bara: Ma ne, vrag te dal, neg' Karla! Kad ni sama ne zna kol'ko ih ima!

Arlena: Pa on je tu, u drugoj sobi.

Bara: No, pa nek dojde. Niš ne razmem kaj tu piše.

Arlena: Dobro, bum mu rekla. a kaj nemrete vi –

Bara: Ko je tu potpredsjednica?

Arlena: Odmah, gospođo. (*Viče.*) Karlo! Karlo! Otiđi kod Bare!

Bara: Pa kaj se tak dere! Mi smo ipak jedna fina firma. Bumo lečili bolesnike...

Ulazi Karlo. Groteskno se klanja.

Karlo: Evo, me, gospođo potpredsjednice!

Bara: No, več je bilo i vreme... Stalno se navlačiš s onom svojom...

Karlo, *kašlje*: No, no, gospođo Bara...

Bara: Pak to nisu moji posli. Rajše mi poveč jesu našli tople vode.

Karlo: Još ništa.

Bara: I kaj bumo dalje?

Karlo: Je, kopali budu dublje.

Bara: A na kraju?

Karlo: Uvek imamo Iveka u pričuvi! Bu on več potkuril!

Bara: Je,tebi je navek smešno! (*Stanka.*) A jel' znaš da on meni ni platil! Kad se najde topla voda, tak je rekel!

Karlo: Al' vas je postavil za potpredsednicu, ne?

Bara: I kaj mi to vredi?

Karlo: Pa imate plaću, ne?

Bara: Joj, pa plače imam. Al' kaj je to danes! Dvajset hiljad...

Karlo: Niš! Bez brige, bute dobili ona dva milijuna.

Bara: A kak? Na kraju bu i on videl –

Karlo: Niš ne bu videl. Bumo dopelali konkurenciju...

Bara: Kakvu konkurenciju, vrag te strefil?!

Karlo: Stranu... Strane investitore.

Bara: Več nam se po novinama smijeju...

Karlo: Ne brinite. Kao Ćorlukin tajnik, stekao sam neke veze... Za dva-tri dana stranci budu tu. A onda će i Ćorluka drukčiju pjesmu...

Bara: Bu platil?

Karlo: Ak' ne bu on, budu stranci.

Bara: To bumo vid'li.

Karlo: Ja bi sad moral ići...

Bara: Kam?

Karlo: Pa po te strance, ne?

Bara: Dobro, idi... Al' ti je bolše da se z njimi vrneš...

Karlo: Bez brige... Dva strana investitora prve klase. (*Odlazi.*)

Bara neko vrijeme ostaje sama. Puši i klima glavom. Onda se naglo otvaraju vrata i ulazi Arlena.

Bara: Vrag te dal! Splašila si me...

Arlena: Gospodin Ćorluka! (*Bolje pogleda.*) I gospon Ćuruvija!

Mrki, ozbiljni, ulaze obojica, bez pozdrava, i odmah sjednu.

Ćuruvija: Čujte, Bara, grad je u ovo uložio...

Ćorluka (Ćuruviji): A, bogareti, što si odmah navalio...

Ćuruvija: Gnjave me, brate, tamo u tom gradskom vijeću... Oporba... Da sam ulupao gradske novce... A sve zbog ove ovdje! A jučer su i neki novinari bili... Sve nešto fino, u rukavicama, a kad pogledaš novine...

Ćorluka: Kad si glup! Ja bih s njima po kratkom postupku! Zašto kod mene nikad nema novinara? Što misliš?

Ćuruvija: E, ja ne mogu tako! Ja sam političar! Od mene se očekuje –

Ćorluka: Onaj nije izaš'o iz bolnice tri mjeseca...

Ćuruvija: Bolje, pustimo to... Ne znaš gdje ima mikrofona...

Ćorluka (*smije se*): E, jesi zec... Di će kod mene mikrofoni... (*Bari.*) Nego, Bara, deder ti meni reci –

Bara: Gospon Ćorluka, otkad smo mi na ti?

Ćorluka: Otkad, što'no bi rekao prijan Antiša, *delaš* za mene!

Ćuruvija: Što s' mene naš'o...

Bara: A tak.

Ćorluka: *Je, tak.* Nego ti, Bara, sunce ti žarko, bolje reci dokle ćemo mi ovako. Već sam bacio milijune...

Ćuruvija (*zlobno*): Eura.

Ćorluka: E, nego kako. Iskopaše, ženo božja, brdo zemlje, a još ništa od tople vode. Morat ću, bogareti, i radnicima dat bar pola plaće...

Bara: Meni još niste nikaj dali.

Ćorluka, *prijeteći*: Što smo se mi dogovorili, a? A? Ja, ti i onaj tvoj... Štef? Jesi l' potpredsjednica? Jesi! A novce ću ti dati kad nađu vodu! Je l' tako bilo?

Bara: Je, tak nekak... Samo, kaj ja znam kad buju vode našli... Nisam vam ja geolog, to je onaj vaš... Karlo.

Ćorluka: Pusti ti maloga na miru!

Ćuruvija: Znadete li vi, Bara, da će drugi tjedan glasovati o povjerenju vladajućoj koaliciji?

Bara: Ne. To mi je prvi glas. Gde?

Ćuruvija: Pa tu, u našem gradu, u Prigorskim Selištima. To znači da bi' ja –

Ćorluka: Kad si glup!

Ćuruvija: E znaš da mi te dosta! Ja sam s ove... političke strane sve izgladio, pripremio ti teren, a ti mi ovako vraćaš...

Ćorluka: Pa jesam te metn'o za predsjednika nadzornog? Je l' primaš naknadu?

Ćuruvija: Ma nemoj, zbog trideset hiljada ostat ću bez položaja! A topla voda –

Bara: Trideset hiljada? Gospon Ćorluka, a meni samo dvajset?

Ćorluka: Ti se, ženo, moli da nađu toplu vodu! Inače ćeš mi sve vratit' s kamatama!

Ulazi Arlena i najavljuje.

Ćorluka (*Arleni*): Šta, ti ne znaš kucat'?

Arlena: Pa imamo interfon!

Bara: Ja ga nisam čula!

Arlena: Kaj vas bum za svaku stinicu smetala! No, došel je gospon Štef!

Ulazi Štef, prilično pripit, u seljačkom odijelu.

Štef: Bara, bok! (*Ostalima.*) Dober dan! (*Vidi Ćuruviju.*) O, gospon gradonačelnik... Veliju da več ne bute dugo.

Ćorluka: Ajde, bogareti, Štefe, ne gnjavi! Šta hoćeš?

Štef: Nikaj neču... Došel sam si žene pogledati...

Bara: A kaj se ne oblečeš... Tu zgledaš kak da si zadnji selak! Ja sam sad gospođa... potpredsednica! I pak si pil!

Štef: A kaj si ne bi malo popil, sad kad nam poslek tak dobro ide... (Ćorluki.) Jel' tak?

Ćuruvija: Pa baš i nije, gospodine Štefe. Nigdje te vaše vatrice, vulkana, k'o što ste rekli, a nema ni tople vode!

Štef: A jeste mi vinograda zništili... Celi ste breg prekopali... Klet ste mi zrušili...

Ćorluka: Ajde, Štefe, dobit ćeš novac...

Štef: Morti, morti, nikaj ne velim... Al' ga još dobil nisem...

Ćorluka: Kad naiđemo na toplu vodu, odmah ćeš dobiti. Je l' takav bio dogovor? Jeste ili nije?

Štef: Je, je, nikaj ne velim, gospon Ćorluka... Samo, ja sam vam selak... I nemam nikakve plače kak ova tu, moja žena.

Bara: Ti bi se zapil

Štef: Čuj, Bara, Iveku sam dužen... Platil je rundu.

Bara (*uzima torbicu*): No, dobro, dobro, evo ti... (*Daje mu nešto novca.*)

Štef; (*pijano se klanja*): Fala im lepa, gospa potpredsednica... Fala im... Rukice im lubim... (Ćorluki.) Eto, poglečte si, na kaj sam opal... A imel sam klet i največi vinograd na bregu!

Ćuruvija: Dajte već, Štefe, ostavite nas!

Štef: O, pardon, gospon gradonačelnik! Ne bi vam štel smetati... Drugi teden vam morti zglasaju nepoverenje... Tak barem si veliju...

Ćuruvija: Ma tko to kaže? Tko?

Štef: Pripovedaju po selu... Po birtijama... A i u novinama je nekaj...

Ćuruvija: Bara, jeste li čuli?

Bara: Gospođo Bara, prosim vas lepo... I ja vas zovem 'gospon gradonačelnik', kaj ne?

Ćuruvija: Gospođo Bara, krajnji je čas da nađemo tu vodu... Inače...

Ćorluka ustaje i odlazi do vrata.

Ćorluka (*viče*): Arlena! Arlena!

Arlena (*pojavljuje se na vratima*): Pa kaj se tak dereš! Imamo interfon!

Ćorluka je diskretno lupne po stražnjici.

Ćorluka: A jesi mi danas zgodna... Nego, zovi mi Karla.

Arlena: Nemrem, gospon Ćorluka.

Ćorluka: Kako ne možeš, sunce ti žarko ne sjalo!

Arlena: Nekam je otišel... Mobitel mu je... kak' se ono veli... ah, da: nedostupan.

Ćorluka: Sunce mu žarko! A ti ne znaš gdje bi mogao biti?

Arlena: Kaj mene briga! Pa on je vaš tajnik!

Ćorluka: Obezobrazila si se, mala... (*Tiše.*) Nema Side... Hoćemo popodne u vikendicu?

Arlena: Ako mi prije kupiš... ono.

Ćorluka: Pa 'ono' košta, ženska glavo, k'o tri Ćuruvije...

Ćuruvija: (*sa svog mjesta, nešto je načuo*): Molim?

Ćorluka: Ništa, prijane, samo kažem maloj da bi bilo šteta da ti izglasaju nepovjerenje. Ti si nam uvijek izlazio ususret.

Ćuruvija: Bogme jesam... I previše. A sa' ću to platit'.

Arlena: I nije bio skup... (*Nastavlja.*) Onda, ako mi ne kupiš, popodne neću moći...

Ćorluka: Ma dobro, vrag da te nosi... Kupit ću ti.

Arlena: Ali prije...

Ćorluka: Pa valjda moja riječ nešto vrijedi! Onda, vidimo se kad ovo riješim... Usput ćemo i obići gradilište.

Arlena: Zvat ću zaštitare. (*Hoće otići.*)

Ćorluka (*za njom*): Treba biti diskretno, razumiješ ti mene, inače će Sida... A ti bi zaštitare.

Arlena: Nemrete bez zaštitara na gradilište. Kad vas radnici vide... Ili, idite, ali bez mene. Ja bum zvala ambulantu da vas pobere. (Ćuruviji.) Ah, da, gospon gradonačelnik, i protiv vas su nosili nekakve parole... Jutros je bilo na televiziji.

Ćuruvija: Sunce im mangupsko! Pa što bi oni htjeli? Imaju posla, nije ni tako težak... Nikome se danas neće uzest' lopatu u ruke.

Arlena: Nisam gledala do kraja... Okrenula sam na modnu reviju. Al' mislim da su hteli pol plače za pretprošli mesec, tak nekaj.

Ćorluka: Neće oni mene ustrašit'! Ja idem! A vi, kako hoćete! Arlena, zovi ipak onu dvojicu... (Šapće.) I nek ponesu...

Bara: Do viđenja, gospon Ćorluka!

Ćuruvija: Idem i ja, ali to nije moja zadnja, Bara! Ako ste se vi i Štef mislili igrati s Prigorskim Selištima, onda ste se prevarili. Grdno ćete nagrabusiti...

Bara: Najte me tak strašiti, Ćuruvija! O'te, o'te samo z milim Bogom! I tak ne bute dugo gradonačelnik!

Odlaze svi osim Bare, koja se zavali u fotelju.

ČETVRTA SLIKA

Arlenina uredska soba. Arlena lakira nokte, popravlja frizuru, a potom i čarape… U tom trenutku ulazi Karlo.

Karlo: O-ho. Pogled nije loš...

Arlena, *koketno*: Daj, molim te... Ne moraš uvek o tome...

Karlo: Dobro, onda ćemo o poslu... (*Sjedne na stol, naglo.*)

Arlena: Lak za nokte si mi skoro prehitil...

Karlo (*uzima joj ruku*): I kaj bi onda bilo?

Arlena: Nikaj... To jest, Ćorlukini spisi bi pocrvenili...

Oboje se smiju. Onda se Karlo uozbilji.

Karlo: I, kak' je gospon šef?

Arlena, *afektantno*: Joj, ne pitaj... Danas popodne idemo obići gradilište... Možda buš moral i ti.

Karlo, *zabrinuto*: Je l' on normalan? Radnici ga budu ciglama...

Arlena: A kaj to tebe briga?

Karlo: Pa gde si bum drugde našel takvu kravumuzaru?!

Arlena: Kaj? Znaš, ja ti nisam sa sela... (*Stanka.*) A za mene te ni strah? Ni malo?

Karlo, *podbada je*: Je... malo. Ti ostani sedeti u terencu, za svaki slučaj. Nego, jesi zvala Ramba?

Arlena: Jesam, isti čas. Došel bu Rambo, i onaj njegov prijatelj zaštitar, Dudikov.

Karlo: Je, baš mi je Dudikov neka sila! Još im samo fali van Damme!

Arlena: Oni su ti sredili Bozu, u poverenju. Tri meseca je bil v bolnici. I sve je potpisal...

Karlo: To ti je rekel Ćorluka?

Arlena: Kad malo popije... travarice..., i kad smo onak', znaš...

Karlo, *ljubomorno*: Je, znam, znam... U vikendici. A Sida na moru.

Arlena: Pa znaš kak' je... Ja nemrem bit' bez lepih stvari... A Ćorluka i ni tak loš...

Karlo: A onda ćete i danas, mislim kad je tak blizu, posle gradilišta u... vikendicu?

Arlena: Kaj ja znam... Bumo vid'li.

Karlo, *patetično*: Arlena, hoću reći: Karolina, udaj se za mene!

Arlena, *smije se*: Je, baš si bedak! Al' to kaj si rekel tak je slatko... (*Raznježi se.*)

Karlo: Onda, buš se smijala, ili plakala? Da ili ne?

Arlena: Znaš da bi se Ćorluka srdil... Dal bi ti momentalni otkaz... A od čega bi onda živeli... Ti znaš da ja nemrem bit' bez lepih stvari...

Karlo, *uzdahne*: Znam, znam... Ali ako mi u ovome pomogneš, Ćorluka nam više ne bu trebal.

Arlena: Možda tebi ne bu, al' meni bude!

Karlo: Kaj sam se baš u tebe moral zaljubit'...

Arlena: Imam lepe oči... Duboke... Plave...

Karlo: Uglavnom, ak' se udaš za mene, ni tebi ne bu trebal! Samo da mi ovo uspe...

Arlena: A kaj to?

Karlo: Pa ta stvar s toplicama...

Arlena, *neočekivano*: Je, to sam već skužila...

Karlo, *zapanjeno*: Kaj si skužila? Kaj se to tak vidi?

Arlena: Neko vidi, a neko ne... Nema tam nikakve tople vode, ne?

Karlo, *kao gore*: Nema...

Arlena: I nikad je ni ni bilo... A ti si, k'o geolog, rekel...

Karlo: Je, da ima. Mala, pa kak si to...

Arlena: Mi ženske imamo ono... kak' se veli... joj, daj mi pomogni... Intuiciju! Je! Vidimo unapred i unatrag i ono kaj drugi ne vide.

Karlo, *zabrinuto*: Nisi valda niš' rekla Ćorluki? Ni u vikendici?

Arlena, *odmahne rukom*: Kaj god! Pa nisam ja bedasta! (*Djetinjasto-povjerljivo.*) Znaš, i ja motam Ćorluku... Obećavam, obećavam, ak' bu jako dobar...

Karlo: Al' mu onda, na kraju, kad je stvarno jako dobar...

Arlena: Joj, kak' si bezobrazan! Pa kad nemrem –

Karlo: – bez lepih stvari, znam! Nego, kaj misliš je l' i Ćuruvija...

Arlena, *odmahne rukom:* Ma kakvi! Taj ti ne vidi dalje od nosa! Od svoga mesta, mislim. Tak je smešan kak' se furt nekaj preti... I s tim svojim gradom...

Karlo: Prigorskim Selištima! (*Stanka.*) Čuj, mila, buš mi pomogla?

Arlena: A kak? Kaj ti ja trebam... Znaš da je mene strah takvih stvari... Da i ti ne bi k'o Bozo...

Karlo: Pusti sad Bozu... Ja sam sve isplanirao. Kad dobijem milju, hoćeš se udat' za mene?

Arlena: Hoću... Al' da prije vidim tu milju.

Karlo: Kokica! Kak' si ti nepoverljiva!

Arlena: Ženska se mora snaći... Nemoj mi zameriti, Karlo... Ti si meni jako drag... Još s fakulteta...

Karlo, *gorko*: Je, je, znam... A u vikendicu buš s Ćorlukom.

Arlena, *odlučno*: To je nekaj drugo.

Karlo, *mijenja temu*: Čuj, tam', kod Bare, bi'će dva strana investitora... Jedan Talijan i jedan Rus.

Arlena, *provocira ga*: Jesu zgodni?

Karlo: Daj, molim te... Ti se pravi da ih ne poznaš.

Arlena: A otkud bi ih ja znala?

Karlo: Zato kaj to ne budu pravi Talijan i Rus... Gde bi ih našel za pol vure?

Arlena: Kaj ja znam s kim se ti družiš... a ko su oni? Mislim: zapravo.

Karlo: Moja dva prijatelja iz studentskih dana... Studirali su za glumce, pa sad nemaju posla...

Arlena: Glumci... (*Razmišlja.*)

Karlo: Igrali su sporedne uloge u sapunicama... Zato bi ih mogla znati. Al' bi'će maskirani, naravno. Don Angelo Cusumano ima 78 godina...

Arlena: Ko?

Karlo: Talijan, Sicilijanac, mafijaš... taj bu zastrašil i Ćorluku.

Arlena: Ma, zaprav, on ti se sad više Rusa boji...

Naglo i prodorno oglasi se interfon.

Arlena: Oprosti, moram se javit'. (*U intefron.*) Halo?

Ćorluka (*preko interfona*): Pa gdje si, ženska glavo? Moramo ić'...

Arlena: Poslala sam Ramba i Dudikova. Dobro?

Ćorluka: Tu su, čekaju momci. Nego, je l' doš'o Karlo?

Karlo, *u interfon*: Izvol'te, gazda!

Ćorluka: Pa 'dje si ti... 'Ajde s nama!

Karlo: Silazim, gazda!

Arlena: Eto, nisi mi dal ni da si nokte namažem. A htela sam još i na nogama...

Svi odlaze.

KRAJ DRUGOGA ČINA

TREĆI ČIN

PRVA SLIKA

U Barinoj kući. Očigledne su neke preinake, koje je unijelo novostvoreno 'blagostanje'. Neko vrijeme scena je gotovo prazna, ako se izuzme supijani Štef koji spava u naslonjaču kraj peći. Onda se čuje tiho, pa sve glasnije kucanje izvana.

Glas 1.: Signora! Signora!

Glas 2.: Gospođa! Gospođa! (*s prenaglašenim ruskim akcentom*)

Glas 1.: Nema nikoga!

Glas 2.: Možda vrata nisu zaključana...

Vrata se lagano otvaraju. Ulaze, groteskno prerušeni, don Angelo Cusumano i g. Jevrem Jevremovič Kurylenko. Oprezno se ogledavaju.

Kurylenko: Tamo netko spava...

Cusumano: To je sigurno Štef, Karlo nam je rekel da je stalno pripit.

Kurylenko: Vani je tak' zima. Da uđemo?

Cusumano: Ak' se probudi?

Kurylenko: Kaj onda? Bumo rekli ko smo i kaj 'očemo. Ne bu Štef imal nikaj protiv novcih.

Cusumano: Kak' ti zgledam?

Kurylenko: K'o bedak, kak' i uvek... Nemoj se srditi, al' gde si našel taj kostim? Nijedan mafijaš, koji drži do sebe...

Cusumano: Posudila mi ga je ona mala iz HNK...

Kurylenko: Onda mi je sve jasno. Ona nema pojma...

Cusumano: Al' ja sam ti z njom, kak' bi rekli... dobar. Jako dobar.

Kurylenko: Videla te v sapunici?

Cusumano: Je! Obadva puta.

Kurylenko: Meni još nisu platili...

Cusumano, *uzdahne*: Plaćaju nakon tri meseca...

Štef počinje otvarati oči i pomicati se. Isprva ne vidi onu dvojicu.

Štef, *proteže se*: Ti bokca! Zespal sem! Dobro da Bara ni došla... Ivek i ja smo si kupicu-dve spili, a onda je on otišel u vatrogasni dom... Kuliko je vur? (*Ugleda Cusumana i Kurylenka, i protrlja oči.*) Joj, preveč sam popil...

Cusumano: Signore...

Kurylenko: Hazjajin!

Štef: A ko ste vi... Tu nema nikaj za fkrasti...

Cusumano: Signore...

Kurylenko: Hazjajin...

Štef: Kaj vam je to... Ja vas nikaj ne razmem... Kaj ste vi, stranci? I kaj hočete v moji hiži?

Cusumano, *u falsettu:* Io sono don Angelo Cusumano, come si dice..., italiano, siciliano, strani investitor!

Kurylenko: A ja, hazjajin, Jevrem Jevremovič Kurylenko, pažalujsta... Strani investitor! Vy Štef?

Štef: Ja Štef, da...

Cusumano, k. g.: Noi siamo venuti... come si dice... per... per... razgovarati sa signora Bara!

Kurylenko: Da, I agree... With Mrs. Bara.

Štef: Kaj? A ja sam joj muž! Z menom – nikaj?!

Cusumano: Lei, signore, vede che... che... Come si dice... Nama rekli da signora Bara šef.

Kurylenko: Certainly. Yes. Mrs. Bara – boss.

Štef, *uvrijeđeno*: Kaj, Mrs. Bara – boss! Ja, aj, boss! Kaj!

Kurylenko: Vy, hazjajin, vicepresident akcionarske družbe?!

Cusumano: Come si dice... Si: l' admministratore delegato... Lei?

Štef: Kaj "delegato", ja, aj, aj, boss! Kaj vi mislite da bu meni žena zapovedala? Nihče meni ne bu –

Kurylenko: Well. Onda se bova pogovarjala... (*Ne, to je slovenski.*)

Cusumano: Could we sit down, Mr. Štef? Sedersi...

Štef: Je, kak ne, bi si šteli malo sesti? Morti bi kaj popili? Imam je'nu demižonku tak za posebne zgode...

Kurylenko: Ne derangč pas, monsieur Štef! (*Sve mi se pomiješalo.*)

Štef: Kaj? Niš' vas ne razmem. (*Viče.*) A vi mene razmete?

Cusumano: Capisco. Sono italiano, al' nisam gluh.

Kurylenko: Well done, Mr. Štef! (*Sjednu.*)

Štef: Pem ja po demižonku... Dajte me moment počakajte... (*Ustaje i odlazi iza scene.*)

Kurylenko, *Cusumanu, tiho*: Nisam znal da ti talijanski tak' dobro ide...

Cusumano: A čuj, glumil sam u nekakvoj usranoj koprodukciji... balkanskog zločinca!

Kurylenko: Jesu ti platili?

Cusumano: A jesu... nekaj. Smrzaval sam se tri dana na setu... Oni ti hočeju da se dela, snima, od jutra do sutra...

Kurylenko: Al' bar plate! A ne k'o ovi naši...

Cusumano: Je, ovi iz "Proklete ljubavi" su nas nasanjkali...

Kurylenko: Ja bi radije bil... kaj ja znam... šef logora u koprodukciji, neg' glavni frajer u toj usranoj "Ljubavi"!

Cusumano: Jedino kaj ja nemrem trpit' zimu...

Kurylenko: Pazi, Štef se vraća.

Cusumano: I nosi taj svoj otrov... Treba paziti, ak' popiješ više od čaše, sutra ne buš znal tekst!

Štef: Najte se srditi... Tak sem dobro demižonku sakril, da je več nis' mogel najti! (*Smije se.*)

Kurylenko: Is it your wine, Mr. Štef?

Štef: Kaj?

Cusumano: Signore... mio collega... hteti znati jeste to vi sami... Capisce?

Štef: Najte zameriti... A kak drugač? Imel sam vinograda, imel sam i klet, pak sem naredil... A kak bi drugače? No, bute si spili... I ja si bum spil... Sem, valda zavredil, jel' tak? (*Toči u ne baš čiste čaše, koje je slučajnim odabirom uzeo sa stola.*)

Kurylenko: Not much, mi Ruski, znajete, vodku... We prefer.

Cusumano: Io, personalmente, vino rosso... siciliano...

Štef: Kaj, kaj! Kupicu si bumo spili! Živeli!

Kurlenko i **Cusumano**, *nevoljko*: Prost! Alla salute! Cin-cin! (*Malo otpijaju i ostavljaju čaše. Štef ispije do dna.*)

Štef: Mi smo dečki... kaj pijemo sedečki...

Cusumano: Ma signore... Posao... Business nas čeka.

Kurylenko: Et voila! Business, si!

Štef: Vi ste došli, bumo rekli, zbog onih toplic kaj ih Ćorluka dela na mom imanju, jel' tak?

Cusumano: Si, yes, signor... come si chiama... diavolo... Ciorluca!

Štef (*ulijeva još vina*): A to si dobro rekel! Taj mi vrag neče platiti! Moj grunt! Moju kleticu! Se su zrušili... (*Pijano plače.*)

Kurylenko: No payment? Če noče on... (*Opet slovenski!*) ... mi platili!

Štef: Kaj vi platili? Nikaj vi niste platili! Komaj ste mi v hižu došli –

Cusumano: Mio collega... ruski... russo... Voleva dire: mi ćemo platiti! Pagheremo!

Štef: Je, to je več nekaj drugo! U to ime, još po je'nu! (*Ulijeva vino.*)

Kurylenko: Njet meni. Ja ne mogu... I drink only vodka. Mi Ruski... pažalujsta... ne maramo vina!

Cusumano: Mi viaggiare preko Slovenije!

Štef: Vi bi meni šteli platiti... Za leta mog truda, za moju dedovinu! Tam gdje je saki trsek moj jadni tatek zasadil! (*Opet plače.*) Nemate vi tih penez!

Kurylenko: And how much... vam daje Herr Ćorluka?

Cusumano: That is the question! Giusta domanda! Quanto? Signor Ciorluca quanto Le offre?

Štef: Niš' te ja ne razmem... A kaj ti, ruski, veliš?

Kurylenko: Herr Ćorluka denara vam že ni dal? (*Cusumano ga udara laktom.*)

Cusumano: Noi... imamo puno poslova... nella Slovenia!

Štef: Kaj bi on dal! Samo mi je babu napuntal!

Jako kucanje na vratima. Svi zastanu i gledaju prema njima.

Štef, *trgne se*: Je, napred! Otprto je!

Kurylenko: It's possibly Mrs. Bara...We could finally talk business.

Cusumano: Affari, sempre affari... Bisogna vivere!

Ivek, *ulazi poprilično pijan*: Falen Isus! (*Gleda oko sebe.*)

Štef: A kaj ti je sad to?

Ivek: Kad je pri tebi kak vu kapelici otkak je Bara potpredsednica! Samo kaj ne smrdi po svečama... (*Sumnjičavo gleda dvojicu nepoznatih.*) Nisem znal... Dober dan!

Cusumano: Buon giorno!

Kurylenko: Pozdravljaju... Guten Tag!

Ivek, Štefu: A koji su ti pak ti?

Štef: Stranci.. Jeden je Talijan, drugi pak Rus... (*Zašuti.*)

Ivek: Pa kaj hočeju?

Štef: Z Barom se spominjati...

Ivek: Z Barom? A zakaj?

Štef: Zakaj – zakaj... Hočeju grunta kupiti.

Ivek: Pa kaj ti grunteka ni Ćorluka kupil... Joj, moram si sesti. (*Zatetura i sjedne na kuhinjski stolac.*)

Cusumano, *odmiče se*: Scusi...

Kurylenko, *isto*: Pardon!

Štef: Naj... je, sad je več kesno... Bu te Bara vidla, sad bu ona došla... A znaš da si ona misli...

Ivek: Naj si same misli. Valda ja pri svom pajdašu i kumu...

Štef: Se razme, al' ...

Ivek: Kaj se babe bojiš?!

Štef: Kaj bi se ja bojal, same tak velim.

Cusumano i Kurylenko daju znakove nestrpljivosti.

Kurylenko: Mister Štef...

Cusumano: Signor Štef...

Štef: Rečite. Bi vam još nalil?

Kurylenko: Njet!

Cusumano: Grazie... no. Mio collega ed io... htjeli razgovarati privatno... Capisce?

Ivek, *uvrijeđeno*: Če je tak, morem ja oditi...

Štef, *strancima*: Pred Ivekom se morete...

Cusumano: E' una cosa nostra...

Ivek: Ti bokca! (*Hoće ustati.*) Bum ja rajše...

Kurylenko: Če bi gospod rada odšel, ga ne bova ovirala... Lep pozdrav!

Ivek, *pogleda Kurylenka*: A vi ste Kranjec?

Kurylenko: Nein! Njen! Ja ruski!

Cusumano: Lasciamo perdere... Idemo onda mi... Noi torneremo kad bude signora Bara...

Štef: Kaj! Ivek je moj kum! Pred njim se morete i spoveditи, ak' očete...

Cusumano: Kum... vuol dire...

Kurylenko: Godfather.

Cusumano: Ah, padrino! E' tutt' un' altra cosa!

Kurylenko: Familija. Mi ruski rad imamo velike familije...

Štef: A Ivek je, da se razmemo, i prvi našel toplu vodu spod moje kleti!

Ivek: Je, vode baš i ne... Nekakvi sumpor... Vužgalo se nekaj, a kak sem ja vatrogasec...

Cusumano, *prekida ga*: Abbiamo capito... Comunque: quanto... koliko vam signor Ciorluca daje? Due, tre milioni...

Štef: Kaj? Dva miliona! I još ni dal ni groša!

Cusumano: Noi... bi vama dali, capisce, quattro milioni, i izgradili tamo terme all' italiana!

Kurylenko: S ruskom saunom i djevuškami...

Štef: Je, nis' ja tak bedast... A kaj bu na to rekel Ćorluka? (*Opet plače.*) On mi je več i kleticu zrušil, i trseke počupal... Kaj ih je moj tatek...

Ivek: On vam je grdi človek... hudi...

Kurylenko: Noben'ga hudiča.. mi se ne bojat'.

Ivek: Ste sigurni da niste Kranjec?

Cusumano: Signor Ciorluca e' ... naša briga. Organizaciji, Lei capisce, nitko se ne može sam suprotstaviti. Noi abbiamo...

DRUGA SLIKA

Vrata se otvaraju naglo i s uobičajenim treskom. Ulazi Bara, a za njom i svi ostali: Ćorluka, Karlo, Ćuruvija i Arlena. Svi teško hvataju dah, kao da su trčali.

Ćorluka, *Bari*: Zatvori ta vrata, ženo božja!

Bara zatvara vrata.

Bara: Niko nas ni sledil. A kaj dečki –

Ćorluka: Rambo i Dudikov će ostati vani.

Arlena: Je, za svaki slučaj.

Ćuruvija: A, bagre lopovske! Htjeli su nas ubit'! Mene, gradonačelnika! Demokratski izabrana! (*Uzima mobitel.*) Ma, sa' ću ja zazvat' –

Ćorluka: Koga, Antiša?

Ćuruvija: Ma Stipu... šefa policijske postaje... Triba nas je štitit' ...

Ćorluka: Antiša, pusti policiju...(*Znakovito ga pogleda.*)

Ćuruvija, *razumije*: Misliš?

Ćorluka: Nisu to stvari, koje bi svako triba znat' ...

Ćuruvija, *nevoljko odustaje*: A, dobro. Samo, na gradonačelnika bacat' cigle... Neko bi triba u zatvor.

Karlo: Oprostite, gospon Ćuruvija... Nisu dobili tri meseca plače...

Ćuruvija: Vi ih opravdavate...

Karlo: Kaj god! Samo vam velim, da zovete Stipu, onda bi se i sve drugo doznalo...

Ćorluka: E, što volim kad je mlad čovjek pametan! Naše su to stvari, ne triba to svak' ... Arlena!

Arlena, *zauzeta popravljanjem odjeće i šminke*: Izvol'te gospon Ćorluka!

Ćorluka: Podsjeti me sutra da onome krupnom dam otkaz! I onome do njega, koji je nosija parolu!

Bara, *koja je tek sada uočila one u sobi*: Štef! Pak si pil! A i ti, Ivek, kaj tu delaš? Kaj ne bi moral biti vu vatrogasnem domu?

Ivek: Pa morem valda kumu doma dojti...

Bara: Moreš, moreš, kak' ne... Same ti si saki den tu. Navek se vrtiš oko pijače...

Štef: Bara, da ti predstavim –

Karlo, *prekida ga*: O, caro signor Cusumano! Welcome, Mr. Kurylenko!

Bara, *Karlu*: Kaj, vi ih poznate?!

Karlo, *Bari*: To su ugledni strani investitori... Najavili su se g. Ćorluki...

Ćorluka, *Karlu*: As ti miša, koji je koji? Ovaj stari je Talijanac?

Karlo, *predstavlja*: Don Angelo Cusumano, vodeći sicilijanski gospodarstvenik...

Bara: Kaj?

Štef: Jesmo se tu lepo sprijateljili...

Ivek: I spili kupicu-dve...

Karlo, *nastavlja*: A ovo je gospodin Jevrem Jevremovič –

Ćorluka, *prekida ga*: Srbin? Srbin hoće banju u Prigorju! Nek' ide u onu svoju... Koviljaču, šta ti ga ja znam...

Kurylenko: Ja njet Srbin, ja Ruski... Rus. Naša velikaja rodina....

Bara, Ćorluki: Samo vi njega lepo pustite! Novci su novci, jel' tak?

Ćuruvija, *progura se*: Gospoda... ja učil ruski u školi... I speak a little English, too!

Karlo, *predstavlja ga*: Gospodin Antiša Ćuruvija, the mayor of this town... Il sindaco. Gradonačelnik...

Cusumano: Ah, signor sindaco... Tanto piacere!

Kurylenko: What? Sreski načelnik...

Ćuruvija, *ponosno*: Grado-načelnik!

Kurylenko: Ja panjimaju...

Ćorluka, *sumnjičavo*: Daj, prevedi, bogareti, Karlo. Što gospoda rade ovdje? Sastanak smo dogovorili u mom uredu...

Cusumano: Ho compreso... Volevamo... vidjeti teren!

Kurylenko: Kak skazalstaja... Mi razgovarali sa Štefom!

Štef: Kaj je, je...

Cusumano, Ćorluki: La nostra... organizzazione... bi ušla u posao, capisce?

Kurylenko: We understand... da Štefu niste platili...

Ćorluka: Ma 'ko nije platija, sunce ti rusko!

Cusumano: Calma... Mir, signor Ciorluca... Capisco vaše teškoće... Ma, signora Bara –

Bara: Kaj ni, ni... Ni platil. Nemrem reči da je, kad nije.

Ćorluka, *Bari*: Pa što te nisam stavio za potpredsjednicu, i plaću ti dao, i Arlenu za tajnicu...

Bara: Je, z njom sam se baš pomogla...

Arlena: Karlo, kaj buš ti to mirno slušal?! Kak mene vrđaju...

Karlo: Gospođo Bara, pustite sad Karoli-, Arlenu...

Ova gospoda...

Cusumano: Si, noi nudimo novac...

Kurylenko: We... to jest mi, preuzet ćemo business od gospodina Ćorluke, i izgraditi ruske terme! Saune, djevuški...

Cusumano, Ćorluki: Lei, Ciorluca... imali ste svoju chance... Lei fallito...

Ćorluka: Ma da nisi tako star... Ja falio? Ja falio? 'Ajde, Antiša, bogareti, reci i ti koju!

Ćuruvija: Grad se u to neće mišat'. Slobodno poduzetništvo... kako se ono reče... Free enterprise! Ja sam za, ako, razumiš ti mene, i grad bude imao koristi...

Ćorluka: Ma šta ti grad, pa grad... A jes' grada... Prigorska Selišta... Dvi 'iljade stanovnika! 'Oš reć': ako ti budeš imao koristi...

Ćuruvija: Ti bi 'tija... kako se ono reče... e, insinuirat'?!

Ćorluka (*u nedoumici*): Ja bi 'tija... Uzeo si novce, Antiša, pa ti je sad bolje mučat'!

Ćuruvija: Ništa ja nisam uzeo... za sebe... Samo za grad!

Cusumano (*diže ruke*): Signori miei!

Kurylenko: Gentlemen! Gospoda!

Svi zastanu, kao "zaleđeni". Stanka (*opet, ne preduga*).

Cusumano: Io propongo... come si dice...

Kurylenko: I propose... Predlagaju...

Bara (*ne razumije*): Kaj?

Štef: Je, Bara, gosponi bi šteli nekaj predložiti...

Bara (Štefu, prezirno): A kaj ti, bogec bistrički, razmeš?! Ja sem potpredsednica... Bum pitala gospona Karleka...

Karlo: Gospođo potpredsednice, žal mi je kaj vam to moram reći, ali Štef ima pravo... Gospoda bi nekaj predložila.

Štef likuje.

Štef (*Bari*): Si vid'la? Si vid'la? Nis' ja opet tolki bedak...

Bara (*prijeti mu*): Ma kaj... Ne bum ti več dala za pijaču! Buš ti videl...

Kurylenko: Če ste končali... (*za sebe:* Opet slovenski! Mojca!) ... don Cusumano i ja predlagaju...

Cusumano: Si... I agree...

Ćorluka: A šta su se udružili, Gospe ti!

Ćuruvija (Ćorluki, tiho): Neće ti to, moj Joso, na dobro izić' ... Izija vuk magare, eto to će bit'... A izbori...

Cusumano: Dunque...

Kurylenko: It would be best... da vprašamo gospoda Štefa... what he thinks... kaj... no, čto on duma... misli.

Bara: Na pijaču! Na kaj bi drugo mislil!

Štef (*povrijeđeno*): Trseki su ipak moji... Vinograd i celi breg... Moj tatek... (*Plače.*)

Cusumano: Signor Štef e' molto emotivo... Come noi siciliani...

Ćorluka (Štefu, tiho): Slušaj, Štef... Ako sad kažeš da ti nisam platija, Rambo i Dudikov će te tako sredit' da te ni rođena majka...

Štef (*podiže glavu*): Kaj vi mislite, da vas se bojim?! (*Cusumanu i Kurylenku*) No, kaj?

Cusumano: L' organizzazione... Lei capisce... Organizacija će preuzeti business... And lei ricevera'... dobiti pet milioni...

Kurylenko: ... eura.

Bara: Ja sam potpredsednica! Mogu ja reči v njegovo ime?

Ćuruvija (*oportunistički*): Grad nema ništa protiv... Razumiš ti mene, e... strane investicije! ("Strancima".) Samo da nešto bude...

Cusumano: Il suo percentuale, si capisce...

Ćorluka: Ma što ovi Talijanac trokelja?!

Kurylenko: Vaš procent, hazjajin gradonačelnik, panjimaju...

Ćuruvija (*odlučno*): Grad vas podržava!

Ćorluka (Ćuruviji): Antiša! Nemoj da te ja –

Štef podiže ruke. Svi se stišaju.

Štef: A kaj vam imam reči? Če date pet milionov... Za to kaj se moj tatek mučil... (*Opet hoće zaplakati.*)

Bara (*strogo*): Štef!

Štef (*Bari*): No, dobro, dobro... Ne bum... (*Briše suze.*)

Bara: Mi, bumo rekli: uprava, z vama se slažemo! Dajte pet milionov...

Cusumano (*Bari*): Pero', non subito...

Bara: Kaj?

Kurylenko: Ne odmah, Mrs. Bara... When the water... Kad nađu warm water...

Bara: Nikaj vas ja ne razmem...

Kurylenko: I mean... Če i gdaj najdejo... toplo vodo...

Bara: (*brzo*): A foršus? Predujam?

Cusumano: Oh, donna avida! Caparra?

Kurylenko (širi ruke): Nič. Organizacija tak ne delat'.

Ćorluka (*vidi svoju priliku, Bari*): A ja ću vam odmah... unaprid... dva miliona!

Bara (Ćorluki): Je, nikaj s tega... Tri miliona. Na račun v Švicarskoj!

Ćorluka: E, ženska glavo... (*Razmišlja.*) Nek te voda nosi! Evo ruke!

Bara i Ćorluka se rukuju.

Štef (*Bari*): Bara, a jel' mi imamo računa v Švicarskoj?

Bara: Kaj me sad smetaš... Bumo ga otprli!

Ćorluka (*Karlu*): Karlo, bogareti, sredi tu stvar...

Ćuruvija (Ćorluki): A nisi se valjda uvridija... Ja imadem mislit' na grad... Uvik i svagda... Izbori...

Ćorluka: Ajde muči... Dobi' ćeš i ti!

Kurylenko (*sumnjičavo maše glavom*): Ne vem, prav zaprav, kako bo organizacija –

Cusumano (*jednako*): I agree... (Ćorluki) Lei si immischia...

Ćorluka (*Karlu*): Što sad Talijanac hoće?

Karlo: Veli da se miješate...

Ćorluka: E, kako se neću mišat'?! Ovo je moj posa, moja zemlja...

S uobičajenim treskom otvaraju se vrata. Ulazi Sida, brzo ih zatvara i staje do zida.

TREĆA SLIKA

Sida i prethodni.

Sida (Ćorluki): A šta je ovo, bogareti, a? (*Gleda Arlenu.*) Šta ona tu radi? (*Gleda oko sebe.*) I šta tu tako smrdi?

Arlena i dalje popravlja kosu i šminku. Stanka.

Ćorluka (*u neprilici*): Sido... Pa ona je... Barina sekretarica, e. Izašli smo malo na teren, e.

Ivek (*iznenada*): Je, ja bi sad prešel... Moram iti... u vatrogasni dom...

Bara (*kivno*): Kaj si opče došel...

Svi šute. Ivek ide prema izlazu.

Ivek: Je, onda bok daj... Najte kaj zameriti... Bok, Štef...

Nitko se ne obazire, osim Štefa.

Štef (*Iveku*): Je, tak, bok daj, Ivek... Bum ja vre prešel k tebi –

Bara ga ošine pogledom.

Štef: – gdaj bum imel cajta, se razme. Je tak.

Ivek ode.

Sida: Došla ja malo vikendicu pogledat', pa prolazim kraj gradilišta... Kad tamo, vidim, nek've demonstracije... Parole... (*Okreće se Ćuruviji.*) A ti, bogareti, ti s' gradonačelnik, šta nisi zva' policiju? Ne mere svak, razumiš ti mene...

Ćuruvija: Ja, gospoja Sida, ja... (*Ne zna što bi rekao.*)

Sida (Ćuruviji): E, to ti jedino i znaš, ja pa jakat', e!

Ćuruvija: Nemojte tako, gospoja Sida, glasovat će mi o povjerenju... Izbori...

Sida (*ostalima*): Ajte, šta ste se tu ukipili!

Svi se vraćaju u uobičajeni ritam, kao da im je laknulo.

Ćorluka (*Sidi*): Ja i Štef sklopili posa'!

Cusumano: Questo rimane a vedere, bello mio...

Sida (Ćorluki): 'Ko su ti ova dvojica?

Karlo, *brzo*: Poslovni partneri gospodina Ćorluke...

Kurylenko: Nama ne možno bit' partneri... Mi konkurenca!

Cusumano: Organizacija!

Sida: Razumin! (Ćorluki) A ko i' je dovuka'? (*Poprijeko gleda Ćuruviju.*)

Ćuruvija (*Sidi*): Nisam ja!

Ćorluka: Ko i' je, matere ti, dovuka'? K'o da i' je tribalo dovlačit'! Stvar se raščula, novine pisale, pa došli sami! (*Karlu*) Je l' tako?

Arlena, *neočekivano:* Ja sam poslala... kak' se ono veli... priopćenje za tisak!

Bara, *sponatno-zlobno*: A ide tebi općenje, kaj je – je!

Sida (*Arleni*): Tebe, mala, ni'ko ni ništa pita', zato muči! (*Bari*) A vi, gospoja potpredsidnica...

Bara, *brzo*: Ja s tim nemam nikaj... I prosim vas da me ne apostrofirate!

Štef, *zapanjeno*: Kaj?

Bara: Nikaj tebi. Ti sam čkomi.

Štef, *rezignirano*: Je, bum čkomel, bum čkomel...

Kurylenko, *trgne se*: No, mi pošli... Andiamo, caro Cusumano.

Cusumano (*i on se trgne*): Certo. Let's go... Ma, questa non sara' nostra ultima parola... To ne biti naša zadnja... (*Pođe prema vratima.*)

Ćorluka: Briga me!

Kurylenko, *slijedeći Cusumana*: S organizacijom se nje možno... igrat'!

Cusumano: Riferiro' tutto... Ispričati sve don Salvatoreu! A Corleone!

Karlo: Gospodo, ispratit ću vas... (*Polazi za njima.*)

Cusumano, Kurylenko i Karlo izlaze. Svi šute dok se vrata ne zatvore.

Sida (Ćorluki): Što bi ovo?

Ćorluka: Ma, došli da će meni bit' konkurencija... Nudili Štefu pet miliona –

Sida, *prekida ga*: Nisi valjda platija?!

Ćorluka: Sido, muči! (*Stanka.*) Da'ću mu tri...

Sida, *s nevjericom*: Unaprid?

Ćorluka: Odma'!

Bara: Bumo vidli! Val'da bute, gospon Ćorluka, človek od reči!

Ćorluka, *povrijeđeno*: Istoga momenta, kad se mali vrati...

Ulazi Karlo, mašući glavom.

Karlo: Jedva sam ih primirio, šefe...

Ćorluka: Šta ću se Rusa i Talijanca bojat'! (*Odmahuje rukom.*)

Ćuruvija, *neuvjereno*: Pa, triba bi se bojat'... Ako je iza njih organizacija, grad će se povući...

Ćorluka, Ćuruviji: Pusti ti to meni... Sidi tamo u nadzornom i pusti posle meni... Karlo!

Karlo: Da, gazda.

Ćorluka: Znaš onu banku di su nam novci...

Karlo: Znam, gazda.

Ćorluka: Da'ću ti punomoć... Prebaci'ćeš tri miliona na račun koji će ti dat' Bara!

Sida, Ćorluki: Ma ti s' poludija!

Bara, *Sidi*: A kaj se, gospa, to vas dotikavle?!

Štef (*tiho, Bari*): Bara, a je l' mi imamo računa...

Bara, Štefu: Daj čkomi...

Štef: Nikaj ne velim.

Karlo, Ćorluki: Odmah, gazda... Trebat će mi auto, moram preko granice...

Ćorluka: Ma uzmi koji 'oćeš! (*Odmahuje rukom.*) I povedi Arlenu! (*Arlena ga u čudu pogleda.*) Lipše je vidit' kad čovik po novce dođe sa ženom... Solidnije, ozbiljnije...

Sida, *klima glavom*: Ti s', Joso, načisto poludija...

Ćorluka: Neće meni niko otimat' posle!

Zamračenje. Stanka.

EPILOG

Nakon godine dana. Na sceni uredi Toplica "Prigorje". Ulazi Ćorluka, u radničkoj monduri, s metlom i kantom za otpatke i ide prema vratima na kojima piše "manager". Kuca. S druge strane pregradna zida sjedi…

Karlo: Napred!

Ćorluka: Dobar dan...

Karlo: A, to ste vi, Ćorluka... (*Rastreseno.*) Jeste li očistili bazen?

Ćorluka, *nevoljko*: Jesam, direktore... I klora sam pustija...

Karlo, *ne dižući oči sa spisa*: a je li Sida –

Ćorluka, *gorko*: A što ja znan! Ne govori sa mnom otkad... (*Ne nalazi riječi.*) Otkad...

Karlo (*pogleda Ćorluku*): Pa ona je glavna sobarica, ne? Kaj joj fali?

Ćorluka, *k. g.*: Fali joj, fali...

Karlo: Jesam li vas sve lepo zaposlil?

Ćorluka: Jeste, direktore!

Karlo: A mogel sam vas na ulicu hititi!

Ćorluka, *nerado priznaje*: Mogli ste...

Karlo: I onda?

Ćorluka, širi ruke: Ne znam šta bi vam reka'... Ko će žene razumit'...

Naglo ulazi Arlena, u visokoj trudnoći, odjevena po posljednjoj (tudničkoj) modi. Kreće ravno prema Karlu, ali onda primjećuje Ćorluku.

Arlena, *usput*: Joso, bok!

Ćorluka: Zdravi bili! I vi, gospoja, i...

Arlena već ljubi Karla.

Arlena, *Karlu*: Bok!

Karlo, *raznježeno promatra njezin trbuščić*: Bok!

Arlena: Znaš, Karlo, kaj sam danas kupila...

Ćorluka, *ironično*: "Lepe stvari"...

Karlo, Ćorluki: Idite vi, Ćorluka, i rečite Sidi...

Ćorluka, *odlazeći*: Znam, znam...

Izlazeći, mimoilazi se s Ćuruvijom, koji ga odmjeri.

Ćuruvija, *euforično*: Karlo! Vični sam ti dužnik! (*Vidi Arlenu.*) Oprostite ako što prekidam...

Arlena (*smijući se*): O, Ćuruvija, to ste trebali prekinut' pred osam meseci...

Karlo, Ćuruviji: Prošel si?

Ćuruvija, *svali se u naslonjač*: Za dlaku! (*Arleni.*) Gospoja Arlena, čestitajte novom gradonačelniku!

Arlena, *zbunjeno*: Pa kaj niste bili i prije?

Karlo ustaje i čestita Ćuruviji, grleći ga.

Karlo: Antiša, stari moj!

Ćuruvija (*ustane, pa opet sjedne*): Karlo moj, da nisi sugerira' svojim zaposlenicima... da glasuju za me...

Karlo: Diskretno! Ja vjerujem u slobodne izbore! Načelno...

Arlena: Nisam ni znala da su izbori. Bila sam u shoppingu...

Karlo (*u interfon*): Bara! Bara!

Interfon krči. Napokon, javi se Bara.

Bara: Kaj 'očete?

Karlo, *povrijeđeno*: Kak' vi to razgovarate s generalnim direktorom?

Bara: Kak' ja 'očem! Ja sam potpredsednica –

Karlo: Dobro, dobro... (*Pomirljivo.*) Dođite, molim vas, ovamo...

Bara: Zakaj bi ja išla?! Dojdite vi k meni –

Karlo, *ne obazire se*: ... Ćuruvija je pobijedio na izborima! Naš predsednik nadzornoga!

Bara: Je, onda bum došla... Kaj to niste taki rekli!

Polagano se otvaraju vrata, i pojavljuje se, oprezno, Štef, sa 'škrlakom' i u istom seljačkom odijelu. Za njim, Ivek.

Štef (*proviri, a onda uđe*): A je l' tu moja žena? (*Gleda unaokolo.*) Bara? Bara?

Pojavljuje se Ivek, u fantastičnoj uniformi 'šefa osiguranja'.

Ivek, *zadihano*: Stani, Štef, vrag te zel... (*Karlu i drugima.*) Naj ne zameriju, mi je vušel...

Karlo (*podbada Iveka*): No, Ivek, kakav ste vi to šef osiguranja?!

Ivek, šireći ruke: Je, gospon direktor, kad ga nisam mogel vloviti!

Štef: Dober dan!

Svi, kako-tako, odgovaraju na pozdrav.

Štef: Iščem žene, me razmete, gospon Karlo?

Karlo: Sad bu došla... Slavimo kaj su opet izabrali Ćuruviju.

Štef (Ćuruviji): Od srca gratuleram, gospon gradonačelnik! (*Svima.*) U to ime, more se i nekaj spiti!

Karlo (*otvarajući ormarić*): Kaj je – je! Tu imam nekaj specijalno...

Arlena: Ja ne smem! Trudna sam!

Ivek: Je, vidi se, gospa Arlena!

Karlo: Ti buš sok... A mi bumo ovo!

Svima dijeli čaše. Zatim nalijeva obilne doze direktorskog whiskyja; Arleni – sok.

Arlena: Ovo mi je kaj sam se udala za tebe! Skroz mi bu figuru pokvarilo!

Svi nazdravljaju.

Svi: Živjeli! Živili! Živeli!

Ćuruvija, *euforično*: Za malega Josu!

Svi zastanu, i gledaju ga. Ćuruvija se zbuni.

Ćuruvija: A šta ste se za rič uvatili! Za malega Karla, 'tija sam reć', pa mi izletilo!

Svi opet nazdravljaju.

Karlo, Ćuruviji: Antiša, pazi se...

Ćuruvija, *Karlu, intimno*: Oprosti, kume Karlo...

Naglo ulazi Bara, odjevena u 'Chanelov' kostim, te zastane, iznenađena.

Bara, *vidjevši Štefa*: Gospon Karlo, to od vas nisam očekivala! Da mi bute i vi muža napijali!

Karlo: Slavimo kaj su Ćuruviju izabrali... O'te, bute si i vi spili...

Bara (*hladno, Ćuruviji*): Čestitam, gospon Ćuruvija! (Štefu, prijeteći.) A ti buš svoje videl gdaj se domov vrnemo! (*Ispije whisky, potom Karlu.*) A ni vam pijačica loša, gospon direktor! Dajte mi još kap!

Karlo (*dolijevajući Bari*): Nego, tu smo svi svoji...

Štef: Neg kak!

Ivek: Je, je...

Karlo, *Bari*: Gospa Bara, ja sam si nekaj mislil...

Ćuruvija: Ako je za one novce, grad će...

Karlo: Ne, Antiša, to ćemo drugi put... (*Bari i Štefu, svečano.*) Gospa Bara! Trebalo bi vašega Štefa nekak smestiti... Onda bi i manjše pil...

Bara: Je, kad mu i vi dajete pijače...

Štef: Nikaj nis' popil! Pol čaše!

Karlo (*nastavlja*): Ja bi njega postavil, ak' se slažete, za direktora punionice mineralne vode "Ćorluka", htel sam reči, "Prigorje"!

Ćuruvija, *zadovoljno*: "Prigorje", "Prigorje", nego šta! Neka sad kažu da im nisam otvorija radna mista! E!

Štef, *zapanjeno*: Mineralne vode?

Karlo, *neumoljivo*: Mineralne vode.

Bara, *Karlu*: Ak' vam taj niš'koristi treba, ja sem za to. (*Sumnjičavo.*) A tam nema nikaj za piti?

Karlo, *tobože strogo*: Nikaj. Mineralnu delamo u strogo higijenskim uvjetima.

Štef: Al' se posle more pomešati... (*Iveku.*) Kaj ni tak, reči?

Ivek: Tak je kak veliju gospon generalni... (Štefu, tiho.) Za gemišta se bu navek našlo...

Štef: Kad več nemam kleti...

Ivek, Štefu: Pajdaš, imam je ja... Moju ni Ćorluka zrušil!

Štef, *Iveku*: Kad si pri mojoj naredil vulkana! Vulkana u Prigorju!

Obojica, zagrljeni, izlaze. Ostali ih trenutak promatraju, a onda se vraćaju nazdravljanju. Prodoran zvuk uredskog telefona sve ih 'skameni'.

Karlo, *Arleni*: Daj ti se javi, bila si sekretarica, bolje zgleda... Kaj se bum ja sam javljal, ja sam ipak generalni...

Arlena, *podižući slušalicu*: Ja se moram mučit' ovakva trudna... (*U slušalicu.*) Halo? Ovdje ured generalnog direktora... (*Sluša.*) Da, "Prigorje, toplice i mineralna voda d.d.", "wellness, spa & resort"... (*Sluša.*) Kaj? Kaj? a čujte, gospon, niš' vas ja ne razmem... I don't understand... Mi slavimo... (*Sluša.*) Kaj velite? Bute došli... Sam' dojdite, ak' vas nutra puste... (*Spusti slušalicu i šuti. Ostali je promatraju.*)

Karlo, *Arleni*: 'Ko je to bil?

Arlena, *odmahne rukom*: Ma, kaj ja znam... Nekakvi Rus... I Talijan... Vele da buju došli.

Karlo: Kaj, pa sam im dobro platil... Nisi ih prepoznala?

Arlena, *nehajno*: Ne, nisu to oni... Pa njih dobro poznam! Neki drugi!

Karlo, *zamišljeno*: Drugi?

Ćuruvija (*približava mu se, tiho, povjerljivo*): Opet ona dvojica?

Karlo (*također urotnički*): Možda... Arlena veli da nisu oni...

Ćuruvija, k.g.: Ma šta nisu oni! Glumci moredu prominit' glas! 'Tili bi te cidit'!

Karlo, *indignirano*: Onda ću im poslat' Ramba i Dudikova!

Ćuruvija (*taktički se odmiče*): Ništa ja nisam reka'! Grad se ne mere u to mišat'! Pogotovo ne takvim... ovim... metodama...

Karlo (*u interfon*): Ivek! Ivek! (Čeka.) Pa gde si?

Ivek (*preko intefrona*): Tu sam, gospon direktor... Štefek i ja smo si nekaj spili... Se slavi, ne? (*Ozbiljnije.*) Izvoliju...

Karlo: Bum ti ja dal slavlje... Pošalji mi Ramba i Dudikova!

Ivek (*preko interfona*): Kaj, da i njih pozovem na proslavu?

Ćuruvija (*svima*): Dižem ovu čašu za prosperitet našega grada, Prigorskih Selišta, i za ovo naše malo poduzeće...

Svi, *osim Karla, koji ostaje zamišljen*: Živeli!

KRAJ KOMEDIJE

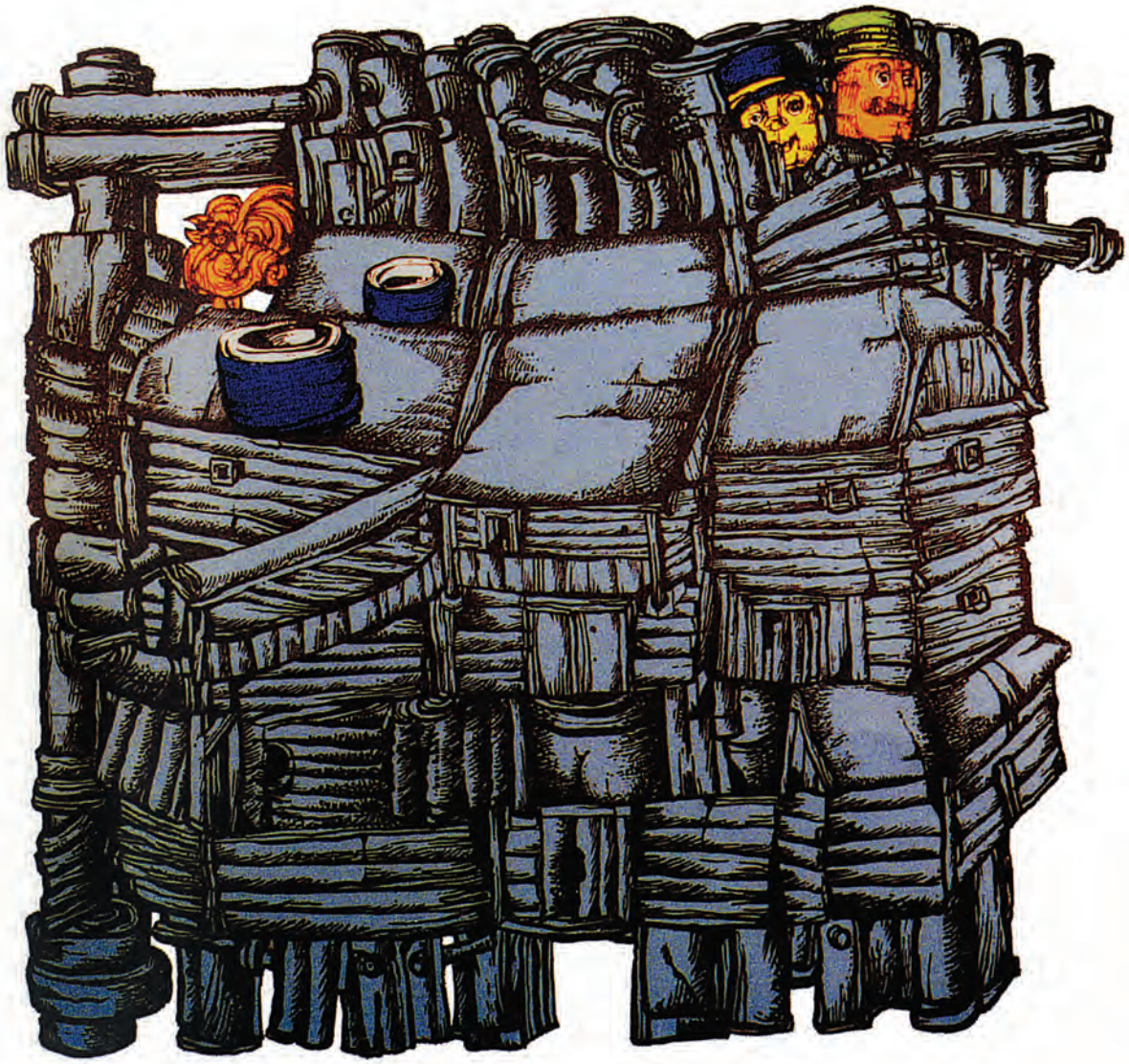

Ivica Antolčić: Sjećanje na djetinjstvo, 1976.

Anela Borčić

GOSPA GUSARICA

Jo son Goja, srilnjo ćer Ivana Strisojevića ca su ga zvoli Zandemilo. Bila son divnja kad su nos napali gusori. Imala som petnaste godišć, ma se spominjen svega ka da se juceri dogodilo, jer je destin od mene itil da gledon njegovima ocima i da mu buden ruka pomoćnica. Zato se puno puti sitin noći kad su nos debotu svih pobili, a još se češći sitim jutra na Silvestrovo, kad son, u more pol crikvu, nošla nju, našu Guspu Kosaricu!

Nakon gusarskog pohoda u mene se uvukao osjećaj da su mi ukrali dušu. Kao da su je čudnim slijedom događaja uspjeli izvući iz tijela zajedno sa zlatom, crkvenom srebrninom i slikom Gospe iz crkve svete Marije na Žalu. Ni naše mjesto nakon njih nije bilo isto, ni ono nije moglo pronaći dušu, pa je žalovalo sa staricama koje su mu u beskraj pričale o mrtvim ljudima i mrtvim kućama. Dugo smo svi bili u bijeloj kugli tjeskobe, strahujući da će se gusari noću vratiti. Otok nam je tako postao samrtni zagrljaj. Bila nam je potrebna nada, tražili smo zrnca ufanja, a najviše znak da nismo sami. Za divno čudo, ja sam dobila taj znak jednog hladnog jutra, koji mi je promijenio život.

- Goja, hod, movi se! Gojaa... Ma di si ti, ji ti mene cuješ?

Majčin glas je odzvanjao u noći i odbijao se o kamene zidove dvora. U praznom trbuhu kuće bubrio je poput tijesta lumlija koje su kisnule kraj komina, a zatim nestajao. Badnjak je. Na ognjištu gore grančice blagoslovljene masline, a u velikim crnim loncima cijelo se jutro krčkalo divlje zelje i brudet od sipe.

- Dite moje, a koliko ti se vo hoće da se urediš? Ako ti se spi, a ti ostani doma! Ne hodi na ponoćku, somo non to rec. Goja! Di je va molo, kako da je u zemju propala! Svi ćemo okasnit radi nje. Perina se smarzla, a bome i mi!

Majci je crvenilo udaralo u blijede obraze što su joj virili iz zategnute marame, a pape je već prijeteći stiskao usne.

- Ca se nisi pri pocela parićuvat, nećemo imat di sest - javi se i starija sestra Jakica.

A ja... ja sam iz sobe na drugom katu odgovarala derući se koliko me grlo nosilo, ali glas mi je gutala velika jasenova škrinja. Bila je to škrinja s tri lijepo oslikana čempresa u kojoj je mama donijela dotu iz Visa...

- Gojaa!

Na vršcima nožnih prstiju grčevito sam se napinjala i istezala ne bih li što dublje zagrabila u škuru nutrinu škrinje. Mora biti tu, moj rubac mora biti unutra! Među košuljama od tele, haljinama od raše i prslucima od zambelota grozničavo sam tražila taj dragi komadić crvene svile s obrubom od modre čipke. Ruke su mi trnule, u pazuhu sam osjećala oštru bol, a utroba mi se grčila od pritiska o tvrdi rub. Muka mi je. Od rana jutra ćutim muku, ali moram naći rubac jer će Petar... I on će biti u crkvi! Želim da me vidi, jer rubac je tako lijep, govore da pristaje uz moju svijetlu put i crnu kosu. Za polnoćku sam obukla najbolji komad odjeće koji sam imala: crvenu haljinu od sarze sa žutim ukrasnim porubima i još mi je samo bio potreban taj rubac i malo sreće jer... Moram se nekako iskrasti iz kuće noćas kad svi zaspu i naći se s njim! Moja je najmlađa sestra Perina u džepu kaputića imala spremnu poruku. Zna ona što će s njom, nije joj prvi put da mu ih nosi...

- Da si se odma stvorila doli!

Kao oparena skočim od papinog basa, odustajući od potrage.

- Kako te ni srom? Uvik si zolnjo, a vej si divnja! Ma ku će te takovu vazest za ženu? Ugledoj se na sestru, bud kako Jakica.

- Evo me, pape! Evo grem.

Susreli smo se na hodniku, učas se popeo.

- Iskala son onu mahramu pokrivacu, znote. Onu ca mi je kuma Petronila bila darovola za pricest, ma Vi ste bili rekli da je kuma onda bila rekla da...

Stajala sam pred njim pognute glave. Dim moje voštanice dražio je nosnice i tjerao nas na kihanje.

- Cito! Da te nison cul! Ni rici već! - sijevao mu je pogled ispod gustih obrva u modroj neveri.

Petar nije bio u crkvi. Zaludu sam se mučila, nije došao. A leut im je još od prekjučer u luci. I sva družina mu je ovdje. Gdje je, da nije bolestan? Mučnina se pojača i obli me hladan znoj. Prostor se zagrijao svjetinom i mirisi postadoše prejaki. Starice su vonjale po naftalinu i tamjanu, žene u snazi po ognjištu, brudetima i paršuratama.

Ogledala sam se tražeći ga među svjetinom. Petra zaista nije bilo, ali... ugledala sam zato onaj svoj rubac i gotovo se onesvijestila. Nisam mogla vjerovati! Jakica se usudila uzeti ga bez pitanja, i još je njime nakon pričesti skrušeno pokrila glavu! Zarežim na nju ispod glasa kao zvijer. Ljudi se okrenu, a ona uteče na drugu stranu. Uto me majka jako uštipne za podlakticu pa i nju ošinem pogledom ali... Glava joj se ljuljala. Pogledam okolo: svi ljudi u crkvi bili su maslačci na vjetru i ljuljali se! Zatim i majčina glava postade cvjetolika pa poleti uvis, a pastva za njom. Zaplešu pod samim stropom, rastvore se u visini jedan za drugim i crkva se ispuni milijunima paučinastih vretenastih krilaca koja su na dnu mjesto sjemenke imala nečije oko, ili uho, ili nos... Kad sam otvorila oči, ležala sam na kamenim pločama. Ono golemo plavo Božje oko iznad oltara buljilo je ravno u mene i opet mi se zavrti.

- Goja? Dušo, kako si pala, ca ti se dogodilo...

Nona, mama i teta Zina skupile su se nada mnom, a Perina je plakala. Nisam se obazirala, kroz njihove noge gledala sam samo u Jakicu, koja je stajala po strani kao mačka.

Don Jerko prekine misu i puk se okrene. Uto me majka lagano pljusne, a nona poškropi i svi počnu govoriti uglas, zazivati u pomoć nejaka Božića. Počnem dozivati Jakicu koja me u čudu promatrala i pape joj dâ znak da se sagne. Pogledala ga je zdvojno pa krene prema meni. Napravih se da joj nešto želim reći i da mi je opet loše. Kada se sagnula i došla sasvim blizu, skočim na nju kao mačka. Strgnem joj onu maramu s glave i povratim u nju, neka je sad stavi na glavu ako može!

Gusari su se domogli otoka u božićnoj noći. Ribari ih nisu naslutili, niti je o njima itko glasa pustio, i zlo je uplovilo u našu uvalu nijemo poput ribe. Ni sanjali nismo kako nam crne galije otvaraju Puntu od Knezerata i klize prema prvim kućama. Pod njihovim dugim pramcima izdizali su se lelujavi pramičci mora koje je dimilo od studeni. Uštap je već bio posve blizu zemlji i galije su se caklile na gustoj mjesečini, žute od rose kao kriške dinje. Sitni šljunak uskoro pod njima resko zaškripi. Zvuk se prospe u bistrinu i odjednom sve postane moguće. Granice između sna i spavača, neba i mora prestanu postojati. Na žalo iskoče prve tamne sjene i sakriju se iza crkve. Dugo se nije čuo ni jedan jasni glas, tek valjanje kamenčića, disanje mora i šapat. Nije bilo neobično da se brodovi iz Mletaka, Apulije i Grčke ovdje zaustave kad im zatreba voda, jer ona je obilato izvirala pod oltarom Svete Marije. Ipak, ovi ljudi nisu bili vode potrebni, nisu bili ni bakoti, macići, vrozi i hudobe, ni slične spodobe kojima se plašilo djecu.

Mjestom se stanu rojiti sjene. Kretale su se u jatima i jačale u tišini, a kada prvi ženski vrisak slomi staklo noći, one naglo dobiše tijela. Kako nitko nije znao što se točno događa, strah se širio i jačao, miješao s glasanjem živine, kuhao s ognjem i dizao u nebo. Sva crkvena zvona zazvoniše kao luda, metež nam poput vala prekrije i duše i uvalu.

Naša je kuća rasla na brijegu iznad mjesta. Dvor nam je bio vidilica, odozgo bismo gledali krovove, more i jedrenjake. Te smo noći ondje stajali bosi i gledali zabezeknuto u oganj koji je proždirao krovove. Čuli smo i vrisku i daleke pucnje, ali okamenili smo se tek kad su do nas doletjeli krikovi:

- Gusariiii, svituu... Poklat će nos, bižteee!... Put barda tarcite...

Majka stane plakati i zazivati Jakicu. Stvarno, a gdje je ona? Nona i teta Zina se uzvrpolje, a Perina se zbije uz mene. Dio njezina kreveta bio je prazan. Nije bilo ni njezinih cipela, ni kaputa. Otac je bjesnio, kamo se usudila otići noću, i to na Božić?

Zemlja se uskoro nagne i noć klizne u dno pakla. Oganj je proždirao kuću za kućom, padale su s treskom krovne ploče i grede. Crvenilo sasvim rastvori mrak, a smrad paleži počne zajedati oči i grla. Gusari su ubijali u krevetima, palili sve redom, silovali sve redom i mjesto je umiralo sa snom u očima. Bljesak sablji i krikovi, podivljali konji, koze i kokoši, oganj i zapomaganje, jauci i strah, sve se izmiješalo s mutnim bljeskom zlata jer su kidali prste za prstenje, uši za naušnice i tražili još. Plijen su trpali u vreće zajedno s hranom i grabili dalje u sudnju noć.

Rijetki su se uspjeli pribrati i pružiti im otpor. Neki su psovali, zapomagali, prijetili, zazivali Boga i svece i borili se, a neki su se skrili u najtamnije kutke konoba i čekali. Samo se šačica ljudi uspjela domoći velike kamene kule što se uzdizala na malom rtu između dviju uvala. Kula je bila netom sagrađena, čvrsta. Njezine sjeverne i zapadne zidine dizale su se iz mora, pa su za glomazne anele na njima bili privezani veliki trgovački jedrenjaci. Noćas ni ona nije poslužila za obranu, jer tko je mislio da će gusari napasti na Božić...

Na čistini ispod naše kuće pojavi se prva skupina. Bile su to žene koje su s djecom, bosonoge, bježale prema brdima. Ni jedna od njih nije se obazirala na hladnoću i na svoja krvava stopala. I mi smo se uskoro razišli svatko na svoju stranu. Pape i braća uzeše kosire i noževe pa se zapute prema moru, a mater odluči da mi krenemo u brdo.

Nona i teta Zina nikamo nisu htjele pa se majka tako našla u neprilici, a vremena nije bilo.

- Mama, hodte isnami kal vos lipo molin - pokušala je nagovoriti nonu - pomalo ćemo, nećemo prišit. Kako ćemo vos ostavit? Evo je i Zina rekla da će duć.

Starica samo odmahnu glavom, a teta skoči:

- Molojte vi nos dvi, gledojte sebe, prid vami je život. A oni ako dujdu - dujdu, fola Bogu! Pojte vi, letite, isnami nindri ne biste arevale.

Pogledah majku koja je stajala ukipljena na sredini dvora.

- Gledoj sebe i dicu, nimoš puno vrimena - tjerala ju je Zina, ali nona presudi:

- Cuvoj ćere! - reče joj oštro. - Ako im one padnu u ruke, ti ćeš bit kriva! Cuvoj te dvi ca su ti ostale.

Majka se lecnu i mi poletjesmo.

Stazica se oštro dizala i vijugala kroz crnu borovinu. Sestra i ja smo hitale za materom koja nas nije prestajala požurivati.

- Ala dico, movite se, ala ažvelto! - vikala je dok smo kupile bijele krajeve šotokotula i tamne rubove širokih vestura. Zastajkivale smo i u hodu podizale sve te podsuknje i suknje što su nam se petljale oko nogu, pa opet grabile za njom. Perina uskoro više nije mogla i majka je ponese. Tek na drugom dijelu uspinjale smo se mirnije. Mjesečina nam je obasjavala noge, a kamene su ploče pod nama sjale kao razlomljeni komadi mjeseca, baš kao i naša put djevojačka. U kapelici sv. Bjoža zatekle smo uglavnom žene. Djecu su držale u naručju, na leđima, za pasom, na prsima i u utrobama, a nove su pristizale u valovima. Donosile su strašne vijesti, i neke se nisu ni ovdje mogle umiriti pa su hitale dalje, prema Dragodidu.

Mi smo ostale u kapelici. Zagrlile smo se i molile za spas i za Jakicu. Bilo mi je silno žao što sam se na nju naljutila zbog jednog rupca... Tek pred zoru žene se umiriše, a djeca zaspaše. Kroz uzak prozorčić s rešetkom promatrala sam kako se vani noć neprimjetno vodni svjetlom i pretvara u plavičastu zoru okovanu injem. Čežnja za Petrom bila je u meni tako silna te mi se činilo da imam kožu od papra. Gdje li je on sada, zašto nije došao na misu?

Muški se pred jutro uspeše do nas. Donesu nam vijesti da su nona i teta Zina ostale žive i da su najgore prošle kuće najbliže moru. A Jakica? Ona kao da je u zemlju propala. Opet mi nije bilo dobro, napuštala sam svoje i bježala svaki čas iza kapelice, povraćala. Nisam se usudila reći materi, a nisam znala žene koje bi mi mogle pomoći. Kad me nitko ne bi vidio, već neko vrijeme sam skakala s gomila i visokih zidića i pila natašte jaki čaj od kadulje, pelina i timijana. Čula sam da to pomaže, ali meni se još ništa nije događalo.

Tek sa zorom utihnuše sva crkvena zvona. Kad se sasvim razdanilo, iznad mjesta se pojaviše neobično niski oblaci i stope se sa stupovima dima iz zgarišta. Činilo se kao da je nebo bijelim stopalom nagazilo na muškarce u snazi koji su dolje s don Jerkom obilazili kuće i zgarišta i pokapali mrtve. Još se jasno osjećao metalni vonj krvi i prisutnost smrti. Muškarci su se križali i u tišini radili do mraka. Kad je pala noć, mjesto sasvim opustje. Narod se bojao da će se gusari vratiti i poklati ono što nisu pa zavlada silan strah. Ljudi se nakratko zbiše kod rodbine po unutrašnjosti, a neki odluče tavoriti po špiljama, šumama i poljskim nastambama. Skupljali su puževe iz koromača i pelina, pili kišnicu iz gustirna, brali divlje zelje i pasli travu. Razmišljali su koliko bi mogli tako izdržati i kako bi bilo lako umrijeti samo da glad ne boli. Gledali su u pučinu na kojoj se ništa nije događalo, a kad nakon nekoliko dana osjete da se od plavila i čežnje pretvaraju u galebove, odluče se vratiti u mjesto. Kuće, brodovi, bačve i mreže pekli su ih pod kožom, a vjetar je opet okretao.

Na Svetu Obitelj naglo zapuše orkanska bura i razbije oblake. Prema Italiji se stane dizati oštra siva crta, a ispod nje probuja narančasto svjetlo. Na zapadu se u blještavilu ukazaše Biševo, Svetac, Jabuka i Brusnik, obasjani golemim tamnocrvenim suncem, a kreste prvih valova počnu se loviti fijukom. Iako je naša uvala zaštićena od vjetra, pape se strašno uznemiri. Brod i mreže bili su nam sve.

Kako je padao mrak, udari su bili sve silovitiji i more postane zapjenjeno grotlo. Uvala se bijeljela kao i pučina, valušine su se otkidale od dubina i tutnjalo je sve do naše kuće. Prekri nas posolica i tuga. Žene su se zbile u kuhinji na tavanu i neprekidno se molile za sestru, a pape i braća su je tražili, raspitivali se na sve strane. Imala je sedamnaest, tek dvije više od mene.

Dani su se stali nizati kao rogačeve sjemenke na mojoj krunici, a Jakica se nije pojavljivala. Moji su već bili pretražili svaku rupu, škrapu, šumu i polje, i u kući se počeo moliti ružarij za pokoj njezine duše. Na stolu je dan i noć svijetlio lumin u čaši s vodom i uljem. Ipak, u nama bi svaki čas proplamsavala nada da je živa i da ćemo uskoro dobiti sretne glase. Sinoć je na majčinu krilu Perina pitala mamu gdje je nestao onaj barba kojem je nosila poruke. Odavno ga nije vidjela. Kakve poruke, koji barba? Kad je to bilo? I tko te slao k njemu, je li Jakica? Da, Jakica... Jakica, ali i Goja... I ruke i noge mi se odsijeku. On je bio s obje! Sigurno ni ona nije znala ... Crvenjela sam se i preznojavala pred sestrinim prstićem i majčinim razrogačenim očima misleći na svoju muku, sve dok mi nije sinulo kako je Jakica onu noć utekla s njim. A ja? Što ću sada ja?

- Ti ćeš meni gledot muške, a nisi ni zemju priresla, ti ćeš slat njima mlaju sestru, lipo je uciš! Ca si cinila s njin, odgovor mi, jeste se koji put nošli nasomo? - bjesnio je pape. Šutjela sam i plakala, govorila okrajke istine dok me njegova velika gruba ruka nije dohvatila po glavi. Ležala sam čitav sutrašnji dan, moji su dolazili i u valovima me ispitivali. Poželjeh nestati. Bol me propinjala na križ, nisam znala da se može krvariti i suzama.

Pape se raspitao kod ribara tko je taj mladić i povezao sve konce. Po rođaku Strisojeviću, trgovcu solju, provjerio je cijelu priču i doznao da je Jakica zaista na Murteru s Petrom i da je trudna. Onu noć se bila spustila na Velu žolo, a on ju je čekao s barkom Mikule Fratuna. Zatim su doveslali do Hvara, poslije im je bilo lako. Pape se opet silno naroguši i odluči sutra otići k njima. Cijelu sam noć razmišljala hoću li mu sve priznati, za inat. Neka i njih boli kao i mene, jer pape bi ga ubio da zna. I zaslužio je to, a Jakica je zaslužila moju istinu. Ipak... nisam mogla. Bilo me je sram, on je odabrao nju, a ne mene!

Vjenčanje je uskoro bilo dogovoreno i napetost je malo splasnula. Na Silvestrovo su se svi u kući uhvatili posla. Otac je prtio magarčića kožnim mješinama, nona muzla kozu u pojati, majka nalagala krušnu peć, braća pretakala vino, a ja... Ja sam htjela umrijeti. Zapravo, htjela sam nestati, samo da nestane bol. Nije mi bilo došlo i više nisam mogla izdržati. Idem na Carnjene stine.

Čim je pape zamaknuo za smokvu, a majka ušla k noni u pojatu, preletim dvor kao odapeta strijela. Poda mnom se mrtvo more lomilo o žućkastu obalu, polja su bila bijela od slane, a ja sam svom snagom trčala, umotana samo u čipkasti vuneni plet. Pučina mi se tresla u očima, more se iz njih prelijevalo i klizilo niz lice. Suze su imale boju neba i gorčinu soli, anđeli su se već ogledali u njima. Gospe, hoću li moći? A što ako ne uspijem, ako se samo polomim i ostanem tako danima... Hoće li se tko sjetiti da me ondje potraži ili će me životinje raznijeti? Za sobom sam putem ostavljala bol kao kožu, ali ona je rasla iznova i iznova. Bila je jača od moje volje i mogla sam je se riješiti jedino ako se riješim sebe. Kako mi je mogao to učiniti, on koji je bio moja prva i zadnja misao, kako je mogao s obje, i to sestre?

Put me vodio iznad Bilega žola. Kad prođoh Matuline rogače, vidik se naglo otvori i pod sobom ugledah neobičnu sliku. U čudu zastanem, prizor je bio fascinantan. Po plićaku su plutale daske i konopi, vesla i bačve, ostaci jedara i jarbola. Na šljunku su, nasukane, ležale crne naplavine, a oko njih su se kupili mještani. Čitavo mjesto je hrlilo onamo.

Kad dođoh bliže, shvatih da su to dijelovi nekog broda ili čak nekoliko njih. Koga je razbilo kad se nije danima moglo isploviti? Nitko s otoka sigurno nije bio toliko lud da izađe na more po ovakvoj buri?! Skrenem s puta koji je vodio prema Carnjenim stinima i oprezno se spustim, ali nisam napravila ni desetak koraka kad me s leđa prene poznati glas;

- Goja, je si to ti? Ovako rano... A di su ti mama, pape?

Okrenem se i susretnem s tamnim očima rođaka Jurka. Gotova sam, pomislim. Sad će me poslati doma.

- Ala ca je jutrus zima - trljao je ruku o ruku i gledao me u čudu. - Cul som za Jakicu, glavno da je živa. Drugo se sve do ispravit...

- Barba Jurko, a ca je vo more donilo, koga je razbilo? - prekinem ga pitanjem samo da prikrijem zbunjenost. Uto ga netko zovnu i on se naglo okrene pa žurno ode. Isti čas nastavim prema crkvi sv. Marije, prođem kroz malo groblje iznad nje pa se uputim prema velikim stijenama na kraju žala, jer tamo nije bilo ni ljudi, ni naplavina.

Iz daljine stadoh promatrati skupine muškaraca koji su na žalu pregledavali ono što je more donijelo. Ljutili su se i radovali, a ton razgovora bio je neobično žestok. Naćulih uši. Bile su to, kažu, gusarske galije, bura ih je potopila, more donijelo natrag na isto žalo odakle su nas napali... Isti čas pomislih kako je to nešto više od sudbine.

- Eto in ga na, ovo ih je Gospa kaštigala! Ona in je dvigla vitar i potopila ih! - vikali su euforično.

Uto prvo sunce uhvati žalo i stvari odmah dobiju boje, a ja uncu radosti. Krenuh dalje, pustih valiće da mi se igraju rubom haljine. Promatrala sam kako more klizi po pijesku i pretvara se u svjetlucavu pjenu, preskakala kamenje i busene morske trave, opet sam osjećala ljepotu. Preda mnom su se dizale sve više stijene. Jako je vonjalo po vlazi i jodu i taj me miris podsjeti na noć kad sam se prvi put našla s Petrom. Munja boli isti me čas udari, raspolovi i sva se skvrčim.

- Guspe moja, pomozi mi, reci mi ca sad da ucinen...

Njezine bistre oči gledale su me sa slike koja je plutala tek nekoliko metara dalje. Njezine bistre oči bile su žive i sve su razumjele. One su bile te koje vode noć i vjetar, morske mijene i zvijezde, sunce i sudbinu, ljubav, smrt i naše živote. Vratila nam se Gospodarica! Bljesnem kao vatromet.

- Judi, evo je, nošla son je!

Nisam imala kad provjeriti jesu li me na žalu čuli i nisam čekala da dođu, zagazila sam u more i krenula prema njoj. Haljina se rastvori poput golemog crvenog cvijeta i stane lelujati u modrome vrtu. Noge su mi propadale u šljunak, more me šibalo ledom i jako su me boljele bradavice, dubina me privlačila, a ja sam išla i išla za njom. Nisam znala plivati, ali to mi uopće nije bilo važno, morala sam je dohvatiti! Kad bih krenula naprijed, sitni valići bi je gurnuli prema dubini i more me je već dobro zagrlilo, osjetih da mu pripadam i da... Pružim ruku. Taknem je. Zadnje čega se sjećam bilo je da sam je uhvatila i izgubila ravnotežu. Haljina me preklopi i uronim u tamu, zatim izronim i kriknem, a onda me težina natopljene tkanine opet povuče prema dnu. Kosa se pod težinom raspusti i zaleluja, ona prva na meni više nije meni pripadala. Svjetlost zatitra kroz duge tamne vlasi i obuzme me neopisiva tišina. S dna, sunce mi je bilo tako blizu da je treperilo kao zlato u Petrovu oku, kao onda kad sam mu jednom za dana došla sasvim blizu. Točkice sjaja skupljale su mu se u krug, krug je bio bistar kao zrak, a ja ga ipak nisam mogla disati i nisam mogla i... Čudila sam se lančiću zlatnih mjehurića koji su izlazili iz mojih usta i dizali se uvis. Na nebu površine zasjali bi kao zvijezde i odmah nestali, a onda mi pred očima zaigraše crni mjehuri i stanu se množiti, širiti, rasti. Sve do potpune tišine.

Probudila sam se u svojoj postelji. Kraj uzglavlja se molila nona, a u dnu sobe sjedili su moji. Bili su potpuno potreseni, nikada ih takve nisam vidjela. Pokušavala sam se sjetiti što se točno dogodilo, a onda začujem.

- Da ni Jurko posumjol i išal za njon, ne bi ji niku bil sposil - govorio je pape. - Debota mu se utopila prid ocima...

- Zoc je utekla iz kući tako rano? Di je tila poć? - pitala se majka. - Ni dosta ca je Jakica utekla... I ta Guspina slika, daržala ji je i dokle smo ji prisvucivali. Bidna molo, koko ji je sumo želila imat kad se usudila u one ženske done intrat u studenu more. Bila je sva od karvi kad su ji donili, ma di nji je pamet...

Ma što to oni govore, koja krv? Mrvicu se pomaknem i osjetim poznatu bol u dubini trbuha. Okrenem se na bok, a ona se pojača. Bila je divna i srce mi se od nje ispuni srećom, a onda preraste i mene i sobu i kuću. Igrala sam od radosti iza zatvorenih očnih kapaka i plakala radosnicama bez glasa.

- Donili su te doma na ruke - šapne mi nona. - Barba Jurko te donil... I njezinu sliku... Izgubila si puno karvi, moraš ležat.

Sreća brzo oporavi, sve sam im oprostila. Petru sam poklonila šutnju, a Jakici i crvenu maramu s ukrasom od modre čipke i svu drugu odjeću. Više mi nije bila potrebna. Gospu sam odnijela na svojim rukama u crkvu sv. Marije na Žalu, tamo gdje je i pripadala. Bilo je to poput vjenčanja s njom, čitavo mjesto je klicalo i slavilo nas. Tad sam odlučila da ću joj služiti do kraja života, jer ako se meni prvoj pokazala, ako je mene bila odabrala za vjesnicu i pomogla mi, onda je ona moj život. Samo ona. Kad sam se zaredila, uzela sam ime Marija. Odmah su me poslali službovati na terafermu u ovaj daleki samostan, ali duša... duša mi je ostala dolje s Gospom, Gospom Gusaricom, kako je otad prozvaše.

Moja posljednja svjetovna želja bila je da joj sliku u crkvi na žalu ovjese tako da gleda prema pučini. Uostalom, što bi drugo za vječnost mogle raditi na otoku nas dvije, ja i Gospa Gusarica, ako ne gledati u more?

Rječnik

Debotu-zamalo
Destin-sudbina
Hod-hajde
Movi se-požuri se
Parićuvot-pripremat
Srom-sram
Divnja-cura
Takovu-takvu
Pape-tata
Mater-mama
Mahrama-marama
Pokrivaca- marama kojom se pokriva kosa
Cito-dosta (mir)
Paršurate-fritule
Punta-rt
Bakoti, Macići...-mitska bića
Tarcite-trčite
Aneli-alke, kameni prsteni (za privezati brod)
Hodte-hajdete
Prišit-žurit
Molate-ostavite
Ako dujdu-dujdu- ako dođu-dođu
Pojte-idite
Is nami-sa nama
Nindri-nigdje
Arevali-stigli
Hocimo-dođite, hajdemo
Ažvelto-žustro
Unca-mala količina nečega
Plet-široki trokutasti šal
Kaštigat-kaznit
Dvigla-digla
Posumjol-posumnjao
Debota-skoro
Zoc-zašto
Tila-htjela
Daržat-držati
Prisvucivali-presvlačili
Bidna-jadna
Molo-mala
Intrat-ući
Teraferma-kopno (na kontinentu)

Julienne Eden Bušić

"POSEJDON"

Kuća se trebala nalaziti odmah kako se siđe s ceste za Bear Valley, stotinjak metara nakon što prođeš kuću onih bijelih probisvijeta Coyevih. Njih se nije moglo promašiti jer se u njihovu dvorištu uvijek hrvalo petero-šestero krastave djece, ili su šiljastim štapom naganjali olinjalog mješanca koji bi podvijena repa prestravljeno skičao. S užeta za rublje ponekad bi visjele mrtve zmije, iz čijih bi usta na sasušenu zemlju kapala još svježa krv.

Prošavši tu bijelu sirotinju, trebale su paziti dok ne ugledaju nahereni poštanski sandučić na drvenoj motki: bez imena, samo sa dva izblijedjela slova, "B" i "L", sa dva prazna mjesta između njih. Tamo je trebalo skrenuti desno i slijediti uski prašnjavi put do kuće.

Katie je dugo razmišljala što da odjene. Nešto iz 60-tih da istakne kako se otada nije mnogo promijenila? Je li to doista dojam koji želi ostaviti, da je jednostavno zaglavila u vremenu? Najzad se odlučila za traperice, ne one poderane ili izblijedjele, jer bi one previše netočno odražavale njezin trenutačni svjetonazor. Obične traperice i crnu majicu bez ikakva natpisa. Apsurdno bi bilo hodati naokolo u majici s natpisom poput "Nietzsche je mrtav. Bog" ili s nečijim tuđim imenom. Da želi imati neko ime na majici, bilo bi to njezino vlastito, naravno, a ne nekog Talijana kojeg ni ne poznaje.

Sally se vjerojatno nije previše mučila s time što da odjene, ponajviše stoga što je uvijek odijevala isto. Običnu majicu dugih rukava, traperice i sokne u boji majice. Ljubičastu majicu - ljubičaste sokne, crvenu majicu – crvene sokne. Bez uzorka, jednobojne, baš kakva je i majica. Kosa joj je sad bila duža nego u srednjoj školi, ali spremala se ponovno je skratiti. Ne sviđa joj se plosnatost njezine glave kad se pogleda iz profila u zrcalu, kaže. Treba joj malo izdužiti lice, što je nemoguće postići s takvom grivom umjesto kose.

Poštanski su sandučić lako našle i Katie se načas zapitala je li Bill u zadnje vrijeme uopće primio ikakvu poštu, a ako jest, od koga i je li se potrudio odgovoriti. Palo joj je na pamet da poviri u sandučić, ali ju je spriječio osjećaj poštovanja prema tuđoj privatnosti, premda je u sebi pomislila da bi pogledala da je bila sama.

Bille, zlatni dječače na valovima! Tvoja koža, tada preplanula, kosa tako svijetla na suncu da se ponekad činilo da će poput plamteće rakete poletjeti s tvoje glave među zvijezde. Jednom te je daska za surfanje udarila po ustima kad ti se izmaknula pod nogama u velikom valu, tako da ti je jedan prednji zub posivio, ali se nikad nisi potrudio to popraviti. To nimalo nije umanjilo tvoju privlačnost; ništa je i nije moglo umanjiti jer si ti bio jedini koji se znao potpuno stopiti s morem!

Ležao bi na trbuhu na svojoj dasci, veslajući rukama, gladak poput tuljana u crnom odijelu za vodu. Svi su veslali, mašući rukama kroz vodu, zibajući se gore-dolje, a onda bi počeo nailaziti val. Činilo se da su ti oči na zatiljku ili da imaš neko šesto čulo za more, za njegovo gibanje, predaju i protunapad. Okrenuo bi dasku prema obali dok bi svi drugi i nadalje veslali prema pučini, potpuno nesvjesni. Zatim bi ponovno zaveslao, brže, da svoju brzinu i pokrete uskladiš s propinjanjem vala. Tad bi ga zajahao, uspravio se, uhvatio ravnotežu, pa bi i val i daska i ti otklizali na obalu kao jedno.

Ponekad bi, pak, ostao sjediti na obali u svome odijelu, gledajući prema horizontu dok su se valovi razbijali o stijene. Na dlanu bi ti uvijek bila pokoja školjka i neprekidno bi je trljao palcem kao da odgonetaš skrivenu poruku napisanu jezikom zvjezdače. Katkad bi ih pomno proučio, školjku, mekušca, puzlatku, ili prinio uhu kako bi čuo hučanje oceana, iako ti je ocean ležao pred nogama u svoj svojoj divoti. Koljena i članci nožnih prstiju bili su ti prekriveni kvrgama kakve imaju surferi, od mnogih sati koje si provodio potrbuške na dasci, nogu i stopala priljubljenih o površinu od fiberglasa.

Katie je uzdahnula. Bill. Zlatni Posejdon, kralj mora! Sad kad su pronašle onaj poštanski sandučić, samo su morale skrenuti i otići do kraja zemljanog puta. U daljini je kevtao neki pas, onako kako psi kevću kad netko tek što im nije bacio štap da ga donesu ili veliku mesnatu kost. Mogla je zamisliti njegove prednje šape priljubljene uz tlo, oči poput lasera uperene u nečiju ruku, nepomične.

Sally je nervozno blebetala o tome otkad nisu vidjele Billa. Kako nitko, izgleda, ne zna ništa o njemu, osim da živi na kraju ceste gdje se nekoć nalazila stara, smrdljiva farma kuna zlatica, i da ima kuću punu školjaka. Katie se nije mogla sjetiti kad ga je zadnji put vidjela, ali onaj dio o školjkama je nju, SPISATELJICU (da, PRAVU SPISATELJICU)

istoga časa književno nadahnuo: "Surfer iz šezdestih godina poludio". Ili možda "Srednjoškolski Adonis zamijenio more školjkama". I jedno i drugo je na svoj način bilo privlačno.

Cure su obje podizale prašinu napredujući cestom. Pas je prestao cviljeti. Pred očima im se pojavila ruševna, siva daščara. Na kraju krajeva, ipak je to bio jedan kućerak na staroj farmi kuna zlatica, nepravilna jednokatnica s kamenom stazom koja je vodila do širom otvorenih ulaznih vrata s mrežom. Crni pas prosijede njuške ležao je na travi ispred kuće, a iz stisnute čeljusti visjela mu je otrcana, izblijedjela zelena loptica za tenis. Nakratko je podigao glavu, ali kako nije ugledao ništa zanimljivo, odmah ju je nastavio glodati.

"Bille!", povikale su uglas. Glasovi su im bili kreštavi i zvučali proračunato.

"Bille, stižu uspomene iz prošlosti!".u nadi je viknula Katie.

Nakon nekoliko sekundi, Bill se pojavio iza ugla, nag od pupka naviše, u prljavim hlačama žućkastosmeđe boje i bosonog.

"Ma vidi ti to. Pa to su Kate i Sally", rekao je, ali zvučalo je kao da čita s nekog znaka iznad njihove glave na kojemu krupnim, velikim slovima pišu njihova imena.

"Samo čas, da odjenem košulju." Nestao je iza istog ugla i nekoliko sekundi kasnije vratio se u košulji koja je nekoć bila bijela.

"Uđite!" Odmaknuo se u stranu da bi one mogle proći, ali je zatim pohitao ispred njih kako bi ih proveo kroz vrata nadesno, u malu prostoriju od poda do stropa prekrivenu školjkama. Bilo ih je svih oblika i veličina, od blijedoružičastih do tamnotirkiznih, neke su bile čitave, neke okrhnute. Ježinci, četverokraka morska zvijezda. Neke su bile u hrpama, naizgled bez glave i repa, budući da se činilo da im je zajedničko samo to da su školjke. U prostoriji se nalazio radni stol s improviziranim policama zatrpanim nesigurno naslaganim školjkama. Kuhinjica, radnih površina u cijelosti prekrivenih školjkama ili kutijama raznih veličina prepunim školjkama. Izobilja blijedocrvenih, izbočenih i ižlijebljenih glatkih mekušaca nalik kvarcu, iz kojih su virile suhe, sablasne kandže.

"Kladim se da ste došle vidjeti moju zbirku, zar ne?"

Katie je stala sa strane i naslonila se na zid, dok je Sally zujala po sobi, čas ovamo, čas onamo, gugutajući, razuvjeravajući. Bill je izvukao jednu praznu kartonsku kutiju – na jedina dva stolca u prostoriji bile su školjke – okrenuo je tako da je zatvorena strana gledala prema stropu i pažljivo sjeo na nju, ne čekajući doista odgovor.

Kosa mu je još uvijek bila duga, ali više ne onako plava, i malo rjeđa. Onaj potamnjeli zub, dugo, vitko, mišićavo tijelo, ne preplanulo, ali niti blijedo. Sad je imao bradu i brkove, ali su oni na njegovom licu bili kao uljezi za koje je zaključio da ne vrijedi truda otjerati ih.

Katie je, naravno, prije svega došla zbog zbirke školjaka. Budući da je, na kraju krajeva, bila SPISATELJICA, kralješnicom su joj prošli srsi uzbuđenja kad je pomislila na mogućnosti koje bi ta zbirka mogla nuditi. Za kratku priču, psihološki esej, nešto polemično. Pogledom je lutala po prostoriji, pohranjujući u sjećanje sitne pojedinosti kako bi ih kasnije analizirala i protumačila. Okamenjena mačja hrana u zdjelici na kuhinjskom podu. *Ne brine za mačke, toliko je obuzet školjkama da živa bića zbog toga pate! Sjajno!* Nekoliko zdjela u desnom sudoperu, jedan tanjur, žlica, napukla šalica za kavu. U lijevom sudoperu, zdjele sa školjkama, naslagane jedna na drugu. *Sujesna odluka da fizički prostor u kojem živi svede na najmanju moguću mjeru, da smanji svoj život, možda kao reakcija na njegovu mladenačku nesposobnost da posve pokori veće prostore, na primjer more. Sugestivno!*

"To je mekušac. Razvili su se u moru i već se gotovo šesto milijuna godina prilagođavaju njegovim promjenjivim ekološkim nišama", rekao je Sally koja je u ruci držala jedan veliki sivi primjerak mekušca.

"Mekušci su prihvatili zapanjujući niz načina života i habitata. Neki su mesožderi, neki strogi vegetarijanci, neki pak strvinari ili paraziti; dvoljušturci su većinom nepokretni/sedentary i hrane se planktonima iz vode, ali neki su grabežljivi", dodao je.

Zamijetila je klasik Barbare Tuchman, "Kolovoške puške", zaguran između dva sloja školjaka ispod jednog prozora, pa je i to pohranila u pamćenje. *Očajnički pokušaj da svojoj fiksaciji dade neko povijesno, i stoga "objektivno" opravdanje: sva su živa bića podložna istim univerzalnim pravilima ponašanja i stoga vrijedna podrobne analize? Zakučasto! Ili je to bilo glupo?* Kasnije će dokučiti.

Sally je prešla na nešto drugo, školjku u duginim nijansama s naborima nalik čipki i izduženim bodljikama.

"Sakupljanje i proučavanje školjaka jedna je od najstarijih prirodoznanstvenih zanimacija ljudskog roda, i potječe iz vremena još prije starih Rimljana. Zapravo, u ruševinama Pompeja sačuvana je jedna zbirka školjaka. Aristotel i nakon njega Plinije Stariji bili su među prvima koji su pisali o školjkama", nastavio je Bill.

"Danas je takva rijetkost da itko prema ičemu osjeća strast", rekla je Katie, želeći mu pokazati da sve shvaća i da, iako možda nisu na istoj strani, svejedno mogu dijeliti zajedničke duboke uvide u ljudsko postojanje.

Bill se nije obazirao na nju. "Kćerka me stalno grdi zbog toga. Kaže da sam opsjednut. Bio sam opsjednut i surfanjem, ali to je ne smeta."

Bill je uzeo u ruku novu školjku, neku koja je nalikovala križancu patuljaste cvjetače i običnog puža balavca. Katie je brzo nastavila, kako on ponovno ne bi skrenuo na neku drugu temu. "Velika strast često se pogrešno smatra ludošću. To je stalna pojava. Velike umjetnike, pisce, vizionare, većinu njih smatrali su luđacima, a vidi kakve su divote stvorili." Njezine vlastite riječi i samoj su joj zvučale banalne, *otrcane*. Osvrnula se oko sebe, uzalud nastojeći prilagoditi ove hrpe i kutije školjaka svojoj urednoj teoriji.

Zamijetila je da su, naizgled nasumce, između nekih slojeva školjki zagurani mali, žuti, samoljepivi papirići. Prišla je jednome od njih i pomnije promotrila tekst: "Oni koji lađama zaploviše morem da po vodama silnim trguju: oni vidješe djela Jahvina, čudesa njegova na pučini."

Savršeno! Ali kako će to zapamtiti ako ne zapiše? Pokušala je u glavi smisliti neku formulu pomoću koje će kasnije uskrsnuti taj tekst. Lađe, more, trgovanje, čudesa, Jahve. Ponovila je to nekoliko puta u glavi dok nije osjetila da je zapamtila. Lađe, more, trgovanje, čudesa, Jahve. Naravno, mogla je to prenijeti i približnim riječima, spisatelji to stalno čine, ali draže joj je bilo od riječi do riječi.

Sally je uzela novu školjku i Bill joj se strpljivo nasmiješio. "Jakopska kapica", rekao je. "Čest je simbol kroz čitavu povijest: na primjer na grbovima drevnih obitelji ili vojnim zastavama. Pozadinski je motiv mnogih čuvenih slika velikih majstora."

Tik ispod niše iz koje je Sally izvukla tu školjku, nalazio se novi žuti samoljepljivi papirić. Katie se pravila da proučava nešto što je nejasno podsjećalo na kapelungu.

Žuti papirić: "Smiri oluju u tih povjetarac, valovi morski umukoše. Obradovaše se tišini, u željenu luku on ih povede."

Oluja, povjetarac, luka. Ponovno more. Čovjek upravlja prirodom, plus oluja. *Lajtmotiv*. Nije se mogla nikako ispričati i otići van zapisati. Jednostavno će morati zapamtiti; na kraju krajeva, smatrala se sakupljačicom sitnih pojedinosti koje promiču drugim ljudima, samo kako bi ih kasnije reciklirala kao integralne dijelove neke univerzalne parabole, ili odvažnog i neočekivanog *deus ex machina*.

Sally je sretno naklapala o školjkama koje je vidjela, svom stroju za glačanje kamena, kako je na Havajima pronašla volak.

"*Fasciolaria*", ispravio ju je Bill. "I oni su mesožderi."

Katie ga više nije slušala, grozničavo pohranjujući jednu pojedinost za drugom. Videokaseta na vrhu jedne hrpe školjaka. "Slavne bitke Drugog svjetskog rata". *Ponovno povijesno gledište, sve je dio kontinuuma, čovjek, zvijer, životinja, biljka, mineral, školjka. Zamisao da ništa ne može postojati u vakuumu, otrgnuto od svog izvora, i Bill, dio lanca, čije su deluzije očišćene od grijeha prošlošću.* I o tome će promozgati kasnije. U glavi joj se vrtjelo.

Ponovno nekoliko žutih samoljepljivih papirića, četiri zajedno, prilijepljeni jedan za drugi. Sally joj je priječila pogled.

Pokazala je na neku školjku na polici tik ispred Sally. "Ova izgleda kao zub", rekla je, pažljivo gurkajući Sally laktom u stranu, možda malo previše uporno, kako bi jasno vidjela što piše. "Vidiš, ova ovdje." Bill je došao provjeriti što je pronašla.

"To su zapravo produženi zubi koji mogu funkcionirati kao poluge za otvaranje oklopa njihove hrane, lupara i slično. Donje, spljoštene ljuske priljepaka prilagođene su za ravnomjernu raspodjelu pritiska valova." Bill je govorio mirno, s ljubavlju, više samome sebi nego Katie ili Sally.

Katie je pročitala:

"...Najedanput se na moru podiže tako velika oluja da valovi gotovo pokriše lađicu. A on je spavao. Tada pristupiše učenici k njemu, probudiše ga i rekoše mu: Gospodine, spasi, izgibosmo! Malovjerni – reče im – zašto se toliko strašite? Tada ustade, zapovjedi vjetrovima i moru, i nastade duboka tišina. A ljudi u čudu rekoše: Tko je ovaj, da mu se i vjetrovi i more pokoravaju?"

Teksta je bilo previše da bi ga zapamtila, i Katie je počela gubiti nadu da će ikad moći išta od toga ikako upotrijebiti. Riječi su zaplivale zajedno, oluja, valovi, more, tišina, ljudi u čudu, reakcije ljudi... Morao je postojati neki način da zapamti, možda po početnim slovima, pojmovima, kategorijama, čovjek, tijelo, voda, božanstvo. Glava ju je zaboljela.

"Platon je rekao da svako učenje ima emocionalnu osnovu", komenitrao je Bill, ali ne kao da je doživio iznenadno otkrovenje.

Ustupio je Sally jednu okaminama prekrivenu školjku da je ponese sa sobom. Nježno ju je držala na dlanu, kao da je fetus. "Ta je školjka iz porodice Bursidae. Znanstveni termin za sve puževe i balavce je gastropod."

Katie je najednom pred sobom ugledala grgoljave probavne sustave divovskih komuški graška koje su napadale, navirale iz šume sa svih strana, pustošile. Da joj nekako napakoste. Bill je nešto govorio u pozadini, uzimajući u ruku jednu školjku za drugom, a Sally ga pozorno slušala.

Pleurotomariidae, Triviidae, Haliotidae.

Opkoljuju je krvlju naduta pluća smrdljiva daha, presijecaju joj dušnik.

Harpidae, Cystiscidae.

Gnojni čir svira harfu. Puca i prekriva je ljepljivom, žutom sluzi.

Morala je izaći, udahnuti malo svježeg zraka. Bill je ispružio ruku, nudeći joj neki duguljasti predmet u duginim bojama nalik luparu, koji se pri vrhovima sužavao.

"Ovo ovdje je..." započeo je.

Nehotice je odgurnula njegovu ruku i srušila školjku na pod. Umjesto da se razmrska, samo se veselo odbila s jednog kraja kuhinje na drugi i najzad primirila uz Billovo lijevo stopalo.

"Pripada porodici Ovulidae", nastavio je bez stanke, podižući školjku. "*Aclyvolva nicolamassierae.* Dio njezina analnog kanala nepravilno je svinut na desnu stranu, vidiš?"

Divovska gomila pljačkaških vulvi naglo izranja iz morskih dubina i sve usisava kao ogromni usisivači u pljačkaškom pohodu.

"Moram, hm...", promumljala je nikome određenome i zateturala kroz vrata niz kratki hodnik u vrt ispred kuće.

Gospodin Pas strogo ju je pogledao. Još uvijek je žvakao onu pohabanu tenisku lopticu. Duboko je udahnula. Morski zrak nagrnuo joj je u pluća i razlio se čitavim njezinim tijelom. Zaputila se zemljanim putem prema poštanskom sandučiću. Krajičkom oka opazila je nešto što joj je privuklo pozornost, neko lagano lepršanje. Zaustavila se, okrenula glavu na lijevu stranu i užasnula kad je na svom ramenu ugledala zalijepljeni žuti papirić.

Bijesno ga je otrgnula s ramena i pročitala: "Najedanput, čitavo krdo svinja jurnu niz obronak u more i izginu u vodi."

Pomislila je kako je dobro sve ispalo. Ovo će moći ponoviti od riječi do riječi.

Marina Šur Puhlovski

BRAT IZ AMERIKE

S dvadeset godina pobjegao je u Ameriku, smijući se da se čulo odavde do Afrike. A sad se odlučio vratiti, „za stalno, ne samo u posjetu“, javi majci, kod koje je namjeravao živjeti, potom i starijem bratu

- B. se vraća - reče stariji brat ženi, na što se oboje snuždiše. Kad god bi dolazio izbijale su krize.

Brat ih je donosio sa sobom poput pijavice u čijem je središtu on mirno sjedio, dok se oko njega kovitlac širio i zahvaćao sve oko njega, prvo one najbliže. Kao nekad njegove roditelje...

Majka mu je, prije penzioniranja, bila pjevačica u zboru, davno rastavljena od svoje solo-karijere, otac, sada pokojni, bio je inženjer zrakoplovstva, i radio kao nastavnik u srednjoj školi, s vječnom ambicijom da se dočepa fakulteta; kad već nije postao ministar zrakoplovstva... Obje ambicije spriječilo je postojanje izvjesnih manjkova od čijeg bi spominjanja njihovom vlasniku nagrnula krv u lice... Recimo, kad bi ga podsjetili da je studirao dvadeset godina. Tih dvadeset godina uzdržavala ga je žena, propustivši šansu da se izvuče iz zbora.

- Zbog tebe sam žrtvovala karijeru solo-pjevačice, bolje ti je da šutiš – odrapila bi mužu kad bi je zasuo kolekcijom svojih prigovora – da „loše kuha“, „ne održava čistom kuću“, „za sobom „ne pere kadu“, pa i da je „glupa“ .

- Nemaš glasa! – odgovorio bi joj muž. – Zato nisi napravila karijeru...

- Imala bih glas da sam ga školovala – odgovarala je žena. – A mogla sam se školovati da ti nisi studirao, zna se koliko, itd..., itd... u krug, uvijek iznova i isto, jasno, uz proširenja.

Tko bi rekao da će tako završiti dvoje čija je ljubav započela u teškim danima poraća, uz logorsku vatru, kad su im se prvi put sljubili glasovi u zajedničkoj pjesmi, ispod srebrnog odsjaja mjeseca? I koji su prošli dramu njene i njegove rastave, od kojih je njena bila napornija, jer joj je muž bio u zatvoru, a imala je i sina... Izdržali dugu odvojenost u dva udaljena grada potajnom izmjenom pisama.. I konačno bijesnom strašću započeli zajednički život, poravnavši grobove prethodnih. U tim je grobovima završilo sve osim stana i sina, kojih se otac morao odreći pobjegavši u Južnu Ameriku. Sin je dobio novo ime i prezime – da nikog ne podsjeća na ono što je bio – a onda i polubrata koji je skupa s njim slušao prepirke svojih roditelja, sve dok nije pobjegao studirati u Graz.

Stariji sin je dotle već odmaglio iz kuće, točnije, bio je izbačen na zahtjev svog očuha – zbog neposluha. A koje se svodilo na prečesta i preduga noćna izbivanja. Nakon toga se školovao sam, iskoristivši genetsku podlogu koju mu je ostavio biološki otac – začudno solidnu. Dar s neba, jer mu je to bila jedina stvarna imovina. S izbjeglim ocem družio se u mašti i snovima.

Mlađi brat požurio je za starijim, čim mu se pružila prilika – naime, htio je studirati džez. Točnije: bubnjeve. A kako se u zemlji nije predavao džez, morao je otići izvan zemlje. Sve, samo da s roditeljima ne ostane u stanu sam. Bili su udruženi u ljubavi i mržnji, tako tijesno da ni za koga nisu ostavili mjesta; samo njih dvoje; kao sijamski blizanci srašteni polovicama tijela.

Dvije godine su u Graz stizale uredne mjesečne doznake, a onda je iz Graza stigla karta na kojoj je pisalo: „Samo da vam javim... Ovih dana selim u Ameriku“.

Otac je smjesta posegnuo za telefonom, nazvao sina, prvi put ne mareći za trošak.

Kakve su to gluposti? - vikao je. - Nakon dvije godine napustiti studij! I otkud ti novac za avion? I za život tamo? Tko će ti to plaćati?

Vi ste mi to platili – bezobrazno je odvratio sin. – Uštedio sam novac od školarine u Grazu.

Znači nisi studirao? – zapjenio se otac.

Niti dana – smijao se sin. – Što imam studirati? O muzici znam sve.

Otac je zanijemio, predao telefon ženi, koja je ponovila razgovor. Onda joj ipak oduzme telefon, radi troška.

Najbolje da smjesta odemo u Graz – reče žena, presječena usred riječi.

Prekasno je – reče muž. – Sutra je već u Americi.

Ne mogu shvatiti kako se to moglo dogoditi! – jaukne žena.

Zna se kako – reče muž. – Nisi znala odgojiti sina. Ni jednog ni drugog. Upropastila si ih dok sam bio u zatvoru.

Ti im baš nisi služio za primjer – poklopi ga žena. – Ja sam bar radila.

Ja sam – reče muž – bio žrtva politike! Kako dobro znaš!

Ne politike nego svog dugog jezika! – podsjeti ga žena.

Jer se nisi znao suzdržati... Nisu li te zatvorili kao ruskog špijuna! Tebe, Hrvata! Koji je za rata bio u ustaškoj mladeži! I zadnjem glupanu to se ne bi dogodilo, ali tebi jest!

Ti si dovela podstanara koji me je optužio za špijunažu!

Da si pazila koga primaš to se ne bi dogodilo...

Ja sam trebala prehraniti vas troje. I sebe četvrtu. Jer ti nisi radio!

Zato jer sam studirao! Pa sam danas profesor, za razliku od tebe...

Da – podsjeti ga žena – studirao si na zahodskom prozoru s dalekozorom pred očima, uperenim u kupaonice medicinskih sestara... Gdje su se tuširale gole!

Dok su se oni prepirali mlađi sin se ukrcao na avion, iskrcao u San Francisku, potražio stan i posao, našao ga, ne u glazbi, nego u zidarstvu, postavši soboslikar, čemu se brzo priučio, ostatak vremena, noću, svirao džez po špelunkama, lupajući po bubnjevima, oženio rastavljenu Tajlanđanku s troje malodobne djece, dobio svog sina, rastao se, liječio od droge i sa četrdeset godina našao u životnom ćorsokaku – u iznajmljenom stanu, bez žene i sina, s pokvarenim zubima, svirajući u crkvi za skromne honorare, ili po špelunkama, za još skromnije, obavljajući danju vječni posao malera, kad mu se ne bi posrećilo, ili čuvara zoološkog vrta, kad bi se sreća tobože okrenula, ukratko nikakvih izgleda za sutra, a sadašnjost sve mučnija.

Ali tamo, u domovini, postojao je stan u strogom centru grada, dvjesto kvadrata pravog malog dvorca, kojeg je za sebe prije rata izgradio neki Židov, nestao za rata; stan s dnevnim boravkom od pedeset kvadratnih metara, s kaminom poduprtim kipovima dviju golih nimfi s krčagom na ramenima, i ugrađenim oslikanim ormarima, smješten na drugom katu, s liftom, i s pogledom na kazalište na golemi park s kestenima. Trećina tog stana pripadala je njemu - jer ih je ostalo troje, otkako je otac umro (od navale krvi u potrošene krvne žile) a majka se nastavila prepirati s njegovom fotografijom izloženom na polici, snimljenom uoči penzije, kad je već sve bilo otkriveno, tko je tko i što - i on odluči otići po tu svoju trećinu baštine, koja bi mu pokrpala siromaštvo.

Samo pokrpala.

Reče netko: „Nakon tridesete siromaštvo je neizlječivo". Iskušano i potvrđeno.

Plan je bio ovaj: majka će prodati taj stan, ionako joj je prevelik, kupiti manji ili otići u dom, a ostatak novca podijeliti. Plan, začet još nakon očeve smrti – prije pet godina – tu i tamo se spominjao ali izvršavao se nije. Nije mu preostalo nego otići sâm ga provesti, zaključio je, pun novih perspektiva, otkazao posao i stan, kupio kartu i ukrcao se na avion zajedno s bubnjevima. Stanovat će kod majke koja je od očeve smrti sama. Barem je sin u to vjerovao.

Majka ima sedamdeset i tri godine, dakle je sama - razmišljaju djeca od preko četrdeset.

Na aerodromu ga je dočekao brat, natovaren budućim brigama, koje su najgore. Jer ih nemaš za što uhvatiti.

***

Japanci imaju riječ za nečiji izgled iz daljine. Mi nemamo. Nemamo ni riječ za izgled situacije iz daljine – sve moramo opisivati. Ono što se bratu iz Amerike činilo sjajnom transakcijom u domovini je ispala fatamorgana – ne istina.

Da, majka je stanovala u njihovom starom stanu, ali nije ga uspjela kupiti. Javili su se nasljednici Židova ubijenog za rata, pa se pitanje vlasništva povlačilo po sudu. Na svoju će trećinu morati čekati godinama. A ni majka nije bila usamljena – kako se činilo iz Amerike – imala je prijatelja. Deset godina mlađeg od nje, pristalog, dolazio joj u posjete u stan. U kojem je sada stanovao i njezin mlađi sin. I dva podstanara koja je držala da bi mogla plaćati režije. Sin je podstanare trpio, ali ne i njezinog prijatelja, ljubitelja aviona, kao što mu je bio i otac. Doduše, ne tako razmetljivih pokreta i riječi, punih sebe (kao otac) od kojih je nekada ludio.

- Sinove ste otjerali iz kuće, a sad bi se ti udavala – predbacio je majci, čim je sve sabrao: tko s kime i kako.

Kao prvo, tebe nismo otjerali.... – podsjetila ga je majka.

Htjeli smo te školovati. Otišao si sam. A kao drugo, ne mislim se udavati – naglasila je, ni sama ne znajući što misli o mogućoj udaji. Zbunjivale su je njezine godine.

Svoj dio ćeš dobiti ako otkupimo stan - ponavljala je sinu.- Kad ga prodam. Prije te ne mogu isplatiti. A ne može ni brat.

Ta notorna istina zvučala je sasvim loše, budući da je on iz Amerike došao gotovo bez ičeg.

„To je okrutna zemlja“, tvrde bolje upućeni, nasuprot općenitoj predodžbi o „obećanoj zemlji“. Meda i mlijeka... Gdje ti se ostvaruju snovi. Po čemu se ostvareni san svugdje zove „američki“. Naš povratnik iz Amerike bio je pri kraju ušteđevine koju je donio sa sobom - uskoro neće imati ni za cigarete. A pušio je. Pio. Planirao izlaske. Sam ili sa ženama koje su za njim ludovale, kao i nekad za ocem-ljepotanom, čija je bio kopija.

- Trebali ste me upozoriti kako stoje stvari - predbacivao je majci. I bratu.

Nisi nas pitao – odgovarao je brat.

Da, ali je mama stalno o tome tupila... Kako će prodati stan, otići u dom... A ja ću dobiti svoj dio!

Upozorio sam te da šutiš, dok sve ne bude riješeno! – predbaci stariji sin majci.

Ja mu nisam rekla da zbog toga treba doći!- pravdala se.

- Stalno si govorila kao da je prodaja pred nosom! Inače ne bih dolazio. Ostavio posao i stan... Cijeli život! – kukao je oštećeni, držeći se rukama za glavu, njišući se naprijed-nazad. A kad bi se zaustavio licem bi mu proletio tik – napadno bi zažmirio, istegnutih vratnih žila i skupio usta kao da u njih unosi nedozrelo voće. Onda bi sve te grimase iščeznule - lice bi se izravnalo u svoje uobičajene bore. Preobrazba bi završila.

- Što je, tu je – reče stariji brat, pomirljivo. – Stan nije naš. Niti će to uskoro biti.

- I što ću ja sad? – zakuka mlađi brat.

- Kako što ćeš? – reče stariji. - Vrati se u Ameriku...

Riječi su pale na obraze poput šamara.

- Kakav povratak – zakukao je. Zar nije tek došao? I čemu da se vrati? I s čime, mislio je, skrivajući tu misao kao zmija noge... Koje nema. Ne, kad je već tu, tu će i ostati dok se problem ne riješi. A onda, tko zna, možda se i vrati...

Nema problema – objavi, uspravivši se, da bi potvrdio svoju odluku. - Svirat će bubnjeve.

Da u domovini ne može raditi kao „moler“ razumjelo se samo po sebi. U Ameriku je otišao uspjeti, ne propasti, dakle, ovdje mora biti ono što bi bio da nije otišao – svirač džeza. Mora naći grupu. Odlaskom nije izgubio sve veze, pamtila se nadarenost, ta direktna veza sa svemirom. Koja se ne može naučiti... Tamo, u Americi, izgubio se u gomili, ovdje se opet isticao; kao nekad, u mladosti.

Ponovo se osjetio mladim, kao da mu je dvadeset godina, kad se u Grazu spremao za bijeg u Ameriku, pun fantastičnih planova.

S odluke je odmah prešao na djelo, pronađe „gaže“. Kasnovečernje, uz piće, koje se davalo badava, kao dodatak honoraru postojećem na rubu ništavila. „To je početak“, tješio se, dok su se mjeseci gomilali, barem u kalendaru. On ih nije osjećao, jer se jedva i trijeznio. Sviranje, piće, dugo jutarnje spavanje, bauljanje kroz poslijepodne, onda ponovo sviranje...

U trijeznim poslijepodnevima ipak se skupljala nervoza s kojom je otišao u Ameriku, i s kojom se iz Amerike vratio – više puta uvećana. Poduprta pićem. Jasno, i kojim džointom. Kadikad i nečim jačim. A za nervozu je oduvijek bila zadužena majka, nekad muževu, sada sinovu.

Život se ponavlja.

Uslijediše svađe, u pravilu preko vikenda, kad bi podstanari otišli kućama. Majčin prijatelj, tobože glavni kamen smutnje, prestao je dolaziti: sa svojom se izabranicom nalazio po kavanama. No ni taj ustupak nije umirio sina kojem su se izjalovili planovi. Nije ga umirila ni cura koju je našao usput i odmah predstavo majci kao „buduću nevjestu“. Nakon tri mjeseca cura je iščezla, s pričom da je od njega doživjela „strašne stvari“. Ali nije rekla koje.

On je lud. – objasnila je bratu, poslanom u pomirenje – Nemojte mi više dolaziti.

Majka sinu u prepirkama nije ostala dužna, kao ni nekad svojim muževima. Niti prvom, niti drugom.

Kod mene se hraniš i stanuješ badava. Nabio si mi režije! – podsjećala ga je.

Sin joj, iz svoje sobice, nije nabijao režije, a hranila ga je, kao i sebe, splačinama dostavljanim joj iz umirovljeničkog doma po niskoj cijeni; za duplu porciju potplaćivala je kuharicu doma.

On bi joj koji put dao koju kunu, ili je odveo u slastičarnicu - na kesten-pire sa šlagom - ili bi s njom otišao u ispovjednu šetnju – ispovijedao bi se on – nakon čega bi ga pred bratom dizala do neba, kao sina koji ima „vremena za svoju majku“; za razliku od njega, koji „misli samo na posao“ (dane i noći snimao je „sapunice“); no ti bi sretni trenuci opet završavali svađom, zbog prošlih ili tekućih prilika, kako kada.

Sin se, recimo, rado prisjećao kako mu je otac zbog jedinice na polugodištu šestog razreda u zahod bacio ribicu iz akvarija... Zlatnu...

Bacio ju je u zahod! Među govna i pišalinu! Moju zlatnu ribu! A ti nisi ni pisnula!

Nisam je ja bacila – cmizdrila je majka, laka na suzama.

Rasplakalo bi je sve osim važnih stvari, dokučili su odavno sinovi, i stariji i mlađi. Zato mlađeg sina nisu mučile te suze, pustio ih je da teku... I postajao sve gori.

- Tebi je stalo jedino do M. (brata) – počeo bi, kad bi mu mašta presušila. – Ja ti ne značim ništa!
Uvijek ste mi bili isti! – zaklinjala se majka.
Da voliš sinove ne bi uzela ljubavnika!
- Nije mi ljubavnik!, lagala je. - Samo se volimo družiti... Ti si u bio Americi, a M. samo radi. Nemam nikog!.
- Potrošila si nasljedstvo na očeva odijela – dosjetio bi se bajke iz prošlosti. - I na pišljivi gramofon!
Riječ je bila o kući i zemljištu u K., obiteljskom naslijeđu, koje je prodala za bagatelu, na zahtjev drugog muža, sklonog reprezentaciji – u sirotinjskim danima poraća.

- A što si ti stekao da mi nešto imaš govoriti!? – parirala bi mu majka.
- Nikad nisi bila dobra majka – nastavljao bi sin, krećući se istom temom u svim mogućim smjerovima, gluh na njezine ubode, sve ogorčeniji.
Ona je kriva što je pobjegao u Ameriku, što se rastao sa ženom, što je dospio u životni ćorsokak, slagao je u glavi optužnicu protiv majke, poduprtu pivom. I pokojim džointom... Ta grozna majka koja ga nije znala obraniti od očevog nasilja. Od remena! Nije znala ni kuhati. Nikoga nije voljela, ni za koga se žrtvovala, osim za oca, mislio je. A sad je iznevjerila i njega.

Jedne noći vratio se kući pijan; i bez obećanog honorara. Gazda ih nije isplatio. Majka, još budna, gledala je neki film kad je upao u njen boravak od pedeset kvadratnih metara, s kaminom i nimfama... Bio je vikend, u stanu je bila sama. Prijatelja je ostavila u osam, pred vratima.

Dokle me ti misliš vući za nos. I ti i brat! – dreknuo je na majku, tako da se stresla. Bila je čvršća od stijene, ali plaha poput zeca.
Dogovorili ste stan prodati bez mene, podijeliti novac. Znam da jeste, ne proturječi! Rekla mi je A. (nova cura, na heroinu; majci je još nije predstavio). No znaj da nećete uspjeti!
Već sam ti stoput rekla da stan ne možemo prodati
Prvo ga moramo kupiti – ponovi majka, iz stolice za ljuljanje, gdje je sjedila pokrivena dekom: bila je zima, štedjela je na grijanu.
Kad se hoće sve se može – navaljivao je sin. Ali vama se za mene jebe!
Ne budi prost!
A ti ne budi pokvarena!
Ako sam ja pokvarena onda izlazi iz kuće!
Kako da ne! To ti je i bio cilj!
Pozvat ću policiju – zaprijeti mu majka i zbaci s nogu pokrivač, koji spuzne na pod.

Dalje se stvar odvijala ovako: ona posegne za telefonom na stoliću pokraj stolice; on skoči, istrgne joj telefon, tresne s njim o pod, vičući: „ Sad zovi policiju!". Ona poče dozivati u pomoć, visokim tonovima pjevačice, uvježbana glasa. On odjuri u smočnicu, ona na ulazna vrata, namjeravajući pozvati susjede. On u smočnici pronađe čekić, dohvati je na vratima – koja tek što je otvorila – zalupi ih, odvuče natrag u boravak, na pola je noseći.
Sad ćeš vidjeti što znači prevariti sina – vikne i čekićem udari u televizor, još uključen, napravivši rupu u ekranu. Iz televizora zaiskri. Majka se zguri u svom šlafroku svijetlo-ljubičaste boje, kao kornjača u oklopu. Sigurna je: sad će udariti nju. No on se radije okomi na kuću, na njene upitne vrijednosti: golemo kristalno ogledalo s pozlaćenim okvirom, naslijeđe iz K. s početka 19. stoljeća; kristalna stakla na četverokrilnim vratima kroz koja se iz predvorja ulazi u boravak; bezbrojne vaze i figure u starinskim vitrinama, s također kristalnim staklima, također naslijeđe iz K. Pa brojna stakla na prozorima s pogledom na park, sa stoljetnim kestenima... Privlačilo ga je staklo, ne tvrdi materijali, bilo ga je lakše uništiti. A volio je vidjeti i svijet rasprsnut u tisuću komada, oštrih i opasnih, pretvoren u krš. Svijet u koji je došao da bude slavljen poput kralja, a ne da noću čeka sitne honorare, koji izostaju.

***

Kad je brat, pozvan od susjeda probuđenih krikovima i zvukovima rasprsnutih stakala, s rezervnim ključevima konačno ušao u stan, pa kroz hodnik u boravak, ugledao je, usred neopisivog krša, majku i brata zagrljene ispred očeve fotografije, ne one na polici, nego druge, iz mlađih dana, obješene na zidu, snimljene iz profila, s cigaršpicom među dugačkim prstima i izrazom lica kao da je upravo „progutao Boga", kako mu se davno narugao, smještenu tik uz fotografiju starog Alberta Einsteina, s njegovim kloštarskim sjedinama... Idola njegove mladosti.

U letu shvati što se ovdje događalo: to dvoje nije plakalo nad razbijenim stanom, čija će obnova majku stajati bogatstvo koje nema, nego nad neostvarenim ministrom zrakoplovstva, neostvarenim Albertom Einsteinom. A koji je nju podsjećao na neostvarene Aide, Carmen, Manon, na neostvarene Turandot, a njega na neostvarenog bubnjara svjetskog glasa, kako mu je predvidio horoskop. On sam mu je kupio bubnjeve prije odlaska u Graz, sjeti se, približavajući im se koracima akrobate, zaobilazeći staklene stupice.

I što sad da radi?, upita se. Da majku odvede k sebi, u papučama i šlafroku, a brata preda policiji, koja je stizala? Bilo je to jedino što se moglo učiniti, no on napravi nešto drugo. Zagrli majku i brata, pa se i on pridruži tom pogrebu ambicija koji ih je neočekivano spojio... Jer i on je bio neostvareni Jacques Tati, neostvareni Hitchcoch, neostvareni Spielberg...

Život je užasan.

Policija, koja je stigla nešto poslije njega, našla je zatvorena vrata, na koja je uzalud zvonila: nitko joj nije otvorio; niti se iznutra što čulo.

Kad su se glave razbistrile, stariji brat ipak odvede majku k sebi, a mlađi ostade počistiti stan, iznijeti staklo.

Čišćenje je potrajalo nekoliko dana, nakon kojeg je bratu ponuđen ovaj izbor: ili ulica, ili Amerika - ako se to uopće može nazvati ikakvim izborom.

Stariji brat se pobrinuo za avionsku kartu, odvezao mlađeg na aerodrom, zajedno s njegovim bubnjevima, čiji prijevoz je također platio, na ogorčenje svoje žene.

- Ja štedim da bi on trošio! – prigovarala je.

U zadnji čas ispraćaju se pridružila i majka.

Vratit ću se – obeća im izgnanik prije nego se ukrcao na avion, dok mu je licem tutnjao njegov stari tik.

Majka i brat nisu u to ni sumnjali.

Josipa Petek

DRESURA

Sinoć mi je umro susjed. Negdje pred jutro čuli su se koraci po stubištu, lupanje vrata kola hitne pomoći, muški glasovi kako se u cipelama zajedno penju, škripom drveta i udarcima o zidove polumračnog hodnika. Ništa mi od toga u mom polusnu nije odavalo važnost svih tih uobičajenih zvukova.

Ujutro me netko od drugih susjeda koji su već izrazili sućut o tome obavijestio. Nisam učinila isto,izrazila sućut, niti sam išla na pogreb, nisam se družila s njima, rijetki susreti su dapače, osim kurtoazijom, češće bili obojeni svađama oko krovišta, zemljišta, čišćenja hodnika, struje i koječega još što iskrsava kao problem u suvlasničkim odnosima.

Ponekad bih dotičnog susjeda sretala na cesti koji me pozdravljao ili nije pozdravaljo ovisno o tome kako je bio raspoložen taj dan ili ako je bio opet u tijeku kakav potencijalni popravak pa je trebalo dati novce. Uvijek uredno počešljan, s naočalama, fino popeglan, čistih cipela i licem kakvog gospodina iz dvadesetih godina prošlog stoljeća. Imao je oko osam banki ali je djelovao nešto mlađe, skoro pa čitavih recimo dvadesetak godina. Iako je izgledao kulturno i uglađeno, osim u susjedskim svađama moglo ga se čuti kako urla na svoju suprugu danju, noću, pred jutro, otvorenog, zatvorenog prozora, kao jeku u tom istom hodniku, kao drugu jeku, koja se odbija negdje o pločice stana i probija kroz svaku pukotinu zida, krova, crijepa, cijevi...

Ona je krhka ženica blijedoplavih očiju, skupljenih ramena i pomalo pogrbljena, držanja kao da će se nakloniti u prolazu svakom tko prođe ili da se pognuta lica za nešto ispričava. Sve obavlja sama, mlađa nekih dvedeset i pet godina od njega, izgleda kao njegova vršnjakinja, tj kao da ona ima te godine koje zapravo ima on. U životu ga nisam vidjela da je donio vrećicu s namirnicama ili drva iz podruma, da cijepa ili bilo što teže ima u ruci od šalice kave. Samo ona. Tiha, skrušena, tapkajući okolo u papučama kao da hoda po tankom ledu. Na licu brazde, podočnjaci, ovješeni osmijeh, staračke pjege, bore koje nastaju od vibracija tona kojim te svaki dan netko ponižava, vrijeđa, prijeti, koje te načmu prvo negdje od srca pa se šire kao metastaze kroz cijelo tijelo koje puca od svakog malog potresa sve više i sve očitije, mijenjajući reljef tijela, površinu obraza i čela... Ona ga voli, ona ga poštuje, kima na svaki zahtjev, na svaku naredbu, ona je tako odgojena. Ponekad ih obilaze njihove odrasle kćeri, nisu puno bolje prema njoj od njega, ne pomažu joj, vjerojatno misle da to zaslužuje, suosjećanje i sažaljenje postoji za neke druge ljude, ne za nju, to je njezin izbor, ionako ne traži ništa drugo, ne pita, ne žali se.

Kroz papirni plafon slušam i pitam se ponekad da li da ponesem runjak s drvima koji podiže stubu po stubu, ponesem veš na dvorište, bilo što je priupitam ljubazno, ljudski? Prijateljice ne vidim. Nikad. Nema ih. Kako je to kad ti se cijeli svemir, cijela tvoja ekonomska baza, egzistencija, dobar komad života i emocija svede na jednu točku koja te usisava gravitacijom svoje sebičnosti, oholosti i okrutnosti? Da li je tuče ili je ponekad prije to radio dok nije ostario? Žena pas na lancu koji se proteže maksimalno do dućana ili tržnice kamo je pošalje s točno određenom sumom novca, točno određenu za svaki gram dekagram bilo čega jer prethodno odlazi on ispitati cijene pa se vrati, preda joj novce i čeka, znajući broj koraka, minuta, kuna, svaki okvir izvan kojeg ne može iskoračiti. Zna i ona, vrlo dobro, točna je kao švicarski sat, bez mogućnosti da stavi sa strane makar lipu, stane na cesti popričati bilo s kim.

Ipak je ponekad nešto upitam, ostavim joj svjetlo u podrumu, pokucam joj reći da pada kiša i rublje će se zaprljati, takve stvari. Odgovaram joj na stalno ista pitanja, iz godine u godinu, općenita, bezvezna pitanja komunikacije radi. Ne zovem policiju. Navikne se čovjek svjedočiti nečijoj patnji, zaključuje da ima kćeri, neka se one brinu, pa nije to moj zadatak. One to znaju. I ja znam da one znaju. I ona zna da one znaju i da svi znaju, da svi sve znaju. I zato nitko ne poduzima ništa. Ni mi ni ona. I ponekad ga s ponosom gleda. Da. Oči joj zaiskre od tragova neke ljubavi dok ga sluša kako se svađa. Jer ima višu školu on. I zna što priča. Bili su siromašni, došljaci iz nepismenog kraja a on je ipak završio neke škole, pustio brkove, počešljao se sa strane i ulaštio cipele. Kupio stan. Podigao kćeri. Otac. Muž. Sad već i djed. Vlasnik. Stana. Čovjeka.

Prošla su dva mjeseca, špica je ljeta. Srela sam susjedu. Duga svilenasta ružičasta suknja i pastelna plava bluza bez rukava. Obojena i nakovrčana kosa, osmijeh na licu i oči koje su dobile dubinu, ne izgledaju tupo i nezainteresirano, lišeno inteligencije i razumijevanja, glas joj je čišći, pitanja smislenija, rečenice završavaju uzlaznom intonacijom pa ponekad zvuče kao cvrkut a prije svega ta koža, koja sjaji od znoja, sunca. Od života.

Ljeto je počelo i pritisnule su vrućine. Osjećala se nervoza i vlažna ljepljivost koju nisi mogao otjerati ni tušem ni beskrajnim ispijanjem čaša vode. Otvarala je i zatvarala prozore taj dan, nosila mokre ručnike i krpe i pokrivala mu njima vrat, noge. Popio je lijekove. Svakih pet minuta je nešto tražio dok je ona molila boga da ga više vrućina dovoljno iscrpi da zaspi. Ne. Njegove crne oči pratile su je po stanu, njegov jezik je izdavao direktive koje bi mijenjao čim bi krenula obaviti prvu pa drugu pa sljedeću. Zbunjivao ju je. Zaboravila je kavu koja je iskipjela. Nije oprala tanjure od ručka. Ručak je bio nedovoljno slan. Pljuvao je u tanjur. Ispirao vodom usta. Neka skuha novi ručak.!! Pa neće valja kuhati po ovoj vrućini?! Želi li ga ubiti krava glupa.?! Neka ipak skuha. Neka pazi ovaj put i neka pojede sav prethodni ručak a ovaj skuha samo za njega jer je hrana preskupa da bi se bacala. I kako to guli krumpir? I kako...? I zašto..? Krava. Svinja. Glupača. Neuka seljanka. Ofucana gluha kuja. Dabogda krepala da joj se pička sasušila, svinje je izjele kao taj napoj koji kuha. Brat joj je umro od gluposti a ona je živa zahvaljujući njemu. On ju je spasio a ona ne zna ama baš ništa za njega napraviti. Mogao je bolje proći da je bio pametniji. Da ima više snage ubio bi boga u njoj sad. Jadnice. Sirotinjo nesretna nezahvalna. Ni slijepcu je više ne bi mogao uvaliti. Truljo. Gluplja si od retardiranog Milana iz sela. Taj se bar zna popišat u istu rupu.

Mrmorile su njegove riječi kao udaranje valova u obalu, zvuk stotine zrikavaca u borovima na koje se navikneš, ne čuješ ih više, u njihovim jednolikim ritmičkim razmacima. Ono što su trebale dirati i protresti već je odavno začahureno, to više nije ego, ne, ego je sakriven toliko duboko da se promatrač može zapitati postoji li uopće dok gleda tu paučinastu debelu kukuljicu, tisuću slojeva namotanih godinama oko pulsa, oko svijesti, tu šećernu vunu koja prigušuje zvukove, mirise i okuse života. Vrijedne susjedove nožice, paučje nožice vrtile su i vrtile ženicu, omatajući je slojevima i slojevima žuči, jada i pakosti, slojevima zavisti i sadizma, od vremena kad joj je kosa bila duboko kestenjaste boje, udovi gipki, dovoljno da se opiru nitima, do evo sad, kad je posve omotana ostala komično visjeti na jednoj jedinoj niti, kao klatno zidnog sata koji odbrojava zadnje sate zadnje bitke.

Pala je večer, njegovo vikanje pretvorilo se u tiho stenjanje, legao je na kauč i pratio je očima po stanu dok je čistila. Umoran i iscrpljen pretvorio se u svoje oči, crne, žive oči kojima nikada ništa nije promicalo. Ipak, postao je tih, snaga ga je napustila pa se spona oči- jezik nakratko prekinula i oslobodila je prigovora. Kad je završila sa svime i ugasila svjetlo a on se prebacio u krevet legla je kraj njega. Zagrlila ga je kao i svaku noć svake godine njihovog dugog braka.

Poslije ponoći prbudilo ju je njegovo grčenje. Soptao je i hvatao zrak iskrivljenog lica od boli. Uspaničeno se odmaknula dok nije postala svjesna što joj se upravo odigrava ispred očiju. Dok su sekunde prolazile, izgledajući kao vječnost, tisuću misli se rojilo u glavi uz bljeksove cijelog njihovog zajedničkog života. Posegnula je za telefonom da nazove hitnu a potom spustila slušalicu u krilo, kao da nešto izvana upravlja njenim postupcima, neki vanjski pripovjedač, objektivni promatrač ove situacije.

Smirio se, sjaj njegovih očiju se zamrznuo u jednoj točki, negdje na stopu. Istodobno, bezizražajni pogled kojim ga je promatrala odjednom je zaiskrio, kao da je njegov život prešo u nju. Legla je kraj njega i odmorila se još pola sata prije nego će nazvati hitnu.

Lanac je puknuo. Vjeran pas ostao je samo pas, ostarjeli ali slobodan, s cijelim svijetom i životom koji je valjalo istražiti, izvan dvorišta. Duboko je udahnula, osjetivši nakon mnogo godina miris stana u kojem su oboje boravili. Sutra će mu kupiti odijelo za pogreb a sebi novu haljinu. Možda se čak i počasti parfemom.

Anastazija Komljenović

LUJANOVA STANICA

U Bosnu sam stigla jutros; kraj je kolovoza, sunce nemilosrdno prži. Neizmjerna tišina. Na novouređenoj autobusnoj stanici, nisam se mogla sjetiti zašto sam uopće po prvi put poželjela posjetiti zavičaj predaka. Ne znam što sam, zapravo, očekivala da ću u tom nepoznatom, napuštenom kraju naći, ali cijelo ljeto nisam se uspjela oduprijeti porivu da vidim svoju djedovinu. Uglavnom, nemir koji me obuzeo bio je siguran znak da je dolazak bio neizbježan. Nalazim se na stanici koja je dobila ime po mome djedu Luki, zvanom Lujan, i to gotovo četrdeset godina nakon njegove smrti. S raskršća, s jedne strane nazire se zavoj, a s druge počinje makadam koji okružuje šuma, dok se slijeva pružila uličica široka tek da po njoj jedva može proći jedan automobil. Poput smušenog turista okretala sam se nemoćno oko sebe, naslanjala fotoaparat na obraz, tražila korisnu cjelinu u prostoru. No sve je bilo uzalud. Teško je bilo naći poziciju s koje bi prostor dobio nekakav smisao.

"Eno, tude, Marija, viđaj će ovaj puteljak" – govorio je uzbuđeno stric Jakov, dok je sestrična Nena šutke promatrala krajolik – "tude je bila kuća tvoga djeda Lujana. A kakav je tek on čo`ek bio, tode naš kraj ne pamti. Njega su svi znali. Njega se sve pitalo. Tko je prošo kraj kuće, ma nije bilo da nije rakiju popio, poprič´o, zamezio... Znali su ljudi na sjenik leć i prespavat kad je bilo daleko od doma, a noć već pala. Vel´ki gazda, pravi čo´ek." Stric Jakov je pričao, prstom pokazivao čas desno, čas lijevo. I sve je u njegovom govoru bilo toliko živo kao da je sve još tu, kao da su svi još ovdje. Promatrala sam šikaru nastalu nakon iskopavanja rudnika i sjetila se starih očevih crno-bijelih fotografija. Na njima moj djed i baka stoje ispred ozidane katnice; baka nosi maramu na glavi, djed prekratko starinsko odijelo. Sa strane je bunar natkriven malenim okruglim krovištem s konopcem na kojem visi vjedro. Na drugoj fotografiji gazdini sinovi – moj otac i Ilija – drže osedlane konje za uzde i čini se kao da onako vitki i lagani, prebacujući nogu preko sedla, mašu majci jašući uzbrdo prema Sasini.

"Nas je puno" – prekine me u mojim mislima Jakov nemirno šireći zjenice – " al´ mi smo iz loze koju su nazvali Pemci. A Pemci su ti Česi koji su dosel´li tude za vrijeme Austro-Ugarske" – tumačio je Jakov, sretan što nekoga uopće zanima obiteljska povijest – "tako su ih zvali Sasi; a to su ti bili Nijemci koji su stoljećima o´de po našem kraju kopali rudu. Naši preci su službovali kod jednog bogatog Čeha pa su i našu obitelj također zvali Pemci."

Jakov je bio jedno od četvero djece koje je moj djed usvojio. Ustvari, to su bila djeca njegove dvojice braće kojima se zameo svaki trag u vihoru Drugoga svjetskog rata. Kad su trojica braće išla u vojnu, dogovorili su se ako se jednome nešto dogodi da će ostala braća zbrinuti njegovu obitelj. Sudbina je htjela da je jedino moj djed preživio, a njihovu djecu othranio je kao i vlastite sinove. Majke su ih ostavile i otišle s *drugim čovjekom*, ali o tome se u kući nikad nije govorilo osim kad bi se moj otac naljutio zbog toga što se Jakov često znao postaviti kao da je *on* prvorođeni sin. Tog uzavrelog kolovoškog dana misli su mi vrvjele, dok sam u pustoši i tišini na Lujanovoj stanici pokušavala oživjeti prošlost.

"Haj´dmo do moje kuće" – reče Jakov. Upalim svoju crvenu Škodu i krenemo uzbrdo. Zemlja je bila toliko isušena da je gusta prašina prekrila auto koji je na suncu izgledao poput kakva neobična žuta cvijeta ispod kojeg se naziralo crveno meso. Takvu boju zemlje vidjela sam prije nekoliko godina u Nici; bio je kraj ljeta, padala je kiša. Vjetar je s obala Sjeverne Afrike donosio pustinjski pijesak, koji se u zraku miješao s kišom pa su ulice, automobili i motocikli bili prekriveni žutim blatom. Vozeći se tihim bosanskim brdima činilo mi se da drndanje motora ometa ovaj uspavani vrući dan u kojem se od oblaka prašine jedva nazire šuma. Ptice se nisu čule.

Gore, uza brijeg, zastajemo kraj stare drvene ograde. "De, Marija, tu parkiraj" – vikne Jakov, te brzo iziđe i spretno odmakne drveni zasun i ciglu koja je pridržavala ogradu. Sklepana od triju vodoravnih dasaka povezanih s dvije poprečne grede, ograda je okruživala zapuštenu padinu. "Ovo je moja zemlja" – ponosno će Jakov. Čemu služi ova ograda, pitala sam se, ali se nisam usudila to glasno izreći. Podigla sam pogled. Ispred mene uzdizao se brješčić na čijem su vrhu čađavi zidovi. U tišini smo se uspinjali na brijeg. I odjednom smo ugledali stado od tridesetak ovaca koje su pitomo pasle po brijegu. Dok smo prilazili, ovce su se pomicale kao da se između nas i njih nalazi nevidljiva linija po kojoj su ravnomjerno

zamakle na drugu stranu obronka. Sve se to odvijalo u potpunoj tišini kao u nekom dobro uhodanom ritualu pa mi se, što od tišine, što od vrućine, što od žeđi, koja me mučila otkad smo stigli, učinilo da se nalazim u filmu punom nejasnih priviđenja. Iza ruševine stare kuće nalazi se štagalj i drveni obori, posivjeli i osušeni. Izgledalo je kao da bi prvi snažniji vjetar mogao sve raznijeti. Postrance je šljivik. Šljive su obilno rodile; njihove grane objesile su se poput punih vimena. Nena i ja smo halapljivo posegnule za plodovima i njihova sočnost nas je u trenutku osvježila.

"Marija, pogledaj šumu" – rekao je Jakov i rukom pokazao na udaljen obronak – "to je tvoja djedovina". U prostranoj gustoj šumi jasno se vidio uzak, ali živahan brzac. Lujana se ne sjećam, imala sam jednu godinu kada je umro. Pričaju da je bio strastveni pušač. Pričaju da je bio vješt s konjima, pčelama i zemljom. Da je volio ljude i vjerovao u život. A ipak, rano je umro. I bolje da je mlad umro, znao je reći Ilija, da ne vidi kako mu je imanje opustošeno, kako mu se obitelj rasula po svijetu, kako je njegov kraj zamro.

S leđa mi je prišla Nena koja je cijelim putem šutjela. "Vidiš li rudnik? Bio je zatvoren godinama... A po cijele noći bageri su nanosili zemlju..." – isprekidano je šaputala. Mogla sam čuti njezino ubrzano pulsiranje krvi. U krugu od nekoliko stotina metara nikoga nije bilo osim nas, a ona se stisnula uz mene i nadvila glavu nad moje rame. Velike lijepe tamne oči bile su joj nepomične, razrogačene, uperene u smjeru rudnika. Prvi put vidjela sam iskonski strah. Imala je sedamnaest godina kad je prebjegla; mračne dane iz rane mladosti nije nikad spominjala. Naslonila sam se nježno na njeno rame. I tako ostadosmo u tišini nekoliko trenutaka. Jakov je, već umoran, teško dišući sjeo u hlad ispred ruševne kuće i zamišljeno kružio pogledom po obližnjim obroncima na kojima se tu i tamo nazirao crveni krov. Nije htio otići s nama na groblje. Nena i ja smo krenule uzbrdo. Puteljak je bio prohodan, s dubokim urezima koji su nastali od kotača seoskih kola. Bio je toliko uzak da su grane lupkale po staklu s obje strane automobila.

Malo katoličko groblje nalazi se na najvišem brdašcu, a na njegovu vrhu bijeli se kapelica. U zvoniku nema zvona. Lujanov grob je prvi do kapelice s desne strane; na tom mjestu su ukopani svi moji preci. Grob moga djeda gotovo je urušen. S jedne strane brijeg se uzdigao pa je zidić utonuo u zemlju. Nadgrobna ploča je napukla. Na njoj su vidljivi tragovi metaka i krhotina koje su ratnih devedesetih letjele s kapelice. Lijeva vaza raznesena. Maleni požutjeli okvir u koji se umeće fotografija prazan je. Ipak, u hladu kapelice konačno sam odahnula i umirila se. Zaboravila sam na fotografiranje. Sve što sam htjela vidjeti ionako je već odavno bilo zastrto nanosima suhe zemlje. Ljudi, uostalom, pamte tko je bio taj čovjek – Lujan, jer on predstavlja neko drugo, radosnije vrijeme. Sjela sam na hladan kamen. Okružila me brda obrasla šumom, a rudnik je iz daljine izgledao kao stupnjevita piramida. U dolini se plavilo jezero nastalo iskopavanjem rude, i to baš na mjestu gdje su nekada bili Lujanovi pašnjaci. U jednom trenutku pomislila sam da sam lik na nekom živopisnom impresionističkom pejzažu. Nena se nečujno molila. Na kolovoškom suncu tiho je titrao bosanski krajolik.

Maja Gregl

ANITA

Što bih još mogla učiniti? Pitala se Anita svake noći u hladnoj bračnoj postelji dok je muž već bio u dubokom snu, umoran od cjelodnevnih sastanaka. Bio je predsjednik uprave banke od povjerenja, jedne male banke koja se specijalizirala za bankovne kredite malih poduzetnika, i svako jutro sat i pol prije polaska na posao odijelo, čista košulja i kravata čekalo bi ga spremno, kao kazališni kostim koji je sašiven po mjeri, baš za njega, baš za tu najnoviju ulogu u budućoj hit predstavi male putujuće kazališne družine. Ima li ljubavnicu ili je zbilja premoren? Ah, premoren sam, kaže kad se okrene na drugu stranu, a ona je u novoj crvenoj prozirnoj spavaćici posutoj kao krv tamnocrvenim srcima, tek kupljenoj za taj svečani trenutak njihovog zajedničkog života, kojem se Anita sve beznadnije nada. Čemu se uopće nada? Njegovom pogledu, njegovom dodiru, njegovom zagrljaju ili osmijehu prije spavanja? Svega je toga već odavno nestalo i Aniti nije preostalo ništa drugo nego posegnuti za priručnicima i časopisima u kojima je u pismima čitateljica i intimnim rubrikama prepoznavala svoju priču. Užasavala se svih tih prijekora psiholoških savjetnica i kolumnistica za ženske probleme kako je krajnje vrijeme trgnuti se iz lažne idile i bračnog kompromisa koji nikamo ne vodi. Da, tu su djeca. Najednom se Anita sjetila svoje dvije djevojčice, tako su male, još u školu nisu krenule, još je rano misliti o rastavi, ali ako ovo potraje... Anitina želja za dodirom bila je želja žene koja je provela neke sretne godine sa svojim mužem, jednostavna i iskrena do boli i nije joj bilo jasno zašto su se udaljili, zašto joj svake noći okreće leđa, a po danu je ljubazan i to je već izluđuje.

***

Lidija je za to vrijeme, zavaljena u svoje raskošne orijentalne jastuke što joj je dragi donio s poslovnog putovanja iz Istanbula ispravljala zadaće iz latinskog. Škola joj počinje tek drugi dio popodnevnog turnusa, pa se sutra još stigne izljubiti s njim prije predavanja. Obožavala je njegovo lice, boju njegovih očiju, njegove ruke koje ju grle još na vratima, miris njegove kose koja se zapliće u njezinu. Često se pitala priča li sa ženom prije spavanja i što joj može reći nakon što je obasut kišom poljubaca nježnim i vlažnim kao rosa otišao od nje? Imam li pravo na san s tobom ako ga već dijeliš s njom? Što sam uopće ja ako nemam ljubavi? Ne postojim. Lidija je u tim trenucima mislila o sebi odvojena od sebe, kao ponuđeno tijelo obdareno ljepotom koje je bila svjesna u svakoj svojoj kretnji, dok mu prilazi gola zamahujući svoju dugu tamnu kosu. Živahnost njegovog dodira ulijevala je njezinom tijelu svakim danom sve jače samopouzdanje i osjećala je kako se misterij svijeta prepoznaje ovoga časa u onome što je vidljivo, a to je njezina ljepota s kojom je on otišao u bračnu postelju svojoj ženi, koja više nije budna.

Ima djecu, pomisli Lidija i nesvjesno se trgne, koju ona neće nikada imati s njim, niti bilo s kim, jer ih ne može imati. Pad s konja u pubertetu učinio je svoje. Od tada je Lidija s konja prešla na muškarce, ali predugo se zadržala kod jednog. Lidija mu je željela reći i spremala se na to svaki dan, mora mu reći kako mu hoće biti blizu, stalno, drugačije nego do sada, boli je ovo lažno prijateljstvo, lažni odnos, lažna konstrukcija tolerancije koja to zapravo nije. Uhvaćena u njihov nezaustavljivi koloplet strasti pitala se svaki put je li grijeh poželjeti od tuđeg muškarca samo jedno, pripadnost, vjernost, ako s njim provodiš vrijeme i imaš s njim tajni život? Lidija je odlučila da joj je dosta čekanja nečega što nikada zapravo dočekati neće, ali još točno nije znala što bi trebala poduzeti.

***

Danijel te noći dugo nije mogao zaspati. Predugo to već traje, pomisli na Lidiju i po prvi puta se osjeti vrlo neugodno u krevetu sa ženom. Sigurno još ne spava, tko zna sluti li bilo što, pitao se i odjednom bez razloga oblio ga je znoj. Vrućina mu zapljusne lice, imao je osjećaj da mu je otekla čitava lijeva strana na kojoj je ležao okrenut od žene. Osjeti nenadano kako mu natiče oko, počinje suziti i kao da mu netko gura iglu ili čačkalicu ispod kapka, prikovan za krevet, ne usuđuje se pomaknuti i okrenuti na drugu stranu. Misli na nešto lijepo, misli na nešto što će se tek dogoditi, ponavljao je u sebi pomalo prestrašen, zagrli svoju ženu, plači, budi muškarac koji priznaje bol, reci joj...Drhturio je u mraku svladavajući bijes zbog svoje nemoći da se pokrene. Ipak je važno ono što mislimo

o svemu, a ne ono što živimo. Mora reći Lidiji kako sebe uvjerava u nešto u što i sama ne vjeruje, kako su oboje zarobljeni u strasti kojoj konačno moraju reći dosta.

***

Lidija je gledala nebo sa svojeg balkona. Tisuću zvijezda biserno čistih između tamnih rupica prostranog svoda nad njom. Šteta što on ne može ovo vidjeti sa mnom! Mi oboje znamo da ja tebe volim i imam samo tebe, mislila je što će mu reći čim ga opet vidi. To je naše znanje, bez obzira na tvoju vezanost, bez obzira na sve, ti si moja sreća. I dok sviće, Lidija se ne odvaja od pogleda na zvijezde. Neobična je tišina i vlada mir. U naručju joj spava mali crni pas. Diše polako, crna topla loptica. I dok spava, diše ljubav i svojim je dahom dijeli i širi do postelje onoga koji je sada s drugom, tek što je otišao od nje. Lidiju je počela slamati praznina slutnje ljubavnice kojoj će netko uzeti mjesto. Iscrpljena, nezasitna, nestrpljiva, ode napokon u krevet svjesna koliko si života i slobode uskraćuje. Jer život se sveo na čekanje njega, na njegov poziv. Jer ona ne zove, ne požuruje, samo čeka i to je počinje razarati.

***

Kad bi je, mislila je Anita dok je djecu odvozila u vrtić svako jutro, moglo nešto utješiti, skrenuti pažnju na mnogobrojne druge stvari s kojima se susreće svakodnevno? Zašto joj djevojčice zapravo idu u vrtić? Ta ona nije stalno zaposlena! Ona ne mora sjediti u uredu kao druge žene i nervozna dolaziti s posla, ona ima vremena posvetiti se djeci i njihovim aktivnostima!

Anita je, u dugim šetnjama gradom u kojima nije gledala izloge, nije ulazila u dućane kao druge žene, hodala i hodala probijajući se kroz rane jutarnje magle do sunca i razmišljala o svom braku. Danijel je u toj banci po čitav dan, uredno joj se javlja telefonom kad završi jedan sastanak i prije nego što počne drugi, i Anita je malopomalo osmjehujući se suncu, došla do zaključka da je njezin brak zapravo telefonska veza. Napravit će ručak, otići po djecu, ostatak će dana provesti s njima crtajući i slažući kolaž, ili će otići u park. Koliko dana nalik jedan na drugi! Pa ipak, nije se žalila. Dani joj nisu smetali, ugodno se osjećala pri pomisli da je u braku s predsjednikom uprave koji donosi kući pristojnu plaću i brine o njoj i djeci. Ušli smo u rutinu odnosa, pomisli, i već bi joj se noć prikradala iza leđa obavijala je i stiskala oko struka, ujedala je do srca tek kad bi djevojčice stavila na spavanje i kada bi, kao obamrla lutala pustom kućom navečer, prepuštena slabosti i svojoj unutarnjoj grozničavosti. Sama Anita, bojažljiva Anita, luda od straha da ne bude odbijena, ismijana, prezrena od vlastitog muža ako ga samo pita primjećuje li je još uvijek, vidi li je još uvijek kao ženu, a ne samo kao majku njihovih divnih djevojčica, njihovih anđela koje uspavljuje svake noći prije njegovog dolaska? Sve što je radila, radila je zbog njega, čekajući taj zagrljaj, jedan jedini zagrljaj u noći koja ne dolazi, jer ta je noć već davno prošla, Anita je se više i ne sjeća.

***

Danijel u boli besane noći shvati da je strast za Lidiju isparila, pretvorila se u prigušeni zatomljeni jauk i drhtaj, iscurila negdje preko nožnih prstiju, isparila kroz kožu i graške znoja na čelu i oko usana. Usnuo je strašnu boginju odjevenu u crveno koja u ruci drži mač, ima račvasti jezik s kojega kaplje krv, suknju od odsječenih ruku i ogrlicu od lubanja, a oko vrata joj se ovila kobra, i ona mu šapuće: Ja sam Kali, zastrašujuća, u meni je strast i patnja, demone sam uništila, sve što vidiš na meni, dobro me pogledaj i prestravi se jer sila sam svemira! Stvarateljica sam i razarateljica, ona koja uništava zlo, koja pobjeđuje vrijeme, koja stvara život... Danijelov krik bio je dugačak i glasan. Anita se probudi i naglo ga zagrli. Čvrsto ga privine uz svoje grudi koje su podrhtavale uzbuđeno i provirivale sramežljivo ispod prozirne crvene spavačice.

Danijel pogleda ženu dršćući u groznici i jednim joj snažnim pokretom strgne i podere tu strašnu krpu na njoj. Nikada više nikada više ne odijevaj ništa kad odlaziš u našu svetu postelju, sreća moja jedina, dušo moja, ljepoto moja, ti si sav moj san, svoje sam srce učinio mjestom spaljivanja, kako bi ti, o tamna, što loviš na mjestima spaljivanja, mogla zaplesati svoj vječni ples, boginjo moja, kraljice moja, ljepotice moja, volim tvoja bedra, volim tvoje male grudi, volim tvoje bijele ruke, tako nježne, tako me nježno grle, oprezno, bojažljivo, ja sam tvoj muž, ne boj se mila grliti me, imaš na to pravo, volim tvoju kosu, volim tvoje oči, volim tvoj miris, oprosti mi što sam te zanemario, oprosti što te nisam vidio, oprosti što sam te ostavio duge noći samu, ne znam što mi je bilo, ne znam što mi se dogodilo, sve ću ti nadoknaditi, obećajem, ljubavi moja...moje je srce mjesto spaljivanja, svoje sam srce učinio mjestom spaljivanja... Danijel je buncao bengalski hvalospjev kojeg je čuo u Istanbulu na ulazu u indijski restoran na poslovnom putovanju s kojeg je Lidiji donio jastuke za njihov otoman, njihovo mjesto tajne ljubavi.

***

Za to vrijeme, Lidija je usnula kako sjedi na suncu i u mislima pleše za njega trbušni ples. On joj donosi cvijeće, prilazi joj raskopčana ovratnika, u ruci mu je kravata kojom vitla po zraku i u trku je baca putem poput viteškog koplja. Do nogu joj sjedi crna princeza potomak ličkog vuka. Lidija ustane i zapleše, lagano se njišući u bokovima, poput zmije svijajući ruke u kružnice pa osmice i zveckajući crvenom prozirnom maramom na koju su prišiveni dukati obavija ga rukama sve jače i jače, i jedva diše od njegovog buketa koji joj je pokrio lice. Tamne su joj krvave ruže ušle u oči i usta i bolni su joj hropci navrli iz pluća. Lidija se probudi bez daha uz krik strave.

Ivica Antolčić: Čovjek s pijetlom, 1972.

Sonja Zubović

AMSTERDAM, AMSTERDAM

- Skoči!
- Ne, ne mogu. – vrisnula je.
- Hajde, skoči! - reski glas postane još reskiji.
- Ne. Neće ići! – jedva prošapće.
- Ne razmišljaj! – odbije se od nje kao jeka.
- Ne mogu, odustajem!
- Nije to ništa! Hajde! Pokušaj! Ne budi luzerica! Mogla je to i Klara i Eva, a ti ćeš sad ovako! Ne budi smiješna. Zažmiri i skoči! - miješala se kakofonija glasova iza njenih leđa.

U jednom neočekivanom trenutku njen strah dotakne točku nestajanja.

Stisne oči i skoči. U prazno.

Skočila je kao da skače u smrt.

Sekunde ili vječnosti, sekunde kao vječnost, vječnost kao sekunde...

Bez misli.

Slobodni pad.

Između sekunde i vječnosti trznula je gurtna. Padobran se otvorio.

Tek tad je osjetila da je počela disati.

Zaleluja zrakom kao mjehurić od maslačka u sigurno spuštanje. Neopisivo i prekratko.

Ono što je najljepše prebrzo prolazi. To je nepisano prokletstvo istinskog uživanja. Krošnje su izgledale kao male zelene kuglice uz prostrte prekrivače žitnih polja i razvaljane blage brežuljke koji se u tren oka pretvoriše u jasan miris zemlje i padobranske svile.

Netom nakon toga opali ju jedna pa druga noga u stražnjicu.

Zvalo se to krštenje prvog padobranskog skoka.

- Bravo, bravo! – veselo su gugutali iskusni prizemljeni padobranci.
- Čestitam! Kako je bilo? – upita razdragani crnokosi muškarac

Nije mogla doći do daha. Ni do vlastitih misli. Veseli prizemljeni padobranci učiniše joj se kao vrane koje grakću, a on je pita kako je bilo. To da mu odgovori? Da je skočila kao u samu smrt, da je skočila iz čiste ljubavi, a doživjela je... Doživjela? Eh, uz snažne udarce u stražnjicu... Što da mu kaže što je doživjela?

Nije ni sama mogla razabrati amorfnu kašu svojih misli i intenzivno osjećano iskustvo. Sve je to bilo duboko i iznad granica što ih oblikuju riječi. Sve je bilo kao neka zgusnuta prolaznost života. Nekako tako. Nešto tako... Oh, ne, nije mogla više misliti o tome.

Skočiti tobože iz oklade. Smišljeno, kao dio igre u lepezi zavođenja ili kako vratiti natrag njegove osjećaje. Pokazati se ženom panterom, ženom tigricom, ženom divljom mačkom! Pretvoriti se iz običnosti ženke u neku drugu nesvakidašnju intrigantnu i uvijek zanimljivu partnericu.

Njemu se to sviđalo. Želio je ženu koja ga može pratiti u svemu. Bio je dinamičan, poslovan. Hiperaktivan? Ona je već lipsala sustižući ga. Vjerovala je da ga voli. Bio je muškarac koji imponira ženama. Uspješan i siguran u sebe. Znači li to i moćan?

Neprestano je treperila oko njega još otkad je počela njihova veza. Preživjela je jedrenja, skijanja, razgovore s mudroglavljem njegove tvrtke, mnoštvo ispraznih poslovnih večera, noćna kupanja, depilacije, liposukcije, masaže i zatezanje kože... pa evo, da bi ga zadržala i iz padobrana je skočila.

Točio se šampanjac. Slavlje, druženje i ples mjehurića iz slatke čaše pa tako sve do jutarnjeg sna uz njegova ramena.

O, da, sve je imalo neku sjajnu budućnost. Žena divlja mačka sa devetsto života imala je sve konce u svojim rukama

Činilo se.

***

Otputovao je. Prvi put nije bila ustreptala i izmučena od grča u želucu, izlođena od ljubomore na stjuardese, profilne slike i sve druge žene ovog svijeta.

Sve joj je to odjednom nekim čudnim čudom bilo nevažno i gotovo smiješno. Poslije skoka iz padobrana sve na ovom svijetu dobilo je neku novu optiku i postalo drugačije.

Pogleda oko sebe.

Minimalistički namještaj, ekrani, daljinski upravljači, zagušene boje na zidovima, ogledala, imitacija cvijeća, kožni naslonjači, složena odjela i cipele u garderobi...

Sve je bilo kuul, kao iz kataloga. Niša nije odskakalo od ničega. Prvi put sav taj luksuz učini joj se hladan, dalek i tuđ. U tom stanu ništa nije bilo prepoznatljivo, drugačije i svoje. Ništa nije imalo svoje ja.

Sve je bilo nekako „ostrašćeno", sve je bilo sterilno i ravno kao u labosu... Ne, to nije bio dom.

Opet joj bljesak pred očima, ta sekunda skoka iz aviona i sve se zgusnulo. Bez misli i daljnjih mentalnih analitika još jednom pomno pogleda oko sebe. Učini joj se kao da je u nekom spotu, a ne u stvarnom životu. U jednom trenutku prođu je srsi od besmislenog jurećeg, trćećeg života, s njim i oko njega.

Lagano kao da se sprema na vikend - spakira svoje stvari, bez poruke, bez riječi izađe iz stana.

Ubaci ključeve u poštanski sandučić.

Naruči taksi i ode iz njegova života.

***

Otišla je.

Otišla je iz njegova života i iz svijeta kojem je do jučer pripadala. Jednostavno je prerezala. Sve je prerezala! Sve poveznice, niti i vrpce koje su je vezale za dosadašnji način življenja.

Uputila je otkazno pismo u svoju tvrtku, platila stanarinu i otkazala stan. Ljetnu odjeću odnijela je u karitas. Nazvala je antikvarijat da dođu po sve knjige koje ima u stanu jer ih želi pokloniti. Podigla je svu ušteđevinu *s knjižice. Otvorila poštanski pretinac i otišla.*

Kamo? Kad je stigla na glavni kolodvor sjela je u prvi vlak na međunarodnoj liniji.

U zabludi ste ako mislite da je poludjela. Nije. Bila je pribrana. Staložena, složena i posložena da bolje nije mogla.

Za početak jednostavno je odlučila malo putovati, gledati, razmišljati… Samo putovati. Odlučila je živjeti svoj jedinstveni život na najbolji mogući način.

Nije još znala sve detalje o tome. Sve će se već nekako posložiti. Znala je jedino da ne želi više biti robinja dosadašnjeg života. Zapravo bila je gladna ljubavi. Ivan ju nije učinio sretnom, a vjerojatno ni ona njega.

Sve je to zapravo bilo bez veze, kao pucanj u prazno.

Sve je zvonilo od prazne praznine.

Toliko je trčala za tom ljubavi, toliko se grčila da dobije poneku kap nježnosti, toliko se upinjala za svaki zagrljaj, a sve u svemu pravog istinskog osjećaja nije bilo. On nije znao voljeti. Njegov život bio je psihoza, gimnastika i kaćiperaj. Bio je lijep kao sam bog Apolon, ali iz njega nije zračilo ništa. Ništa što bi oni razmjenjivali, ništa što bi ju nadahnjivalo.

Ne želi se više grčiti za kap ljubavi, nema smisla. U redu, ako joj nije suđena, nije joj suđena, pomirit će se s time ili neka ljubav pronađe nju. Neka ju izvoli sresti. Dosta je bilo te sumanute trke. Polako, vidjet će već što će i kako će. Nije se bojala života, pustolovine, nije se bojala donošenja odluka.

Jedina osoba kojoj je napisala pismo bila je njena majka. Jedina vrpca koju nije prerezala bila je ta pupčana vrpca, kao jedina sigurna gurtna kad skačeš iz aviona.

Napisala joj je da će se vratiti za godinu dana, kako će joj pisati, da mobilni telefon ostaje isti te da će kontrolirati mail poštu, neka se ne brine, pit će vitamine i sve će biti u redu.

Bila je pomalo umorna kad je ušla u vlak. Bio je to noćni vlak za Amsterdam. Obožavala je Nizozemsku slikarsku školu, a posebno Rubensa. Oh, za početak će si priuštiti to uživanje. Čudesna igra svjetla i sjene na njegovim platnima... Razmišljala je neko vrijeme o tome, a onda se polako počeo puniti kupe.

Nije joj se htjelo razgovarati ni s kime. Pravila se da je gluhonijema. Oh, kako je to dobar štos da se čovjek spasi od neželjenih komunikacija u putničkom prijevozu. Uronila je u svoje misli i nije ni primijetila kako se ta situacija poskliznula sama od sebe. Neki bucmasti tetak preko puta nje čak je sažaljivo komentirao gospođi do sebe kako je lijepa i prekrasna samo je strašna šteta što ne čuje.

Malo pomalo pustila je da ju opija jednolični zvuk kloparanja kotača s pružnih šina. Odjednom kao živi san obuzme ju osjećaj slobode, osjećaj nekog novog rođenja, osjećaj novog skoka iz padobrana ...

Tu i tamo pojavio bi se reski fijuk lokomotive, a sve ostalo je bilo dam, dam, dum, dam, dam - Amsterdam, Amsterdam...

Darija Žilić

TRI PRIČE

OTVARANJE

Niti je riba meso, niti je Dalmatinac čovjek, rekao je Marko. Na stolu su bile pastrve, srdele, limun, češnjak. Za stolom, uz Marka, sjedila je Marta. Ah, ne znam što si pomislio, ali meni je sada svejedno, rekla je Marta i otpila potom malo mineralne vode. Ti si još uvijek izvan sistema, čudno, kaže Marko odmičući tanjur s ribljim kostima. Možda sam pogriješila, nisam trebala govoriti sve o sebi. Taj netko o kojem su Marko i Marta pričali jest čovjek s kojim je Marta razgovarala samo jednom u životu. I sve mu je ispričala. Obiteljsko stablo, nedostatke, pogreške. Da, nisam smjela pričati o sebi. Odavno sam odlučila da se neću otvarati. Ali, kao što vidiš, ne prestajem. Uzela je potom jednu srdelicu i pojela je u trenu, baš kao što to čini Markova mačka. Marko, sistem, sto puta sam ti rekla da sam se bojala. Zgrade, institucije, činovnici, birokracija, sve me to plašilo. Čudna si, nastavio je Marko. Otvaraš se, kao da puštaš nepoznatome bujicu misli, sve što te tištilo. Što mogu, srećom, sada su dugi dani i snijeg ne pada. Mogu u vožnju biciklom, pa se neću zbedirati, nastavila je Marta. Nemoj jesti češnjak, Marko. Ah, sad je kasno. Pojeo sam i previše češnjaka. Riba nije meso, bit ću gladan za dva sata. Ah, i ti si čudan, samo meso, meso. Nije sve u mesu. Nije, branio se Marko, ali što mogu. Hej, Marta, zaboravi ga. Nadam se da nećeš patiti. Što ti je, Marko, nisam dijete?! Na balkonsku ogradu sletio je vrapčić. Kroz prozor Marko i Marta gledali su kako ptica uzima pripremljene mrvice kruha i odlazi. U vrtu već je bilo puno matovilca, a i narcise su se rascvjetale. Idem ja, rekao je Marko, idem, moram još završiti obračun. Vidimo se, Marta. Marko je brzo očistio ruke salvetom i krenuo prema vratima. Nije stigao popiti crno vino. Marta ga je ispratila i vratila se u kuhinju. Stol je bio pun ribljih kosti, poželjela je u kuhinju pozvati sve mačke iz susjedstva da se najedu i da s njima, u razgovoru, provede monotonu proljetnu večer.

ŽIVOTINJA

Evo, pomakla sam sat unaprijed. Nije šest, sada je sedam sati ujutro. Dan će biti duži. Snijeg i dalje pada. U sobi je napola dogorjela svijeća s mirisom lavande, knjige na podu, šminka na ormariću, a ispod kreveta je Životinja. Baš tako Životinja. Nisam niti znala da ispod mog kreveta spava istovremeno Životinja i da rano ujutro ustaje prije mene i odlazi tko zna gdje. Nisam znala sve dok mi dijete nije reklo: Tu je Životinja. Dijete od tri godine saginje se i traži je ispod kreveta, pa onda razmiče deke i jastuk. Gdje je, gdje? Tko?, pitam. Životinja, dokina. Dokini su zločesti ljudi, dijete ima posebno ime za njih. Ne znam odakle djetetu ideja o Životinji u sobi. U trenu sam se prepala, jer, tko zna, možda zaista ovdje pored nas živi neko nevidljivo biće koje mogu vidjeti samo mali dječaci. Ispitujem dijete o Životinji. Evo, tu je, ispod je, pokazuje ručicom. Prihvaćam njegovu tvrdnju, kažem mu da je Životinja bila ispod kreveta, ali da je rano ujutro otišla negdje i da je nema. Kako znaš da je ovdje Životinja, kako izgleda?, pitam. UUU, velika je, kaže dijete. Onda se nas dvoje spuštamo na krevet, koji se počinje lagano pomicati, škripati. E, to je Životinja, kaže. Škripa kreveta bila je znak da je netko s nama, a moje kretanje sobom, koje je dijete čulo dok se nalazilo u prizemlju, također je bilo znak da se netko drugi tu gore kreće i živi. Milujem dijete po glavi. Dajem mu poljubac, a dijete uzima ruž i crta po mom licu. Odlazi do kompjutora i kaže: Idemo gledati jovca? I onda gleda crtić u kojem lovac lovi divlje životinje. Je li to naša Životinja?, pita dijete. Nije, nije, kažem mu i prekidam gledanje crtića u trenu dok metak leti prema lavu. Šubi, dubi, dubi, mene bole zubi, to ćemo sada pjevati nas dvoje. Može, kaže dijete. I pokaže svoje bijele zubiće. Mene ne boje zubi. Jel naša Životinja velika?, nastavlja dijete s pitanjima. Je, jako je velika. Nje sad nema, ona rano jutro odlazi iz kuće i nećemo je tek tako lako vidjeti. Dobo, veli dijete i nastavlja pjevati. Snijeg pada. I sve se čini nestvarno. U tom satu, koji je začas proletio, u tom intervalu od šest do sedam, tko zna što se zapravo dogodilo. Je li ovdje bila neka Životinja? Velika, dokina. Ili nije. Nitko sa sigurnošću ne može reći. Dijete nakon pjevanja odlazi iz sobe i nada se da će sutra ujutro vidjeti Životinju.

PISMO

Alma piše: Pretpostavljam da se nećeš javiti. Prvi susret ostat će zadnji susret. Možda ne treba reći baš sve o sebi. Kiša pada, umjesto snijega. I grlo je stegnuto, kao usko ždrijelo bez početka i kraja. U sobi je ružmarin: jučer sam slušala prijatelja kako priča o oradi, sutra očekujem sir iz Novog Vinodolskog. I prepravljam danima priče u kojima se spominje smrt, seks, izlučevine, Mediteran i bilje. Kupujem na njuškalo.hr parfem s mirisom zelenog čaja, pjevušim novu stvar Jelene Rozge, odnosim staru haljinu krojačici da je prepravi i čekam tvoj poziv. O ne, ja te neću zvati! Očekuješ li moje uzdahe, genitivne metafore, meškoljenje, pričanje? Ne razumijem znakove. Tko zna što se skriva ispod tvojih usputnih rečenica? Cigarete, možda si ih se odrekao. Ah, vani se naoblačilo, dosadni vrapci ponavljaju jedno te isto, na mrežama ljudi se smiju bezuspješnim pokušajima. I dan je dug, predug. Tko će odlaziti na šetnje po ovakvom vremenu? Sutra u ovo vrijeme razgledavat ću zbirku kukaca u nekom drugom gradu i možda te zaboraviti, izbrisati. Adio i sretno ti dugo toplo ljeto, tvoja Alma

Dorta Jagić

UŠICA IGLE

Da, nedostajale su mi duge subotnje kave s njom. I njezino lijepo, živo lice, s osobitim hičkokovskim glamurom krhke plavuše koja izgleda kao da će svakoga časa automobilom pobjeći iz grada s elegantnim okruglim kovčezićem i neproničnom tajnom. Nije čudo da su je u Zadru svi znali, između ostalog, jer je doselila prije nekoliko godina iz vječnog Pariza u pomalo nezgrapnu kuću na Boriku nasljeđenu od pokojnih roditelja. Meni, tada aposolventici psihologije i novinarstva, iznajmila je preko oglasa tavanski stan, kako je rekla, samo da ne bude sama u kući. Nije se mnogo družila, ali svi su je voljeli, makar izdaleka. Ma koliko to otrcano zvučalo, bila je neobična, čak i fizički, imala je upadljivu tetovažu oriborosa na lijevoj šaci. Iako je bila ponešto amorfna i razbarušena, imala je svoje specifičnosti i uhodane rituale, primjerice, svake je subote navečer gledala "Doručak kod Tiffanija", nedjeljom je svirala orgulje i, nekim čudom, bila jako alergična na naranče. Jako ih je voljela, ali kad bi pojela naranču, sva bi se osula, i lice bi joj nateklo. Ja bih joj subotom ujutro donosila novine i popile bismo kavu na terasi.

Sad kad se svega sjetim, priznajem, i ja sam je tih dana malo preznatiželjno gledala kroz prozor. Srećom su zastori bili zahvalno ružičasti i prozirni. Zapravo, bolje reći, špijunirala sam je, probadala joj tijelo svojom novinarskom iglom pogleda. Ništa se nije mijenjalo, još je uvijek spavala na debelom plavom tepihu, duboko kako je to mogla samo Trnoružica. Ali nigdje ni vretena ni starice. Samo jedno malo tijelo u kojem je zaključana lijepa žena. Vanja je ležala na tepihu, kao da je upravo krenula na posao pa se spotakla i pala, u sivom kostimiću i crnim štiklama. Pored njezine glave bila je već valjda sto puta pročitana knjiga priča "Jonny Panic and Bible of Dreams". Da nije predslovno shvatila knjigu stare Silvie Plath? I, uostalom, kako je moguće toliko spavati? Je li to bila reakcija na preseljenje u manji primorski grad iz Pariza, ili ipak zbog već pedesetog ljubavnog razočarenja? Iako nije o tim stvarima pričala mnogo, znam da je prije nekoliko mjeseci ostavila nekog mladog košarkaša kojeg je sve češće morala financirati. Moja stara ujna iz Zagreba, među urbanim depresivcima i borderima poznata psihijatrica, tvrdi da se kod njih radi o morfeoterapiji, jer da je ta Vanja jednostavno izgorjela. Neki znaju da je bila još uvijek ljuta na rat, na globalno pregrijavanje, na neoliberalizam i na komunizam, i na istočnu i na zapadnu civilizaciju, na napuštena sela, i prekrcate gradove, na tehnologiju. Nisam joj ništa htjela reći, ali ta moja ujna Buljan nema pojma. Stvar sam proučila sama, radi se o prilično rijetkom Kleine-Levinovom sindromu, napadima spavanja koji mogu trajati po nekoliko tjedana. Tko zna, možda joj nije loše, uživa uz lagano zapljuskivanje najnižih beta-valova. U početku smo joj mi budni danima puštali glasno glazbu, kucali na vrata, bacali petarde, gnjavili je budilicama. U akciju buđenja bili su uključeni prijatelji, bivše ljubavi, susjedi, rodbina, liječnici i poštari, ali Vanja nikome nije otvarala. Unaprijed sluteći probleme, da ne bi pomišljali na provaljivanje, na ulaznim vratima bila je zalijepljena velika bijela cedulja s debelim crvenim slovima: NE ULAZITI, SPAVAM! Znali smi dugo osluškivati, Vanja se ne bi ni pomaknula. Čulo bi se samo kako plitko diše ili bunca u snu:

- Srce mi je prazno. Srce mi je prazno, prazno.

Iako na tepihu, izgledala je nekako lomno, kao da spava na vrhu jarbola u oluji. Kao da će iznenada pasti i utopiti se u nekoj gustoj, vječnoj tami. Neki su mjerni instrumenti u nama pokazivali da je spavala cijelu vječnost, a neki objektivniji tek deset dana. Bio je to nečuveni skandal za sve, pa je gotovo završilo u crnoj kronici Zadarskoga lista da je: mlada profesorica matematike, Vanja K.(33), spavala non-stop usprkos svim životnim obvezama.

Pred vratima njezinog stana kao sjekire padali su klađenja, tračevi i laičke dijagnoze, bili su tu golemi dugovi, bipolarni poremećaj, borderline, neuroza straha, agorafobija, psihoza depresije, socijalna fobija i slično. Njezin najbolji prijatelj Marko rekao je da je nedavno u kinu gledala "Melankoliju" Larsa von Triera, i poslije kao da je bila drugačija. Međutim, golemi račun poslan na njezinu adresu od zaposlenice iz obližnjeg vešeraja kaže da joj je tijelo i odjeću naprosto skašila centrifugalna sila. Vrtoglava sila životnoga kruženja, i, znala sam da je to s kruženjem u njezinom životu istina. Vanja je često na našim kavama govorila o kruženju:

Uvijek isto, svaki dan isto. Sve sam probala. Znaš ono, iste radosti koje se pretvore u bljutavost pa strah. Uvijek isti muškarci, kućni poslovi, jednadžbe, rješenja, vijesti, knjige, prijatelji. Sajam namještaja, karijera, automobili, krizni porezi, nekretnine, statistike, kamate, sve po 12 kuna. Bla, bla. Mala, ma kako se tebi to da?

Ali što bi ti, Vanja?

Ja bih nemoguće. Nešto neizvedivo. Kao ona deva iz evanđelja, proći kroz ušicu igle.

I onda, jednoga jutra jednostavno nije otišla na posao, spustila je roletne i otišla spavati. Ugasila je svijet kao lampu.

Vijest o neobičnom fenomenu proširila se gradom kao da ju je nosio vjetar. Nadahnut njome, jedan je zadarski slikar u gradskoj galeriji izložio pet potpuno praznih, bijelih slika pod nazivom "Vanja spava", a likovni kritičar napisao za izložbenu knjižicu:

Objekt ženskog tijela na vrhuncu kinetičke inhibicije, spavanje kao nepostojanje, u praznom i malom laboratoriju snova. Projekt boravka u čistoj apstrakciji, u goloj geometriji zidova, u bijelom sustavu bez slatko-gorke životne entropije.

Jedna je mlada pjesnikinja i putnica K.M. napisala za popularnu radioemisiju:

"Vanja je spavala, a vani u svijetu sve je ključalo od uzburkane vode života. Spavala dok su čupavi mandrili skakutali duž kičme Kineskog zida, dok se od nekog teškog vjetra zaljuljala zgrada Parlamenta u Wellingtonu kao svadbena torta, / dok su usred drevnih kišnih šuma pjenile šampanjske vode rijeke Usumancite, a na jugu se pustinje Jemena kočili drevni glineni neboderi Šibama. // Spavala je u svojoj ravnoj tami dok je potentno Sunce izbacivalo prelijepe baklje kao nikada prije, /i dok je u ranu zoru neki starčič u Palermu krečio svoju kućicu u plavo, / i dok je starica Tomeyo Oba pod svojih 87 godina oslonjena na drveni štap gazala snježnom prtinom na Hokaidu. //Vanja je spavala u mrtvoj sobi, dok se negdje u Južnoafričkoj Republici rodila vesela dvoglava kornjača/ a mužjaci pirinejskog kozoroga po stijenama udvarali ženkama kao kralj Elvis, /nisko izvijajući tijelo i podižući nogu.// Spavala je i dok su noge tri daskaša na smeđoj rijeci Araugari grizli kajmani i pirane,/ a oni su i dalje jezdili na plimnom valu. // Možda se tek okretala na drugi bok dok je stari ratni invalid Saleh Hamid u mirnom sumraku rehabilitacijskog centra u Asmari kartao i pio kavu s drugovima, ili kada je posavski ribar spasio hromog dječaka od utapljanja.// Spavala je i kad je izbio požar kod susjeda zbog starih instalacija. Kakva šteta!" K. M. Je na kraju čitanja duboko uzdahnula.

A kako se poslije saznalo, spavala je i dok ju je Bog u kojeg nije vjerovala slušao sa svojim posebnim slušalicama. I baš kad ga je u snu zamolila da je uzme s ovog praznog svijeta, nešto se neobično dogodilo. Točnije, čudo. Kroz zatvoren prozor u stan je, kao divovsko sunce, ušao neki starinski lijep muškarac s brojnim ožiljcima. Odložio je i poljubio ju je. Poslije nam je pričala da je osjetila njegov poljubac nalik prvoj jutarnjoj kavi, samo bolje. Nije vrisnula, niti zvala upomoć. Samo ga je mirno upitala za ime, kao da je došao na neki šalter.

Ja sam uskrsli Isus, onaj kojeg na Zemlji više nitko ne uzima ozbiljno.

Pa jasno. Napokon nešto nemoguće! Čudo. Osjetila je žeđ i počela se smijati cijelim tijelom. Vrata stana širom su se otvorila i zagušljivu sobu ispunio je svježi kâd naranči iz Jaffe. Isus je stajao u kutu i stvarao naranče. Na zvuk gromkoga smijeha u Vanjin su stan dotrčali baš svi; roditelji, prijatelji i susjedi sa svojim prijateljima. Kao čičak, netko je od njih za ruku slučajno ponio i novinarku. To sam bila ja, njezina podstanarka Magdalena.

Bilježila sam sve što se događa na prvi papirić koji sam našla na podu. Nakon prvotnog oduševljenja što je Vanja opet budna, većini je znatiželjnika bilo krivo što se Vanja na taj, recimo to tako, nestandardni način probudila. I što se događa nešto netradicionalno, i to suludo čudo s narančama. Marko je viknuo – zaustavite ga, Vanja je alergična na naranče! Predsjednik kućnoga savjeta odmah je nazvao policiju i biskupa da provalnika privede nadležnima. Neke su žene plakale što sveti gost nije propisno mršav kao na slikama i nema plave lokne, a neki su susjedi psovali, molili Boga i razmišljali kako Vanju spasiti od ovog čudnog Isusa. Susjeda Anđa je ubrzano molila fosforoscentnu krunicu i škropila zidove svetom vodicom, ali situacija se nije bitno mijenjala. Čim bi ih uljez s ožiljcima na čelu i rukama duboko pogledao, smjesta bi mu se ljubazno nasmješili, i s nelagodom osjetili da im je utroba osvjetljena i izokrenuta svima kao smrdljiva čarapa. I da ih nekako, i protiv njihove volje, obuzima milina. Dok ih Isus ne bi gledao, stari su joj prijatelji s fakulteta došaptavali da ga šutne nogom u prepone i pokaže mu vrata, da on nije tip za nju, da je dobar, ali antiintelektualan. Vanja se sve življe smijala, naranče su padale sa stropa i pucale, a Isus se i dalje nije obazirao na gužvu, prijetnje. Napokon su te naranče postale kašasto i ljepljivo jezerce soka u samo pola sata. Načelnik općine je viknuo da su Vanja i Isus mađioničari i fanatici i da bi bilo najbolje da plate porez i odsele iz grada. Na njegove su riječi opojni zrak sobe ispunili klicanje i povici – Raspnite ga, raspnite!

- Nemam vremena, drugi put - načelnik je mahnuo rukom i brzo izašao. Naposljetku se svjetina smirila i capavo uz kukanje pobjegla od rastućeg jezera narančina soka. I ja sam izašla iz stana, ulupanoga srca spustila se u svoju sobu sve zapisati na veći papir i nešto čitkije. Naslovila sam to «ČUDO S NARANČAMA».

Poslije sam osluškivala i čula kako se nakon nekog vremena Vanja prestala smijati. Čula se glazba iz filma *Misija*. Zamišljala sam je kako promatra kroz prozor jato lastavica nad horizontom lete prema narančastom suncu. Za nekoliko dana dala mi je otkaz, jer se više ne boji biti sama. Otada bih je samo ponekad srela na tržnici, kupovala je naranče. Uskoro je pukao glas da je Vanja nestala, otputovala, vratila se u Pariz. Danima sam okretala telefone, raspitivala se, ali tek tu i tamo pokoja poluinformacija, slutnja. Nedavno je neko dijete nacrtalo i zalijepilo na njezina vrata crtež kako iznad njezine zgrade nad dimnjakom leti veliko jato deva, a samo jedna prolazi kroz ušicu igle.

Ivica Antolčić: Ivana Brlić Mažuranić: Čudnovate zgode šegrta Hlapića, 1985.

Krešimir Bagić

ODAKLE STIŽE TOLIKA TEŽINA

odmor

već sedam dana uspješno preskačem život.
otputovao sam dovoljno daleko
da se na mene ozbiljno ne može računati.
ne opsjeda me nikakva misao,
ne prati neopisiv prizor,
ne živcira nijedna riječ.

poput sveca s ljubavlju promatram
biljke, životinje i ljude.
nepoznate ulice i trgove
pozdravljam kao stare znance.
jedem što stignem, malo čitam,
hodam koliko mogu.
iako ne oponašam nikoga,
počinjem nalikovati mnogima.
kažeš: odlično,
i vrijeme je da se odmoriš.

već sedam dana uspješno preskačem život.
brojim mrave, brojim automobile,
pijem vino (brojim kapljice).
kada se vratim, hoću li ti znati reći:
odmorio sam se,
ti si mi sve na svijetu.

teret

u snu
gdje god bio
prenosim cigle
i slažem ih jednu na drugu
ne znam odakle stiže tolika težina
kao da je planina zaspala na mojim leđima
da sam zidar imao bih kuću i sanjao bih cigle
da sam beskućnik grijali bi me pločnik i tople riječi
umoran sam ne mogu više nositi hoće li netko preuzeti teret
ciglu na ciglu na ciglu na ciglu na ciglu na ciglu na ciglu na ciglu

crta

iz potkrovlja puca pogled
na potkrovlja i dimnjake.
spajaju se kosine i pokreti
u crtu kojoj je sve jasno.
kada korakneš poslije sna,
udariš glavom u zid.
kada domahneš ptici,
udariš glavom u zid.
kada kažeš što misliš,
udariš glavom u zid.
u potkrovlju si namještaj
koji se premješta polako,
koji srasta sa zidom slaveć
crtu kojoj je sve jasno.

požar

iznad radnog stola
zlokobno se nakrivio
aparat za gašenje požara.
zabrinuto me promatra,
kao da vidi piromana.
radi on, radim ja.

dok pišem,
krišom ga pogledavam,
bdijem nad svakom mišlju,
zastanem kad mi se u ruci
nađe šibica ili upaljač,
kada se u rečenici pojave
plamen, pakao ili srdžba.
pazi on, pazim ja.

najedanput,
odlijepim se od zemlje,
svaki dodir i svaka riječ
sposobna je zapaliti nebo.
moj crveni prijatelj
u hipu i mene i stol
prekrije zračnom pjenom.
poslije zajedno govorimo:
znao sam, znao sam.

sudar

kamo god krenem,
nalazim ono što sam ostavio:
isti ljudi, isti prizori.
čini mi se da sam sebe pratim,
kaže d. d.

sljepoća je dio pogleda,
važan biografski podatak:
promijenio adresu, nije primijetio.
čini mi se da sam sebe pratim,
ponavlja d. d.

psi na aveniji jean janvier
jednako laju kao psi na aveniji dubrava:
tri puta glasno pa se zagrcnu.
čini mi se da sam sebe pratim,
očajava d. d.

novine na trgu svete ane u rennesu
jednako mirišu kao novine na tržnici u dubravi:
kihneš na trećoj pa na sedmoj stranici.
čini mi se da sam sebe pratim,
ne odustaje d. d.

čemu kriti:
pribran čovjek ne može pobjeći od sebe
– udaljava se, trči u mjestu, sklapa oči
i sudara se sa sobom.

pozdravi

odjednom,
sa svih strana,
nekontrolirano stižu pozdravi.

pritišće kamenje
(kao da već nije dovoljno tjeskobno),
ljudi domahuju,
strašno velika slova pitaju kako je.
nikomu ne odgovaraš,
sprema se velika oluja.

stari francuz nosi slamnati šešir na glavi,
mlada crnkinja nosi dijete na glavi,
snažni arap nosi stol na glavi.

a u tvojoj glavi nevrijeme,
gromovi mrve kamenje
na jako sitne komade,
razilaze se pozdravi,
počinješ disati,
ali prognoza ostaje ista.

novine

djeca rade, ljudi gube posao,
šire se požari, traju ratovi.
okrećem stranicu, ustajem.

vijesti su iz prošlog stoljeća.
ili sam kupio pogrešne novine,
ili u svakima čitam isto.

puž i političar žure u budućnost –
križarski rat, mrtva utrka.
tko pobijedi, bit će vitez!

igra

pola stoljeća u tvom glasu
pola stoljeća na tvom licu
pola stoljeća u tvom hodu

smiri se ne nabrajaj više
(kaže kemo s kažiprstom u zraku)
danas svaki balavac ima pola stoljeća

mudrost sjenči tvoje riječi
blagost izvire iz tvojih bora
koljena ti pamte skokove i ushite

tako se govori tako raste
(odobrava kemo sa smiješkom)
ako znaš igrati uvijek si u igri

ili

govoriš protiv sebe
ne biraš riječi
munja si i grom koji te ništi

kažeš da si ružan
da kradeš lažeš i putuješ u mjestu
pjena ti probija na usta

tuče djetlić udara kladivo
čije su riječi koje izgovaraš
tvoje ili tvoje

odlazak

moram otići iz ovog grada.
gdje god stanem,
izbija beton, škripe cijevi,
ljulja se čelična armatura,
moj korak izaziva opći strah.

moram otići iz ovog grada.
ljudi nabijaju kacige,
miješaju cement,
uče strane jezike,
zatvaraju zatvorena vrata.

moram otići iz ovog grada
prije nego sazriju kesteni,
prije nego strada cvijeće,
prije nego strada vrt

moram otići iz ovog grada.

smrt

ona ne zna da je umrla
da je samo klekla u dvorištu
da su štap i plavi rubac
urasli u taj korak
za koji se godinama molila

ona ne zna da je umrla
komšija ore njivu
puši se masna crnica
nekoliko grumena sakrit će
sve sjemenje i misli

ona ne zna da je umrla
a ja ne znam kamo krenuti
iz koje žile sad kuca život
kako proći kroz ta vrata
od suza i snova

ona ne zna da je umrla
ona neumorno hoda
pogledava s ruba šume
nezasmisliva svjetlost
grli ravnicu i sve u njoj

Branko Bošnjak

PJESME

VEĆ DANIMA

Svi djelići svijeta
bez dodira su sami
ne znaju što je to
vesele se porukama
ostavljeni sami sebi
gube neki osjećaj slobode
koju koristi užurbana propast

Nitko ne pita nitko ne odgovara
sve obavija neka ukusna strava
želi grliti želi pjevati
Iz najdublje dubine svjetova
odaziva nema: buka nastale tišine
nepodnošljiva sama sebi
grli se sa sobom kako bi
udvojila vrtoglavo
ništavilo svijeta
nudeći se svemu
nudeći se
vlastitoj bezvrijednosti

JELOVNIK OČAJNIKA

Poludjeli od bistrine
tka se vjera tame
nad koju će se okrenuti
i oni željni mesa
i siti hranom gladi
Kako ću mokrim okom
slaviti s onima što vjeruju
kako je prijevara uspjela
ako čuvaš sigurnost u podrumu
gdje se gubi sve što si pokupio od onih
koji su već ugrabili neku obveznu potkupljivost
Tako i za njih jedna soba
vrijedit će beskrajno
iz vremena u vrijeme

Dok samo od sebe ne krepa

PROMJENE VASIONE

Sivo nebo mračno je danima
bijela golubica neba
zvonom odolijeva sivom nebu
japanskoj snimateljici tako je sve to potrebno
kako bi se različiti dijelovi svijeta
nekako u istoj tami spojili
Toliko je suprotnosti u jednom danu
toliko tmurne ljubavi završava na slici
Iako: ostajemo ovdje čuvajući
olovni pokrov. Više puta šuteći se povlači
preko tvoje glave preko tolikih ljudi
Ta nisu mogli toliko žurno
kao pokvareni kradljivci plemena
razbuktati plamen. Sada bez požara
grije nas zdvojna tišina

LJUBAV U RANAMA

Među toliko rana zadanih
na sve strane: kolike ljubavi ostat će
tek lice koje guta vlastitu mržnju
Tek kosac koji sve zaboravlja
što ga je vuklo osveti
(ona se neprestano okreće
samoj sebi)
Toliko smo toga nudili toliko toga
jednostavno dali toliko su sami uzeli
Tako smo bogati smrću
koja se nekako oblači prepuna lažne tuge
Za svima žalimo: tvoje lice u jastuku
druguje s tijelom koje se hrani
tvojim tijelima
tvojom strašću
otvorenom kao prozor
u neko čisto i potpuno proljeće
Svuda pupaš i nudiš se
poljupcima koji će doći: upijaš
sve ono što nismo stigli stvoriti
Ljubi ljubi glavu ne okreći
Tako će smrtonosno trn ruže ljubavi
zaustaviti srce zauvijek
U tom trenu stvaranja
(a on se ne otkriva)
(on se ne pokriva)
Srce otvoreno tebi kuca
tako u svakom odlasku u svakoj tuzi
mogu od tuđeg zagrljaja učiniti svoj
Tako neprestano ljubimo
vlastitu ljubav
Usne se naginju izvor se gasi
kako neprestano ljubiti kako voljeti
kako biti u ljubavi
neprestano nagnutoj nad nas

Zaštitnici nečega neprolaznog
nečega što možda i ostaje
kao nejasan trag u sjećanju
koje više nema pravo
na ono što je napustilo

BITI STABLO

Nisam cedar ni kakao
u velikom gradu prozori se zatvaraju
svi žive u podrumu
nestaju
oslabljeno lišće
bježi u kanalizaciju
ulica odlučuje
o prestanku života

Nestaje sva štednja
negdje gdje se
samo Dobro naginje
nad samoću
tisuća lica
onih koja su izgubila sebe
pa više i ne vide
nešto što smo tražili
zajedno
a tu smo i mi
sami
u mnoštvu neizdržive samoće

SVIJET U ŠUTNJI

Kako šuti svijet! Ne čujem
njegovo disanje
Pjesma iz daleka
budi sitne mrave
(iako ne haju
da im posao prelazi
točno preko pjesme
koja je iznenada pobjegla)
Sve čemu posegneš nekako se razdvojilo
možda zatvorio jedan bogat krug
malih koračaja: zašto sada plakati
čitavo more guta pčele

izgubljene negdje između obala

ODRAZI

Negdje u zakutku koji se izgubio
tišina ničega sreće list i mahovinu
ono što je stalno ponovljeno
ostaje i nevidljivo. Je li to život
malog koluta vode: sve jače
hvata naše rubove
Ono što počinje kao tajno središte
sada se samo sebi raduje
sve se razletjelo odlepršalo
slomilo
Tako nastaju svjetovi iz starog
izlaze nasmijana lica djece
(tako su mudri u vlastitoj radosti!)
Samo trina glazbe dodiruje srce svijeta
zgađenim nad sobom:
kako se lako može biti ništa

Zrno glazbe pada na tvrdo tlo
kako se usuditi biti onaj život
kojeg više nema_

Ervin Jahić

NEMJESTO

Nema tu bitnije falinge, mada ova pjesma

skrojena je od problema, štoviše ona se za probleme
zanima, teži ozbiljnoj provjeri problematičnosti problema
Grubo uzevši, ona smjera metafizičkoj raspravi
koliko nas je ostalo, ako ikoliko, i jesmo li spremni

s uvjetima i bez njih (a s obzirom na tipove diktature)
ponijeti se istinito, istinito na način da ono nije lišeno glasa,
da nas može izreći, kao što nas izriču stvari koje gledaju u sebe,
zamišljene nad svojom dušom,

s pravom na odsutnost, prisutnost, biće, ne-biće, ja, ne-ja
Pa hajde sada, ikada, uvijek, nikada budi
više od onoga što o tebi naslućuju
Toliko je toga netočnog i nepouzdanog rečeno

naprimjer da se stvarnost usložnjava

ali da je možemo dovesti u vezu
Gdje su glasovi proroka, što usnuti –
red požara, red smrti? Što nam je činiti
dok život nam je tako zarazan i lijep

a pleme naše sojno, uščuvano,
uraslo u drevnu pripovijest? Zapravo najviše
što možemo ne odreći je
drugome da je i on ponekad mi

i tako priznati vlastiti poraz
Poraz povijesti, poraz budućnosti,
užas suočenih s porazom i olakšanje
što je poraz došao, kad je već morao doći

Valjalo bi stvari nazvati pravim imenom

Valjalo bi, naravno da bi valjalo, ruži ne odreći ime,
mada će ona i bez njeg mirisati. Valjalo bi opisati agresiju –
kako i na koji način bura opsjeda moju kuću, kako i na koji način
se kuća brani, ako se brani, valjalo bi bez ostatka probuditi još neprobuđene

i reći im, s najvećim povjerenjem i ozbiljnošću u glasu: *Došao je kraj,*
zvuči kao krah, al nije to, ovo je BEZ POVRATKA. Valjalo bi se tad nasloniti
na vlastito uho, ma koliko smo jedno s njime, ustvari uroniti u sebe i
izroniti posljednji komadić pustoši i reći mu, bez okolišanja i s olakšanjem:

Bez tebe sam kao bez sebe, ali dalje mi je sam. To je taj trenutak
dvostrukog, mnogostrukog užasa kad će pravo stanje stvari doći po svoje,
kad se mora reći da sve što nas je snašlo povlastica je sindroma pohlepe
koji, poput vjetra, zauzeše naše unutarnje sobe u onim kućama

koje bijahu napadnute vjetrom ili čime drugime, nevažno, ali valjalo bi,
napokon i bez odgode, stvari nazvati pravim imenom, što ne znači da
smo posve precizni s organom jezika, da nas on sluša, da nam služi,
da je naše ništavilo namah u suglasju s njegovim moćima

izmišljanja, obnove simbola, snova, života koji se konačno
gasi svakim slovom. Nesumnjivo bi sumnjivo bilo,
ma kako lakomisleno izgledalo, prešutjeti išta o šutnji,
o tome kako nas stvari vide. Na putu ovom bez karte puta.

Pribranost

U sobi me sačekuju stvari
useljene u mene, škripe kao gume
automobilske pred nesreću

Ako im dam do znanja
da sam dostojan vlastite nesreće
produljujem im smrtnost

Ako ništa od toga ne poduzmem
posao ovaj zacijelo je nedovršen
Rigati nam je, rigati, prava je prilika

Poput posve nevine djece
ostavljam im na volju
na ljute psovke spreman

Sito

po D. P.-u

U mojoj kući, dovoljnoj
mrtvim tijelo
bodrim duh

Kuća moja između uzdaha i jecaja
jeze i nade
zarasta u mene

Krotak sam kao list
što se eno guši na vodi
pustinjak nesnebljiv

Na mojoj kući gusto je sito
Gospod postavio:
uđi, jurodivi
odbij, lakovjerni
teško prijestupnicima

Po svu noć i po cio dan
u mojoj kući obuzet sam istime

Taj smrad postojanja

Bilo bi dobro zapisati sve uzdahe ponad 2,15 metara ljudskih
Sve koje ostaše stenjati od početka svijeta pokraj naših glava
I zuje ko pčele, zijevaju ko mačke, ječe i jauču uhu,
oku nedohvatno, tako sigurno, nedvojbeno.

Bilo bi dobro podšišati kućne ljubimce (mačke, pse;
može i tigrove i zmije i orlove; jako je važno umaći
podjelama na one koji imaju smrtonosan i nesmrtonosan ugriz)
i priznati njihovu zatajenu patnju. I konačno, kad konačno dođe po svoje,

bilo bi ljekovito priznati stvarima koje bešćutno unakazismo (vilici, nožu,
žlici, stolu, jastuku, ormariću, školjci zahodskoj, olovci, pepeljari, krevetu,
potkušulji, cipeli lijevoj i desnoj, četkici za zube, pasti zubnoj i cipelnoj, šalu,
kragni, sijalici – prepisati cijeli Leksikon stvari i uvrstiti ga na ovo mjesto)

da im ničime ne poričemo zahvalnost,
i da kojim slučajem ne postadosmo ništa –
gledali bismo da im se odužimo.

Trokut

Danas mi prijatelj šalje poljski izbor pjesama o samoubojstvu
I dok ga čitam, iskreno osupnut vjerom tih ljudi u odvažnost
izbora, jedna mala, na balkonu nasuprot, raspupalih grudi,
kao da se namješta, premješta, izmotava, nudi...

Oh, gospođice, vi izravno dovodite u pitanje moja saznanja o pravu
na odustajanje, ruku uperenu na sebe kao repliku kobajagi sretnoj civilizaciji

Želim reći: ta djevojka na balkonu, ta poezija suicida i
ja, raspolućen između ugode i prilično ozbiljne i mračne psihologije
(ako ne i vjere), činimo konfliktan trokut, nebitno koliko
jednakih stranica. Trokut neživih i živih činjenica.

Činjenica koje može i ne moraju da se odrode,
stvari koje upravo prijete ako mašti ostavimo na volju.

Evo jedne o urednim snovima i tipičnim radnjama

Kad uzeo sam šibu u ruke, sin mi je rekao
tko ti kaže da ćeš njome točno zamahnuti
i kako znaš, druškane, tako mi je dječak rekao, da te neće boljeti
I da zna da mu me nije žao, jer ja sam *izrastao* čovjek
Morao bi, prema tome, imati mogućnost šireg razumijevanja

Cilj mržnje trebao bih biti sam, a ne da tako *očinski* nasrćem i ljutim se,
drama je to i komedija istodobno. Riječ je tek o fleki, sitnici,
ali tko bi uvidio tada, da mi ga je vidjeti, da je obnevidio.
Tada i sada, sada i tada strah je naručitelj mjere.

Ostavim li stvari da idu same,
propustit ću, utvaram si, priliku
da naš odnos ovjerim pravdom, povjerenjem,
pokušajem nužnog svođenja snova
na kakvu-takvu mjeru zbilje.

Ako mislite da pretjerujem,
da je izlišno sankcionirati međugeneracijske jazove,
pitajte se što je bilo prije našeg odnosa s očevima i sinovima,
i još prije, i poslije, i što dolazi.

Pitajte se, to je vaše pravo, ima li smisla pitati se uopće.
Pitajte se o svrsi i smislu te muške sile
u očevsko-sinovljevskim odnosima,
o mišicama, snazi i argumentu sile.
Kako god okrenem, odgađati mi je zamah..

Davor Šalat

RAZGIBAVANJE DUŠE

ciklus pjesama

Nijemi pripovjedač

Pod panjem jesen iskušava smrt.
Tepa joj,
poziva je u sve porozniju zemlju.
Kiša se zapliće u prve zimske sanjke,
svlači kabanicu i postaje nevidljiva.
Svaka riječ sad umanjuje svijet,
smrt ih je sve sitničavo pobrojala
i tek nakratko posudila smrtnicima.
Dulje ću trajati jer sam tiše,
kaže stablo koje je u sebe već
udahnulo svu jesen.
Snijeg je pripovjedač koji nikad
nije progovorio,
a svi komentatori trude se
protumačiti njegovu bjelinu.

Jesam li mahao?

Prizivam huk davne željeznice u Sloveniji. Gledao sam kroz poluotvoren prozor, vrbe su pile iz rijeke, ljudi se povukli u udaljene bajte. O mene su se odbijale slike, svijet se stiskao u prošlost, mašem, mahao sam, jesam li mahao? Brda šapću o sprovodu vlaka, dovući će noć i ukinuti sve što se doista miče. Preko stakla kupea snimao sam vlastiti pogled, a spazio suton što se valja iza brda.
Sve smo češće propuštali postaje, pala je sumnja da se lokomotiva pomračila, da vozač veze goblen rascvale apokalipse. Jesam li mogao stati dok su vagoni ubrzavali, mogu li biti istovremen sa sobom ondašnjim i zaustaviti divljanje vlaka?
Sava proteže ruke i noge, ustaje iz ispisane mentalne slike i potapa pamučnu prošlost. Raspori goblen.

Prvotna pećina

Kroničar tišine lomi olovku i pokušava zaboraviti abecedu. Mrska mu je gramatika odijevanja i vraća se u prvotnu pećinu. Ne podnosi čak ni altamirske crteže ljudi, pali svijeću i moli se samome sebi.
Bog ga miluje po kosi i šuti. Daje mu tišinu narezanu na nevidljive igrače kocke.
No kroničar prezire čak i igru.
Gasi oči, izuva se od sebe, broji unatrag sve do postanka.

Obećanje

Eva ne podnosi mrak što se ljušti kao pepelno paperje i sipi po staklima. No izgovara sve same iznevjerene riječi, otpatke odumrlih razgovora i davno zbrisanih ljudi.
Vjeruje da joj stopala još uvijek raspoznaju boje i da može prešutjeti svoje odbačeno prstenje.
Eva misli da ne mora objašnjavati svoje ženstvo, radije mami medene tumače da joj govore.
Tijelo joj je raž koja nestaje u poluspretnim ustima. Preostaje joj samo obećanje koje još ni jedan Adam nije uspio ispuniti.

Slučajni raj

Ljeto je preplaćeno. Ne mogu mu srušiti cijenu zažarene glasnice. Kupači su zarobljeni u smežuranim gušticima. Mržnja stisnuta među kamenjem, pouzdano pohranjena za zimska juga.
Pazite da vam noge ne utonu u smrtonosni pijesak, da iz koštice ne iscuri ljepljiva sluz ljeta.
Boje se podvrgnule prilagodljivijem oku, na pragu ste divote, slučajnog raja u koji ulaze samo mrtvi. Na rubu ste plaže za koju je pitanje hoće li dočekati zimu, pokraj mora u kojem je podivljala plava.

Razgibavanje

Sunce ravna svijetom.
Nacrta stablo, zakopča me u tijelo.

Pozovem ga da zastraši
snijeg na rubovima grada,
no samo ljubav ukida svaku vidljivost.
Izokrenem sunce, navlačim vunene rukavice
kako bih zagrijao tek iskopanu dušu.

Okomita noć

Možda da glasno vikneš tišinu i odjednom prasnu sve gume na automobilima u već dvadesetak godina zamračenoj ulici.
To je kao da jednim uzdahom prizoveš sve paprikaše što se cmolje u pohabanim nedjeljnim loncima i da neka izmoždena Barica prespava svoju mrzovoljnu stanodavku.
Čini ti se - kuhinjska krpa obrisat će sve barokne bregove ponad grada,
Nijemci i partizani naganjat će se u filmovima koji po tko zna koji put ponavljaju u prošlost.
Nema čarobnjaka za takav svijet, tigrovi više ne navješćuju Borgesa.
Gasiš svjetlo, noć je okomitija od svakog teksta.

Čaša, tanjur

Ne cijeni viđeno, ionako je krajolik promjenjiviji od tebe, a boje se samo prerušavaju u drvo.
Nemoj vjerovati kamenu kad višekratno mreška more kao da šibom protresa prašni tepih.
Nemoj gaziti u glib blatniji od svakoga straha što te guta.
Pred tobom svijet je kao puna čaša, kao prazan tanjur. Hoćeš li vjerovati njegovoj zadnjoj kapi ili prvome zalogaju?

Zjenica za nježnost

Rasla je šuma usred jezera, mislili smo da krivo vidimo, neki ispremiješan svijet.
Pitala si kakva je zjenica potrebna da spazim nečiju neodlučnost?
Pobojah se da sumnjaš u šumu koja te, jedva stršeći iz vode, uvjeravala u nježnost.
U tebi nježnost se bori s mećavom, kažeš i nazoveš zimsku službu da mi otkopa zjenice.
Da promatram kako te polako prekriva jezero, kako postaješ podvodno drvo koje zaobilaze nemušte ribe.

Riječi koje se nemaju za što zalijepiti

Razgledamo ruševni frankopanski dvorac.
Pokušavamo ući, a mravi bježe iz njega. Bez njih kamenje još je sipkije.
Želiš izgrepsti vosak odavno utrnulih svijeća. Dvorac je kao senilni starac koji je izgubio svoje stoljeće i čija je rodbina već vjekovima mrtva.
Kažeš mi da se tu riječi nemaju za što zalijepiti, da se priča vraća ustima.
Pa ipak, nabrajam što više imena, pokušavam pomaknuti plemenitaše od magle.
Možda zdanje progovori, preko kamenih glasnica reprogramira svoju mučninu.

Franjo Nagulov

RAKOVA OBRATNICA

RAKOVA OBRATNICA

(Nakon što sam u zadnjem džepu svojih tamnoplavih hlača pronašao kondom,
pogledao u nebo i rekao: Hvala Ti, Gospodine! Danas jebem!)

Na pitanje *gdje je nestao trbuh?*
odgovorit ću ti razmjerno pristojnom zamjenom teza:
Dijetom sam se pobunio protiv dostojanstva!
Sada sam samo slinavi prosvjetar
koji ne mari za samačku kontracepciju
i pun želudac.

Tu ti je odgovor i na pitanje gdje su mi sise:
Nema ih, pile moje, prvo su se popele na sjever,
a zatim nestale – utkane u polarnu svjetlost,
rosne kao netom uskrsli sfinkter,
na dlanu Jedinoga igraju
sentimentalnu
dvojakost!

OVISNOST OPRAVDAVA SREDSTVO

Prekaljeni sam crnomorski disident
koji će trideset godina poslije, ne bi li tako užicao nekoliko cigareta
i pivo, sudjelovati u maršu
za generala Hristu Lukova.

Uostalom, postoji šansa da je dotični izrod moj vrlo daleki rođak
i da zahvaljujući ozebloj šaci antisemitskih gena
preferiram jogurt.

Ako je tako onda ću i sam postati dalekosežno blagopokojan:
Tko maršira svojim precima postat će razlogom za marš!

Inače apsolutno stoji da bih radije bio svinja nego fašist,
kako bi rekao Hayao Miyazaki,
i da bih radije gledao crtane filmove nego ratovao.

AGITPROP

Indoktrinirajmo, ostalo će kamera.
Milijun i osamsto tisuća patuljastih pingvina dvadeset i prvoga
navalit će na granični prijelaz.

Željni Leffe piva i cigareta Davidoff
premostit će jezu izazvanu prekobrojnim mitraljeskim gnijezdima

u koja će, jednom kada svi odu,
useliti prostodušne
rode.

STISNUTI ŠAKU

Bit će da nije isto što i razbiti zube brkatom banditu
koji tisućama ljudi u provinciji
onako dječje ružičasto
zagorčava život.
Dok u njegovoj garaži krezube spodobe s alibijem
zvanim
poštenje
žvaću jeftine kobasice i pokvarenu rižu
i dok, kao u transu,
slave mogućnost uživanja u nedjeljnom čobancu
ostalom od sinoćnjih svatova
njegove
jednako
brkate
kćeri on sam, infantilan kao grohot,
pomalo već sanja gradove i sela koja još nije osvojio,
a u kojima krezube spodobe željne
brkatih bandita
jedu manje
i skuplje!

SOCIJALNA OSJETLJIVOST

Rado bih suosjećao geostrateški u Garmisch-Partenkirchenu
ispaljujući oči na pripite kćeri
balkanskih poduzetnika
te na pokoju međunarodno priznatu seljanku.

Naručio bih samo najbolje svirače znojna im čela brišući
zgužvanim novčanicama ujedno džentlmenski poluglasne
zalogaje disciplinirano zalijevajući
samostanskim gutljajima bavarskoga piva.

I cerio bih se u društvu probranih pizduna dajući
na znanje da su mi očnjaci bijeli poput
nezainteresiranih alpskih padina da bih,

po slavodobitnom povratku iz prijestolnice užitka
u prijestolnicu jada i bijede, s desetim danom godine
2013. susprežući suze poručio:

I krvi ću vam dati, najdraži moji sugrađani,
samo dajte shvatite već jednom –
samo strpljenje spašava!

USPAVANKA ZA ZEMLJU

Sagneš se i ono te udari u glavu.
Iskrivljena je kralježnica sasvim prihvatljiva cijena za taj podvig –
za novi pogled u obožavanje koje uključuje podaništvo
te gdjekoju glumljenost.

Samo se spustiš, samo siđeš, samo oboriš duet vrckavih koljena
čineći ih tako pokajničkim pomagalom.
I uz prstohvat obrane muškosti
i uz urođenu tehniku otkopčavanja
i uz evociranje prijašnjih prijezira
obaviš posao za koji si rođen,
pederu jedan
hrvatski!

SNIJEG

Padaj slobodno, poštuj fiziku, padaj bahato, padaj ovdašnje:
Zatrpaj ovu sramotu jednom za svagda.
Onečisti uljudbenu samoću i tako je učini nevinom.
Stisnut uz radijator osjećam se pozvanim zazivati jedno
od tvojih tridesetak imena – na dosadašnje se pozive
uobičajeni Spasitelj nije odazvao.

Dođi i ubij nas jednog po jednog
kako i dolikuje socijaldemokratskom utjerivaču dugova.

Dođi i nanesi nam smrt
praćenu kolateralnom škripom slučajno preživjele cipele,
poskupjelim grijanjem te mišlju na topli obrok,
čaj od brusnice i dopodnevni
seks s limunom.

OLAKOTNA OKOLNOST

(Zgb., 4. prosinca ´12 - ., otac i njegov Mali u šetnji koja ne može završiti)
Otac i njegov mali zgaženi su u 08:37 prema srednjoeuropskom
vremenu.
Na internetu je to bila glavna vijest.
Neki su se čak pobrinuli da ništa ne bude cenzurirano:
Baš zato su, naočigled šokirane domaće javnosti, ispod crne vreće
provirivali ukočeni dugački prstići predodređeni
za klavir,
košarku
i smrt.

Četiri centimetra široka i metar duga tanka crvena linija
vodila je ravno do ruksaka
iz kojega su ispali čitanka, bilježnica iz prirode i društva
te rimokatolički katekizam za učenike drugih razreda
osnovne škole.
Nešto dalje, kao u bezvučnom blockbusteru Fritza Langa,
nalazila se vunena kapa.

Oko 09:00 mladi je počinitelj dvostrukoga ubojstva završio
na ispitivanju.
Do 11:00 nalazio se u stanju šoka.
Dolaskom obiteljskoga odvjetnika u točno 11:43
prema srednjoeuropskom vremenu zdravstveno se stanje
dvostrukoga ubojice naglo popravlja.

U 12:15, odmah po završetku podnevnoga dnevnika,
obiteljski odvjetnik medijskim putem poručuje javnosti:
Molim Vas, budimo solidarni kao i ´91.!
Molite za moga klijenta!
On je, spletom nesretnih okolnosti, vozio brzinom
od 150 km/h usmrtivši dvoje ljudi te sada, kao član uzorne
i bogobojazne obitelji, prolazi nezamislivu patnju kajanja!

Zagreb, 6. prosinca ´12. – otac i njegov Mali leže pokopani.
Zagreb, 3. ožujka ´13. – bivša supruga i majka
ogorčena je izrečenom
jednogodišnjom kaznom zatvora uz sudsko obrazloženje
kako je optuženi pripadnik uzorne
obitelji te je kao takav društveno
koristan i poželjan.
Zagreb, 5. lipnja ´13. – drugostupanjskom je presudom
počinitelju
dvostrukoga ubojstva iz bahatosti kazna preinačena
u uvjetnu s dvogodišnjim rokom kušnje.
Bivša supruga i majka završava u bolnici.
Liječnici tvrde da nije kritično.
Zagreb, 25. prosinca ´13. – posljednje medijsko
izvješće o slučaju.
-
Zagreb, 3. ožujka ´13. – otac i njegov Mali čekaju mamu.
Zagreb, 5. lipnja ´13. – otac i njegov Mali čekaju mamu.
Zagreb, 25. prosinca ´13. – obitelj je na okupu.

Melida Travančić[64])

PRIZORI IZ LJUDSKOG VRTA

GRANICE CARSTVA

s prozora posmatram kretnje
male
zdepaste figure

glava uzdignuta gore
k nebu
nakrivljena francuzica
dok se crni
mongolski brk
nalijepljen na lice
uznosito osmjehuje prolaznicima

završivši višu školu
pokušava i crtati
izdajući se i
akademskim slikarem
stvorio je oko sebe krug
onih što mu zanosno
izriču salve

naslikao je on i vlastitu povijest
samoproglašavajući se potomkom
nepoznatog bega
koji je na atu jurišao
osvajajući granice carstva
a u ovaj grad dojahao
iz ugarskog rusaga
kad su granice padale

64 Melida Travančić rođena je 22.ožujka1985. godine u Doboju. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Tuzli, Odsjek za bosanski jezik i književnost. Završila je postdiplomski studij književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Dobitnica je Nagrade "Mak Dizdar" za neobjavljenu knjigu pjesama na manifestaciji *Slovo Gorčina* 2007. godine. Njena prva knjiga pjesama *Ritual* (2008.) dobila je Nagradu "Anka Topić" kao najbolja knjiga bh. pjesnikinja za period 2002.-2008. godine, a 2009. godine izlazi i drugo izdanje ove knjige. Njena druga pjesnička knjiga *Svilene plahte* (2009.) ušla je u najuži izbor za nagradu "Risto Ratković" koja se u Crnoj Gori dodjeljuje za najbolju pjesničku knjigu autora iz BiH, Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Priredila je knjige: *Tešanj, grade - Usmena književnost u Tešnju, Tešanj u usmenoj književnosti* (2009.) i *Haiku grad - Tešanj u pjesmi* (2010.). Radi u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju. Ove su pjesme iz njezine neobjavljene knjige *Prizori iz ljudskog vrta*.

u poznavanju teorije
likovne umjetnosti
premca mu nije bilo
svaki razgovor
počinjao je i završavao tvrdnjom
da crna i bijela nisu boje

tako da su njegovi đaci
briljirali kao studenti akademije

bahato ponašanje
izazvano žestokim opijanjem
zbog sramote i skandala
što ih je danonoćno činio
u pjesmu prenijeti
nije moguće

a onda je
nakon rata
uronjen u humus islama
krenuo uređivati džamije
i za tren im uništavati
ljepotu i dostojanstvo
koje su stoljećima čuvale

kazao je kako ovaj grad
koji stoljećima čuva svoje čari
arhitekturu dviju kultura
treba nanovo moderno sagraditi
i već je počeo s preoravanjem
znamenitosti
koju ovdašnje vlasti
obilato potpomažu

ecce homo!

on će naslikati
novu povijest ovoga grada
a za stražu
dolje
na ulasku
ispod tvrđave
crni će vranci
njiskati i rzati
sa njegovih slika

RIBE

Love, a ulovljeni
(M. Nastasijević)

muž joj je
prije dvadesetak godina
umro od raka grla
ostavljajući iza sebe
tri maloljetna sina
i mali stan koji je
kao učitelj
dobio od države

i sama učiteljica
imena najljepšeg ljubičastog cvijeta
došla je iz susjedne zemlje

cijeli život nastojala je djecu
izvesti *na pravi put*

već joj je šezdeset i neka
i sada je u mirovini

neobična zbog strogog izraza lica
crvene kose
i tzv. paž frizure
koju nikada ne mijenja

na pecanje već godinama
ide svaki dan:
na leđima ruksak
u kojem je mamac za ribe
štap u lijevoj ruci -
njen su prepoznatljiv element

kada je sretnem
živahno se osmjehne
pitajući uvijek isto: dušice
kako si?

ni odgovoriti ne stignem
a ona je već odjurila
prema rijeci

BEZ OŽALOŠĆENIH

nekadašnji potomak
ovdašnje begovske porodice
s mukom i napornim dugogodišnjim radom
uspio je vratiti sve osim titule

neposredno nakon vjenčanja
s djevojkom
koju je doveo s jednog putovanja
i kojoj po ljepoti nije bilo ravne u čaršiji
uselio se u veliku bijelu kuću
nadomak grada

sreća porodičnog života
godinama je trajala
nakon četiri sina
rodila mu se kćerka
danima je ozaren hodio gradom
časteći slaveći
neprestano ponavljajući da je on sada
najsretniji čovjek na svijetu

međutim vrijeme je prolazilo
i umjesto da izraste u ljepoticu poput majke
što su svi i očekivali
djevojčica nije napredovala
pretvorila se u patuljka

otac je okolo cijele kuće
dao sagraditi veliku kamenu ogradu
koja je još više privlačila pažnju
znatiželjne čaršije

a oni rijetki koji bi u kuću i kročili
kažu da je nikada nisu vidjeli

počeo je kopniti
sve više vremena provodeći
u mračnim gradskim kafanama
sada neprestano ponavljajući
da je ona njegov najveći stid
te da je sada najnesretniji čovjek na svijetu

jednog majskog dana
u gradu je osvanula njena osmrtnica
bez fotografije i bez ožalošćenih

kao da i oni nešto kriju
ljudi su po kućama kafanama dvorištima
šapatom govorili o njenoj smrti

ni na dženazu nisu otišli

pričaju da su je
sahranila braća

pitala sam majku
da li zna kako je umrla
sama kako je i živjela
sama
odgovorila je vlažnih očiju

sedam dana nakon njene smrti
umro je i beg
grad je pohrlio na dženazu

RADIKALNA HISTORIJA

od ranog djetinjstva
dane je provodio osamljen na tvrđavi
uvijek na koljenima držeći list papira
ocrtavajući njene bedeme i kule

a onda se počeo interesirati
i za zemljište na kojem
uznosita
stoji

pokušao otkriti unutarnje zemljine tajne
pronaći poneku zaboravljenu alatku
onih stoljećima prije nas

vođen željama idejama nadom
iz gradske kotline odlazi na studij
u susjednu državu

po završetku obrazovanja
sa svojom ekspedicijom
dolazi u rodni grad preorati zemljište

ljude nije otkopao
ni životinje
ni blago ni alatke
nije našao

otišao je
zakopavši sebe

i godinama potom
igrom sudbine
ili nevjerovatnom srećom
dospijeva na prestižni engleski univerzitet

a onda je
po završetku rata
jednom
prošetao ponosan gradom
i od tada dohodi svake godine

o tome kako dospje na univerzitet
nikada nije kazivao

i sva druga pitanja o poslu
grozničavo je izbjegavao

govorio je samo o svojim uspjesima
poslovnim ponudama
luksuznom životu
zabavama u elitnom društvu
o novcu - o njemu najviše

a svaka druga riječ bila je engleska
uz neuvjerljivu izliku
da je materinji gotovo zaboravio

mještani su uzbuđeno slušali
ne uočavajući da se on
iz godine u godinu
u sve žešćoj ognjici vraća

neurastenične geste
posuvraćene oči
grimase na licu
naglo povisivanje glasa
odavali su duševnu poremećenost

onda je opet iščezao
ispostavilo se: zauvijek

u gradu se govorkalo da je u vrtu
tek kupljene engleske kuće
otkopao kosti novorođenčeta
i pohrlio s njima na koledž
izbezumljeno urlajući da mu je to sin

od rijetkih što ga
u sanatorijumu posjete
može se čuti da i sada ponavlja
kako će on uskoro
radikalno promijeniti
historiju čovječanstva

KAZAO JE PJESNIKU...

sitna mršava
dostojanstvena figura
iz čijih očiju dopire toplina
ogleda se unutrašnja ljudska ljepota
svojim koracima
nečujnim poput sjene
krasi ulice
ovoga grada

poslije završetka osnovne škole
zapošljava se kao prodavač novina
provodeći tu radni vijek

veliko zdanje u kojem živi
smješteno je na samom
ulazu u grad
dolje ispod tvrđave
pored onog izvora
što je odavno zagađen kemikalijama
i katoličke bogomolje
čije ključeve pažljivo čuva
ne ulazeći na molitvu nikada

kućna siva fasada
ipak odaje posebnu eleganciju

živi sam
porodicu nikada nije zasnovao
a braća su otišla
kako je davno kazao pjesniku:

Tek u jednu sobu mogu ući
sasvim malu:
krevet i stolac u njoj stoje
ostalo su braća zaključala

I ne dođu nikad -
brave su im zahrđale

prozore sobe u kojoj obitava
ukrašava fotografijama
dragih prijatelja
i dječice koja mu sjede u krilu
licima okrenutim ulici
kao da time i sebe i prolaznike
želi uvjeriti da nije sam

u rano jutro srest ćete ga
kako negdje užurbano ide
kao da za to postoji razlog
ljeti u mornarskom sakou
s bijelim šeširom na glavi
i crvenom ružom na reveru
kao da upravlja kormilom
ovoga grada

a zimi u dugoj bundi
boje meda
sa šubarom na glavi
oslanjajući se na štap
svojom pojavom
podsjeća na činovnika
upravo izišlog iz ruskih romana

i nikada bez cigarete
koju u ustima drži okrenutu naopačke

usamljenost koju vješto skriva
daje mučan izraz njegovu
sitnom staračkom licu

ponekad
dok sâm sjedi za kafanskim stolom
vidjet ćete ga kako
skrivajući
briše suze

kaže da ovo ljeto gospodnje
neće preživjeti

i još pjesniku
dok piju lozu
šapuće
potpuno smiren
da ne bi volio
umrijeti u kući

tamo niko kaže
danima godinama
nije ušao

DIMNJAČAR

ne sjećam se kada je doselio
u naše susjedstvo
nastanivši se u napuštenoj
željezničkoj stanici

kada sam sva obasjana
dječijom radošću
tražila dugme
usplahireno govoreći majci
da sam vidjela dimnjačara
nasmijala se
kazavši da komšiju
iz željezničke
mogu vidjeti svaki dan

vremenom je i kuću
i dvorište pretvorio u deponiju
sakupljao je
stare nepotrebne stvari
i od toga živio

kako se od toga može živjeti
nisam znala

i inspekcija sanitarna je dolazila

ljudi su kazivali da je ciganin
i da to samo oni mogu uraditi

ostavio je ženu i troje djece
ne vidjevši ih više nikada

što po danu zaradi
navečer potroši na alkohol

tako godinama

odjednom
stomak mu je počeo rasti
dok su ostali dijelovi tijela
bili tako mršavi
da smo se čudili kako se uopće kreće

susjedi su raspravljali šta je posrijedi
karcinom jetre
ili možda bolest bubrega
alkohol samo alkohol
govorili su više za sebe

ljekaru nije išao
opravdavajući se više sebi
nego drugima
da nema novaca

živio je tako nekoliko mjeseci
a onda su ga jedno jutro
pronašli mrtvog

dok su ga iznosili
u ćošku sobe pacov je
mirno grickao jabuku
jezovit prizor kažu

ni danas ne znamo
šta mu se dogodilo
obdukciju nije imao ko tražiti

sjećam ga se
kako stoji naslonjen na kućni prag
promatrajući crvenilo neba
oslikano zalaskom sunca

pozdravljajući
nije odgovarao
samo je lagano podigao ruku
ne gledajući me
mahnuo negdje u prazninu

Mary Oliver[65)]

PJESME

Spavajući u šumi

Mislim da me se zemlja sjetila,
uzela me natrag tako nježno,
slažući svoje tamne suknje, svoje džepove
pune lišaja i sjemenja.
Odspavala sam kao nikad prije, kamen u riječnom koritu,
ništa između mene i bijele vatre zvijezda
osim mojih misli, a one su plovile lake kao moljci
među granama savršenog drveća.
Čitave noći sam čula mala kraljevstva
što oko mene dišu, kukce
i ptice koje rade svoj posao u tami.
Čitave noći sam se dizala, padala, kao u vodi,
hvatajući se u koštac sa svijetlom sudbinom. Do jutra
sam nestala barem desetak puta
u nešto bolje.

65 Meditativna poezija **Mary Oliver** (rođene 1935.), građena na lokalitetima obale Atlantika, rodnog Ohia i Nove Engleske, nastajala je doista iz "prakse" redovitih svakodnevnih lutanja prirodom u zoru, boravaka u šumi, uspinjanja planinama. Tematski je usmjerena na događanje u prirodi prevedeno u tekstualno iskustvo, impulsom njegova svjedočenja, često u mističkom stapanju s prirodnim okolišem.

Svijest da postoji osobnost Prirode i da se mudrosti nalazi u divljini i samoći, zajednička je njezina nit s Thoreauovom prozom, zajednička srž s pjesničkom i mislilačkom tradicijom koja od Whitmana i Emersona, unatrag prema Blakeu i Jezerskim pjesnicima, uz rousseauovski mit o "plemenitom divljaku", dopire do antičkih bukoličara.

No nadasve imaginativnim približavanjem indijanskom duhu - subjektu koji biva u prirodi, kao da uravnotežuje historijsku nelagodu čovjeka suvremene civilizacije američkog kontinenta. (Njezina je peta zbirka - "American primitive" - dobitnica Pulitzerove nagrade 1982. godine).

Kao i u nepobitnoj sociološkoj ili rodnoj dimenziji, pjesništvo Mary Oliver i u kontekstu je suvremene eko-poezije neizravno angažirano Međutim, ono transcendira svaki povijesni kontekst – kao i osobnu konfesionalnost, tek otvarajući pjesmama filozofska pitanja i samo preslikavajući trenutak otkrivenja o subjektu i o "drugome" – Prirodi – snažno numinoznoj u svojim najmanjim i najpomnijim pojavnostima.

U njegovu leksiku učestalo nailazimo na fonetski jednostavne oblike glagola "voljeti" (u engleskom jedan slog) - kao duboko jednostavno iskustvo kojim se iznova potvrđuje čovjekovo "mjesto u obitelji stvari"; ili kriterij po kojem i bića prirode moraju "imati dušu"; temelj za pravo, i ispunjenost smisla, života na zemlji. Tik do njega su raznolikiji leksički oblici zadivljenosti ljepotom. Fascinacija pojavama cvijeća, minucioznim zvukovima i šušnjima u šumi, detaljima životinjskih tijela, smrću jednako kao i životom. Na kraju, ono izravno poziva na gledanje - koje je više od samog akta promatranja: prisutnost u kojoj će se dogoditi promatračevo povlačenje s mjesta "subjekta" i pretvaranje u promatrano. Bez gubljenja granice jezične forme, dapače, njenim besprijekornim "držanjem mjesta" za transcendentalno.

Kokabure

U svakom srcu postoji kukavica i prokrastinator.
U svakom srcu postoji bog cvijeća, samo čeka
izići iz svojeg oblaka i podići krila.
Kokabure, vodomari, stisnuti uz rub
svojeg kaveza, tražili su me da otvorim vrata.
Godinama kasnije budim se u noći i sjetim kako sam im rekla
ne, i otišla dalje.
Imali su smeđe oči meko-srce psa.
Nisu htjeli ništa iznimno, samo letjeti
kući na svoju rijeku.
Do sada ih je valjda prekrila velika tama.
A ja, ja još nisam bog niti najbljeđeg cvijeća.
Niti se išta drugo promijenilo:
Netko baca njihove bijele kosti na gnojište.
Sunce sja na zaponac njihova kaveza.
Ja ležim u mraku, moje srce lupa.

Pjesma (duh se voli odijevati...)

Duh
se voli odijevati tako:
deset ručnih,
deset nožnih prstiju.

ramena, i sve ostalo
u noći
u crne grane,
u jutro

u plave grane
svijeta.
Može ploviti, naravno,
ali bi radije

istisnuo grubu tvar.
Zračna i bezobličnа je stvar,
on treba
metaforu tijela,

limun i apetit,
oceanske fluide;
treba tjelesni svijet,
instinkt

i maštu
i tamni zagrljaj vremena,
slatkoću
i opipljivost,

da bude shvaćen,
da bude više od čistog svjetla
koje gori
gdje nitko nije --

pa ulazi u nas --
ujutro
zasja iz grube raskoši
poput uboda munje;

a noću
osvjetljava dubinu čudesnih
utapanja tijela
poput zvijezde.

Jutarnja pjesma

Svakoga jutra
svijet
je stvoren.
Ispod naranče

štapovi sunca
gomilu
pepela noći
pretvaraju opet u lišće

i pričvršćuju se za visoke grane --
a ribnjaci se pojavljuju
kao crno sukno
na kom su oslikani otoci

ljetnog ljiljana.
Ako je tvoja priroda
biti sretna
plivat ćeš niz meke tragove

satima, mašta će ti
posvuda svijetliti.
A ako tvoj duh
nosi sa sobom

trn
koji je teži od olova --
ako je to sve što možeš
da bi se i dalje vukla --

još postoji
negdje duboko u tebi
zvijer koja viče da je zemlja
upravo to što je htjela --

svaki ribnjak sa svojim plamtećim ljiljanima
molitva je čuta i uslišana
neumjereno,
svakoga jutra,

bilo da jesi ili se nisi
uopće usudila biti sretna
bilo da jesi ili se nisi
uopće usudila moliti.

Drozdovi

Ovoga jutra
dva su se drozda
u zelenom polju
vrtjela i bacala

bijele vrpce
svoje pjesme
u zrak.
Ja nisam imala

Nikakva druga posla
nego da slušam.
Ozbiljno
kažem.

U Grčkoj,
davno,
stari je par
otvorio svoja vrata

dvojici stranaca
koji nisu,
ubrzo se pokazalo,
uopće bili ljudi,

već bogovi.
To je moja omiljena priča –
kako stari par nije
imao gotovo ništa dati

osim voljnosti
pažnje –
međutim samo zbog toga
bogovima su se svidjeli

pa su im dali blagoslov –
kad su se uzdigli
iz svojih smrtnih tijela,
poput milijuna čestica vode

iz izvora,
svjetlost
se prostrla u sve kutove
kolibe,

a stari je par,
potresen shvaćanjem,
pognuo glave –
ali još uvijek nisu tražili ništa

osim teškog života
koji su već imali.
A bogovi su se smiješili, u nestajanju,
lepećući krupnim krilima.

Gdje god
da sam trebala biti
jutros –
što god da sam rekla

da ću raditi –
Stajala sam
na rubu polja –
Žurila sam

kroz vlastitu dušu,
otvarajući njezina tamna vrata –
van sam se naginjala;
slušala sam.

Ljiljani

Razmišljala sam
o življenju
poput ljiljana
koji pušu u polju.

Ustaju i padaju
pod klinom vjetra
i nemaju zaklon
od jezika stoke,

i nemaju spremnika ni ormara
i nemaju nogu.
Svejedno bih voljela biti
toliko predivna

kao ta stara ideja.
Ali kada bih bila ljiljan
mislim da bih povazdan čekala
na zeleno lice

kolibrija
da me dotakne.
Mislim zapravo,
bih li se mogla zaboraviti

čak i u tim pernatim poljima?
Kada je van Gogh
propovijedao siromasima
naravno da je htio nekoga spasti –

ponájviše sebe.
On nije bio ljiljan,
a lutanje je svijetlim poljima
davalo samo više ideja

čije rješenje bi iziskivalo život.
Mislim da ću uvijek biti sama
na ovom svijetu, gdje stoka
pase poput crne i bijele rijeke –

gdje se zanosni ljiljani
tope, bez protesta, na njihovu jeziku –
gdje se kolibri, kad god je metež,
izdignu samo i otplove dalje.

Pitanja koja možeš postaviti

Je li duša čvrsta, poput željeza?
Ili je meka i lomljiva, kao
krila moljca u sovinu kljunu?
Tko je ima a tko nema?
Gledam oko sebe.
Lice sòba je jednako tužno
kao Isusovo lice.
Labud otvara svoja bijela krila polako.
U jesen, mrki medvjed nosi lišće u tamu.
Jedno pitanje vodi k drugome.
Ima li oblik? Poput ledenog brijega.
Poput oka kolibrija?
Ima li jedno plućno krilo, poput zmije i odreska?
Zašto bih je ja imala, a ne mravojedica
koja voli svoju djecu?
Zašto bih je imala ja, a deva, ne?
Promisli o tom, a s javorova stabla?
A plavi irisi?
A svi kamenčići, koji sjede sami na mjesečini?
A ruže, i limuni, i njihovo sjajno lišće?
A trava?

Listopad

1
Postoji taj oblik, crn kao ulaz u pećinu.
čežnja izbija iz njegova grla
poput cvata
dok lagano diše.

Što svijet
tebi znači ako mu ne možeš
vjerovati da nastavlja sjati kad ti

nisi tu? I postoji
stablo, davno preminulo; jednom
su pčele na njega letjele, kao procesija
glasnika, i punile ga
medom.

2
Rekla sam ptici-sjenici, koja je pjevala iz sveg srca
u zelenom stablu bora:

blistavice,
pjesmice,
puni zauštaju.

3
Oblik se penje iz kovrčave trave. On
riče u pogled. Ne postoji mjera
povjerenju u dnu njegovih očiju –
nema riječi
za podatnost njegovih ramena dok se okreće
i zijeva.

Pokraj palog drveta
nešto – list je zapucketao pušten
s grane lepršajući u pad – pokušavši me odvući
u svoju zamku pažnje.

4
On me odvlači
u svoju zamku pažnje.
I kad se opet okrenem, medvjed je nestao.

5
Gledaj, ne osjeća li se već moje tijelo
poput tijela cvijeta?

6
Gledaj, želim voljeti taj svijet
kao da je to zadnja šansa što ću ikada
biti živa
i to znam.

7
Nekad u kasnom ljetu ne želim ništa dirnuti, niti
cvijet, niti kupine
do vrha punog šipražja; ne želim piti
iz jezera; ne želim nazvati imenom ptice il' stabla;
ne želim šaptati svoje ime.
Jednoga jutra
se lisica spustila, niz brijeg, sjajeći puna povjerenja
i nije me vidjela – pomislila sam:

dakle to je svijet.
Ako je, nisam u njemu.
Predivan.

Kada smrt dođe

Kada smrt dođe
poput gladnog medvjeda ujesen;
kada smrt dođe i uzme sve svijetle novčiće iz torbe

da me kupi, i škljocne, njenom kopčom;
kada smrt dođe
kao ospice;

kad smrt dođe
kao ledeni brijeg između lopatica,

želim izaći na vrata puna znatiželje, pitajući se:
poput čega će biti, ta koliba tame?

I stoga gledam na sve
kao bratstvo i sestrinstvo,
i gledam vrijeme kao ništa više od ideje.
i razmatram vječnost kao još jednu mogućnost,

i mislim na svaki život kao na cvijet, običan
kao poljska tratinčica, i jednako poseban,

na svako ime - udobnu glazbu u ustima,
koja teži, k›o svaka glazba, k tišini,

na svako tijelo - lavovsku hrabrost, i nešto
dragocjeno zemlji.

Kad bude gotovo, ja želim reći: čitav svoj život
bila sam nevjesta divljenja.
Bila sam mladoženja, uzimajući svijet u svoje naručje.

Kada bude gotovo, ja se ne želim pitati
jesam li napravila od života što posebno, i stvarno.
Ne želim se zateći gdje uzdišem, preplašena,
ili željna rasprave.

Ne želim završiti jednostavno posjetivši ovaj svijet.

‘Samo trenutak’ rekao je glas...

''Samo trenutak'' rekao je glas u travama.
Pa sam stala
u izuzetnome svjetlu ranog jutra
i tako nisam silnim stopalom smrvila
ništa malo ili neobično što se upravo zateklo proći
kud sam prolazila
na putu za polja borovnica,
a možda je bila krastača
a možda je bio hrušt
a možda je bio ružičast i nježan crv
koji radi svoj posao bez udova ili očiju
i radi ga dobro
ili je bio kukac grančica, još krhak
u pokornom mimoilaženju, tražeći stablo,
ili su možda, kao Blakeov čudesni susret, bili
patuljci, odnoseći nekog od svojih
u kovčegu ružinih latica, dalje
u duboke trave. Čas kasnije
neobični glas je rekao ''Hvala''. I tad je bila tišina.
O ostalom, pustila bih da se pitate.

Izbor i prijevod s engleskoga jezika Vera Vujović

Ivica Antolčić: Ljubo Babić, Inga Kostinčer, 1997.

Đurđica Gavranović-Porobija

LAKOĆOM *JEZIKA ZA SVAKU UDALJENOST* DO POETSKOG SVIJETA IZGUBLJENOG I PONOVO STEČENOG RAJA

(Čitanje poetske zbirke Krešimira Bagića s odmakom od 12 godina)

Po izlasku Bagićeve zbirke pjesama *Jezik za svaku udaljenost*[66] Jarak je u svom napisu *Nogometni ragu poetskoga gurua* ustvrdio: "Konceptualno, zbirka je Krešimira Bagića isjeckana na nekoliko razina, tema i formalnih oblika, pa čak i nekoliko djelomično diferenciranih lirskih subjekata. Stoga ću početi s nogometnim ciklusom koji je preoznačio čitavu knjigu – iako s drugim ciklusima nema mnogo dodirnih točaka."[67] Iskaz iznosi najmanje tri tvrdnje: 1. da zbirka sadrži nekoliko razina, tema i formalnih oblika, 2. da zbirka sadrži nekoliko različitih subjekata, 3. da je nogometni ciklus u zbirci dominantan i nije značajno povezan s drugim ciklusima. Te se tvrdnje čine zanimljivima i pozivaju na provjeru. Usto, Jarak zamjećuje da Bagić rješavajući problem "babilonske pometnje" nalazi jezik koji premošćuje nerazumijevanje i udaljenosti u – nogometu. Također ističe "europski senzibilitet" Bagićeva diskurza u ovoj zbirci. O samome pak pjesniku kaže:"On je kao pjesnik više bezazlen, dobroćudan, bijel. Bagić nije darker, ne hoda tamnom stranom, on je bijeli mag, njegova je boja bijela [...]"[68] Najposlije Jarak tvrdi da Bagić i u ovoj zbirci zadržava svoje spisateljske odlike, od kojih je najistaknutija "svježina i lakoća stvaranja stiha" te priznaje da je zbirka prema svom konceptu "skokovita i zbunjujuća". Dodajem da se ova potonja izjava, po mom sudu, može primijeniti unekoliko na sve Bagićeve zbirke, koje su postavljene čini se hotimice tako da budu zbunjujuće i prizovu na umovanje, s jedne strane ne dodvoravajući se recipijentu, s druge privlačeći ga enigmatičnom pozicijom.

Drugi autor koji je pisao o ovoj zbirci jest Faruk Šehić, koji je ustvrdio da ona odgovara na pitanja: "kako pisati poeziju danas ili šta jeste poezija danas?"[69]. Određujući temu zbirke, Šehić nalazi dva kozmosa: nogometni i poetski. Poetski je kozmos produkt Bagićeva tematiziranja jezika i, s druge strane, intertekstualnog dijaloga s drugim hrvatskim pjesnicima: Danijelom Dragojevićem, Brankom Malešom, Damirom Milošem, Ankom Žagar, kao i s Matošem, Ujevićem i Šimićem. Šehićev je zaključak da poetski jezik "premošćuje svaku udaljenost", paralelno zaključujući svoj članak citatom:"'nogomet je jezik za svaku udaljenost'", prekorijevajući bosanskohercegovačke lirike što ne mogu ni zamisliti kako nogomet može biti poetski tematiziran. Bagićeva je poetika, prema Šehiću, usmjerena od postmodernizma k novoj osjećajnosti, a njegov diskurz obilježuju "poetika malih stvari, moćne sitnice, naglašena lirizacija banalnih događaja iz svakodnevnog života, ukrštanje poezije i proze, citatno-ironični osjećaj svijeta".[70]

Držeći na umu ove okušaje predstavljanja Bagićeve zbirke i oslanjajući se unekoliko na njih, što po sličnosti što po razlikovnosti, predočit ću kako razumijevam/percipiram njezine temeljne obrise.

66 K. Bagić, *Jezik za svaku udaljenost*, Naklada MD, Zagreb, 2001.

67 R. Jarak, *Nogometni ragu poetskoga gurua*, *"Vijenac"*, broj 202, 29.11.2001, str. 1. http://www.matica.hr/Vijenac/Vij202.nsf/AllWebDocs/Nogometniragu od 28.1.2013.

68 Isto, str. 1.

69 F. Šehić, *Sarajevske Sveske*, http://www.sveske.ba/bs/print/952 od 28.1.2013, str. 1.

70 Vidi: Isto, str. 1.

Naslovni je stih, po mom sudu, hiperonimski postavljen u odnosu na dva (ko)hiponimska "kozmosa" ili svijeta – poeziju i nogomet, koji su istodobno metafore čiste svjetlosti i čiste radosti, univerzalne i idealne vrijednosti što nikne iz ljudske moći stvaranja, virtuozna mišljenja, lucidne igre i sofisticirane osjećajnosti. Nutarnji okvir zbirke čine metalirični tekstovi, na početku kaligrafska poema *Hrvatski pjesnik* a na završetku ciklus *Zašto mi je Thomas Bernhard ukrao pjesmu?* u kojemu se esejistički i autoreferencijalno sažimlje misao o subjektu, svijetu i poetici diskurza ove već na prvi pogled vitalističke i briljantne zbirke. Unutar drugog okvira, u drugom ciklusu *J'ai bien compris, merci* lirski se subjekt ukotvljuje u Parizu i na taj način uobličuje i točku gledišta koja značajno utječe na ukupnu perspektivu poetskog diskurza ove zbirke, što se proteže i u sljedećem ciklusu *Možeš li izdržati pogled?,* istodobno stvarajući tenziju koja proistječe iz udaljenosti i nerazumijevanja. U oboma ciklusima lirski je subjekt profiliran tako da se postupno, gradacijski razotkriva kao pjesnik koji čita poeziju/pjesnike u stranom svijetu (usporedo tri hrvatska i jednog francuskog) i najposlije napiše knjigu. Sljedeći je ciklus upravo knjiga koju je subjekt napisao pod nazivom *U bilom dresu,* koja se može smatrati i vakantnim citatom. Tako se dakle identificira zbirka u zbirci, knjiga u knjizi. Lirski subjekt predstavlja autora zbirke u zbirci po imenu autorskog subjekta, kao "stanovitog Krešimira Bagića", pri čemu se uz pomoć atributa "stanovitog" ostvaruje autoironičan odmak od dotadašnjeg lirskog subjekta koji je također iznimno referirao na autorskog Krešimira Bagića, uvelike usporediva s Valéryjem kako o njemu piše Borges:"Valery je simbol beskrajnih umijeća, ali, isto tako, i beskrajnih skrupula"[71], od kojih je jedno od značajnih umijeća stvaranje osobnosti, odnosno "figure sebe samoga"[72], „čovjeka koji je, u stoljeću što obožava zbrkane idole krvi, zemlje i strasti, uvijek više volio pronicljive užitke mišljenja i tajnih pustolovina reda"[73]. Tako se ostvaruje igra s doticajem dvaju subjekata, pri čemu se autorski subjekt uvlači u diskurz kao neskriveni, aktivni stvaratelj i istodobno lik. Time se ističe uloga autora i njegova se funkcija usložnjuje/udvaja, a relevantnost ciklusa *U bilom dresu* markira, usto što se neočekivana poetska tema o nogometu postavlja na plakat kao reklamni diskurz s preslikom/ilustracijom Mona Lize. Dovodeći u sudar nogomet kao temu sporta i svakodnevlja s artefaktom visoke umjetnosti, Bagić ostvaruje učinak šoka i iznenađenja, a sebi kao autoru postavlja visoki zahtjev da uzdigne sportsku temu na poetska visočja, odnosno da inaugurira ovu temu u poetski diskurz, čime će ostvariti interferenciju dvaju diskurza, i registra – poetskog i sportskog, jezičnog i gestualnog – s obzirom da su istodobno referenti i knjiga/poezija i igra/nogomet, i na taj način kreirati jaku poziciju unutar diskurza, mjesto maksimalne stilogene napregnutosti. U pretposljednjem ciklusu *Vrijeme slavlja* sažimlje se intonativna krivulja zbirke u sublimni klimaks. Okvirni pak ciklusi smještaju lirski subjekt prvi, *Hrvatski pjesnik,* u kontekst hrvatskog pjesništva, a posjednji, *Zašto mi je Thomas Bernhard ukrao pjesmu?,* u kontekst europskog pjesničkog kruga, čime se odašilju jasni metatekstni signali. Ovim se također postavlja i široka prostorna dimenzija ovog diskurza od Hrvatske do Pariza i Europe/svijeta, a također i vremenska: od Apollinairea, Ujevića, Šimića, Bernhardta, Dragojevića do Anke Žagar. Tako se dakle daju prepoznati tri okvira i tri kruga unutar njih – vanjski metalirični, nutarnji jezgreni koji je sjecište dvaju jezika – poetskog i gestualnog, te između njih jedan okvir i krug u kojemu se kreće i emancipira lirski subjekt. Najposlije, valja ponoviti da je naslov zbirke *Jezik za svaku udaljenost*[74] ne samo poetski i nogometni, već prvenstveno *per definitionem* jezik što stvara svijet čiste svjetlosti-čiste radosti, jezik lakoće u kojemu je "sve moguće", u kojemu se sjedinjuju udaljenosti a ljudski se duh kupa u svjetlosti i moći stvaranja riječju i gestom.

Semantostilemski obrat/solsticij – metaforizacija i demetaforizacija sunca/svjetlosti

Počevši od teksta posvete u zaglavlju prve pjesme *Hrvatski pjesnik,* koji je osobito relevantan za cijelu zbirku, pa duž cijeloga teksta zbirke kao provodni motiv mogu se registrirati leksemi *svjetlost* i *sunce,* njezin izvor, koji funkcioniraju kao metafore stvaralaštva, znanja, radosti, čistote (u estetskom i moralnom smislu). U posveti stoji: "Danijelu, Antunu Branku, Josipu, Anki, Tinu, svima koji svjetlošću slave svjetlost i točkom ne pokušavaju završiti svijet." (Podcrtala ĐGP[75]) Redajući znana pjesnička imena bez prezimena, subjekt koji je u ovom slučaju po svemu sudeći autorski i vrlo je blizak s apostrofiranim imenima, najposlije ih karakterizira kao one "koji svjetlošću slave svjetlost". Tako se odmah nadaje pomisao da je svjetlost metafora koja znači prvenstveno "poezija/stvaranje". U pjesmi *Pismo* "olovka budi svjetlo" (*J*, str. 17.), što upućuje na značenje "pisanja". U pjesmi *Na ulazu Quasimodo* jedan od sugovornika u dijalogu kazuje:"-prekrižio sam se/prešao sav u svjetlost" (*J*, str. 18.), čime kreativno parafrazira Šimićev stih:"prijeđi sav u zvijezde" iz pjesme *Čovječe, ne idi malen ispod zvijezda*. U potonjem stihu *svjetlost* proširuje konotacijsko značenje sakralnim elementom

("prekrižio sam se").

71 J. L. Borges, *Sabrana djela 1944-1952, Valery kao simbol*, Grafički zavod Hrvatske, 1985, str. 148.

72 Sintagma je citat pjesnika Lascellesa Abercrombiea koji ju je namijenio Whitmanu. Isto, str. 148.

73 Isto, str. 149.

74 U daljnjem ću tekstu naslov zbirke pisati kraticom *J*.

75 Sva će daljnja podcrtavanja biti moja.

U ciklusu *U bilom dresu,* pjesmi *Lopta u očima Laurenta Blanca* nalazi se sintagma *čista svjetlost*, u kojoj je epitet redundantan, s obzirom da je svjetlost sama po sebi čista. No, u kontekstu se pjesme doživljuje kao gradacijski marker te se takva čista svjetlost poimlje kao vrhunska, najsvjetlija svjetlost. Druga sintagma uz ovu jest "latice svjetlosti", koja svjetlost ističe u njezinu estetskom (cvjetnom) značenju. Budući da je pjesma osobito znakovita, citirat ću je i istaknuti naznačene sintagme i one koje su s njima povezane:

"Kadšto, na televiziji, lopta u očima Laurenta Blanca
podsjeća na suncokret koji se smješka,
koji govori:'Tu sam,
čitav život stane u moj okret. Ja sam leptir,
ono čega se dotaknem pretvaram u čistu svjetlost.'

Tada se obično sjetim Borgesa
i labirinata u koje je bježao
pred neshvatljivom jasnoćom bubamare.
Nogomet je jezik za svaku udaljenost, kažem,
a Jorge gasi svjetlo, sklapa oči, odlazi...

Lopta u očima Laurenta Blanca raste iz trenutka u trenutak.
Ona je more iznad mora, jezik iznad svijeta,
radost prije svega.
Kada latice svjetlosti zauzmu oči i ekran,
vraćamo se u zavičaj, u polje zasađeno suncokretima.

"Lolo je bog!", uzvikujem pogleda uprta u nebo,
a već zaboravljeni Borges preskače ponor, ponavlja:
"Lolo je bog! Doista, Lolo je čista svjetlost!
Gradove koje sam ja podignuo, on je nastanio.
Leptir u njegovoj kosi je tigar kojega sam davno usnuo." (*J,* str. 48.)

Pjesma je jasno obilježena leksemima koji upućuju na "svjetlo": u prvoj strofi: *suncokret*, *čista svjetlost*; u drugoj strofi: *neshvatljiva jasnoća*; u trećoj: *latice svjetlosti*, *suncokreti*; u četvrtoj: *čista svjetlost*. Svi su ovi leksemi i sintagme ulančani u nepravu sinonimiju kojom se cijela pjesma semantostilemski obilježuje i intonira kao pjesma kroz koju svijetli nepomućena svjetlost najsvjetlije svjetlosti. Zamjećuje se da su navedene riječi i sintagme i na početku i na kraju pjesme pojavljuju u slijedu: *suncokret*, *čista svjetlost,* dok su središnje sintagme nepravi sinonimi: *neshvatljiva jasnoća* isto što i *čista svjetlost*, a *latice svjetlosti* isto što i *suncokret,* usto što *latice svjetlosti* povezuju *čistu svjetlost* i *suncokret* u jedinstveni slikovni vizualni i značenjski snop/grozd, kojemu se svakako može dodati i leksem *radost (prije svega)* iz treće strofe, koja se već u prvoj pjesmi *Hrvatski pjesnik* pojavljuje u inačici poput *čiste svjetlosti* kao *čista radost*:"najprije je subotu pretvorio u čistu radost".

(*J,* str. 9.) U ciklusu *Vrijeme slavlja*, pjesmi *Strelica svjetla* dva će se leksema *svjetlo* i *radost* naći u neposrednoj tekstnoj apozicijskoj bliskosti, kako je razvidno iz prvih triju strofa:

"Oprez! Dva su šutljivca
u gradu:
osmijeh kamena i

korak ruže.
Između njih
strelica svjetla,

okomita radost.
Što o njoj misle
zima i proljeće?

[...] " (*J,* str. 64.)

Sinonimnim se paralelizmom, u poziciji apozicije, *svjetlo* i *radost* poravnavaju i značenjski poistovjećuju, te tako obilježeno ističu vrhunske vrijednosti svijeta ne samo ove pjesme nego i cijele zbirke, budući da se svjetlost i

radost i kao leksemi i kao vrijednosti promiču duž cijeloga teksta i poetskoga diskurza.

Uz radost koja se priključuje svjetlosti, još je jedan značajan tvorbeni element ovoga svijeta i nalazi se u pjesmi *Lopta u očima Laurenta Blanca*: to je leksem *bog*, kako stoji u stihovima posljednje strofe:"'Lolo je bog!' uzvikujem pogleda uprta u nebo,/a već zaboravljeni Borges preskače ponor, ponavlja:/'Lolo je bog! Doista, Lolo je čista svjetlost!'" (*J*, str. 48.) Ponovo se paralelizmom *Lolo je bog – Lolo je čista svjetlost* ističe jednakovrijednost i značenjsko poistovjećivanje svjetlosti i boga. Kao što je znano, božanstva žive u svjetlosti, od biblijskog Boga koji u *Postanku* stvara svjetlost do različnih politeističkih bogova, kao što je grčko-rimski bog Apolon, bog Sunca, svjetlosti i poezije. U Bagićevu su svijetu novi bogovi: Laurent Blanc (ili pak Blaž Slišković u pjesmi *Blaž Blaž Blaž* - "blaž je igrač/netko će pitati/ne nije on je bog"-(*J*, str. 55.), dakle igrači (nogometa) i, s druge strane, bogovi su pjesnici. I jedni i drugi stvaraju svijet svjetlosti i radosti. Time Bagić ruši stare kultove i postavlja nove. Da su pjesnici novi bogovi, razvidno je već u prvoj pjesmi *Hrvatski pjesnik*, u kojoj se triput, u početnoj, središnjoj i završnoj strofi, iznosi takav iskaz:

U prvoj strofi:"bio je svašta čovjek s otoka vampir nećak snijeg/ u nekoliko navrata čak i bog" (*J*, str. 7.); u središnjoj:"da/ bio je svašta/ [...] / u nekoliko navrata čak i bog crn kao gavran" (*J*, str. 10.); u posljednjoj strofi:"u pustoj ravnici opet će biti bog". (*J*, str. 12.) Postoje i drugi leksemi, u ovoj pjesmi biblizmi, koji upućuju na status pjesnika kao boga, pri čemu metafora ili poredba ne znači nužno bilo kakav antireligijski stav, ona funkcionira posvema na poetičkoj/stilskoj razini. U šestoj strofi čini se da u osnovnom tekstu prosijava biblijski podtekst o stvaranju iz knjige *Postanak*, posebice u vezi s danima stvaranja, no stvaralački preoblikovan i preokrenut naopako. Naime, u biblijskom tjednu stvaranja subota je na kraju tjedna i Bog je stvara kao odmor i radost, dok je u Bagića subota prvi dan:

"jednoga je dana pomislio ima dana koji nisu dani
dana obilja prostranih i toplih poput gnijezda
pomislio pa u njima počeo stanovati i trajati
najprije je subotu pretvorio u čistu radost
u ružu u trn
(krv je šiknula nesvakidašnja glazba počela)
na vrata mu zakucali utorak i srijeda
pa ostali dani zaljuljani kao barke
na maestralu godina prolijala
kalendar
procvjetao"
(*J*, str. 9.)

Biblizmi su još prepoznatljiviji u posljednjoj strofi, u kojoj se leksemi *rebro*, *adam*, *bog* i *svijet* postavljaju na krajnje mjesto u stihu te na taj način namjesto rime čine jedan podudarni semantički "rimarij", koji bi trebao pokazati naličnost pjesmotvorja s onom svjetotvornom božanskom moći stvaranja svijeta:

"slutim svašta će još izdjeljati iz svog nemogućeg rebra
njegove će se riječi (crne od dubine umorne od pisma)
zateći u srcu jabuke probuditi na dječjem crtežu
pa nečujno useliti u rascvjetanu trešnju adama
prešućen pogled slijepca šumu u šumi
u pustoj ravnici opet će biti bog
u njegovoj će glavi ispočetka
iz dječjeg plača rasti svijet
[...] "(*J*, str. 12.)

Uspostavu kulta poezije i igre (nekorisnih/neprofitnih vrijednosti) i njegovih nositelja kao bogova prati i rušenje starih kultova, prvenstveno kulta Sunca kao izvora i boga svjetlosti. Narušavanje kulta Sunca slijedi i demetaforizacija Sunca kao metafore sa suznačenjima svjetlosti znanja i ljepote. U ovoj se zbirci Sunce minorizira, čak ironizira na raznolike načine, što se može smatrati i stilskim minus postupkom. Namjesto divljenja Suncu, ono se prikazuje inferiornim u odnosu na lirski subjekt, čiji pogled ne može podnijeti, čime se sugerira da je lirski subjekt jači izvor svjetlosti od Sunca, kako se može pročitati u ciklusu *Možeš li izdržati pogled?*. U proznom tekstu *Sunce* ono se nalazi u podzemlju, i to ne da ga osvijetli. "Jednostavno, sunce se odmara." - izvješćuje narator. Kazuje u niječnoj formi:"Sunce podzemlju ne poklanja svjetlost i toplinu." Ono se krije ondje kako bi se "prepoznalo u zrcalu i došlo do sebe". (*J*, str. 33.) U pjesmi u prozi *Pogled* subjekt leti i pandan je Suncu. Pita ga gledajući u oči:"Možeš li izdržati pogled?" Kad se sretnu, "sunce posramljeno sagne glavu i prošapće: - Ne mogu." (*J*, str. 34.) U *Mliječnoj stazi* opis Sunca donosi personifikaciju kojom se Sunce prikazuje kao pogrbljeni klošar u dronjcima koji sjedi na klupi i ponaša se nepoćudno (pljuje i plazi jezik prolaznicima). I najposlije, u *Pomrčini sunca* Sunce gubi svoj sjaj, kako sugerira naslov, zbog knjige

Krešimira Bagića *U bilom dresu*, u koju je svoj pogled zaronila Mona Lisa zagonetno se podrugujući/osmjehujući Suncu. Najvjerojatnije zato što je ova knjiga zamračila Sunce svojom svjetlošću. Tako se obrnutom gradacijom Sunce degradira u odnosu na poeziju i nogomet/igru kao novi kult. Ostvaruje se semantostilemski obrat – Sunce i bog, koji su tradicionalne metafore svjetlosti, demetaforiziraju se i ustupaju mjesto pjesništvu i nogometu, pjesniku i nogometašu, da oni preuzmu tu ulogu i metaforiziraju se u skladu s njom.

Metaforizirani lirski subjekt

Na tragu prethodnih metaforizacija, i lirski se subjekt u diskurzu ove zbirke predočuje u metaforiziranu obličju.[76)] On je usto što je prepoznatljiv kao pjesnik i ja-ptica, i vrtlar, itd., i – lopta, pri čemu se depersonificira.[77)]

Već u *Hrvatskom pjesniku,* u kojemu dominira treće lice jednine što uključuje mnogoljudni oblik i, štoviše, dvojaku rodnu pripadnost ("bio je svašta igračka vjetrova uže čvor i mornar on i ona [...]"), lirski se subjekt pomalja kao neravnodušan prikazivač koji je u naglašeno emotivnoj interakciji s Njim

(pjesnikom), što se ističe omisijom interpunkcije, pa prema tomu i stanki, koje se ostvaruju domišljenom i usklađenom versifikacijom, uz mnogočlano nagomilavanje imenica ili drugih leksema. Kako se podiže emotivna tenzija nagomilavanjem, pokazuje koncentracija priloga *možda* u sljedećem tekstu:

"[...] možda sam ovdje
možda tamo možda rastem
možda te zalijevam možda gaziš po meni
možda pijem kavu možda te hodam možda me dišeš
možda je najbolje da me zaboraviš možda možda možda"
(*J,* str. 11.)

Premda je ulomak upravni govor pjesnika a ne lirskog subjekta, recipijent ga doživljuje ipak kao uzbuđeno citiranje što ga iznosi lirski subjekt, budući da on prenosi i vjerojatno interpretira pjesnikovo kazivanje, i prema tome njegovo se uzbuđenje i njegova nesigurnost odčitavaju u tom emotivnom kazivanju.

Iz pjesničkog statusa lirskog subjekta razvijaju se i metafore koje ga predočuju i opisuju. Evo najuočljivijih:

Vjeverica. Stihom "Malo budem vjeverica" (*J,* str. 16.) u pjesmi *Pismo* lirski se subjekt metaforično uobličuje u vjevericu. Koje su značenjske sastavnice koje bi subjekt u kontekstu zbirke spojile s vjevericom? U proznom tekstu ove zbirke *Vjeverica u vrtu* pripovjedač kazuje:"- Vjeverica je lagana, nečujna, zračna poput ptice. Treba imati strpljenja" (*J,* str. 37.) Iskaz će se u istom tekstu ponoviti, i time obilježiti, ovaj put u inverznom rečeničnom poretku: "Treba imati strpljenja. Vjeverica je lagana, nečujna i zračna poput ptice." (*J,* str. 37.) Po takvim naznakama, subjekt teži k lakoći i zračnosti, koji karakteriziraju uz vjevericu (i pticu) i igrače nogometa i igrače riječi – pjesnike, o čemu osobito transparentno kazuje pjesma *Put u lakoću*: "zrak je opustošio moje oči/ [...] zauzvrat ja sam njemu ukrao lakoću". (*J,* str. 61.) Podsjećam na Jarkovu zamjedbu o Bagićevoj "lakoći stvaranja stiha".

Ptica. Kao što je već istaknuto, similom "vjeverica je [...] zračna poput ptice", ptica je također uključena u skup "zračnih metafora". I lirski subjekt, kao prijatelj zraka ("zrak mi iz očiju krade svoju lakoću/ neka mu bude prijatelji smo"), poistovjećuje se i s pticom:

"najprije ja kažem 'ptica'
onda ptica kaže 'ja'
poslije sve postaje moguće
poslije ja-ptica
sve mogu početi
sve što nije teško" (*J,* str. 61.62.)

U pjesmi *Na ulazu Quasimodo* subjekt ili jedan od sugovornika u dijaloškoj pjesmi kazuje:"- tijelo mi je prozirno lebdeće", što također upućuje na ptičju moć uzdizanja u zračne visine, držeći usto na umu stih u zagradi iz neposredna konteksta:"(gledajući pticu kako leti)". (*J,* str. 18.) Tako dakle i ptica kao metafora funkcionira jednako kao i metafora vjeverica. Obje omogućuju subjektu vinuti se ponad tla, u svijet zraka i svjetlosti, i to lako i radosno.

---

76 U ovoj se zbirci obistinjuje Bagićeva tvrdnja:"Gdjekad metafora postaje uporište lirskog koda." K. Bagić, *Rječnik stilskih figura*, ŠK, 2012, str. 189.

77 Vidi Z. Čulić, *6.2. Depersonifikacija*, u: *Čovjek metafora spoznaja*, Književni krug Split, 2003, str. 93.

Poezija. Već u citiranoj pjesmi *Pismo* uz stih "malo budem vjeverica" oslanja se i stih: "malo pjesma". Time se ostvaruje nova metafora. Lirski subjekt, pjesnik, istodobno je i pjesma, odnosno poezija. U pjesmi *Kristal* subjekt predočuje proces svoje metaforizacije i metamorfoze u poeziju ovako:

"Nemogući prostor nemoguće brzo raste.
U zrcalu više nema mojih očiju, nosa, ruku,
lijeve obrve ... Sve je postalo poezija." (*J*, str. 63.)

Tom se metaforom također obilježuje lebdenje, pjesničko vinuće i levitacija ponad zemlje, kako kazuje i pripovjedač u proznom tekstu *Pogled*: "Zapravo maknuo sam se s čvrstoga tla, zaboravio grad, postao prolaznik. Lebdim tako već petnaest godina." (*J*, str. 34.) Usto, ako je pjesnik poezija, on je na stanovit način depersonaliziran i depersonificiran, odnosno on nestaje, kako sugerira citat iz pjesme *Kristal*. On nema više "očiju, nosa, ruku", dematerijalizira se; "sve mi nestalo" - reći će u pjesmi *Pismo,* sve osim pisma.

Vrtlar. U pjesmi *Na ulazu Quasimodo* subjekt će reći u prvoj replici:"- otvorio sam oči u drugom gradu/pošumio ga nesigurnim riječima", što uz mogućnost stvaranja šuma u nepoznatom jeziku, čini se referira na drugu, metaforičnu radnju sadnje šume, odnosno stabala. Subjekt tako već stvara aluziju (i sugestiju) uloge metaforična vrtlara. Ova se uloga produbljuje u proznom tekstu *Između hrasta i bora*:"Jutros sam, otvorivši oči, kažiprstom desne ruke počeo crtati po zraku. Htio sam napraviti drvo, nešto između hrasta i bora, sjenu za ljeto, zeleno za zimu." (*J*, str. 35.) Može se zamijetiti da se takva radnja zbiva u zraku, a u posljednjem ulomku subjekt o žirovima i češerima svog stabla kaže:"No, ne bih do kraja ni opisao njihov zračni oblik, a oni bi nečujno padali na zemlju." (*J*, str. 35.) Usto, subjekt je htio "napraviti drvo". Takav vrtlar evocira na velikog Vrtlara, koji je za stvaranja rekao:"Načinimo čovjeka na svoju sliku [...]" (Post 1,26) i koji je prije "pravljenja" čovjeka načinio "stabla plodonosna koja na zemlji plod donose, svako prema svojoj vrsti" (Post 1,11).[78] S obzirom da je posao ovog pjesničkog vrtlara zračan i nevjerojatan/nemoguć (Kakvo je to stablo-križanac između crnogoričnog bora i bjelogoričnog hrasta?), sve popada na zemlju, a u cijeli prizor ulazi i vjeverica ("U jednom je trenutku za njima skočila vjeverica [...]"(- *J*, str. 35.) za koju je već utvrđeno da je "zračna", kako je predočena u prozi *Vjeverica u vrtu,* koja apostrofira upravo vrt, a subjekt izvršuje radnje jednog vrtlara:"Uzeo sam motiku i košaru od pruća te pošao u vrt vaditi krumpire." Usto, subjekt je vlasnik vrta. On kaže za vjevericu:"I nastanila se u mome vrtu." (*J*, str. 37.) I to zračna vjeverica, koju nije uspijevao ugledati, osim iz priča susjeda-svjedoka. Najposlije, i sam bude svjedokom njezinih tragova koji su tako zračno-nevjerojatni da subjekt zašuti i oboli od akutne nesanice. Paradigma metaforičnog vrtlara obiluje neuhvatljivim činjenicama i neobjašnjivim detaljima.

I ako se dvoji oko toga što znači metafora vrtlara, dostatno je pomno pročitati esej-tekst *Vrt ili vrtlar* u posljednjem ciklusu zbirke, koji započinje rečenicom:"Pjesnik obitava u vrtu." (*J*, str. 83.) U tekstu su, po mom sudu, osobito značajni iskazi da biljke "bude dječaka zaokupljena igrom i prizorima prepoznavanja", da će pjesnik usred biljaka koje rastu "ljubomorno raditi na svome portretu", da "svaka biljka pokreće misao" i najposlije da se u svakoj biljci/misli "kao u kakvu začaranu zrcalu dopunjuju i zamjenjuju poezija i priroda". Vjerojatno bi se na temelju tih iskaza dala izvesti poetika cijele zbirke te ih smatram njenom brzopoteznom skicom.

List, drvo, vjetar. Još se jedna tročlana metafora, srodna s metaforom vrta i metaforom zraka, dade odčitati u pjesmi *Tamnosmeđi pogled* (Je li to možda pogled vjeverice?):"Ja sam list, drvo i proljetni vjetar./ Imam odgovor na svako pitanje." (*J*, str. 38.) Čini se da bi se njezino značenje u metaliričnom kontekstu moglo protumačiti još jednom holizmom Bagićeve poezije, koja kao stablo dotiče tlo, i može pripadati stvarnosti, kao list može biti predmetom igre i svježine i najposlije kao vjetar premostiti udaljenosti i prebivati u eteričnom i neuhvatnom prostoru poezije, koji ne treba nikada do kraja racionalizirati i objašnjavati, biti i u materijalnom i duhovnom istodobno, kako je dobro uočila i Krystina Pieni ek-Marković komentirajući vizualan sloj u pjesmi *Divokoza*: "Pjesnička se Bagićeva slika odnosi i na osjetilnu i na duhovnu sferu."[79] Usto, ova metafora *list, drvo, vjetar* slikovno predočuje prostornu vertikalu diskurza zemlja-zrak uz prostornu dijagonalu Pariz (inozemstvo) – Slavonija (domovina, zavičaj). Vremenska se pak perspektiva metaforizira slikopisom pješčanika. Obje perspektive, i prostorna i vremenska, daju široke dimenzije svijetu ove zbirke.

Lopta. Posljednji tekst, proza, u zbirci pod naslovom *Lopta* nudi neočekivanu materijalno-zračnu metaforu lirskog subjekta – loptu, kako je razvidno odmah u inkoativnu ulomku:"Kada u gradu, žureći na posao ili u trgovinu, između automobila i nervoznih pješaka, ugledaš loptu, znaj – to sam ja. Ako si dobro raspoložen, zamahni nogom i opali iz sve snage. Tvoj će me udarac vratiti pravoj svrsi, izbrisati granicu koju sâm ne znam prijeći." (*J*, str. 85.) Metaforizacija lopte označuje njezinu personifikaciju, i otuda očuđenje: neko "ja" postaje lopta i lopta postaje "ja". Nestajanje subjekta i preobrazba u loptu je, dakako, zbivanje i zastrašujuće i humorno, dok je preobrazba lopte u personalitet čudotvornost ili trik. Subjekt u pjesmi *Mistral gagnant* kazuje:

78 Citati su preuzeti iz *Varaždinske Biblije,* Hrvatski biblijski nakladnik, Varaždin, 2012., str. 1.

79 K. Pieni ek-Marković, *Poluglasom, polurječju o polutami predgrađa*, "Nova Croatica", Zgb, V (2011) 5, str. 26.

"Zovem se Cristophe.
Kažu da sam kralj trikova,
da mogu progutati loptu i igrača,
a ostati gladan." (*J*, str. 49.)

No, u prethodnom tekstu nedvojbeno je, uvidom u kontekst, riječ o poeziji, pjesniku – kralju trikova i igraču, i pjesniku-lopti/ptici/vjeverici koji poziva adresata na žestok udarac, na "zadnji pas", odnosno na uzvrat, i to žestok ("Ne oklijevaj, dakle! Zamahni i opali svom snagom."), čime se poezija kvalificira kao komunikacija koja bi mogla rezultirati međusobnim upoznavanjem ukoliko i adresat odluči biti angažiran kao i subjekt. Ovom se metaforom jasno postavlja i paralelizam između poezije kao igre duha i nogometa kao igre tijela, i još više intelekta. Tako se, usput i nažalost, Jarkova tvrdnja o nogometnom ciklusu koji nema veze s drugim ciklusima ne može smatrati održivom. Tomu u prilog ide i neodoljiva aluzija prema kojoj kroz portrete igrača u ciklusu-zbirci *U bilom dresu* kao kroz kakav prozorčić pomalja glavu i lirski subjekt, i to zajedno s autorskim, što potvrđuju biografski podaci o Krešimiru Bagiću. U pjesmi *Marseille* subjekt, Marseillejac, rađa se istoga dana kao i autor i ima istoimena sina:

"Rodio sam se na sjeveru Marseillea
16.siječnja u sedam sati ujutro." (*J*, str. 43.)

"Kada mi se sin rodio, odmah je prohodao,
progovorio i napustio oca. Bez pozdrava.
Prije nego je zalupio vratima, Blaž je kazao;
Marseille – to je more, stadion na obali
i grad oko njega. Upamti, Véledrome je srce Marseillea,
neizrecivo i sveto mjesto." (*J*, str. 44.)

Strofu sam citirala cijelu kako bih usput istaknula metaforu o novom božanstvu – igraču, a kako svako božanstvo/božanstva imaju svoje hramove, tako i igrači imaju svoje "sveto mjesto", u ovom slučaju Véledrome. Usto, Marseille nosi metaforične oznake kakve nosi i subjekt, te se uključuje u svjetotvorni proces, kako stoji:

"Marseille je zrak.
Znaš li što radi? Nasmijava pticu.
Marseille je ptica,
stablo ispod prozora, grana do grane.
Marseille je čista radost,
zasad sasvim neodređena, nedirnuta, ali bliska." (*J*, str. 44.)

Prepoznatljive metafore su *zrak, ptica, stablo i čista radost*, koje su nositeljice cjelokupna diskurza ove zbirke i odrednice i matrice novostvorena svijeta.

Moguće je također da se subjekt pomalja i u osobito istaknutim samoopažajima, kao što je sljedeći o Rollandu Courbisu, obilježen uvodnim zaključnim prilogom/veznikom i dvotočkom koja podrazumijeva stanku:

"Jer: ja sam savršen, ja sam genij,
Amerikanci mi proučavaju strukturu mozga
za novu generaciju kompjutera." (*J*, str. 46.)

Također se samoopis Zizoua mjestimice ističe na osobit način, ponovo dvotočkom i pripadajućom joj stankom:

"Ako mene pitate, ja sam:
rođen, nadaren, sposoban,
prikladan, upotrebljiv, čist...
(Više volim epitete nego imenice.)" (*J*, str. 49.)

Samodopadnost, ne bez autoironičnosti, najposlije u zagradi razotkriva lice koje proviruje iz autoportreta igrača – jer: Zašto bi se nogometni igrač izjašnjavao o svojoj naklonosti jednoj vrsti riječi (epitetima) radije nego drugoj (imenicama), ako to zapravo nije neki drugi igrač koji progovara kroz njega i koji je po sebi igrač riječima?

Remetaforizacija svjetotvornih matrica mimetičkim intertekstom

Diskurz ove zbirke vrvi intertekstom i intertekstualna bi analiza pokazala kako ga Bagić znalački i imaginativno uključuje u svoj tekst, kroz koji svijetle mnogobrojne zvijezde pjesničkih podtekstova suptilno i istodobno briljantno, osobito ako se razgledaju pomno. Drugi se autori, odnosno njihovi tekstovi, uvode pravim citatima, kao što je npr. u prozi *Zašto mi je Thomas Bernhardt ukrao pjesmu?* u kojemu se navodi i ime autora, naslov pjesme *'sad u proljeće'* te gdje je tiskana, tko je prevoditelj, na kojoj stranici itd. Zanimljivost i funkcionalnost ovog interteksta proizvedena je točkom gledišta lirskog subjekta koji tvrdi da je ta pjesma zapravo njegova i da ju je prethodnik-pjesnik Bernhardt njemu ukrao, čime se ističe podudarnost i koincidentalnost pjesničkog iskustva te istodobno prostranost i autonomnost pjesničkog jezika koji ne samo da sjedinjuje/objedinjuje adresate već i subjekte-autore. Usto, krađa je začudna optužba s obzirom na vrijeme u kojemu Bagić i Bernhardt pišu.

Zatim se mogu registrirati nepravi citati. U prozi *"Seina bijaše zelena na tvojoj ruci"* subjekt čita tri hrvatska pjesnika i jednog francuskog, ne zna se njegovo ime ni naziv zbirke, a njegovi su stihovi "jasni i prijateljski" u tolikoj mjeri da ne uspijevaju odagnati nostalgiju subjekta za domovinom, oni – premda estetski neupitni – funkcioniraju kao dopunski element opisa Pariza similom prazne ljušture, školjke, suvenira, te su tako činitelj ironije i ironične karakterizacije nostalgična subjekta. Treći tip interteksta jesu implicitni citati i aluzije, poglavito zamjetljivi u *Hrvatskom pjesniku*, u kojemu su reference na spomenute pjesnike u zaglavlju, kolažnom tehnikom i tehnikom montaže, osobito zgusnute i frekventne. I najposlije, još se može otkriti i već spomenuti vakantni autocitat cijele zbirke *U bilom dresu*.

No, ono što se čini osobito relevantnim, u ovoj mreži ispletenoj intertekstima, jest intertekst koji upućuje ne samo na pojedine citate i ulomke iz diskurza drugih autora već i na njihove makroelemente i poetičke postupke. Za primjer, može poslužiti paralela Bagićeva poetskog diskurza zbirke *Jezik za svaku udaljenost* s poetskim diskurzom Danijela Dragojevića. Ono što se odmah može zamijetiti kao paralelnost jest značajna oznaka metajezičnosti i metaliričnosti, slična kontemplativna i misaona točka gledišta, uz koju se povezuje i pojavnost postmodernog opreznog subjekta, koji kazuje "možda" i "ne znam" namjesto vatrenih "pokliča", izmjena proze i stihova, odnosno ekstenzija poezije do svojih rubnih/graničnih i nepravih oblika, značajan postotak zajedničkog leksika, pogotovu kad se radi o motivičkim i tematskim riječima ili matricama, ponavljanje poetskih ili proznih uradaka s istim naslovom i neznatnim razlikama, te najposlije simptomatični eseji u posljednjim ciklusima koji objašnjavaju poetiku vlastitog diskurza i služe kao pomoć i poziv upućen adresatu.

Radi konkretizacije, navest ću samo Bagićevo intertekstno obilježavanje tematske riječi *svjetlost*. U već citiranu zaglavlju/posveti poeme *Hrvatski pjesnik* ("Danijelu, Antunu Branku, Josipu, Anki, Tinu, svima koji svjetlošću slave svjetlost i točkom ne pokušavaju završiti svijet") Bagić već ostvaruje intertekstualnost koja upućuje, između ostalog, na Dragojevićev esej *Svjetlost A. B. Šimića*, posebice na rečenice:"Kako god čudno izgledalo, jedan od rijetkih koji zaslužuje da ga se nazove bićem probuđene svjetlosti pjesnik je A. B. Šimić. Svjetlošću on, a ne nečim drugim, gradi svoje pjesme."[80)]

Dragojević citira Šimićevu neobjavljenu pjesmu iz ostavštine *Svjetlost*, te se tako i ona intertekstualno ugrađuje u Bagićevu posvetu, koja nastaje tako dakle preregistracijom Dragojevićevog esejskog i Šimićevog stihovnog diskurza. Kako je razvidno, zbiva se remetaforizacija *svjetlosti* mimetički u odnosu na podtekst drugih pjesnika. S obzirom da Šimićeva pjesma sadrži i druge tematske riječi koje relevantno određuju svijet Bagićeve zbirke, citirat ću je, te istaknuti da Bagić intertekstualnošću ostvaruje snažnu polifoničnost, kolektivitet koji se dade usporediti, u glazbi, s velikim zborom koji izvodi oratorij, te markiranost tematske riječi značajne za cijeli diskurz:

"Što je tako ko svjetlost?
Tako lako, blago, tiho, bistro
Tako svijetlo
Voda je teška, tamna i šumori
Svjetlost je pokraj nje laka, tiha, blaga, nijema
uklanjajući se ispred pokreta, dopuštajući
da kroz nju trčiš bez najlakšeg otpora
To svijetlo ništa
Ta radost oku."[81)]

Tako se intertekstualno potvrđuju već utvrđene najapstraktnije metafore i tematske riječi koje opisuju novi svijet – *lakoća*, *svjetlost*, *radost*, i tomu se nizu još može dodati i *zrak*. Takav svijet nužno je nadzemaljski, duhovan. U skladu s tim je i Dragojevićeva zamjedba:"S njom smo (sa svjetlošću – primjedba moja) na najbolji način, vidjeli da

80 D. Dragojević, *Cvjetni trg*, Durieux, Zgb., 1994, str. 100.

81 Isto, str. 101.

je A. B. Šimić duhovni i mistični pjesnik, jer u presudnim trenucima ne čini ništa nego potvrđuje postojanje i čudo očitosti."[82] Duhovnost Bagićeva svijeta obogaćuju i dopunski elementi, koji se tradicijski povezuju uz duhovnost, kao što su anđeli ili hram

(*Na ulazu Quasimodo; Gipke, neizgovorene)*. Sljedeće pitanje jest koji je to profil duhovnosti. Ako se u niz *lakoća, svjetlost, radost, zrak,* dodaju još i uočene metafore s razine konkretnijih metafora, kao što su *stablo* i *vrt*, prepoznat će se obrazac biblijsko-miltonovskog izgubljenog raja. U Miltona, na samom početku spjeva *Izgubljeni raj* može se naći kvalifikacija rajskog svijeta kao radosnog, sretnog svijeta:"Šta natera Praroditelje naše tu/ U srećnom Carstvu, u slavi nebesa".[83] Kasnije će se raj nazvati "srećnim Vrtom", a u ponovo stečenu raju spašenici će "uživat' dane zlatne, plod zlatnih im dela,/S radošću, ljubavlju pobednom i verom pravom".[84] Uz radost, i svjetlost i stabla i zrak karakteriziraju Miltonov rajski vrt:

"A još viši od tog zida, red kružni
Drveta izvrsnih s najbajnijim voćem,
Plodova i cvata odsjaja zlatnog
Stajaše, omotan čilom igrom svih boja;
Na nj Sunce lepše polagaše zrake svoje
[...]
A vazduh čistiji od čistog
Ovijaše sve, rađajuć u srcu
Zanos proleća i radost [...]"[85]

Također je i lakoća dijelom tog svijeta, koja obilježuje život praroditelja:"Sedoše; i neobremenjeni više/ Slatkim im poslom vrtlarskim, dostajaše/ Da prepuste se Zefiru blagom, i lako/ učine još lakšim, [...]"[86] Kako se Bagić ne može smatrati pjesnikom biblijske orijentacije, ovaj se rajski obrazac njegova svijeta može također tumačiti intertekstualno, već po Dragojeviću koji operira biblijskim antitezama posvema transparentno: svjetlost/tama, dobro/zlo, čak Bog/vrag, a također se identificira i esej o raju kojim bi se mogao djelomice protumačiti i Bagićev raj:

"Osoba koja u svojoj glavi nema neki ozbiljan i bogat zemaljski raj, onaj prije izgona, teško da može u životu i pisanju primati i predavati raj. Raj nije samo pusta slika i priča. S rajem se, kao kod Bachelarda, misli, radi, govori, piše i saobraća. Uloga raja u svakodnevnom je velika. Emanuel Swedenborg nikada nije došao u iskušenje da se pita gdje je raj. Za njega je on bio svuda oko njega i u njemu."[87]

Sličan je stav iznio i Milton u *Raju ponovo stečenu,* o kojemu Bolfan i Kosanović pišu:"Raj koji 'sred pustoši nasta' jeste onaj raj koji svaki čovek nosi sam u sebi kao što Satana, kako to Milton kaže, svoj pakao nosi u sebi i od njega ne može pobeći, makar i na nebu bio."[88]

Bagićev stvoreni svijet nastaje riječju kao i božanski raj i označuje prostor i stanje posvemašnje slobode, lakoće i radosti. Blaženstvo se ovoga raja valja povezati prvenstveno s *užitkom u tekstu*, kako piše Barthes o Sardyjevoj *Cobri* ističući dva užitka u nadmetanju:"Još jedna riječ, još jedna svečanost. Jezik se rekonstruira *drugdje* užurbanom strujom svih užitaka govora. Gdje to drugdje? U raju riječi. Ondje je tekst doista rajski, utopijski (bez mjesta) [...]"[89]

Antiteza rajskomu svijetu u Bagićevoj je zbirci također intertekstualna – labirint, referenca na Borgesa koga subjekt u pjesmi *Lopta u očima Laurenta Blanca* i apostrofira. Biofilna opredijeljenost u kontekstu ove pjesme niječno je određena naspram labirinta, štoviše subjekt kazuje:"a Jorge gasi svjetlo, sklapa oči, odlazi..." (*J,* str. 48.), čime se pojavnost Borgesa kvalificira tek kao konotacija prema suprotnosti. No, u krajnjim će se stihovima ove pjesme Borges preobraziti u istomišljenika s lirskim subjektom koji kliče ponavljajući uzvike subjekta:"Lolo je bog! Doista, Lolo je čista svjetlost!" Pitanje je tko koga ponavlja: Borges Bagića i/ili Bagićeva subjekta ili obratno. Jedno je sigurno da i jedan i drugi tragaju za univerzalnim jezikom, kako o Borgesu piše Grčić:

---

82 Isto, str. 101.

83 J. Milton, *Izgubljeni raj*, "Filip Višnjić", Bgd., 1989, str. 98.

84 Isto, str. 190.

85 Isto, str. 217.

86 Isto, str. 222.

87 Isto, str. 26.

88 Darko Bolfan i Dušan Kosanović, predgovor u: *Izgubljeni raj II i Raj ponovo stečen*, "Filip Višnjić", Bgd., 1989, str. 155. Napomena: Autori Predgovora su preveli/prepjevali i priredili i jedan i drugi Miltonov spjev u dvjema knjigama.

89 R. Barthes, *Užitak u tekstu – Varijacije o pismu*, Meandar, Zgb., 2004, str. 109.

"U tome zabačenom svijetu književne i filozofske arheologije, koji je stoljećima stvarala i razarala mašta i spekulacija, u tim fantastičnim isplovljenjima i brodolomima duha, u mrtvim formulama koje su nekoć pobuđivale najdublje strasti, a katkad pokretale i ratove, Borges nastoji otkriti gramatiku nekoga univerzalnoga jezika – kojega su poznati jezici samo nesavršena narječja – kako bi njime opisao svijet, svoj svijet, sazdan od profinjenog skepticizma i jedva nasmiješene nade."[90)]

Bez obzira tko je koga stvorio, Borges Bagića ili obratno, podudarnost i intertekstualnost se također protežu na metatekstnu razinu: i jedan i drugi reafirmiraju "mrtve formule" i redefiniraju ih – Borges više zadirući u područja filozofije, mitologije i teologije nego Bagić, no obojica svakako uglas uzvikuju u području reafirmacije književnosti. Bagićev leptir jednak je Borgesovu tigru:

"Prizvani tigar iz mog je stiha
Tigar od sjena, tigar od simbola,
Niz jedan pukih tropa literarnih"[91)]

Prisutnost Borgesova koncepta u Bagićevoj zbirci *Jezik za svaku udaljenost* ne bi mogla Bagića smjestiti među skupinu hrvatskih Borgesovaca[92)], u koju se kadšto postavljaju neki prozaici; to je samo jedna faceta ovog mnogolikog pjesnika i njegove poezije, te sama po sebi ne bi, dakako, odzrcalila cjelovit portret. Tim se konceptom ovdje može poduprijeti tek stav da Bagić remetaforizira već znane implicitno-citatne metafore, postavljajući ih u nove kontekste, o čemu piše Vuković:

"Kada je riječ o kvorumaškoj postmodernističkoj intertekstualnosti, ona – za razliku od ofaške modernističke – izražava težnju da se događaji uvedu u novi kontekst, da ih se, deridaovski kazano, iznova uokviri, ne bi li se time relativizirala njihova izvornost i istinitost. Doista, postoje mnogobrojni takvi slučajevi: od Čegecova 'prepjeva' Prevertove *Barbare* iz *Melankoličnog ljetopisa* do Bagićeva oživljavanja 'duha' hrvatskog pjesnika iz *Jezika za svaku udaljenost*."[93)]

Jednosložnim stihom do stilske lakoće i elegancije

Relevantan pridonos poetskom svijetu radosti i lakoće jesu i Bagićevi jednosložni stihovi, posebice u poemi *Hrvatski pjesnik*. Oni su neporecivo u funkciji slikopisna stvaranja tijela-teksta u obličju pješčana sata koji sugerira prolaznost, no nedvojbeno sadrže i retoričku lakoću prispodobivu sa staccatom u glazbenu jeziku ili s kratkim i nježnim doticajem tla u stiliziranu baletnom koraku/plesu. U polifoničnoj igri interteksta ovi kratki stihovi, kao „mjesta velike napetosti"[94)], primaju i odašilju Bagićevu rajsku radost:

da
bio je svašta
vrač u čijim grudima
kuca sat bura na braču
[...]
gušter mirno
zauzimlje
brijeg
po
brijeg
(*J*, str. 10.)

90 M. Grčić, *Borges, čuvar knjiga; pogovor* u: Jorge Luis Borges, *Sabrana djela 1975 – 1982*, Grafički zavod Hrvatske, 1985, str. 191.

91 J.L. Borges, *Drugi tigar*, u: J.L.Borges, *Sabrana djela 1952-1969*, GZH, 1985, str. 56.

92 Vidi J. Pavičić, *Hrvatski fantastičari*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zgb., 2000., str. 12.

93 T. Vuković, *Svi kvorumaši znaju da nisu kvorumaši*, Disput, Zgb., 2005, str. 63.

94 Pišući o poeziji E.E. Cummingsa, Grubica piše:"Kratki stihovi mjesta su velike napetosti, koncentracije govorne energije i emocije, izoštravaju recipijentovu percepciju pjesme i on je doživljava kao jedinstven i cjelovit, trenutačan i simultan znak." I. Grubica, *Poetska zrcaljenja jezika*, http://bib.irb.hr/datoteka/248431.E.E._Cummings_Knjizevna_smotra_2000.pdf Premda je Bagić udaljen od Cummingsa kao pjesnika anglosaksonske pripadnosti, ista se rečenica može primijeniti i na Bagića, s tom razlikom što se Bagićev kratki stih gotovo uvijek nalazi u kontekstu s duljim stihovima te je činitelj koji priječi monotoniju ritma. Dovodeći Bagića, koji je prvenstveno kontekstualiziran hrvatskim i potom francuskim pjesništvom, u anglosaksonski kontekst, želim pokazati da je njegov poetski jezik „jezik za svaku udaljenost".

U podcrtanim stihovima jasno se razlikuju jednosložni stihovi koji su sačinjeni punoznačnicama od, s druge strane, onih koji su izgrađeni relacijskim riječima, kao što su *da* i *po*, i osobito su stilogeni. Takvi su i ostali primjeri u kojima Bagić krajnje minimalističkim jezičnim jedinicama uspijeva ostvariti rafiniranost i lakoću poetskog jezika:

Primjer II:

i
zauzimlje
brijeg
po
brijeg

Primjer III.

od
zenona
do
danas

U istoj pjesmi postoje i drugi primjeri takvog krajnjeg minimalizma, npr. uz pomoć zamjenice *ti* i enklitičkog prezenta pomoćnog glagola *biti – si*, dakle kao *t i // si*, ili uz pomoć negacije *ne* u slučaju *ne// mogu* itd. koji pokazuju da se intenzitetski „nemoćnim" jezičnim jedinicama

(proklitikama i enklitikama), potpomognutim opkoračenjem, dâ ostvariti moćan stilski učinak. U primjeru II, cijela se kaligramska struktura u jednosložnu stihu (*i*) oslanja na jedno slovo, na jedan znak i jedan glas, što istodobno ističe i krajnju krhkost i krajnju moć odabrane jezične jedinice. Obje su relacijske riječi, veznik *i* i prijedlog *po*, u navedenu ulomku atoničke, no istaknute stankama na krajevima stihova one preuzimaju auditivnu značajnost te sugeriraju potencijalnu recitatoru da ih kazuje barem djelomično kao toničke riječi, prkoseći prirodnu jeziku. Tako se ostvaruje, uz slikopisnu funkciju koja markira istjecanje vremena, i rekla bih primarna auditivna funkcija koja sugerira kako usmjerenost na mogućnosti označitelja u stvaranju novog ritma (i ritmičnih kontrasta) tako i na stilizirani hod kroz prostor, sukcesivno zauzeće brijega *po* brijeg. U Primjeru III. uz pomoć priložne konstrukcije *od…do*, također istaknute jednosložnim stihovima, postiže se učinak stilizacije priložne oznake vremena i temporalnosti na koju ona upućuje u metaforičnu hodu hrvatskog pjesnika.

Kako ovaj kratak uvid pokazuje, Bagićev je kaligram polifunkcionalan. Kao poezija, otkriva „tzv. verbo-vokovizualne vrijednosti riječi" i, upravo je, kako ističe Vuletić za pjesmu *Povratak* A. B. Šimića, „vrhunsko dostignuće konkretne poezije".[95] Kao slikarija, može se razumjeti i intertekstualno kao referencija na Apollinaira i Mallarméa. Gracilnošću pak svojih jednosložnih stihova mogla bi upućivati čak i na francuski gotički „elegantni stil", kako na njegovu iluminacijsku književnost tako i na njegovu arhitekturnu suptilnost. I ako su sinonimi riječi *elegantan* između ostalog i „jasan, kratak, gracilan, sofisticiran, jednostavan, uglađen, koncizan"[96], onda su i Bagićevi jednosložni jasni, kratki, gracilni... koncizni kaligramski stihovi pridonos ukupnoj eleganciji njegova poetskog stila, koji karakterizira lakoća i prozračnost, baš kao i svijet svjetlosti i radosti što ga njime oblikuje.

Sažetak:

U diskurznu polju Bagićeve pjesničke zbirke zbivaju se dinamični procesi metaforizacije, demetaforizacije i remetaforizacije. Metaforizacijom je zahvaćen i lirski subjekt, koji se zaradi pjesništva depersonificira i izjednačuje s faunom i florom, ili pak neživim objektima. Demetaforizacijom kultnih metafora, u ovom radu *bog* i *svjelost/Sunce*, ostvaruje se prevrat znane aksiologije i postiže učinak očuđenja. Procesom se remetaforizacije uz pomoć interteksta čuvaju i spašavaju metafore iz diskurza drugih autora, postavljene u drugačiji kontekst. Najposlije uspostavljen poredak metafora istodobno je i skup matrica poetskog svijeta zbirke *Jezik za svaku udaljenost*, koji referira na biblijsko-miltonovski izgubljeni i ponovo stečeni raj, te se - istodobno i duhovan i senzitivan, dovodi u vezu s Barthesovim *plaisir du texte*. Dva temelja ovog svijeta, povezana paralelizmom, jesu jezik poetski i jezik gestualni.

95 B. Vuletić, *Fonetika književnosti*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976, str. 156.

96 Vidi npr. *Collins Thesaurus of English Language* – Complete and Unabridged 2nd Edition. 2002© HarperCollins Publishers 1995, 2002.

Summary

In a discursive field of Bagić's poems collection there are dynamic processes of metaphorising, demetaphorising and remetaphorising. Metaphorising embraces even a lyrical subject, who, for the sake of poetry, depersonifies himself and equalises himself with fauna and flora, or with inanimate objects. By demetaphorising the cultic metaphors – in this essay god and light/Sun – has been realised a reversal of the known axiology and the effect of amazement has been achieved. By the process of remetaphorising with the assistance of an intertext, the metaphors from the other authors' discourses – set within a different context – are saved and preserved. Finally, the established order of metaphors is simultaneously a set of matrices of the poetic world of the collection *Language for any distance*, which refers to biblical-Miltonian Paradise lost and regained, and – simultaneously spiritual and sensitive – it is linked with Barthes's *plaisir du texte*. Two foundations of this world are the poetic and the gestural language, interconnected with the parallelism.

Ključne riječi:

Krešimir Bagić, hrvatska lirika, metaforizacija, poetski svijet, biblizam

Literatura:

IZVORNA I OPĆA

Bagić, Krešimir, *Jezik za svaku udaljenost*, Naklada MD, Zagreb, 2001.

Borges, Jorge Luis, *Sabrana djela 1952-1969,* GZH, 1985.

Collins Thesaurus of English Language – Complete and Unabridged 2nd Edition. 2002© HarperCollins Publishers 1995, 2002.

Dragojević, Danijel, *Cvjetni trg*, Durieux, Zagreb, 1994.

Milton, John, *Izgubljeni raj*, "Filip Višnjić", Beograd, 1989.

Varaždinska Biblija, Hrvatski biblijski nakladnik, Varaždin, 2012.

STRUČNA

Bagić, Krešimir, *Rječnik stilskih figura,* Školska knjiga, 2012.

Barthes, Roland, *Užitak u tekstu – Varijacije o pismu*, Meandar, Zagreb, 2004.

Bolfan, Darko i Kosanović, Dušan, Predgovor u: *Izgubljeni raj II i Raj ponovo stečen*, "Filip Višnjić",

Beograd, 1989.

Borges, Jorge Luis, *Sabrana djela 1944-1952, Valery kao simbol*, Grafički zavod Hrvatske, 1985.

Čulić, Zjena, *Čovjek metafora spoznaja,* Književni krug Split, 2003.

Grčić, Marko, *Borges, čuvar knjiga; Pogovor* u: Jorge Luis Borges, *Sabrana djela 1975 – 1982,*

Grafički zavod Hrvatske, 1985.

Grubica, Irena, *E.E. Cummings: Poetska zrcaljenja jezika (Analiza XLIII. Pjesme iz zbirke I X I)* http://bib.irb.hr/datoteka/248431.E.E._Cummings_Knjizevna_smotra_2000.pdf

Jarak, Rade, *Nogometni ragu poetskoga gurua*, *"Vijenac",* broj 202, 29.11.2001.http://www.matica.hr/Vijenac/Vij202.nsf/AllWebDocs/Nogometniragu od 28.1.2013.

Pavičić, Jurica, *Hrvatski fantastičari*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000.

Pieni ek-Marković, Krystina, *Poluglasom, poluriječju o polutami predgrađa*, "Nova Croatica",

Zagreb, V (2011) 5.

Šehić, Faruk, *Sarajevske Sveske,* http://www.sveske.ba/bs/print/952 od 28.1.2013.

Vuković, Tvrtko, *Svi kvorumaši znaju da nisu kvorumaši*, Disput, Zagreb, 2005.

Vuletić, Branko, *Fonetika književnosti*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976.

Davor Šalat

MARGINALIZACIJA I KREATIVNI OTPOR – TEMELJNI NAGLASCI HRVATSKOGA PJESNIŠTVA 2010. – 2013.

Zadnje tri godine (u ovom je tekstu riječ isključivo o godinama 2010. – 2013.) aktualna hrvatska poezija znatnije osjeća gospodarsku i financijsku krizu i njezin je časopisni i književni korpus nešto manji nego prije nekoliko godina. Dapače, uz već dugotrajnu tržišnu marginalizaciju pjesništva, koja je u zadnjih desetak godina izbjegnuta tek nekoliko puta, i to uglavnom iz izvanknjiževnih razloga, sve su jasniji znaci njezine marginalizacije i u raspodjeli novca poreznih obveznika u Ministarstvu kulture. Primjerice, u njegovom Kulturnom vijeću za knjigu i nakladništvo (koje ima bitnu ulogu u odlukama o dodjeli novca bez koje pjesničke, ali i mnoge druge knjige, niti ne mogu biti tiskane) nema nijedne pjesnikinje ni pjesnika pa čak ni kritičara koji se bavi prosuđivanjem domaće poezije. To je uistinu još jedan *signum temporis* o sve manjoj važnosti poezije ne samo u društvu i kulturi općenito, nego i unutar same književnosti.

Takvoj se marginalizaciji usprkos, kako to često biva, javlja svojevrsni inat pa, uz pjesnike koji dakako još uvijek s istim entuzijazmom pišu poeziju, nastaju i uspješna zbivanja koja vraćaju zanimanje za pjesništvo i donekle uvećavaju njezinu društvenu vidljivost. S jedne strane, već godinama u središnje poprište recentne hrvatske pjesničke scene, baš u gesti otpora prema marginalizaciji pjesništva, prometnuo se časopis emblematskog imena *Poezija*. Časopis je omogućio intenzivno supostojanje pa i interakciju pjesnika, kritičara i teoretičara vrlo različitih poetika, kritičkih pristupa i književnih naraštaja u rasponu od razlogovaca do autora rođenih osamdesetih godina prošlog stoljeća. Taj je časopis, kao i njegova knjižnica, zapravo točka sabiranja najraznolikijih poetskih energija koje – često i u raznim svojim oprečnostima – dinamiziraju život poezije i uprisutnjavaju autore i opuse kojima bi kakva uskonaraštajna logika zasigurno zapriječila priključak na središnji poetski tok.

Još od časopisa *Quorum*, koji je bio dominantan u drugoj polovici osamdesetih, *Poezija* je prvi središnji časopis koji okuplja većinu vodećih pjesnika. No, sada takav časopis - možda prvi put - nema karakter dominantna promicanja jednoga naraštaja i neke njegove krovne pjesničke ideologije, već, sasvim suprotno, afirmiranja višenaraštajnosti i pluripoetičnosti. Uostalom, u otvorenom ozračju tog časopisa moguća je, primjerice, suradnja pjesnika i kritičara bez obzira na njihovu (ne) pripadnost određenom književnom društvu, generacijskom klanu ili poetici, a iznimno posjećena predstavljanja pojedinih časopisnih brojeva pretvaraju se u društveni i kulturni događaj u kojem poezija načas izlazi iz svojeg rezervata.

Čini se da se, nadalje, obnavlja i zanimanje za pjesnička čitanja pa čak i performanse, čime se poezija, u još jednoj dišpetnoj gesti, želi pokazati kao umjetnički medij koji ponovno pronalazi svoga recipijenta, koji od samoreferencijalnosti i elitističkog hermetizma ponovno nastoji postati prohodniji komunikacijski kanal. Na zagrebačkoj sceni, primjerice, uz redovita predstavljanja knjiga i pjesničke nastupe, posebno se u spomenutom smislu ističu već višedesetljetno *Jutro poezije* s Robertom Roklicerom kao voditeljem, pjesnički festival *Stih u regiji* u organizaciji Ervina Jahića i Ivana Hercega, te *Sesvetski pjesnički maraton* pod vodstvom Ivana Babića. No, na tom polju posve je nov proboj u djelatnosti Gorana

Matovića koji, kao glumac, uspješno afirmira izvedbenu dimenziju pjesništva i posvetama raznim velikim pjesnicima poeziju uvlači u sinkretičko jedinstvo s teatrom, glazbom i likovnošću. Takav „poetski teatar", u raznolikim njegovim izvedbenim inačicama, uistinu vraća publiku poeziji, što posljedično i uvećava njezinu društvenu i kulturnu relevantnost.

Sve to ukratko nabrojeno ipak bi se moglo u prvome redu uvrstiti u sociologiju književnosti, odnosno poezije, no pitanje je u kojoj to sve mjeri utječe i na sam njezin tekst, mijenja li se zbog promijenjenih društvenih, kulturnih i književnih uvjeta i sama poezija? Na to pitanje, prije negoli kakvom sustavnijom poetičkom klasifikacijom (veliko je pitanje je li ona uopće i moguća), možemo pokušati odgovoriti tek uvidom u prvome redu u same nove zbirke pjesama u zadnje tri godine, u dominantne osobnosti i poetike. Ovdje valja napomenuti da se najkvalitetnije zbirke pjesama zadnjih godina najčešće pojavljuju – sasvim logično - kod onih nakladnika i urednika koji su u tome odabiru najseriozniji i najsenzibilniji, koji su najčešće i sami istaknuti pjesnici i kritičari. U takvoj izborničkoj pa uredničkoj optici već se krećemo od sociologije književnosti k njezinoj estetici i aksiologiji.

Zato valja spomenuti koji to, primjerice, urednici potpisuju najvažnije zbirke pjesama i biblioteke u zadnjih nekoliko godina – Delimir Rešicki u Frakturinoj biblioteci *Fraktali*, Ervin Jahić i Ivan Herceg u Biblioteci *Poezije* HDP-a, donedavno Mate Ganza i Maja Gjerek, a sada Ivica Matićević, Maja Gjerek i Antun Pavešković u *Maloj knjižnici* DHK, Kruno Lokotar u Algoritmovoj Biblioteci *Na vrh jezika*, Miroslav Mićanović u Ediciji *Meandar poezija* i Nikola Đuretić u Biblioteci *Hrvatski Parnas* Naklade Đuretić. Povremeno, zadnjih godina, vrsne pjesničke zbirke objave i drugi važni nakladnici poput Školske knjige, Alfe, VBZ-a, Matice hrvatske, ali se kod većine njih ipak jasno osjeti da im je poezija u sjeni nekih drugih nakladničkih programa.

Tako bismo mogli primijetiti da poetički raster aktualnoga hrvatskog pjesništva, kakav se on prvenstveno ipak očituje u dovršenim zbirkama pjesama, zapravo nastaje u interakciji spomenutih urednika ili uredništava i ponuđenih rukopisa. To je upravo mjesto, uz ono koje bi to trebalo biti u Kulturnom vijeću za knjigu i nakladništvo Ministarstva kulture (koje je često *de facto* glavni izbornik svojim (ne) dodjeljivanjem potpora zbirkama), na kojemu se osigurava visoka vrijednosna razina hrvatskog pjesništva, njegovo izdizanje iz stihoklepačkog diletantizma ili čak i iz neke dobre prosječnosti.

Već je, međutim, i iz samoga spomenutog popisa vodećih urednika za pjesništvo vidljivo da se radi o književnicima znatnih naraštajnih razlika i poetičkih preferencija, da su, posljedično, takve i zbirke pjesama koje uređuju i objavljuju. U većini se slučajeva podudarajući s njihovim odabirima, mogu samo ustvrditi notornu činjenicu da su i zadnjih nekoliko godina objavljene neke uistinu vrijedne zbirke s vrlo različitih krajeva poetičkog spektra, terminologijom Cvjetka Milanje rečeno, od krajnjih poetičkih modela označiteljske scene do isto takvih modela scene označenoga, u ogromnom poetičkom luku od autora koji još uvijek donekle rekreiraju mrkonjićevsko iskustvo prostora koje je bilo dominantno sredinom prošloga stoljeća pa sve do posvemašnjeg uranjanja u *cyberspace*, kulturni nomadizam, postmodernistički ludizam i fakturnu sirovost kod nekih najmlađih pjesnikinja i pjesnika.

U takvom kontekstu mogu spomenuti kako je Pavao Pavličić svojoj knjizi *Mala tipologija moderne hrvatske lirike* ustvrdio da, primjerice, u hrvatskoj književnosti dvadesetog stoljeća „rijetko postoje periodi koje bismo mogli nazvati čistima, koji, dakle, pokazuju konzistenciju u poetici i realizacijama poetičkih ideala. Mnogo su češće kompozitne epohe, takve kod kojih paralelno traju – i bore se za pažnju iste publike - vrlo različite poetike i vrlo raznorodne književne prakse. Pri tome te poetike i te književne prakse vuku podrijetlo iz različitih slojeva europske književne povijesti, a njihova nejednaka starost ne doživljava se kao prepreka njihovu supostojanju, pa čak katkada ni njihovoj suradnji". Iako je Pavličić ovo pisao o dvadesetom stoljeću, navlas je ista situacija i danas kada se raspon bitnih i snažno djelatnih protagonista hrvatske pjesničke scene proteže od još krugovaškoga suvremenika Petra Gudelja (rođen 1935. godine) sve do Marka Pogačara (rođenog 1984.).

No, pođimo sada u sam izbor i skicoznu poetičku deskripciju nekih od naših najistaknutijih pjesnika koji su zbirku ili zbirke pjesama objavili u razdoblju od 2010. do 2013. godine, zasada bez ambicije za bilo kakvim uopćavanjem mogućih nadosobnih poetičkih modela. Valja, nadalje, jasno napomenuti da je ovo u prvome redu osobni izbor pjesnika u čiju sam poetiku upućeniji, a ne panoramski pregled koji bi obuhvatio sve važnije pjesnikinje i pjesnike koji su zadnjih godina objavili nove zbirke pjesama. U ovome se tekstu tako nisam stigao pozabaviti također vrijednim novim poetskim knjigama, primjerice, Anđelka Vuletića, Luke Paljetka, Ivana Goluba, Ljerke Car Matutinović, Nikole Đuretića, Maria Suška, Mile Stojića, Drage Štambuka, Dražena Katunarića, Božice Jelušić, Danijela Načinovića, Ružice Cindori, Ivane Simić Bodrožić, Franje Nagulova, Kristine Kegljen, Kemala Mujčić Artnama, Lidije Duić, Irene Matijašević, Milana Frčka, Božidara Petrača.

Upravo puna afirmacija **Petra Gudelja** u Zagrebu koji desetljećima nije obraćao dovoljno pozornosti na njegovo pjesništvo, jedan je od većih dobitaka za hrvatsku poeziju u zadnjih nekoliko godina. Intenzivnost vlastite unutarnje osjećajnosti, osebujno određene zavičajnim podbiokovskim krajolikom, on u svome pjesništvu transponira u svojevrsni sveti prostor bilo ilirske i staroslavenske prirodne religije i mitologije, bilo osebujno doživljena kršćanstva i njegovih tragova u narodnome životu i njegovim tradicijama, bilo osobne mitologije koja slijedi divlju misao nadrealističke asocijativnosti, u kojoj prevladavaju motivi poskoka, vuka, vrane, grlica, krša, Biokova, mora, otoka, i kroz čije se meso cijede sokovi usmenoknjiževnih bajalica, zgusnute mudrosti, bajkov-

ite iracionalnosti. Gudelj je u taj zaokruženi poetski svijet u novim knjigama unio i neke nove akcente. U zbirci *Duša tilu* (2010.), primjerice, izravnije se referira na vrlo konkretnu društvenu i osobnu zbilju. U svojoj pak novoj zbirci *Sve što si donio iz planine* (2012.) Gudelj, u svome „privikavanju na smrt", dolazi do ruba poetskog govora i ljudske spoznaje, naginje se nad ponor smrti i u utišanim, a gotovo potresnim pjesmama šapće čitatelju što je tamo vidio. Jedan je to od zasigurno najautentičnijih smrtopisa, unutar kojeg se i životopis točnije vidi, u aktualnoj hrvatskoj poeziji.

Nekoliko je, nadalje, pjesnika koji su bili protagonisti, suputnici ili sljednici razlogaškog i pitanjaškog vremena još intenzivno djelatno. Nakon mnogih godina angažiranosti na drugim kulturnim poljima, izvrsnom zbirkom izabranih i dosad nikad oknjiženih pjesama *Kost i gozba* (2011.) ponovno se poetski „ukazao" **Igor Zidić**, i to s nemalim poetičkim novostima u odnosu na svoj poznati redukcionizam i gnomičnost. Novije Zidićeve pjesme sve su izraženijaga kronotopskog usidrivanja, čak hotimične zgodičnosti. Rat, ljubavni odnosi i estetizirana erotičnost, konkretna sjećanja na žive i mrtve prijatelje i situacije s njima, memorabilne figure zavičajnosti i djetinjstva, intertekstualno, konkretno uvlačenje, čak inkrustiranje, *Krležinih Balada Petrice Kerempuha* ili starozavjetne Judite u vlastite pjesme postaju svojevrsno Zidićevo prebiranje po središnjim prošastnim ili prezentnim iskustvima osobne povijesti i opuštenija rekapitulacija svoga životnog «rasutog tereta».

Samozatajni, a iznimno osebujan i vrijedan pjesnik **Gojko Sušac**, recentnom je knjigom *Na dlanu svega* (2012.) svoju inače konstantnu poetiku aktualizirao na precizniji, plastičniji, umjetnički uspjeliji način od onoga u nekoliko zadnjih zbirki pjesama. I u toj knjizi njegove pjesme „dišu prema upitniku", u njima zagonetnost nadmašuje tragičnost, no bitak izmiče svakom imenovanju ne nudeći nam jeftino spasenje. U takvim se kontradikcijama svagda i zbiva integralna ljudskost, od krajnje tragičnosti do najdubinskijih obasjanja, pa Suščevo neprestano preferiranje upitnika nad točkom tek i omogućuje ozbiljno i autentično poetsko hrvanje s temeljnim konstantama ljudskog opstanka, diskretno, utišano tematiziranje tog opstanka koje izbjegava kako pomodnu raspuknutost pjesničkog jezika tako i redundantnost mnoge razlogaške, naglašeno pojmovne, frazeologije.

Dunja Detoni Dujmić, poetski se snažnije afirmirala tek kad je 2010. godine za svoju četvrtu zbirku pjesama *Tiha invazija* dobila Nagradu *Tin Ujević*. Tu zbirku obilježuje pjesništvo utišana tona i napregnute slikovitosti, zatamnjenih značenja i ekspliciranih katastrofičnih akcenata, afirmacije prirodnog i duhovnog areala i uočavanja sve tragičnijih nedostatnosti u odnosu na neku žuđenu puninu. Ta se poezija smještava u tradiciju neizravnosti, hotimice «zamućene» predmetnotematske razine, koja je svojstvena modernom europskom pjesništvu – od simbolizma preko imažinizma i hermetizma do nadrealizma. U takvom poetičkom kontekstu ipak razmjerno često i jasno izranjaju glavne autoričine tematske opsesije. To je korespondentnost između čovjekove nutrine i kozmosa, između čudesnosti, ali i nedostatnosti prirode i čovjeka koji na širokim prostorima između mikrokozmosa i Boga bezuspješno traga za izgubljenim, destruiranim zavičajem.

Nakon što je od sredine prvog desetljeća novog stoljeća pa nadalje doživio znatna priznanja svojoj poeziji, **Borben Vladović** i dalje svoj nekadašnji formalni konkretizam transformira u sadržajni konkretizam, odnosno pjesmu usredotočuje na neki vrlo konkretan i običan predmet. Tako je i u svoj novoj zbirci pjesama *Kuća na broju 9* (2011.) ponovno pronašao, makar i na već odavno recikliranoj stvarnosti, mogućnost izvornosti pjesništva, pomlađivanja teksta čak i u vrijeme vlastite životne i poetske rekapitulacije. Ne radi se, dakako, o ikakvim velikim riječima i filozofijama, već prije o velikim pomacima u gledanju malih stvari, o velikom umijeću da se mirnim, preciznim, ali i zaigranim poetskim izričajem riječi izrone iz svakodnevne okamenjene frazeologije i da pjesmu čitamo kao tekstualno iskustvo koje u takvom obliku prije nje nikad nije ni postojalo.

Sonja Manojlović, autorica je za koju bez daljnjega možemo ustvrditi da doživljava drugu pjesničku mladost. Upravo zbog slobode od parcijalnih (zlo) upotreba poezije u preizravnom odsliku stvarnosti ili ideja, njezino pjesništvo sposobno je izreći, štoviše, i riječima stvoriti, svojevrsnu istinu o punini čovjekovih i poetskih mogućnosti. O potpunijoj zbilji koja – u plodnoj slitini svijeta i teksta – u jednakoj mjeri nadvisuje isprazni, mehanički verbalizam, ali i mišlju nepridignute ravnodušne naplavine vidljive stvarnosti. Radi se o poetskoj preobrazbenoj moći koja sve što ulazi u tekst preokreće naglavačke, i to vrhunskom taktilnom i intuitivnom senzibilnošću kojima pjesništvo dodiruje nutarnje i vanjske prostore. Diskretno, lucidno i uporno ispitivanje tako suptilnih suodnošenja, kao i intrigantni, višeslojni tekstovni otisci tih duhovnih potraga upravo su i najveća vrijednost vrsnih novih zbirki pjesama Sonje Manojlović *Hod na rukama* (2010.) i ***A sa šest labradora na more putovat ću*** (2012.).

Iako i u zadnjim svojim zbirkama pjesama, primjerice u *Vremenu s greškom* (2012.), **Jakša Fiamengo**, znatnije ne mijenja svoju poetiku, on, cjelovitošću i osebujnošću svojeg poetskog govora, ostaje bitan pjesnik suvremenoga hrvatskog pjesništva. U vremenima dezintegrativnih i razosobljujućih silnica, kad se ne samo posve raspala slika svijeta, nego i mogućnost svakog smislenijeg mišljenja o hrpi fragmenata koja je preostala nakon toga raspada, u doba kad je čovjek posve izuzet iz prirode i kozmičkog zajedništva i kad je postao tek zombijevski produžetak lažnih tehnološko-medijskih rajeva, Fiamengo se snažno ustobočio u sasvim suprotnoj svjetopoglednoj i poetičkoj logici. Njegov pjesnički svijet svagda je nagnut nad tajnom života, njegova iskona i čudom njegova neprestanog obnavljanja, nad, recimo tu prog-

nanu riječ, ljepotom stvari koja izvire iz iskonske dobrote i svrhovitosti koja je u njih ugrađena već činom stvaranja. Takav svijet Mediteranca koji je izabrao baš zadivljenost vidljivim sredozemnim divotama i vibrantnim kulturnim tragovima prošlih vremena dan je u iznimnom jezičnom i oblikovnom majstorstvu

Jedan od zasigurno naših najboljih i najoriginalnijih pjesnika kršćanskoga nadahnuća je **Josip Sanko Rabar.** U njegovoj zbirci pjesama *Razgovor s Bogom* (2010.) riječ je o pjesništvu koje ide u red razmjerno rijetkih suvremenih poezija kojima je temeljna namjera izražavanje prisnog odnosa lirskog subjekta s Bogom i umjetnička uvjerljivost, uspjelost u tome izražavanju. Takav interes teksta utječe na njegov karakter na svim razinama. Rabar se na stilskoj razini, u oblikovanju ontološkog i egzistencijalnog rascjepa između Boga i čovjeka, ali i u njegovu zacjeljivanju ljubavlju, služi snažnim figurativnim izrazom, neobičnim metaforama, oksimoronima, antitezama, kontrastima. Njegov izraz gdjekad nastoji biti misaono definitoran ili ekonomičan i sugestivan, pa naginje jednostavnosti, svedenosti, lapidarnosti, ali i gnomičnom mudroslovlju. S druge strane, Rabarova poezija najveće si dobitke priskrbljuje u začudnim misaonim obratima koji zapravo jedini i mogu pravo izreći čudesan odnos Boga i čovjeka.

Na svojem pak poetskom vrhuncu zadnjih se godina nalazi mnogolik pjesnik **Tomislav Marijan Bilosnić**. U zbirci pjesama *Afrika* (2011.) uspjelo mu je u većoj mjeri nego u ijednoj njegovoj dosadašnjoj poetskoj knjizi stvoriti osebujnu pjesničku kozmologiju koja u svojoj posebnosti zahvaća i priziva mnoštva prethodnih ljudskih iskustava i kozmoloških sustava, ali u isto vrijeme neprestance generira značenjski višak koji se zapravo ne može posve uklopiti ni u kakav zatvoreniji sustav. Ako su vitalizam, biofilnost, lomljenje kalupa lažnoga racionalizma, prokazivanje zločinačkoga karaktera zapadne kolonijalne, a potom i globalizacijske civilizacije bili najintenzivniji motivatori i Bilosnićeva dosadašnjeg pjevanja, onda su u zbirci *Afrika* oni uzdignuti na razinu kozmičke drame, na hvatanje u koštac s krajnjim mogućnostima i međusobno posve različitim modusima ljudske spoznaje, na čovjeka čija je sudbina sinegdoha čitava svemira.

Još jedan bitan hrvatski pjesnik, **Slavko Jendričko**, u svojim zadnjim zbirkama - *Diktatura ljubavi* (2011.) i *Ovdje. Gdje?* (2011.) - u znatnijoj mjeri centrifugalno uvlači stvarnost i tekst u vrtlog svog pjesmovnog subjekta. On si, u poetski svjetotvornom smislu, uzima kompetencije umjetničkog demijurga. Nije to, dakako, kakav patetični stvaratelj novih svjetova i „velikih priča", nego lucidni, ironični, crnohumorno zaigrani razotkrivatelj šupljih globalnih mitova i njihovih lokalnih kopija, ali i „šupljikavosti", nakaradnosti života kao takvog. Života koji i u samom subjektu posljeduje raznim ograničenostima, manama, u jednu riječ, umanjenom egzistencijom. Sve to naš pjesnik postiže svojim vrlo osebujnim pjesničkim „tonom". On je, u kombinaciji igrivosti, virtuozne asocijativnosti, grotesknog humora i sarkazma, posve rijedak na suvremenoj domaćoj pjesničkoj sceni te svojim svagda iskošenim pogledom prokazuje abnormalnost prividno normalnoga te, s druge strane, istinitost izmaštanoga.

Branko Maleš, svojevremeno je bio jedan od glavnih pjesničkih i kritičkih promotora i aktera hrvatske označiteljske scene, na kojoj su unutarjezične silnice bile važnije od odnosa jezika prema stvarnosti. Kasnije, kako ocjenjuje Cvjetko Milanja, sve češće poseže za „postmodernističkom arheologijom", primjerice, dekonstrukcijom, organskim, prekognicijskim, fantazmagorijskim, mitsko-arhajskim, infantiliziranim diskursom. Nova Maleševa zbirka pjesama *Vertigo* (2010.), kako kaže Nikola Petković, donosi „ništa više i ništa manje od Maleša na kakvog smo odavno navikli: lucidnu, duhovitu, razigranu i živu zbirku stihova, doduše bez osjetna poetičkog ili tematskog novuma. Ako je promotrimo u kontekstu ranijih knjiga, ona predstavlja svojevrstan povratak s 'primitivističkih', 'infantilnih' evokacija i 'bajalica' inauguriranih već u *Tekstu*, no apsolutiziranih i do krajnosti izvedenih u *tricksteru*, na stihovnu praksu dominantnu u prije svega prethodećim mu dvjema knjigama, *Placebo* i *biba posavec*". Petković zaključuje da zbirka *Vertigo* „kao i dvije netom spomenute, donosi nešto čvršće kulturalno ukotvljenje, no ničim ne istupa iz bazične, odavno dijagnosticirane karakteristične antropološko-vitalističke geste (Milanja)".

Gordana Benić, bitno je pak zadnjih godina, a u zadnjim zbirkama to više – primjerice u knjizi *Oblik duše* (2011.), promijenila svoju poetiku, od ranijeg odmjeravanja vidljivog i nevidljivog, konkretiziranog prostora Dioklecijanove palače i njegova istodobna utonuća u labirintnu onkrajnosti, do poezije, uglavnom pjesama u prozi, koje plavi tamna apokaliptična slikovitost, civilizacijski nomadizam, simptomi svjetskog rastrojstva i «preskakajuće», montažno ređanje motiva. U tim se tekstovima, kojima se Benićeva uvrstila u sam vrh aktualnog hrvatskog pjesništva, do neraspoznatljivosti združuju stvarno i virtualno, zemaljsko i nebesko, literarno i izvanliterarno, lažni optimizam i tragedija. Obilježuju ih formalna sloboda, ali i snažna funkcionalnost dijelova, mistifikacijska uporaba povijesnih sedimenata i njihovo asocijativno kombiniranje radi ukidanja stvarnog kronotopa i stvaranja virtualne zbilje, te snažna vizualnost koja izazivanjem osjetilnih i duhovnih senzacija nastoji prizivati nevidljivu stvarnost.

Pjesništvo **Nede Mirande Blažević Kritzman,** davnih je dana visoko ocijenjeno, ali joj je recepcija u pojedinim razdobljima bila bitno smanjena, između ostalog i zbog dugogodišnjega autoričinog življenja u SAD-u. U igru je pak vraćeno dojmljivom knjigom *Vezuvska vrata* (2011.). Pjesnikinja u njoj stvarnost vidi tekstualno, a tekst joj u svojoj potpunijoj imaginativnosti postaje druga stvarnost. Zato i može u svoju poeziju unositi mnoštvo provjerljivih mjesta i ponekad naoko tek prepričavati stvarne događaje, a da sve to skupa završi u poetskom svijetu znatne snovitosti ili naglašene intelektualne svijesti koja vješto povezuje beskrajno udaljene

fenomene. Cijeli fizički svijet, cijela povijest i sva ljudska misaonost mogu s jednako snažnim učinkom postati dio toga pjesništva. Autorica kao da nam poručuje da iščitavanje raznovrsnog krajolika SAD-a nije ništa manje složeno, ali i poetsko, od iščitavanja antičke mitologije ili modernih majstora književnosti, likovnosti, glazbe i filma, da izražavanje čitavoga raspona naših unutarnjih stanja zahtijeva sve one erudicijske reference u koje su se ta stanja projicirala.

Nakon što je poezija **Seada Begovića** u prvome razdoblju nastajala u ozračju jezične geste oslobođene bilo kakvih konvencija i stvarnosne logike, no ipak usmjeravane lucidnom asocijativnošću, nesputanom emotivnošću i žestokom putenošću tijela i teksta, pjesnik se kasnije priklonio neoegzistencijalizmu u koji je ugradio i visoko poetsko vrednovanje obiteljskog intimizma i duhovno-religijske stvarnosti. Njegov poetski izričaj zadobio je obilježja nekonvencionalnog, skokovitog, ali i referencijalnog govora o raznim osobnim i društvenim iskustvima, o iskustvima kombiniranja različitih jezičnih idioma u istoj pjesmi. U svojoj novoj zbirci pjesama *Zvekirom po čelu* (2012.) Begović oblikuje osobnu inačicu svoje u osnovi neoegzistencijalističke poetike, koja se hvata u koštac s prvim i posljednjim stvarima ljudskog života, sa svakodnevnim, ali i posve rubnim egzistencijalnim situacijama. Njegov lirski subjekt tako može biti, primjerice, nesputani hedonist, uveli Casanova, skrušeni bogoispovjedalac, jezični žongler, srčani poštovatelj i protagonist različitih religijskih i kulturnih tradicija, brutalni puteni nasrtljivac, nježni suprug.

Nakon godina razmjerne uske poznatosti u hrvatskome pjesništvu **Zoran Kršul,** situirao se u njegov prvi plan zbirkom pjesama *Mogućnost točke* (2010.). Vrlo osebujan poetski izričaj već od svojih prvi zbirki, on sad okrunjuje, kako kaže Ervin Jahić, „predmetnotematskim ogovaranjem geneze koje u autorovim stihovnim aplikacijama razvija fenomenološku rešetku, koja pokušava doznačiti bitno bića i stvari, jedan kompleksan izvod koji kadšto dotiče ezoterijsko, kadšto metafizičko". Jahić dodaje da se u Kršulovoj poeziji u spomenutoj zbirci „drama točke, drama stvari, drama predmeta i konvencija čini jezgrenim mjestima ove lirske potrage o svijetu i riječima, o čovjekovim upitnicima pred njim".

Branko Čegec u zadnje je vrijeme znatnije renovirao svoju poeziju. Nakon „kratkog izleta" u pjesništvo posvemašne demetaforizacije, narativnog, deskriptivnog izričaja koji još jedinu mogućnost jezične i književne autentičnosti vidi u bilježenju činjenica i stanja, Čegec 2011. i 2012. godine objavljuje dvije drugačije, intrigantne zbirke pjesama, što mu je, uz ostalo, i priskrbio ovogodišnji *Goranov vijenac*. U zbirci *Pun mjesec u Istanbulu* vraća se kvorumaškoj jezičnoj energiji. Ona sada, međutim, stvarnost ne tretira kao hrpu iscrpljenih stereotipa, već kao biofilnu priliku za obnovu i samog pjesničkog jezika koji se u sugestivnijim zbiljskim rezonancama ne odriče ni svojih na čisto označiteljsku razinu usmjerenih kompetencija. U knjizi *Zapisi iz pustog jezika* nije pak riječ samo o nekoj čistoj kvorumaškoj označiteljskoj sceni, već o poeziji koju je možda najbolje okarakterizirao Tvrtko Vuković kao „erotiziranu i ideologiziranu bujicu nerazdruživih književnih i izvanknjiževnih iskaza". Ta poezija uzima svoju „sirovinu" iz stvarnosti i jezikom stvara novu stvarnost, razvoj rečenice ujedno joj je i razvoj novog svijeta koji je izuzet od diskurzivne logike i svagda se nanovo zbiva u novom bacanju pjesničkih „kocki" i njihova u biti slučajnog ishoda.

I poezija **Krešimira Bagića** začeta je u vrijeme prevlasti označiteljske scene osamdesetih godina prošlog stoljeća, u razdoblju kvorumaške antilogocentrističke afirmacije fragmenta nad cjelinom, jezika nad stvarnošću, tekstualizma nad poezijom utemeljenom na izrecivom smislu. Od takve poetske prakse Bagić nije odustao sve do danas pa su svijest o konvencionalnosti jezika i svakog književnog teksta, stvaranje novog tek prekombiniranjem starog, slijeđenje fragmentarnih «tragova» na uštrb bilo kakve «kompromitirane» cjelovitosti, igrivost kao otponac za neslućene unutarjezične semantičke/izričajne potencijale poetičke dominante i njegove najnovije zbirke *Trebalo bi srušiti zidove* (2011.). Tako je još uvijek, nakon intenzivnoga iskustva neoegzistencijalističke i mimetičke poezije te «miroljubive koegzistencije» vrlo različitih poetičkih profila, Bagićeva poezija razmjerno radikalna u odnosu na povratak metonimijski ulančanijim izričajima mnogih vodećih hrvatskih pjesnika. No ta radikalnost zapravo drži pjesnički prostor svagda otvorenim, odvraća ga od ustajalosti i okamenjujućih poetičkih samozadovoljstava te nerijetko uspijeva izbiti na ničim kontaminiranu poetsku čistinu.

Pjesnici generacije devedesetih pak kao da tek sada doživljuju punu zrelost, a jedan od njih je i **Ivica Prtenjača.** Njegova se poezija u početku oslanjala na dominantna tekstualistička iskustva iz sedamdesetih i osamdesetih godina, na vatromet slika koje su izražavale spektakularnost, ali i površinskost i dubinsku prazninu suvremenog, posebice mladenačkog života. No, kako to kaže Nikola Petković, u Prtenjačinoj novoj zbirci *Okrutnost* (2010.), „frenetično, interpunkcijom neomeđeno nizanje fragmenata, informacijsko i slikovno preobilje ne uvijek homogenog ali snažnog, narcisoidnog subjekta izgrađeno na popudbini semantičkog konkretizma i iskustvu tekstualizma sedamdesetih i osamdesetih godina, dominantno u prvim dvjema knjigama (djelom prisutno i u trećoj), zamijenio je smireni, lamentirajući izričaj rezigniranog, 'ispražnjenog' subjekta suočenog s ograničenjima svijeta, ali i teksta. Njegov izraz je staložen, smiren, obilježen osvješćenjem i prihvaćanjem egzistencijalne 'bačenosti' te je, i kada semantička ravan upućuje na napetost, (unutarnji ili vanjski) konflikt i sveprisutni nemir, u njegovu tonu i timbru prisutno nešto od klasične elegičnosti".

Ako je u prvim zbirkama pjesama **Lane Derkač** istican njezin svijet osobnosti, intime, «mitema nevidljivog», očigledno je da se snažna preobrazbena personalnost koja je probirljivo selektirala stvarnosne činjenice, u njezinim

zadnjim zbirkama, osobito u Šahu sa snijegom (2011.), nametnula samoj izvanknjiževnoj zbilji i proširila na sav zamisliv referentni areal – od prirode, fenomena globaliziranog svijeta, antičke i suvremene urbane mitologije, virtualnih informatičkih prostora, do apokaliptičnih svjetskih kriza, devijantnih društvenih odnosa, neskladnih ljubavi te maštovitih i tjeskobnih unutarnjih svjetova. Nije, dakle, stvarnost «provalila» u pjesnikinjin tekst, već u njezinim pjesmama, upravo obrnuto, spomenuta preobrazbena moć uskovitlava zbiljske činjenice i preslaže ih u poetske likove čiji su jamci tek mašta, razigrani jezik, sofisticirana introspekcija i simbolički korelativi emocija. Pjesnikinja te situacije «hvata» u svoju poetsku mrežu u dvjema dimenzijama – intimitetu i globalitetu. Dok joj je intima prostor osobne introspekcije, duševnih stanja te ljubavnih odnosa, globalna dimenzija očituje joj se u iskustvu unificirajućeg globalnog sela i raznih, prilikom putovanja upoznatih, kultura te krajnjoj zabrinutosti zbog kataklizmičkih planetarnih i društvenih ugroženosti.

Dorta Jagić jedna je od zasigurno najoriginalnijih pjesnikinja generacije devedesetih. Njezina je poezija koloplet lucidne misaonosti, začudnih slika, poigravanja stereotipima i nesputane maštovitosti. Žena, sve njezine životne dobi, muškarac, Bog, društvene konvencije, privatne oniričke mitologije – sve je to kod Dorte predmet poetske zaigranosti koja stvara sasvim preobražene pjesničke svjetove. Rezultat je miljama daleko od bilo kakve statičke kozmološke slike; dobiva se, naprotiv, jedan privatni, zaigrani, iskošeni svijet u kojem se sve može povezati sa svime, ali koji ipak ima određenu cjelovitost suvremene bajke ili svemirske fantazije što može krenuti u svim smjerovima. U svojoj novoj zbirci pjesama *Kauč na trgu* (2011.), kako ocjenjuje Ivan Herceg, Dorta Jagić „i dalje spretno spaja trivijalno i visokomimetsko, diskretno rabi 'teološki diskurz', igra se biblijskim, kršćanskim kodovima... ispisuje konačnu matematiku ljubavi i izdaje nenaplativi račun čovjekove nemoći, rasapa i bolesti tijela, gubljenje identiteta i ljudskosti, ukratko – beskrupuloznu dijagnozu stanja svijeta".

Darija Žilić iznenadila je svojom drugom zbirkom pjesama *Pleši, Modesty, pleši* (2010.), koja je, za razliku od njezine prve zbirke *Grudi i jagode*, dobro prihvaćena i nagrađena Nagradom *Kiklop*. Najveći je dobitak te zbirke u njezinoj nešabloniziranosti, deautomatizaciji poetskoga procesa u kojem se - bez ikakvih poetičkih skrupula - kombiniraju raznoliki poetski registri, izričajne intonacije, predmetnotematski areali, vrlo konkretna slikovnost i prepoznatljivi životni toposi (pomodni aktivizam, inspirativni mediteranski motivi, uzbudljive i rugobne urbane sličice, globalizacijski surogati) te maštoviti misaoni pokreti koje pjesme konsteliraju u posve neočekivana područja. Diskurs Darije Žilić zadobiva prizvuk spontanosti, omogućuje pjesničku gipkost kojom se u najvećoj mjeri «hvata» protejska gipkost samog života, i to od njegovih kozmičkih do posve sićušnih razmjera, od ohlađena objektiviteta do uskomešale nutrine.

Robert Roklicer i u svojoj zbirci pjesama *Bez detalja, molim* (2010.) stavlja u prvi plan prepoznatljivog pjesmovnog protagonista koji na svagda sličan način reagira na stvarnost i svagda sličnim poetskim sredstvima uobličuje tu reakciju. To je svojevrsni «gubitnik tranzicije», čovjek koji je na rubu društva, ali je – u posvemašnjoj izgubljenosti u poratnome divljem kapitalizmu – i njegova vrlo vjerna sinegdoha. Protagonist je to koji je uzdrman ratom, u nedostatku profesionalne i osobne perspektive zapada u alkoholizam, apatiju i izravno reagiranje na izravne provokacije stvarnosti, život uglavnom vidi kao vodoravnu crtu na kojoj se do razmjerno ravnodušno čekane smrti izmjenjuje niz uglavnom predvidivih svakodnevnih događanja. No šarm te poezije ne proizlazi samo iz suhog, «neobrađenog» stila koji plastično ocrtava životne situacije, već i iz pomalo iskošenog pogleda na tu stvarnost. Rokliceru nije svojstven tragizam i mračno zdvajanje nad obesmišljenim životom, već su mu poantiranja najčešće u sarkastičkom, apsurdističkom tonu kojim grubu stvarnost preokreće u svojevrsnu zafrkanciju sa svime oko sebe, a često i sa samim sobom.

Marko Pogačar, najtalentiraniji je mladi hrvatski pjesnik. Njegova poezija već je opisala iznimno širok krug - od izražajno i asocijativno iznimno razbarušene zbirke *Pijavice nad Santa Cruzom*, preko *Poslanica običnim ljudima*, u kojima osvaja istodobno polifoni i sintetički poetski izričaj koji općenite egzistencijalne uvide strmoglavom asocijativnošću rimuje s posve konkretnim stvarima i izljuštenim mitologijama svakodnevice, sve do visokorefleksivne i čvrsto formalno i ciklički artikulirane zbirke *Predmeti*, u kojoj sigurnim vođenjem teksta meditira o kozmičkom statusu subjekta, o njegovoj (de)centriranosti, o njegovu premašivanju zaglupljujućeg društvenog konteksta. U svojoj novoj, nedavno objavljenoj zbirci pjesama *Crna pokrajina* (2013.) Pogačar se spušta u dno vremena i predmeta, u gustoću trenutka u kojem su jezik i egzistencija ispražnjeni i rastvoreni za virtuozne asocijativne, fantazijske preskoke. No takav izmaštani svijet ipak svagda reflektira o lingvističkoj, spoznajnoj, društvenoj, kozmološkoj nedostatnosti pa čak i o idiosinkraziji prema svemu što tu iskonsku nedostatnost želi ispuniti lažnim kolektivističkim utjehama.

Tomislav Škrbić

ONTOLOGIJA KNJIŽEVNOSTI

Crtica uz misao Ivana Fochta o elementu glazbenosti u književnosti

Prema shvaćanju estetičara Ivana Fochta za egzistenciju odnosno recepciju književnog djela presudan je njegov predmetno-prikazivački plan. Književnost je takva vrsta umjetnosti u kojoj ono "irealitetno", odnosno spoznajno-predodžbeni slojevi djela (tematika), ima prvenstvo nad formalno-estetskim, tj. "realnim" planovima djela (umjetnička materija i arhitektonika djela). Drugim riječima, navlastiti način egzistiranja književnog djela odvija se u "sferi irealnosti". S druge strane, "irealni" slojevi književnog djela, tj. predmetno-prikazivački plan estetskog predmeta, prisutan je isključivo u prikazivačkim umjetnostima (književnost, drama, film, slikarstvo, kiparstvo), dočim u neprikazivačkim umjetnostima (apsolutna glazba, balet, arhitektura, ornament, apstraktno slikarstvo) taj plan ne postoji. Tzv. predmetno-prikazivački plan djela predstavlja osebujnu mješavinu sastavljenu od onog, uvjetno rečeno, materijalnog (npr. slikoviti opisi) i duhovnog (npr. uopćavanje). Stoga je upravo predmetno-prikazivački plan djela kao moment posredovanja između materijalnosti i duhovnosti podložan svakovrsnim subjektivističkim tumačenjima i asocijacijama. S obzirom na fantazijsko-predodžbeni karakter predmeta koji se u književnom djelu prikazuje Focht primjećuje da "pisac nema naprosto i à priori nikakvog načina da čitaoca jednoznačno usmjeri na ono što je sam mislio"[97]. Naravno, i same riječi, kao materijalno sredstvo kojim se književno biće izgrađuje, mogu postati puki konvencionalni izraz tehnificirane stvarnosti odnosno materija lišena duha.

Kada, primjerice, Rilke kaže:

Tako se uplašim od ljudskih riječi.
One jasno izgovaraju sve to:
Pa se ovo zove kuća, ono pseto,
ovdje početak, ondje kraj se priječi.

Njihov me smisao, igra s rûgom, plaši,
znadu sve, što biva i što bì prije;
nijedan brijeg im čudesan već nije;
sa samim Bogom njihov vrt međaši.

Opominjat ću, vazda odolijevati:
Otale. Stvari bih slušao pjevati.
Nijeme su, krute: od vas su taknute.
Sve te stvari po vama smaknute.

onda on time zapravo iskazuje svoj duboki zazor spram riječi i govora kao tzv. općeg medija komunikacije. Riječi, naime, mogu fiksirati stvari odnosno zatomiti i ujednačiti njihove različitosti ili moguće smislove i to na način da ih prevedu u statične (tehničke) predodžbe i pojmove. Rilkeov strah stoga nije strah od riječi po sebi, nego od njima imanentne sposobnosti fiksiranja i falsificiranja žive stvarnosti.

Međutim, riječi odnosno jezik i njegova pravila i zakonitosti te sama kompozicija književnog djela, i jesu ono što nosi književno umjetničko biće. Formalni i materijalni umjetnički elementi djela imaju ontološko utemeljenje pa su stoga i podložni estetičko-ontološkim ispitivanjima. Ali već i sama mogućnost spoznaje intencionalnog književnog predmeta, jer je književno-umjetnički predmet zapravo ono središnje književnog djela, u sebi pretpostavlja te onda i zahtijeva pristup predmetu preko semiologije/semantike te potom i psihologije, historije književnosti i drugih disciplina povezanih uz znanost o književnosti. *Izvanumjetnički* sadržaji (tematika) i forme (znak/simbol/metafora) od kojih

97 Ivan Focht, *Tajna umjetnosti*, Zagreb: Školska knjiga, 1976., str. 80.

je izgrađen *intencionalni književni predmet* nisu naime objektni, tj. oni "ne postoje kao objekt u samom djelu"[98]. Tako je sfera intencionalne umjetničke predmetnosti ujedno i svojevrsna granica za svaku ontologijski usmjerenu estetiku.

Da li se time implicira načelna nemogućnost ostvarenja trajnijih značenja i vrednota u konkretnom književnom djelu? Zacijelo, ne. Premda je tumačenje književnog djela u određenoj mjeri ovisno o trenutnom povijesno-umjetničkom razdoblju i subjektivnom estetskom doživljaju, tj. ontičkom ustroju estetskog subjekta, ipak bi se književno djelo kao estetski predmet (prvotno "konstruiran" u sferi svijesti estetskog subjekta) trebao poimati kao specifični autonomni realitet nastao u procesu opredmećenja umjetničkog duha.

Mi, ovdje, a iz potrebe "očuvanja" metafizičkog pojma književnosti, pretpostavljamo da književno umjetničko biće preko vrednota i značenja danih u prikazanom predmetu odnosno u "predmetnom duhovnom svijetu" izražava zapravo vlastitu supstancijalnost. Naravno, pretpostavka je svake "žive" egzistencije književnog djela uspostava aktivnog spoznajnog i doživljajnog odnosa između znaka, onog znakom označenog i mogućih predmetnih značenja.[99]

Nadalje, ontološki momenti u književnosti odnose se zapravo na književne umjetničke forme. Ove forme "predstavljaju" raznolike relacije, tj. odnose, unutar materije književnog djela. Stoga već i sam poredak riječi unutar rečeničnih sklopova može proizvesti određeni ritam i harmoniju odnosno glazbenost književnog djela, a time ujedno i njegovu estetsku privlačnost i dopadljivost. Formalni odnosi između jezičnih elemenata djela (jezično-umjetničke forme) ujedno su i "nosioci" onog metafizičkog. Ono formalno u umjetnosti i umjetničkom djelu po Fochtu i nije drugo, nego neposredna prisutnost onog duhovno-metafizičkog u materiji. Tako je primjerice načelo *jedinstva u mnoštvenosti*, kao najviša i po Fochtu temeljna forma u svim umjetnostima, ujedno i jedna od osnovnih metafizičkih kategorija.

Međutim, mogući glazbeno-estetski (ontički) karakter književnosti nije i vrhovni kriterij za prosudbu književne vrijednosti djela. Moglo bi se reći: za književnost nije upitno da li uopće može biti estetična, nego u kolikoj mjeri je estetična. Stoga Focht na više mjesta u svojim razmatranjima o književnosti konstatira da je "književnost najmanje estetična od svih umjetnosti".

Na pozadini teoretskog razlikovanja ontološkog (umjetnička materija i forma djela) i gnoseološkog (artikulacija istina i značenja prikazanog predmeta) aspekta književnosti otvara se i mogućnost razlikovanja književne poezije i proze. Po sebi, naime, poezija ima znatno više estetičkih ograničenja, jer je i više estetična odnosno podložna vladavini onog formalnog (poetska sintaksa/metrika) u jeziku.[100] S druge strane, proza je "slobodnija" od jezičnog formaliteta, jer joj je prvenstveno stalo do uspješnog prikazivanja predmeta, tj. primjerenog oblikovanja vlastitog predmetnog sadržaja.

Premda postoje književna djela u kojima je glazbeno-estetski element krajnje oskudan (Focht Tolstojevu književnost vrednuje kao *potpuno* neestetičnu), to ne znači da se u tim djelima ne poštuje ono formalno. Stvar je u tome da forme u takvoj vrsti književnosti proizlaze iz predmeta koji se prikazuje odnosno predmet određuje načine i tehnike nastajanja djela. Ali, obrnuto vrijedi za književna djela u kojima je naglašeno prisutna glazbenost, jer u njima umjetničke forme "slobodno" uvjetuju proces formacije predmeta. Tako se primjerice u prozi koja je naglašeno estetična često mora i odustati od prvotne umjetničke vizije (teme), e da bi se priklonilo ritmičkoj ljepoti ili glazbenosti riječi; jer "književnost postaje estetična kad između riječi uspostavi muziku"[101]. Stoga je glazbenost književnog djela onaj "fluid što teče kroz riječi i nosi ih sobom, kao dominanta, sa svoje strane regulira misao i odlučuje o kakvim će se sadržajima ovom prilikom pričati".[102]

Na osnovi prisutnosti onog glazbenog u književnosti, Focht također razvija i jednu osebujnu tipologiju književnosti, pa tako primjerice razlikuje dramatski ili "betovenovski" (Dostojevski), igralački ili "mocartovski" (Proust, Hesse) i metafizički ili "bahovski" (Shakespeare) tip književnosti. Formalno-estetsko razlikovanje dramatskog i metafizičkog tipa književnosti, gledano sa sadržajne strane, predstavlja ujedno i razlikovanje između književnosti usmjerene na prikaz stvarnosti, tj. ljudskog svijeta, i književnosti koja je usmjerena na ono nadljudsko i nadsvjetsko odnosno koja u estetskom subjektu pokušava probuditi i potaknuti sposobnost za transcendenciju od pretpostavljene ili zadane stvarnosti.

---

98 Isto, str. 82.

99 S obzirom na Fochtov ontologijski pristup umjetnosti po kojemu estetski predmet bitno određuje smjernice estetskog čina ovdje samo napominjemo da se gnoseologijska problematika oko znaka, označenog i značenja može smjestiti ili sagledati u okvirima tzv. predmetno-prikazivačkog plana estetskog predmeta. Focht tako navodi devet slojeva toga plana, koji zapravo i nisu ništa drugo doli svojevrsna duhovno-materijalna struktura, tj. strukturiranost, intencionalnog umjetničkog predmeta.

100 Estetičnost ili glazbenost je zapravo presudna odlika poezije kao književne vrste. Focht na primjeru poezije Georga Trakla i pokazuje u kolikoj mjeri poezija može biti estetična odnosno prožeta glazbenim elementima. Usp.: "*Rondela* najilustrativnije pokazuje koliko je forma Traklovih pjesama muzikalna, a sadržaj likovan. (...) Ova pjesma svojim stihovima i smislom reproducira mali rondo, muzički oblik koji se odvija u formi ABCBA; pet stihova: poslije teme A javlja se tema B, zatim C koja tvori prelaz i mogućnost da se pjesma ponovo preko B vrati na A. Stih po stih može se i unatrag čitati: u drugom stihu bilo je 'smeđe i plave boje', a u četvrtom najprije 'plave', pa onda 'smeđe'; prvi i peti su isti, a treći je u sredini, u centru, bilo da se čita odozgo ili odozdo.", Ivan Focht, *Istina i biće umjetnosti*, Sarajevo: Svjetlost, 1959., str. 237-238.

101 Ivan Focht, *Moderna umetnost kao ontološki problem*, Beograd: Institut društvenih nauka, 1965., str. 62.

102 Ivan Focht, *Geneza literature*, Beograd: Treći program Radio Beograd, 1975., br. 24, str. 87.

Ipak, svako istinsko umjetničko književno djelo jest jedinstvo ontoloških i gnoseoloških elemenata; ono uvijek uspijeva postati jedno posebno književno biće.

U konačnici, postavimo jednostavno pitanje: čemu uopće briga oko mogućnosti ostvarivanja glazbenosti u književnosti kad književnost ionako može bez toga dodatka?

Odgovor na ovako postavljeno pitanje leži, možda, u prethodno navedenim Rilkeovim stihovima (*Stvari bih slušao pjevati*). Ako, naime, glazbenom dinamičnošću protkano književno djelo podržava mogućnost aktivnog i otvorenog, tj. umjetničko-estetskog, odnošaja između stvari (kao sadržaja umjetničkog prikaza) i njihovih mogućih značenja, onda je glazbenost u književnosti svakako poželjna.[103)]

Jer, s druge strane, prekomjernost semantičko-gnoseološkog aspekta u književnosti (naročito u poeziji), i životu uopće, može dovesti do toga da stvari kao puki izrazi i znakovi postanu, kako ih Rilke opisuje, *nijeme*, *krute* i *smaknute*.

Fochtovo razlikovanje prikazivačkih ("neestetske") i neprikazivačkih ("estetske") umjetnosti ne pogađa u bitnom pogledu opći karakter njegovog shvaćanja estetike kao ontologije umjetnosti. Ontologija umjetnosti polazi od toga da je ono estetsko (oblikovnost umjetničke materije) prisutno u svim umjetnostima. U književnosti upravo glasovi, riječi i rečenice te njihove formalne relacije predstavljaju ono estetsko i objektno. Estetska prijemčivost književnog umjetničkog djela predstavlja ujedno i svojevrsno očitovanje metafizičnosti samog jezika.[104)]

Može se reći da jedinstvo semantičkih i estetskih elemenata i jest ono istinito u istinskom umjetničkom književnom djelu. Harmonija onog ontološkog i onog gnoseološkog u književnom umjetničkom djelu pretpostavka je za ostvarivanje njegovih umjetničkih vrijednosti. Dočim prevladavajuća prisutnost onog semantičkog, zapravo, "ugrožava" bitak književno-umjetničkog bića, i to stoga, jer zanemarivanje estetskog momenta u književnosti dovodi u pitanje opstojnost njezinih umjetničkih vrednota.

Ontologijski pristup književnosti podsjeća nas i upozorava na pitanje smisla književnog bića.

S druge strane, književnost koja ne uvažava iskonsku metafizičnost jezika ostaje tek izraz i odraz dramatike čovjeka i njegova svijeta.

103 Usp.: "Između riječi, po sebi statičnih, umjetnik mora uspostaviti živost i dinamiku, staviti ih u takve odnose, analogije i kombinacije koje su u stanju da sugeriraju kontinuitet trajanja, tj. bivanja.", Ivan Focht, *Moderna umetnost kao ontološki problem*, Beograd: Institut društvenih nauka, 1965., str. 62.

104 Usp.: "Kao i boje u slikarstvu, tako i glasovi i riječi stupaju u jednu harmoniju koja sama po sebi već zrači određenim emotivnim kvalitetama i duhovnim raspoloženjima.", Ivan Focht, *Tajna umjetnosti*, Zagreb: Školska knjiga, 1976., str. 81.

Tijana Pavliček

SVA LICA MELANKOLIJE

Dubravka Crnojević-Carić *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici*, Alfa, Zagreb, 2012.

Dubravka Crnojević Carić, prošla je vrlo zanimljiv i raznolik profesionalni put - preko poznate i nagrađivane glumice koja je odigrala 60 uloga u kazalištu (među kojima su Klitemnestra, Judita, Elizabeta Bam, Petra von Kant i dr.), zatim redateljice dječjih predstava i predstava za odrasle, uz to i profesorice hrvatskog jezika i književnosti, sve do doktorice znanosti koja danas predaje na Akademiji dramskih umjetnosti te u Centru za ženske studije. Dobitnica je niza nagrada za umjetnički rad, a znanstveni radovi objavljuju joj se u časopisima kao što su *Zarez*, *Republika*, *Kolo*, *Kazalište* i dr. Njena prva knjiga, *Gluma i identitet*, objavljena je 2008. godine, a u njoj se ponajprije bavi fenomenom glume i temama vezanim uz položaj glumca, vezom tijela i uma, spoznajom, identitetom i ulogama na sceni. Ipak, pod naslovom *O glumi i melankoliji*, Dubravka Crnojević-Carić najavljuje temu kojoj će posvetiti zasebnu knjigu.

Dok u *Glumi i identitetu* melankoliji pristupa iz glumačke prakse, dubinski je povezujući s glumcem/melankolikom/Narcisom (izmicanje društvenim normama, okrenutost osjetilnom, nepovjerenje u zadani identitet...), u svojoj najnovijoj knjizi *Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici* - melankoliji prilazi ponajprije kao teoretičarka književnosti. No, ono što je začudno i atipično jest u samom naslovu: spajanje melankolije s temom smijeha. Naime, Dubravka Crnojević-Carić iznosi tezu prema kojoj je smijeh zapravo jedan od oblika melankolije, pa prvi dio knjige upravo razjašnjava taj neobičan spoj opisujući i smijeh i melankoliju kao granična stanja, vezana uz duh i vlagu, koja su u različitim vremenskim razdobljima ili potiskivana i osporavana ili pak uzdizana kao pojave koje one odabrane vode do spoznaje.

Potkrepljujući svoje teze brojnim teorijskim uvidima, autorica opisuje melankoliju kao stanje koje je često povezano s osjećajem gubitka bilo koje vrste. Melankolija se tako razvija iz krize, bilo pojedinca ili zajednice, kada se javlja neutaživa čežnja za promjenom i novim uvidima. Melankolici se opisuju kao posebno nadareni ljudi, umjetnici, filozofi, znanstvenici, koji se ne zadovoljavaju postojećim paradigmama nego njihov duh neprestano traga za prodorom I kreativnim izričajem. Melankolija je oksimoronska pozicija, njeni utjelovitelji nositelji su proturječnih karakteristika, ujedno genijalno konstruktivni, ali i izrazito bolni, nerijetko tjeskobni i depresivni, usamljeni, umrtvljeni i otuđeni. Često sebe i druge zavaravaju pomoću maske i veselja, a skloni su i prolaznim avanturama te estetizaciji vlastitoga jastva. Njihova mnogostrukost i nesvrstanost izdvaja ih iz društva, pa nerijetko imaju položaj autsajdera. Zato se i javljaju u iregularnim mitovima, kao što su mit o Penelopi, Orfeju, Prozerpini, ili Juditi, a posebno ih se veže uz mit o Narcisu.

Zanimljiv je i autoričin povijesni pregled u kojemu se može vidjeti na koji se način tretirala melankolija u prošlosti. Hipokrat je tako melankoliju pripisivao crnoj žuči, a već je kod njega vidljiva i poveznica sa smijehom. Platon, Aristotel, Heraklit i Parmenid smatrali su pojedince obdarene melankolijom iznimnima i genijalnima, dok ih je kršćanstvo tek procijenilo kao one zalutale i udaljene od Božje riječi. Melankolija se često veže i uz planet Saturn, planet transformacije misli, pa tako u renesansi (ali i nekim ranijim razdobljima) čovjek rođen pod tim znakom posebno je označen. Barok melankolika uzdiže i idealizira, dok u klasicizmu i prosvjetiteljstvu on tek zauzima položaj onog Drugoga, pa se melankolija pokušava liječiti ili potisnuti, isto kao i smijeh. Od 19. st. javljaju se pojmovi romantične melankolije, viška ljudskosti (Schelling), egzistencijalne tjeskobe (Kierkegaard), spleena (Baudelaire) i sl.

Kao i melankolija, ni smijeh nije u svim povijesnim razdobljima nailazio na odobravanje. U staroj Grčkoj smijehu se tako ne pripisuje nikakva moć niti posebna svrha – Platon ga npr. smatra odmorom duha, a Ciceron oruđem za umirivanje protivnika. Srednji vijek ide tako daleko da smijeh često smatra odrazom đavolje prirode. Ipak, smijeh kao fenomen nikako nije mogao proći nezapaženo, pa su tako o njemu pisali brojni filozofi i znanstvenici unutar različitih disciplina, od Aristotela i Descartesa, do Baudelairea, Freuda i Mary Douglas. Smijehu se prilazilo na različite načine, a radi lakšeg snalaženja Dubravka Crnojević-Carić donosi podjelu Johna Morrealla koji smijeh promatra kroz

tri teorije: teoriju superiornosti - čiji predstavnici Platon, Aristotel, Kvantilijan i Hobbes smatraju da se smijemo iz osjećaja superiornosti nad drugima kojima pripisujemo niže kvalitete, teoriju olakšanja – koju zastupa Herbert Spencer, ali i Freud, smatrajući da smijeh otpušta blokiranu nervoznu energiju, te teoriju inkogruentnosti – koju uspostavlja Francis Hutcheson, a slijede ju i Kant, Schopenhauer, Kierkegaard i dr. koji smatraju da je humor, poput melankolije, oksimoronska pozicija jer iznosi ono neočekivano. U knjizi se navodi i Baudelaireovo razlikovanje značenjski smiješnog i apsolutno smiješnog, zatim Hockeova poveznica između groteske i labirinta, Bahtinova teorija o šaljivdžiji, Bergsonovo tumačenje smijeha kao anestezije srca i načina ispravka, te teorija o subverziji o kojoj progovara Mary Douglas. Autorica Dubravka Crnojević-Carić, posebno pronalazi i izdvaja brojne poveznice s melankolijom: spajanje udaljenih okolnosti, distanca kao preduvjet za stvaranje smijeha, povratak u osjetilno, povezanost s tijelom, moć i oslobađanje, nadvladavanje nijemosti materije, prevladavanje normi i dr.

MELANKOLIJA I ŽENSKI PRINCIP

Drugi dio knjige sastoji se iz više cjelina koje na primjeru dramskoga teksta pokazuju što to melankolija i smijeh u praksi jesu i koje su sve njihove pojavnosti. Počevši od *Prozerpine* Ivana Gundulića i *Euridiče* Paskoja Primovića, autorica pristupa raznolikim melankoličnim svjetovima i prikazuje junake koji se na najrazličitije načine suočavaju upravo sa simptomima melankolije. Budući da poticaji za melankoliju mogu biti različiti, svaki dramski predložak nosi i vlastitu priču. *Prozerpina ugrabljena*, drama koja je preživjela javno Gundulićevo odricanje, a često nije nailazila ni na odobravanje teoretičara (Nikica Kolumbić, Rafo Bogišić, Armin Pavić), no prilikom scenskog uprizorenja dobro je prihvaćena od publike što, kako ističe Dubravka Crnojević-Carić, svjedoči o njenoj aktualnosti i zanimljivosti, prikazuje melankoliju koju autorica tumači kao *granično stanje ljudske prirode koje podrazumijeva i graničnu poziciju*. Prozerpina se u drami nalazi u stanju prijelaza iz djevojaštva u zrelu dob, prijelazu koji duboko potresa biće i dovodi ga do svojevrsne krize. No kriza kroz koju prolazi Prozerpina nije samo njena, nju proživljavaju svi oni koji su uz Prozerpinu vezani, i majka Čerere koja zbog nje otkriva sasvim novu perspektivu podzemnoga svijeta, ali i odabranik Pluton koji uz nju uči o ljubavi i milosrđu.

Oksimoronska pozicija junakinje omogućuje pomak granica svijeta živih i svijeta mrtvih, pa se uobičajene dihotomije nadvladavaju stvaranjem kontrasta i paradoksa, ali i zanimljivim strukturnim rješenjima kao što su spajanje govora i pjevanja, omogućavajući nove perspektive i iznenadne uvide. Kroz metamorfozu prolazi i Euridiče Paskoja Primovića. No, osim njenog prelaska u svijet odraslih, drama uvodi i temu gubitka voljene osobe.

Orfej, koji je u dubrovačkoj književnosti poznat kroz pjesmu Beneše Damjana i dramu Mavra Vetranovića, ovdje je oslikan kao tipični melankolik koji se suočava s gubitkom, a tragičan trenutak nadvladava estetizacijom zbilje, odnosno, pjevanjem pjesama i povratkom u prošlost. Kao i u Prozerpini, i ovdje je naglašeno spajanje suprotnosti, brišu se granice gornjeg i donjeg svijeta, a čak se pojavljuju i neki isti likovi (Pluton, Prozerpina, Venere...).

Govoreći o melankoliji, Dubravka Crnojević - Carić, povezuje ju dobrim dijelom sa ženskim doživljajem svijeta, što je vidljivo i u dramama *Pod noć* Ivana Kozarca, *Inoče* i *Majstorica Ruža* Joze Ivakića, *Maškarate ispod kuplja* Ive Vojnovića te *Maskerata* te *Adam i Eva* Miroslava Krleže. Slavonski autori, Josip Kozarac, Joza Ivakić i Ivan Kozarac, prikazuju Slavoniju u stanju promjene, ne samo povijesne, vezane uz prelazak u novčanu privredu, nego i promjene u načinu razmišljanja i življenja koja se očituje u zaokupljenosti erotikom i buđenju tjelesnog. U takvu vremenu ističu se dvije vrste žena: žene-ljubovce i žene-majke. Žene-ljubovce, kod kojih se prepoznaju simptomi melankolije, izdvojene su zbog svojih nagona, one ne prihvaćaju norme i pomiču granice, pa zato i ostaju trajno obilježene kako bi se ponovno mogla uspostaviti ravnoteža.

Tjelesnošću je zaokupljena i junakinja Vojnovićeve drame *Maškarate ispod kuplja*, ali i Begovićeva junakinja u *Pustolovu pred vratima*, obje u prijelazu između jave i sna, života i smrti. Vojnovićeva drama posebno je značajna jer se u njoj mogu prepoznati gotovo svi simptomi melankolije. Vojnovićeve junakinje obilježene su gubitkom svih vrsta, nesigurne u stvarnom svijetu, pa se izoliraju u svijet sjećanja i snova, s tek ponekim izletom u radosti plesa i maškaravanja. Melankoličan doživljaj dodatno se naglašava uporabom metafore zrcala, kao i opisivanjem prostora koji su karakteristično *ženski*. Krleža u svojim dramama *Maskerata* te *Adam i Eva* jasno odvaja muški od ženskog principa. Žene su za Krležu, a na tragu Weiningera, kako upozorava Dubravka Crnojević-Carić, nestalne, senzualne i djetinjaste, površne, neozbiljne i amoralne, kao i one koje se neprestano ogledaju u zrcalu, propituju granice i ulaze u mjesta zazora, tako se otvarajući prostoru melankolije.

Ženske melankolične junakinje pojavljuju se i u suvremenoj književnosti, što je ponajprije vidljivo u dramama *Nevjesta od vjetra* Slobodana Šnajdera, *Posljednja karika* Lade Kaštelan te *Veliki bijeli zec* Ivana Vidića. Mlade žene u ovim dramama one su koje lutaju različitim prostorima, labirintima vlastitih identiteta, u potrazi za idealnim vremenom u kojem će se moći realizirati/pobjeći/živjeti. Gemmi Bojić, glumici, junakinji *Nevjeste od vjetra*, čak je dijagnosticirana melankolična depresija; ona je mnogostruko nastanjena, ali istodobno i bolno neostvarena, zaleđena i nepripadajuća. Ona, neimenovana, u *Posljednjoj karici*, u potrazi za spasenjem napušta stvarnost i kroz pukotine ulazi u međuprostore u kojima pronalazi naslijeđe i Smrt samu. Jela, junakinja *Velikog bijelog zeca*, egzistencijalna je autsajd-

erica, slučajna žrtva, lišena čak i uzvišene tragičnosti. Iako su duboko uronjene u vlastite unutarnje svjetove, junakinje nisu oslobođene društveno-političkog konteksta, kao ni humora koji ih vodi kroz različite identitete.

HUMOR I MELANKOLIJA

Spajanje i prelijevanje humora i melankolije nije nepoznanica ni u drugim dramskim tekstovima o kojima Dubravka Crnojević-Carić piše. *Dundo Maroje* Marina Držića, *Kate Kapuralica* Vlaha Stullija i *Judit, victrix Holofernis* pokazuju na koji način se melankolija može skrivati pod maskama svih vrsta. *Kate Kapuralica* drama je pisana u prozi, svakodnevnim govorom, a prepuna je vulgarnih izraza i situacija. Iako je nabijena humorom, ova drama možda je i najmelankoličnija od svih, jer smijeh ovdje služi ničemu drugomu doli prikrivanju tamne stvarnosti. Likovima ništa nije sveto, oni su naizgled grubi i okrutni, bježe u alkohol i seksualnost, a svojim postupcima narušavaju i odnose u obitelji. Takav humor, otkriva autorica, blizak je onom Rabelaisovom i Chaucerovom, jer otkriva ono tjelesno i animalno u čovjeku. Iako su mnogi crkveni autoriteti odbacivali smijeh smatrajući ga đavoljim izrazom, neki crkveni redovi smijeh su prihvaćali kao jedan od načina širenja znanja. Judita, victrix Holofernis školska je drama iz 18. st. koja na neuobičajen način prilazi već dobro poznatoj temi, pa umjesto da slijedi tradiciju, biblijskoj okosnici nadovezuje niz epizoda vezanih uz stvarni slavonski život. Miješanje žanrova, brojna protuslovlja, fluidnost granica, citatnost, humor, parodiranje, samo su neke od osobitosti ovoga djela.

Dundo Maroje pak je prepun likova stranaca, što u stranom gradu, što društvenih autsajdera, koji na različite načine skrivaju, ali i otkrivaju nove i mnogostruke identitete ujedno osvješćujući što je zapravo ono za čime žude. Njihove preobrazbe omogućene su neprestanim predstavljanjem i samoogledanjem, pa je metafora zrcala ono što otkriva melankoličko/manirističkі svijet. Tipičan predstavnik takvog svijeta je i Pomet Trpeza, kojemu su teoretičari prilazili na različite načine, no ovdje ga autorica predstavlja kao izrazitog melankolika, autsajdera i izdajnika. Izrazito zanimljivo je i autoričino tumačenje poznatog prologa Dugog Nosa u kojemu iščitava dihotomiju između svijeta čarolije i svijeta spektakla.

Ivo Brešan i Nedjeljko Fabrio u svojim dramama *Veliki manevri u tijesnim ulicama,* odnosno *Magnificant,* prikazuju odnos melankoličnog pojedinca prema postojećoj društvenoj paradigmi. Ideologija kod melankolika izaziva svojevrstan otpor, želju za promjenom. To je vidljivo i u ovim dramama u kojima je smijeh ono sredstvo koje nudi izlaz. Brešanovi *Veliki manevri* nabijeni su smijehom, i to dvjema vrstama: smijehom koji, kako objašnjava Crnojević-Carić, transformira i harmonizira odnose među jedinkama te sadističkim smijehom, odnosno, onim koji manifestira nadmoć nad (društveno) slabijima. Uz to, autor otvara i pitanja promatranja i predstavljanja sebe i drugih, brisanja granica sna i jave, a ne zaboravlja ni temu identiteta, posebno onog ženskog. Sličnim putem ide i Nedjeljko Fabrio u drami *Magnificant* koristeći paradoks za izazivanje smijeha. Osim otvorenih pitanja o moći i vlasti te brojnih aluzija na društveni kontekst, autor tematizira i kompleksnost teatra, zanimljivo se poigravajući citirajući vlastitu dramu *Kralj je pospan*, a otvara i važna pitanja imenovanja te fluidnosti granica prostora i vremena.

Melankolija i smijeh na hrvatskoj pozornici knjiga je koja otvara neke nove uvide u većinom dobro poznata dramska djela. Kronološki interpretirajući drame od Gundulića do Vidića, Dubravka Crnojević-Carić kompleksno i zanimljivo provlači temu melankolije i smijeha uspijevajući napraviti odmak od stereotipnog tumačenja. Citati poznatog melankolika Fernanda Pessoae uz svako poglavlje dodatno pojašnjavaju njegov sadržaj, ali i otvaraju autobiografsku dimenziju, što naglašavaju i fotografije scenskih izvedbi navedenih drama na kojima se vidi glumačka interpretacija same autorice.

Gotovo udžbenički pristup i podjela knjige u dva dijela omogućuju da se na temelju teorijskog uvida drame interpretiraju pomoću ključa i povežu u zaokruženu cjelinu. Labirintni ulasci u srž problema otvaraju uvide i u niz manjih tema kao što su pitanje mnogostrukosti identiteta, prelaska granica, ženskog principa, ideologije i dr. Autoričin stručan i jasan stav u spajanju naizgled nespojivih pojmova knjizi daju određenu teorijsku težinu, no pristupačnost u pisanju temu otvara i onima koji se primarno ne bave književnošću.

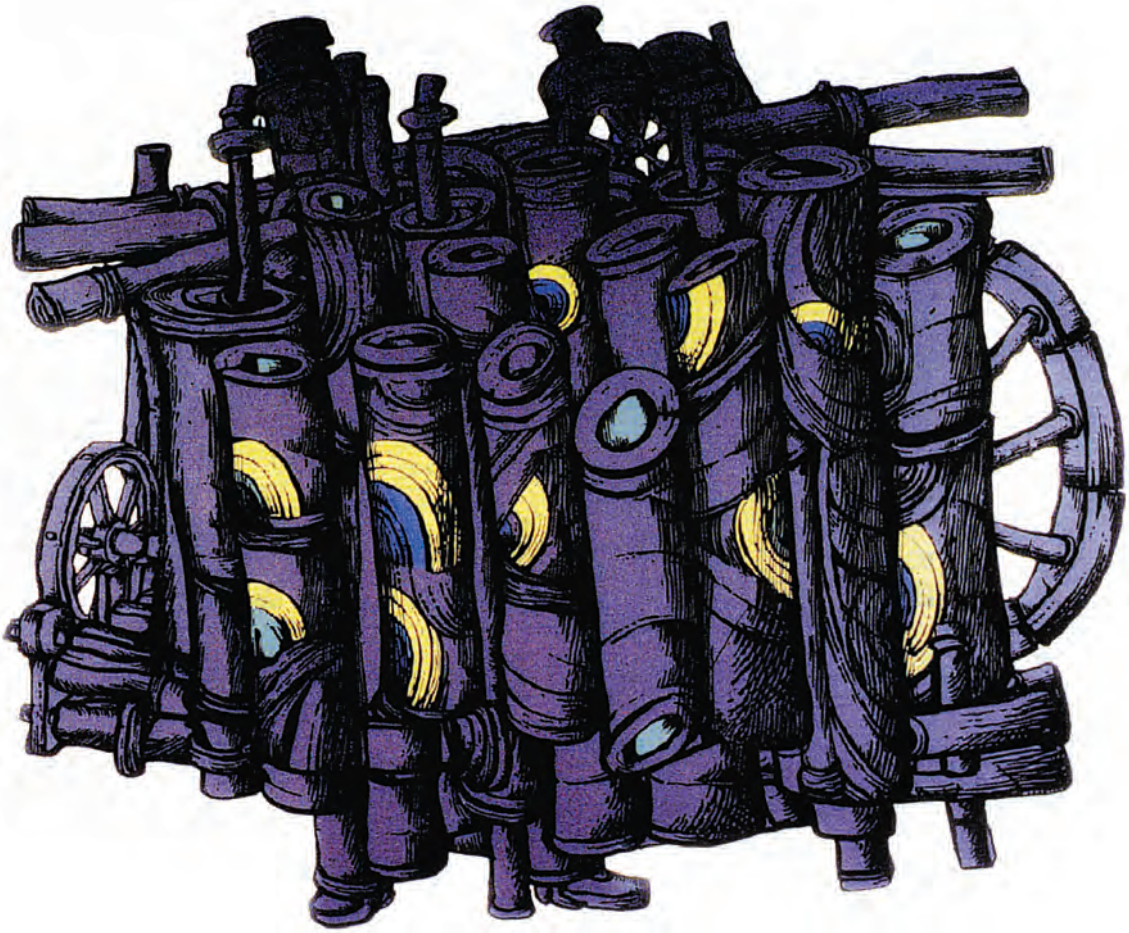

Ivica Antolčić: Kolar, 1977.

Marijana Paula Ferenčić

UMJETNIČKI SVJETOVI IVICE ANTOLČIĆA

Između leta Petra Pana i donkihotovskog kasa

Svestrani umjetnik Ivan (Ivica) Antolčić, kipar, slikar, ilustrator, grafičar, dizajner, medaljer, crtač, scenograf i maskograf rođen je 15. svibnja 1928. godine u Komarevu, pokraj Siska. Njegovi preci poljodjelci i pučki tesari doselili su se u Komarevo krajem 18. stoljeća, a i sâm se rodio u korablji okružen poljoprivrednim oruđem i tkalačkim predmetima. Djetinjstvo provodi u bogatom seoskom dvorištu prepunom životinja, verući se na stabla tragajući za gnijezdima. Otada pa sve do danas njegova je osobnost i postojanje nedjeljiva od zavičajnog kraja iz kojeg je još kao dječak upijao ljepotu i nadahnuće. Kasnije će oblikovati u nepresušan niz motiva njegujući iskonske vrijednosti tog ruralnog kraja.

Bio je polaznik prve generacije novoosnovane Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu u kojoj upisuje odjel kiparstva te je završava 1953. godine. Od 1954. do 1955. godine radio je u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu u kojemu ostvaruje raznovrstan opus ponajprije kao maskograf, scenski kipar, scenograf dramskih i baletnih predstava te plakatist. Već u tom razdoblju do punog izražaja dolazi njegova kreativnost, širina poznavanja povijesti umjetnosti, književnosti, kazališne kulture i dizajna te sposobnost virtuoznoga višežanrovskog kretanja. Vještim rješenjima idejnih skica maski, pretapajući literarni predložak u kazališno uprizorenje, stvarao je novi oblik umjetničkog djela autentičnog potpisa. Majstor je interijera, impozantnih kulisa i dekora iz čijeg stvaralaštva izbija fascinacija svjetlima pozornice i ljubav prema teatru, bilo da je riječ o klasičnom ili o dječjem kazalištu. Njegov smisao za vizualnu poruku posebno dolazi do izražaja u originalnim oblikovnim rješenjima kazališnih plakata.

Bujnost njegove inspiracije nadilazi jedno polje stvaralaštva pa razvija izuzetno bogat interes za različite tehnike i medije od kazališnih plakata, scenografija i maski, medalja i plaketa, reljefa, grafika, ilustracija, štafelajnih slika, skulptura itd. Bez obzira o kojemu je mediju ili tehnici riječ, slici, grafici ili skulpturi, njegova je evokacija zavičajnosti sveprisutna.

Stvorio je autorski snažnu vjerodostojnost, osebujnost umjetničkog izraza i prepoznatljivu stilistiku povezanosti klasičnog i modernog, uvijek vjeran vlastitom izražaju. Njegovo vizualno pismo očituje se u rasponu od tradicionalnoga do gotovo kubističkih, skulptorskih i nadrealističkih koncepcija. Jednostavnost, crtačko umijeće i koloristička senzibilnost Antolčićeva umjetničkog stvaralaštva predstavlja svježinu i neposrednost koja je prepoznata.

Pet puta dobio je Nagradu Grigor Vitez: 1975., 1980., 1987., 1989. i 1992. godine, Zlatno pero Beograda 1976., Nagradu Ivane Brlić Mažuranić 1975. i 1984., Nagradu ULUPUH-a za životno djelo 2010. godine te niz drugih nagrada. Njegove ilustracije nalaze se u djelima Antuna Šoljana, Ivane Brlić Mažuranić, Branka Perice, Krste Špoljara, Paje Kanižaja, Hrvoja Hitreca, Zvonimira Baloga, Ante Gardaša, Vladimira Nazora i mnogih drugih. Ilustrirao je niz dječjih listova: Radost, Smib, Modru lastu, te ilustrira za brojne nakladnike dječju prozu i poeziju. Bliskost i prisnost sa zavičajem proživljena je pa svaki motiv predstavlja segment njegova djetinjstva od korablje do životinjskih i bajkovitih bića uspijevajući tako dočarati dopadljive prostorne i ugođajne iluzije koje oplemenjuju riječi. Tako se zaokružuje poetska struktura bilo dječje priče bilo bajke nudeći potpuni doživljaj čitanja.

Njegova je asocijativnost i let mašte neobuzdanoga dječjeg potencijala, kao da nikada nije odrastao. Prkosi *odraslim* temama iskradajući se poput Petra Pana u nepregledne svjetove i snoviđenja, na rubu čudesnog i čudnovatog, stvarnog i nestvarnog. Antolčićeve kreature, bića sna, fantomi mašte, sanjarije, fantastike sjećanja proizlaze iz pučkih praznovjerja, narodnih predaja i bajki, mitoloških izvora, etnografskih i dječačkih uspomena, uvijek naglašavajući jedinstvo čovjeka i prirode.

U svijetu otuđenja, materijalnih vrijednosti, taštine, rutine, površnosti i oponašanja, u vremenima obezvrjeđenja baštine, Antolčić stvara izvorne svjetove u kojima obitava ono nevino, dječje, radoznalo. Poseže za neiskvarenim duhovnim vrijednostima crpeći iz prirode i prošlosti ono već odavno zaboravljeno. Time ispunjava onu suštinsku ulogu umjetnosti da nas povede unatrag do dubina, u kojima ono što je uistinu postojalo, leži nepoznato u nama.

I zato, kako bismo bolje razumjeli posavsku zemlju treba doživjeti stvaralaštvo Ivana Antolčića koji je svojim potezima oslikao njezine krajolike, mirise i svitanja, jednostavnost i ljupkost, oživljujući prostore svojih nostalgija. Vraćanje u zavičaj repetirano je donkihotsko putešestvije posavskog jahača (ili Vrginog Posavskog Anteja) koji na tom putu susreće kraljevstvo flore i faune, mističan i bajkoviti svijet animalnog.

Ikonični zavičajni abecedarij specifične arhitekture, uporabnih težačkih predmeta te tkalačko- vezilačke radinosti prepoznatljiv je u prikazima motiva posavsko-panonske materijalne kulture (korablje, kobilaši, dijelovi plota, volovski jarmovi, plasnice, bremena i sl.). krajolika (livada, potoka, vrbika), životinja (ptica, konja, riba, pijetlova, purana), likova (lakrdijaša, maškara, ratara, zidara, seoskih starješina, veseljaka, seoskog puka, nevjesta, plesača, književnih likova), običaja (maškara, plesova, poklada), fantazija (neobične prikaze, nadzemlji konji, lebdeće nevjeste, leteći svatovi, posavski feniksi, ptice-korablje), zoomorfnih i antropomorfnih pokladnih maski (pticoliki muškarac, ribolika žena ili homoidna životinja) itd. Ivan Antolčić oblikuje tako živu seosku simfoniju, svojevrsnu rustikalnu egzotiku, nerijetko intenzivnog kolorita koja zadivljuje imaginacijom i naracijom.

Životinjski likovi ovog animalista stvarni su i simbolični. Životinjama, pogotovo pticama, pijetlovima, ribama i konjima pridaje amblematsko značenje. Slojevitost ikonografije nije slučajna. Ljudi i životinje žive ne samo u bliskom dodiru (smješta ih nerijetko na različite pozicije ljudskog tijela), već se oni pretapaju jedni u druge (čudnovati organizmi koji su sastavljeni od elemenata bilja i životinja) oblikujući jedinstvo prirode i čovjeka, životinjskog i ljudskog i njihovu nedjeljivost. Metamorfoza uzajamnog prelamanja i pretapanja ljudi, životinja, stvari i krajolika stvara čudnovati svemir fantazmagoričnih vizija.

Antolčić je održao nekoliko desetaka samostalnih izložbi diljem Hrvatske te je izlagao na mnogim zajedničkim izložbama, među ostalim na Biennalu varšavskog plakata, Praškom kvadrienalu, Biennalu ilustracija u Barceloni, Biennalu ilustracija u Bratislavi, Biennalu ilustratora u Zagrebu. Od svoga prvog sudjelovanja na Umjetničkoj koloniji u Primoštenu, nastavlja s tim aktivnostima kontinuirano kao sudionik ili član Umjetničkog savjeta potičući kreativne programe i mnogih drugih kolonija.

Kreativna raznolikost Antolčićeva stvaralaštva očituje se u paralelnoj egzistentnosti figurativnog i apstraktnog iskaza, ekspresivnosti izričaja, literarnosti i sklonosti ka poetskom. Izvedbeno jednostavna, oblikovno čista rješenja uvijek su u skladu s organskom prirodom te ne posustaju u svojim simboličkim značenjima.

Svojom umjetnošću prodire do onog nepoznatog u nama putem vizualnih fantazama: lebdećim Posavcem, divovskim i vunenim pijetlovima, ljudima lisicama, posavskim kentaurima, kroz plimu naraslih snova kojima krabulja plovi posred vode ili posred neba poručujući da pravi život može biti sazdan od začudne strukture, od svijeta ptica, različitih dimenzija, izgubljenih konjanika koji putuju prostorom zemlje i pjesme.

Napravio je nekoliko originalnih scenografija za kazalište Komedija u Zagrebu i za Gradsko kazalište lutaka Rijeka. Naslikao je svečani zastor za Kazalište lutaka u Zagrebu 2008. godine. Nobelovca Vladimira Preloga kiparski je portretirao 2008. godine za Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije, a isti je portret izliven u bronci i postavljen na Visokoj kemijsko - tehnološkoj školi u Pragu. Naslikao je oltarnu sliku sv. Katarine za crkvu u Komarevu. Fantastičnost i atmosferičnost prikaza posavskih krajobraza poziva nas na magičnu pozornicu i vedro druženje sa svekolikim likovima i prikazama u svjetove u koje se lako ugnijezditi. Fino modeliranje atmosfere i specifično oblikovanje prostora, stvaranje iluzionističkih perspektiva, otvara put višestrukim čulnim asocijacijama.

Antolčićevo stvaralaštvo posjeduje moć Proustovog *madeleine* kolačića prebacujući nas unatrag u svijet čudesnih, bogatih i intimnih sjećanja iz prošlosti. Razgrće zavjesu naše stvarnosti pokazujući nam svoju idilu; staru kuću, plodnu zemlju, zavičajnu svakodnevicu i tako gledajući te prizore spoznajemo vrijednost sjećanja koja ih nadahnjuju.

Poput Don Quijotea, Antolčić svojom umjetnošću, daje onome što osjećamo izraz koji se razlikuje od stvarnosti. Ali baš kao nekom čarolijom, ubrzo taj izraz usvajamo smatrajući ga stvarnošću samom. Svjesno nam podastire svoj svijet prožet potisnutim mirisom kao faksimilom prošlosti. Svojim stvaralaštvom Ivica Antolčić promatraču nudi neku vrstu optike pomoću koje gledatelj odražava samog sebe, a kad prepozna u sebi ono što djelo prikazuje, suočava se s najboljim dokazom njegove istinitosti.

Biserka Goleš Glasnović

RASKOŠNI BESTIJARIJ: KORABLJA NA KOTAČU SVIJETA

Sva djetinjstva imaju radosne i tužne trenutke,ali ostaju nam
mali putokazi ljepote koji nas kasnije vode kroz život.
I. Antolčić: *Moje djetinjstvo*

Drukčiji od svih, nimalo sličan bilo kome drugome – prepoznatljiv je - i iz satelita - svojom raskošnom jednostavnošću i zrelom naivnošću! Pred stvaralaštvom i životom Ivice Antolčića ostajemo zadivljeni – gotovo slobodni od riječi ili kako reče pjesnikinja : *Pred samostanom svetoga Franje /dovoljno je / u dvorište ući / i ne otvoriti vrata / ovjenčana / kamenim biljnim ornamentom / iz čije napukline / zrno klija / u raskošni busen / Zašutjeti / i ptice će / govoriti s Tobom.*

Ipak pokušajmo - i iz antike posudimo objašnjenja triju riječi: Ljubav, Ljepota i Dobrota. Ljepota nije sama po sebi, ona se rađa iz Ljubavi, a rađanje je vječno i besmrtno, i njemu teži smrtno biće – čovjek. A nužno je žudjeti besmrtnosti - s Dobrim - kako su se suglasili Diotima, mudra proročica iz Mantineje u Arkadiji i Sokrat, jer Ljubav uvijek teži tome da posjeduje Dobro. Dakle, Ljubav - Ljepota – Dobrota, teže Besmrtnosti - u ovome slučaju umjetničkom djelu. I zaista iz Antolčićeve ljubavi, ne samo prema zavičaju, već prema svemu što živi, rađa se Ljepota, a ona - postoji li bolji primjer - nego stvaratelj o kojemu je ovdje riječ, ne samo da posjeduje Dobro, već ga emanira gdje god se pojavi, ostavljajući nam svijet bolji, ljepši i stvarniji od same stvarnosti.

Na njegovoj francuskoj kapi sjedi pijetao, oko očiju boje livadskog različka lete ptice pastirice. Na brkovima mu se gnijezde posavske žune. A torba uvijek puna čokoladnih tortica – za prijatelja slučajnika ili putnika namjernika!

Ivica Antolčić, rođen je u malom posavskom mjestu Komarevu 1928. godine u korabljici na plodnoj zemlji uz rijeku koja je i Dobra i Opasna Sava. Njegovo likovno stvaralaštvo, bogato i raznovrsno buja radošću i strahopoštovanjem prema svijetu, ne samo posavskom već univerzalnom, jer njegovo je sjećanje gotovo prednatalno. Ljubav prema zavičaju rodila je Ljepotom - jednim arhetipskim svijetom koji izvire iz zavičaja, ali nije nužno određen samo zavičajem.

I zato ponovimo - nije mu blisko samo zavičajno, bliska mu je priroda i sva bića koja žive u njoj. U autobiografskoj priči Moj vrt zapisao je: *Plodnu su mi godinu najavljivale žabe i puževi s kojima sam često razgovarao i čiji sam jezik naučio prije svoga, hrvatskoga.* Susrevši se s riđovkom, jednako su se ponijeli – izveli su kolut natrag – ona u vodu, on na kopno. Ljupku poculicu (ženska pokrivka za glavu u posavskoj nošnji) prikazao je u divnoj spirali - kao puževu kućicu (Poculice, 1987.).

I ne samo to, u okviru svoga profesionalnoga izbora: likovne umjetnosti, Antolčić je moderni *homo universalis*: slikar, crtač, kipar, maskograf, scenograf, medaljist, plakatist i ilustrator.

Ali krenimo redom: prateći autobiografske priče - skupljene zahvaljujući njegovoj vjernoj družici, također likovnoj umjetnici, mravlje marljivoj Jeleni Belanji - donosimo najzanimljivije prizore iz njegovog djetinjstva.

Mama Katarina i otac Stjepan često bi ga iznosili u kolijevci u dvorište punom ptica njegovog djetinjstva: kokica, gusaka, pijetlova, pataka, purana, da im bude na oku. *Bijela roda* donijela je u njihovu kuću, osim Ivice, sestru Dragicu koja mu je bila uzor svojom dobrotom, pravednošću i iskrenošću, braću Zvonka i Tomislava. U igri s ovnom – naučio je kako i pad može biti let. Penjući se na najstariju i najvišu komarevačku lipu, uživao je gledajući daljine.

Njegov prvi ozbiljni zadatak – bio je čuvati velikog purana, kralja dvorišta. Prvi pravi let dogodio se kad je pao

sa stare kruške u blatnjavu lokvu. Kao general gornjokomarevske družine završio je zarobljen s kokicama u kokošinjcu. Prvo ronjenje završilo je u plitkom muljevitom dnu. Kao vođa male dječje garde izrađivao je ordenje od cvjetnih latica i tvrdokrilnih buba. Njegova je crveno-plava stražnjica dovoljno govorila o kazni koju je dobio kad je razbio mamino korito jureći po snježnim padinama.

Školsku pločicu najviše je volio nositi u prirodu, usput bi nožićem izrezbario zviždaljku od mladog vrbinog drveta i natjecao se s pticama. Na Strossmayerovu šetalištu u Petrinji uživao je jašući skulpture kornjača. Jednom ga je otac spasio iz velike mlake kad je krenuo za divljom patkom i pačićima.

Na veliko proštenje Posvetilo, blagdan sv. Katarine, u Komarevo dolaze: licitari, sladoledari, vrtuljci s konjićima. Malo novčića, puno želja! Da bi dobio besplatnu vožnju na vrtuljku, mora ga triput gurati – ali Ivica je premalen, pa istežući se, gubi sve one čudesne stvarčice koje je prije toga kupio.

Prvi učitelj slikarstva bio mu je frenter Johan, putujući majstor koji je oslikavao pročelja kuća. Ivica ga prati na svakom koraku, a on mu dopušta da sjedi s njim učeći ga kako se miješaju boje i kako se nanose na fasadu.

Dobrotom svoje majke dobio je na njihovu imanju mali vrt u kojem je sadio i pazio svoje biljke. Postati odgovornim dječakom nije bilo lako, vodeći konja Liska i pjevajući mu vesele pjesmice pomagao je ocu pri oranju i zaslužio očevo povjerenje.

Da bi se osamio, što je inače bilo teško izvedivo, pronašao je sklonište u dnu dvorišta – u trbuhu babičine velike drvene bačve. Posavska hiža - korablja ima stepenište s drvenim rukohvatom – Ivici je omiljen tobogan. Svoju prvu drvenu pticu koja klepeće lijepo oslikanim krilima, dobio je na dar od bake. Kuća strica Janka putovala je cestom *škripeći svojim drvenim kostima* na drvenim valjcima na neko drugo mjesto.

Zajedno s prijateljima noću je jašio Liska pričajući tajne i smišljajući budućnost. Tada nije znao da će u zgradi Hrvatskog narodnog kazališta koja ga je začarala za prvog posjeta Zagrebu, provesti svoj radni vijek, kao kreator maski, maskograf i scenski kipar.

Nakon Komareva, školovanje je nastavio u sisačkoj Gimnaziji, a 1947. godine upisuje Obrtnu školu u Zagrebu. Kako se škola ubrzo ugasila, godinu dana radi u Jadran filmu, a 1948. godine polaznik je prve generacije novonastale Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu, gdje je završio na odjelu za kiparstvo kao jedini učenik.

O Vojti Branišu, ravnatelju u Školi primijenjene umjetnosti, Ivica mi je ispričao dirljivu priču obasjanu dječačkim optimizmom. Malobrojni učenici bili su mu kao djeca, Ivica posebice. Zaslugom ravnatelja Vojte Bratiše, kvaliteta škole bila je prepoznata u Parizu, čak i od čuvenog Le Corbusiera. Jelena, Ivičina buduća supruga, družica i prijateljica, došla je, šest godina mlađa, u školu, iz Sombora. Vidjevši da se Ivica i Jelena gledaju, Vojta je pozvao Ivicu: *Ako se ovoj maloj u pletenicama nešto dogodi, dobil buš po turu i kroz prozor van!*

Nakon završenih pet godina, umjesto *kroz prozor van*, omogućio mu je stan u podrumu škole – nasuprot ateljeu. A onda ga odveo, preko puta, u Kazalište, gdje je započeto još jedno veliko putovanje, učenje – susret s dramom, operom, glazbom, baletom i pokretom.

Sakralnost, slobodna od okvira i institucionalnosti, izmjenjuje se ili zamjenjuje profanošću: ono što je sveto postaje i svjetovno, a svjetovno dobiva duh svetoga:

Od davnine do današnjih dana moje slikovito Komarevo kao da leži na leđima neke gorostasne, čudesne ptice koja je, bez najave i tko zna odakle, doletjela u našu šumu Piškornjač i tu zauvijek ostala. Sve što moraš znati o tome kako valja živjeti, što činiti i kakav biti, naučio sam u Komarevu.

(I. Antolčić, *Triput guraj, jednom furaj – Moje djetinjstvo,* Sisak, 2008.)

Ivica zna i razumije da su čovjeku potrebne dvije maske; jedna svečana, druga smiješna – i dvije prirode: jedna duhovna i druga tjelesna. Od toga nije trpjela njegova arhetipska sakralnost, čini se naprotiv da je parodijom ojačana: karnevalski prizori, lakrdijaši, žena-patka, čovjek-vol, čovjek-lisica, krabulje, pokladne igre, fašnički ples, maska-konj, izmjenjuju se sa svečano prikazanim dvorišnim životinjama i pticama (*Vuneni pijetao*, 1974., *Ptica naših lugova*, 2000., *Komarevačke* žune, 1998.).

O tome svjedoče i slike: Žena s pticom (1973.) i *Na Črlenom pevcu* (1999.). Na prvoj slici bijela ptica sjedi na grudima mlade žene, nestvarnih velikih, poput vode razlivenih očiju. Na krajolik u pozadini spušta se sumrak. Slikom dominira lice žene, pomaknuto ulijevo, na čiju su kosu pali cvjetovi ili, možda, zvijezde s tamne pozadine. Pri tom ne znamo je li uokvirena bijela ptica na njezinim grudima slika u slici ili dio njezina tijela. Slika je statična. Dinamikom joj je suprotstavljena druga slika. Sveti nagovještaj sa slike Žena s pticom, na Črlenom pevcu plamti u crvenilu tjelesnosti. Gola žena prikazana puninom senzualnog akta, lica-maske jaši na razjarenom pijetlu. Sličnoga ozračja je i slika *Poklon* (2001.), veliki pijetao našao se u naručju gole krupne, punašne žene okružene dvojicom zainteresiranih muškaraca.

Na grafici *Lakrdijaši* iz čudnovate družbe stvari i životinja izviruje duguljasta glava, zavinutih brkova, ukrašenog šešira: Velázques ili Dali? Vrh šešira sjedi pijetao!

Ozbiljno lice znanstvenika, nobelovca Vladimira Preloga u Antolčićevoj izvedbi (bista postavljena u predvorjima Fakulteta kemijskog inženjerstva i tehnologije u Zagrebu 2006. i Visoke tehničke škole u Pragu 2008.), čijim sam svečanim otkrivanjima prisustvovala, dočekuje studente, radosno i dobrohotno, poletno, gotovo suosjećajno!

Sveti Juraj (*Posavski sv. Juraj*, 1972.) više je slavenski Jarilo, no kršćanski svetac: jašući nad selom, s vilama umjesto s mačem, donosi i obilje i oskudicu, i radost i strah. Ostvaren crvenim i modrim koloritom priziva narodni mit o bogu, čovjekolikom konju: *iz jednog kopita sijevala mu munja, a iz drugoga kapala mu voda.*

Družeći se s Ivicom, ne toliko dugo koliko s osobitim razumijevanjem, uvažavanjem i simpatijom, nikada nisam čula ništa kritički intonirano prema bilo čemu ili bilo komu, i zato posve suglasna s njim, i sa žalošću, kao iznimku, ispisujem, iz priče Moj vrt, rečenicu: *Siguran sam da bi današnja gradska djeca koju gledam sa svog zagrebačkog prozora željela isto što sam ja imao u svom djetinjstvu, ali nitko tu njihovu želju ne prepoznaje, i ne podržava.* Ipak, svojim stvaralaštvom, upravo ih Ivica potiče na kreaciju, razumijevanje i ljubav, pokazujući im put.

Dana 12. listopada 2006. prisustvovali smo jedinstvenom događaju, u Kazalištu lutaka u Zagrebu, svečano je otvoren zastor autora Ivice Antolčića. Drvo života, drvo cvijet – zaštićeno ogradom - *materia prima* - u zavičajnom i univerzalnom smislu, buja rodivši radosnim plodovima: ribama, konjanicima, morskim kraljevima, zmajevima, pticama i jabukama u pokretu, oko kotača smještenog u njegovoj velikoj krošnji.

Bezbroj je ilustracija kojima je Ivica Antolčić oslikao dječje časopise i knjige za djecu i odrasle. Godine 1954. u dječji Dom Vladimira Nazora u Crikvenici postavljen je *Tobogan*, funkcionalna kamena skulptura namijenjena djeci, apstraktna - istodobno i velika žaba, i školjka, i puževa kuća.

Dajući intervju mojim učenicima koje je rado primao u svome ateljeu, govorio je najčešće o radosti: *Bez ptica život bi bio tužan,* rekao je, zaključivši: *Rad je zapravo istinska ljepota. Sav moj dugogodišnji rad jedna je velika radost.*

Bili smo članovi neformalnog eklektičkog udruženja DGD, udruženja umjetnika različite dobi i interesa, pomažući se bez interesa. I kao najmlađa među degedurima – zaista sam se osjećala – degedesom – imala sam njihovu potporu i razumijevanje bez obzira na godine i osobnu poetiku.

Sastavši se jedne godine, da bismo izrazili homage našem pokojnom predsjedniku književniku i profesoru Branimiru Poliću, u vrtu pored rječice Gradne, nasuprot predsjednikove rodne kuće, Ivica je rekao ponešto i o sebi: o pticama, o čapljama i iznad nas je preletjela, nezgrapna - poput tihog helikoptera – obična velika čaplja. Javila mu se, pomislih, a on nasmijavši se, pogleda prema nebu! Preletjela je ponovno, drugima neprimjetna. Uvjerih se tada da su ptice poznavale i voljele Ivicu!

Čudesan, čaroban, čudovišan i čudotvoran svijet Antolčićevih bića nije stiješnjen između, zadanih mu, Neba i Zemlje – nije prikovan za zemlju, niti je ovisan o nebu. Nije mu tijesno! Razigran, čak i kad je tužan i tmuran, u obilju i oskudici, intenzivno živi između. Predivni Vuneni pijetao (1974.) poletio je iz dvorišta ili s tkalačkog stana, jarkih boja poput posavske nošnje, noseći na svom raskošnom repu cijelo mjesto, drvene kućice i korabljice stisnute oko crkvenog tornja. Kao da vidim rajsko selo koje je bilo ponuđeno dobroj starici u priči *Šuma Striborova*.

Selo je zapravo metafora zaštićenog i skladnoga. Antolčićevo selo je idealna gradba, djelo ljudskih ruku i pameti, simbol čovjekove uljuđenosti i kultiviranosti. U njemu ima svatko svoje mjesto i svoj posao: vezilja, kolar, tkalja, kotlar, tesar, graditelj... Ta je gradba i slika idealne obitelji; majke, oca i djece. Korabljice skupljenih glava oko crkvenog tornja – zagrljene majčinom rukom razvedenom u ogradu-pleter! Nad selom-gradbom bdije veliki pijetao, psihopomp, kako su Grci vjerovali, vodič duša na drugi svijet (*Pred uskrsnuće*, 1967.; *Svjetleći oroz*, 1974.; *Pijetao grivnjaš*, 1972; *Pijetao zornjak* 1964.) Idealnoj gradbi osiguran je put i na drugi svijet, što nam potvrđuje, već spomenuti vuneni pijetao koji na svome repu, poletjevši, ne nosi samo pojedinačne duše, već i dušu cijelog sela.

I ne čudi stoga Antolčićeva zatravljenost pticama; gnijezdeći se na zemlji i leteći nebom, simbol su čovjekove želje da - stvoren od materije - dohvati barem djelić vječnosti. Komarevo spava na velikoj ptici, i skela na Savi i korablja u pokretu su ptice, kako zapisuje u svojoj autobiografskoj prozi.

Umjetničku genijalnost, koja je, kako je smatrao A. Dürer, Božji dar, mora se udružiti s tehničkim majstorstvom (Brauch) i teorijskim znanjem (Kunst). Ovladavanje manualnom vještinom je uvjet, ali ona mora biti preoblikovana poznavanjem temeljnih principa umjetnosti. Ako je genijalnost, rezultat božanskog stvaralačkog poticaja, sama umjetnost je proizvod umjetnika.

Takvu sjevernjačku radinost, preciznost i umijeće (Brauch i Kunst) s dominantnom anatomijom konja prepoznajemo na grafici Posavski pegaz (1970.) izvedenu na umjetnički način, naravno jedinstven - antolčićevski.

Plavobrada morka (1981.) ptica portretirana u profilu - i bojom i oblicima doima se poput nekog važnog, samouvjerenog renesansnog dostojanstvenika.

Pijetao, korablja i kotač – trifora je kroz koju promatramo Antolčićev svijet i njegovo stvaralaštvo. Pijetao i kotač, solarni su simboli: pijetao najavljuje sunce, a kotač koji nema ni početka ni kraja, cikličko je kretanje. Rozete katedrala predočuju čovjekovo jastvo prenijeto na kozmički plan, smatra Jung. Antolčićev kotač predočuje ne samo razvitak osobe, već i razvitak svemira, pa čak i razvitak jednoga purana u čijem tijelu se pokreće desetorozraki kotač (Puran-kotač, 1989.).

Čini mi se da ni Eskimi ne poznaju toliko vrsta snjegova, koliko vrsta pijetlova poznaje naš Ivica Antolčić: črleni pevec, pijetao kukurikavac, pijetao piškornjač, pijetao galženjak, kokot, svjetleći oroz, vuneni pijetao, pjetlić, veliki pijetao, pijetao grivnjaš, pijetao zornjak, pijetao div. U našoj kući Ivičinih pijetlova je toliko da nikad ne kasnimo u školu i na posao: *Pijetao u naručju djevojke* (2008.), *Pijetao general* (2004.), *Pijetao na jarcu* (2011.), *Kokotiček drvenjak*

(2008.), *Uskrsni pijetao* (2006.), *Novogodišnji pijetao* (2010.), *Pijetao s korabljom na krilu* (2012.), *Pijetao ranoranilac* (2010.), *Pijetao obješenjak* (2005.), *Pijetao lakrdijaš* (2008.), *Pijetao i vojnik* (2002.) i *Pijetao zanesenjak* (2007.).

Na slici *Kolo* (1966.) kotač-rozeta utaknut u izoranu zemlju ili valovitu vodu ukrašen je na vanjskom rubu jedinstvenim antolčićevskim rekvizitarijem: korabljicama, pleterima, crkvicom, zapravo posavskom gradbom sraslom u ornament – ali sugerirajući nam ciklus, vrtnju, krug – autor ne urušava strukturu, već je postavlja naglavačke – crkveni toranj okrenut je prema dolje.

Harmoničnost, utemeljena na jedinstvu suprotnosti: yina i yanga, muškog i ženskog, smiješnog i svečanog, opuštajućeg i odgovornoga, humora bez zlobe i radosne nostalgije, karnevalizacije i ozbiljnosti, figurativnoga i apstraktnoga, vertikalnog i horizontalnog, zemlje i neba, vode i kopna - različitih bića stvari i pojava (svog mikrokozmosa, mikrokozmosa oko sebe, pa i makrokozmosa) Antolčić uvijek pokazuje u zajedništvu i ravnoteži. U njegovu djelu nema osamljenosti! Posavski krupni konj zajahao je korablju i, poput koke na jajima, sjedi na n**joj** - ili veliki krap nasukan na njezinom krovu zadovoljno spava.

Antolčićevo je stvaranje cikličko, poput njegova kotača koji se vrti poput Zemlje iznad zemlje, iznad voda, a na Zemlji u mlinu – pa čak i u tijelu purana. Svevremeno je, i ne određujemo mu razdoblje, ni školu, ni izam (iako znalci tvrde da se radi o ekspresionizmu). Ono se vrti na kotaču, izmjenjujući se kao godišnja doba, kao toplo i hladno, svijetlo i tamno, statično i dinamično: naivno poput srednjovjekovnog slikara koji se ne raduje perspektivi, precizno poput renesansnog majstora grafike, veselo šareno na način majstora licitara, ekspresionističko snažnih boja drukčijih od stvarnosti, geometrijsko na način moderne apstrakcije, barokno ukrašeno i izduženo, nadrealistično i snovito (riba spava na korablji, leteća Posavka), romanički zaobljeno i ljupko monumentalno u prikazu – uz pijetla i kotač – njemu najmilijeg motiva – korablje, posavskog broda-kuće.

Njegovi radovi su vizije iz davnine, iz njih zrači drevna mudrost: kao da u svakom pleteru, u svakoj ogradi, u svakoj gredi spava Bog, kao da u svakoj životinji hoda bog, u svakoj ptici leti Bog i naravno - misli u autorovoj ruci i daruje nam svoj drukčiji svijet, svoj raskošni ekspresionistički rukotvor - pokazujući da ima nade jer uvijek možemo stvarati i sebi i drugima ljepše i bolje svjetove.

Ivica Antolčić: Balade Petrice Kerempuha, 1969.

Siniša Matasović

PORAŽAVAJUĆE REFORME SUVREMENOGA DRUŠTVA U KONTEKSTU PROPASTI SISAČKE INDUSTRIJE

Osuđeni na neuspjeh

Za sve je kriva Kanada. Za sve je kriva Kanada, u kojoj je tamo neke, ne toliko davne godine rođena Naomi Klein. Za sve je posredno kriva Kanada. Zapravo je kriva Naomi Klein. Da ona svojedobno nije napisala revolucionarni No Logo, poprilično je izvjesno da se ni ja danas ne bih upustio u pisanje jednog ovakvog osvrta potaknutog njezinim *Industrijskim principom*: "Kupci su kao žohari - pošpricate ih insekticidom, pa opet i opet, i nakon nekog vremena oni postanu imuni. Dakle, ako su kupci žohari, tada *marketari* moraju stalno izmišljati nove mješavine za snažan Raid". Dodao bih: Ako ste tijekom pretvorbe i privatizacije uništili jednu, dvije... četrnaest dotada uspješnih i prosperitetnih tvornica, potrudite se pa ih uništite još četiristotinjak ne biste li... Šteta što i doista nisam Naomi Klein. Predmnijevam da bih tada lakoćom okončao prethodno započetu rečenicu, ne bih ostao na suhom. Osim ako i za ovo nije kriva Kanada. Naime, rođen sam u Sisku. U Sisku, u kojem je proljeće ove godine okasnilo dobrih mjesec dana. Nisu okasnile lastavice. Nisu okasnile lastavice i danas mnoge od njih više nisu žive – snijeg im je postao nepremostiva karma.

Ionako je opće prihvaćena mudrost da prve lastavice ne čine proljeće. Stoga i Naomi utjelovljuje tek inicijalnu kapislu mojim kasnijim promišljanjima. Svjetonazori su mi u međuvremenu oplemenjeni novim jatima lastavica. Kao posljednje u nizu iskristaliziralo se izolirano čileansko jato. Cvrkutalice su poduzele svjetski napor i sletjele u prošloproljetno izdanje časopisa Riječi: gospodin Miguel de Loyola sa svojom zapaženom raspravom "Sloboda će ponovno zadobiti smisao", gospođa Gabriela Aguilera V. s tekstom "Noći" te još nekolicina njihovih odvažnih sunarodnjaka. Loyola je diplomirao španjolski jezik i magistrirao književnost, dočim je uvažena dama diplomirala antropologiju. Oboje se aktivno bave književnošću. Opažaju, pišu i propitkuju. O problemima školstva, globalizacije i poremećenog sustava vrijednosti svjedoče podjednako provokativnim perom i izražajnom tintom kao i neponovljiva Naomi. Pisali su nam iz *tamo nekog*, kako li samo poetski i zarazno zvuči, Santiago de Chilea. Pisali su o onome o čemu je ondje netko pristao i želio čuti. Nadam se da u Sisku i u Hrvatskoj postoji netko tko pristaje i tko želi čuti.

Jer kada Loyola govori o pošasti globalizacije, o hiperprodukciji banalnoga, o strahu pojedinca od gubitka zaposlenja i redovitih novčanih primanja, odnosno kada Aguilera V. poentira sljedeće: "Obrazovanje se pretvorilo u robu i moguće ga je kupovati i prodavati. Radi se o transakciji – onaj tko ima više može kupiti i kvalitetniju robu. Profesori su postali potišteni. Osjećaju da ih vlast zaobilazi. Nemaju se gdje usavršavati. Kvaliteta njihovih učenika i studenata u rapidnom je opadanju, slično kao i njihov autoritet spram istih", to su stvari u kojima ćemo se svi mi s lakoćom prepoznati i s njima saživjeti. Međutim, ukoliko obratimo pozornost pa naknadno u zaglavlju Aguilerinog teksta pročitamo *detaljčić* iz kojega proizlazi da je ona svoje retke napisala o reformama u čileanskom školstvu 1976., neminovno će nam se dodatno slediti krv u žilama. Barem se je meni sledila. Nisam se mogao ne upitati koji se to đavo događa s Europom, tom priznatom i uglađenom Starom damom, da kaska za *nekakvim tamo* Čileom svojih dvadeset, trideset, četrdeset... koliko točno godina (ne)života?

Posljedično sam se sjetio znanca, koji mi je u više navrata govorio o tome kako je Čile na globalnoj sceni oduvijek važio za utjelovljenje svojevrsnoga probnog balona. Čile i Argentina. Ne smijem izostaviti Argentinu, i nju je spominjao u istom kontekstu. *Dečko* se voli baviti onime što bismo mi obični smrtnici laički okarakterizirali teorijama urote iliti ga zavjere. Neka mu bude. Prema njemu su svjetski lideri na Čileu i Argentini, uhodanim obrascem, isprobali gro toga, između ostaloga i aktualnu gospodarsku krizu. Eto ti ga Logiko, a već sam se bio sklon priklonti teoriji jednoga drugog znanca, koji je aktualnu krizu etiketirao nadomjestkom za Treći svjetski rat. Oni koji bi odjenuli njegove boje, složili bi se s tvrdnjom da je trenutna krvna slika svijeta ovakva kakva je poglavito stoga što se gospoda velemožnici nisu bili u stanju domisliti svrsishodnijem kanalu za preraspodijelu svjetskoga bogatstva. Dakako, u svoje vlastite džepove. Prva dva svjetska rata da su služila prvenstveno tome (zaboravite nacije i uskogrudne nesnošljivosti), a treći da bi bio isuviše riskantan jer nikada naš dobri Johnny ne bi mogao znati neće li se podjednako dobri Sergej pretjerano zagrijati votkom i pritisnuti pogrešno dugme u svojim tajnim odajama. Podrazumijeva se da isto vrijedi i u obrnutom pravcu. Tko je taj, koji će se zakleti da je i Johnnyju čašica odveć mrska? Ja nisam.

Reforma sustava visokoga obrazovanja Bolonjski proces kao garancija neuspjeha

Bilo kako bilo, razumnom je građaninu razvidno da su oba moja poznanika obični ološ: banditi, huškači, manipulanti; obmanjivači javnosti koje bi po prijekom postupku trebalo vratiti u 1976. i otpremiti na Goli otok, pustopoljinu o kojoj ti samo ime kaže što te ondje očekuje – goli, surovi kamen. U tome je europska nadmoć. Europa je odvajkada za sve i svakoga iznalazila pragmatičan naziv. Čileanci su svoj promašeni obrazovni sustav prozvali *nekakvom tamo* pukom reformom. Europa je na to spremno odgovorila trideset i kusur godina kasnije etiketiravši ga Bolonjskim procesom nečega. Nikome, pa ni njegovim idejnim začetnicima, nije previše jasno čega točno, ali to u ničemu ne umanjuje njegovu superiornost spram svih ostalih obrazovnih sustava poznatih kroz povijest. Divan li je to sustav. Omogućit će donedavno inferiornoj Hrvatskoj i ostalim tranzicijskim zemljama, friškim članicama EU-a i onima koje to tek pretendiraju postati, da takoreći preko noći podignu razinu visokoobrazovanoga pučanstva na zadivljujući skandinavski prosjek. Svaki će drugi Balkanac postati *"Bakalar"* nečega, magistar nečega, doktor nečega. Rapsodija.

Ali krenimo redom. Zadržimo se još nakratko na onome što *Bolonja* predstavlja sama po sebi, zagrebimo ispod površine i dopustimo si prodrijeti u najdublju esenciju njezinoga bića. Poslužit ću se argumentima. Nastojat ću biti koncizan i sažet. Obrazložit ću je na onome što sam imao prilike osjetiti na vlastitoj koži – na primjeru studija strojarstva pri Zagrebačkom sveučilištu.

Sve donedavno, studenti su ondje obavljali svoje zadaće i polagali ispite na način kako se to radilo desetljećima unatrag. Zlobnici će dometnuti – još iz doba komunizma. Da, možda. Ali riječ "možda" ne stane u hvalospjeve inozemnih poslodavaca, koji su ih iskreno upućivali stručnjacima školovanima na Zagrebačkom sveučilištu. Ograničit ću se za ovu priliku na zagrebačko. Predvodili smo projekte, inicirali nove tehnologije, osiguravali dodatnu vrijednost investicijskih ciklusa u kojima smo sudjelovali. Nitko nije imao prigovora. Ispiti su bili opširni i teški. Studenti su na predavanjima i pripadajućim vježbama slušali jedno – kamilicu, a polagali nešto sasvim deseto, nešto oko čega su se morali itekako dodatno pomučiti i u startu pokazati sposobnost snalaženja i preživljavanja u nehumanim uvjetima, uvjetima za koje se znalo da će ih u budućnosti dočekati vani; vani u areni jaguara i hijena, u areni gdje preživljavaju i opstaju isključivo najjači, gdje se ničiji tetak ničijemu stricu neće usuditi prodavati pamet i pod rakete upakiravati penkale. A to smo danas dočekali.

Ukratko, morali su studirati, padati na ispitima i više no po nekoliko puta, gubiti živce, godine, kosu... morali su težiti onome što samo ime procesa kaže – studiranju; ime kojega se Europa (koje li kontradikcije) u međuvremenu spremno odrekla. Odrekla se u tolikoj mjeri da danas, kada studenti požele polagati određeni ispit, to ne mogu učiniti po završetku odslušanoga semestra na prihvatljiv, regularan način. Odnosno mogu, ali to odmah za sobom implicira zaključke da su zaostali i neuspješni. Jer, Bože moj, *Bolonja* predviđa da svatko iole sposoban i vrijedan svoje poslove pozavršava u zadanim okvirima. Ukoliko si odslušao predviđeni semestar, molim, Bolonja predviđa da si taj sadržaj prožvakao, svladao u obliku kolokvija i da ti je trud trenutačno profesor valorizirao. Sve ostalo spada u bofl – u škart, da se izrazim strojarskim vokabularom.

Nedavno sam imao priliku u priliku razgovarati s jednim mlađim kolegom, donedavno brucošem. Nije prošlo duže od četrnaest dana kako smo sjeli na pivo, a on se upravo oslobodio tog nepopularnog statusa. Marljivo je i revno učio i vježbao ne bi li čim brže i bezbolnije zadovoljio na kolokvijima iz Matematike 1, kolegija koji je nekoć slovio za strah i trepet među studentima, dok ga danas veći broj njih putem kolokvija položi s četvorkama i peticama. Čestitam. Gospodinčića i nije nešto naročito išlo pa je prva dva kolokvija skinuo s dnevnog reda uz labavu ocjenu 2-. Ocjena + ili – na fakultetu...? Ali bilo je teško, kaže. Svega su tri zadatka od pet postavljenih bila identična onima koje su obrađivali na vježbama. I to zamislite, molim vas, u jednom su se ispitivači, profesorovi asistenti, okurazili promijeniti brojeve unutar zadanoga limesa. Neoprostivo. Mora da je neizdrživ pritisak kada vam kolokvije drže asistenti. Meni bi se od smrtnoga straha prosule jagode po parketu kao i nesretnoj Crvenkapici naišloj na vuka. Ili je u opticaju bila prljava šumska

staza i košara s kolačima, pretpostavljam čokoladnim? Da se uspjeh na kolokvijima pravovaljano zasladi. U vrijeme dok sam ja bio brucoš, asistenti su ponekada došli u poziciju prošetati do dućana pa profesoru donijeti sendvič.

Problem je za moga uvaženog kolegu nastao kada je na red došao treći, ujedno i posljednji kolokvij. Ocjenjen je nedovoljnom ocjenom. Međutim, kako to i inače biva s marljivim i revnim pojedincima, asistent je njemu i nekolicini preostalih, koji nisu uspjeli na svega jednom kolokviju, pružio priliku za pripetavanje. Pozvao ih je u svoj ured na četvrtom katu pa svakome zadao dopunski zadatak. Nakon što je moj dragi kolega i njega neuspješno zgotovio, dobio je novi zadatak, utoliko lakši. Ali nezgodni su ti brojevi, znate. Na koncu je dobio za riješiti banalan integralčić rješiv u jednom retku bilo čijega rukopisa. Došlo je do toga da ga je uhvatila trema. Zamislite. Ne budi isključiv prema tako vrijednom studentu, asistent mu je ponudio zadnju slamku spasa. Zatražio je od njega da mu napiše rješenje trigonometrijske funkcije tg&.

Kako li samo komplicirano zvuči ta riječ "trigonometrijske", zblesirala bi i najtvrđeg flegmatika. Zajedljivci će bocnuti da se radi o najobičnijoj tabličnoj funkciji. Jest, neka to i stoji, ali otvorite, molim vas, vi logaritamske tablice sasvim na 198. stranicu. Zaboga, valjda mu nije mogao zadati nešto čitljivo sa... što ja znam, tridesete, pedesete, osamdesete stranice. Bezobrazluk. Unatoč preprekama, bio je blizu moj mladi kolega. Da, da. Poentirao je da je tg&=cos&/sin&. Bio je savršeno blizu, molim vas. Kao da je nešto naročito važno koja se funkcija nalazi iznad, koja ispod razlomačke crte. Koješta. U prilog da je tome tako svjedoči i asistentova reakcija na njegovu bravuru. Prošaputao je: "Da te voda nosi" i u indeks mu plasirao dvojku. Napokon nešto suvislo i od njega. Tamničar.

Industrijske reforme kao posljedica Bolonjskoga procesa

Kako je propala Željezara Sisak u eri CMC-a?

Podrazumijeva se da moji znanici nisu društveni ološ ili šljam, jednako kao što popustljivi asistent nije nikakav novovjeki Staljin niti tamničar. Neću reći da bih i ja postupio na njegov način, ali ga u potpunosti razumijem. Čovjek je suvremeni Robin Hood. Svjestan je činjenice da bi moj mladi kolega u slučaju neuspjeha na kolokvijima izgubio semestar, godinu... potporu resornoga ministarstva. A moj mladi kolega nije bogat mladić. Ne, sin je obitelji koja je do jučer pripadala srednjemu sloju građana; sloju koji je u neoliberalnom kapitalizmu gotovo iščezao. Izgledno je da je i gospodin asistent pripadao istome sloju. Vrlo izgledno. Svoji se prepoznaju i lijepo je kada su jedan drugome spremni izaći u susret.

Lijepo je i to što će moj mladi kolega tim prije dobiti priliku zaposliti se u kakvoj uglednoj tvrtki i financijski poduprijeti obitelj. Doći će u priliku ostvariti i za šezdeset godina otplatiti stambeni kredit. Palac gore za kapitalizam. Kojeg će nam Lucifera srednji sloj pučanstva i migrene koje su kroz povijest zadavali vladajućima? Ionako su oduvijek bespotrebno grintali i neproduktivno demonstrirali. Horda.

Izlazak na tržište rada prvih *Bolonjaca* prvostupnika, popularnih *"Bakalara"*, korespondira s CMC-a (Commercial Metals Company) koja preuzima sisačku željezaru. Ostvarene su sve pretpostavke za instant suradnju mladog educiranog kadra i hvaljenih prekooceanskih investitora. Prvo što su uradili po ulasku u ostatke ostataka željezare, Ameri su se oslobodili starog, neperspektivnog kadra. Veći dio vremešnih zaposlenika dragovoljno je potpisao i prihvatio ponuđene otpremnine, ostali su ubrzo požalili što su odlučili drukčije. Ameri su uveli obvezu nošenja šljemova od jutra do sutra, bukvalno od prolaska kroz vrata porte do odlaska u kantinu. Ljudi su negodovali, nisu bili naviknuti na banalne propise i zapadnjačke procedure. Preodgoj se pokazao izrazito bolnim. Portiri su bili prisiljeni svoje dojučerašnje suborce po kapljici testirati dregerima. Zaposleni su i dodatni donositelji dregera u pogone. Novi je kontingent radnika primio obavijesti o otkazima – izvanrednim otkazima. Kao razlog navedeno je pijanstvo na radnome mjestu.

Zavladao je očaj, poglavito kod onih radnika izloženih konstantnoj povišenoj temperaturi u ložionicama čeličane. Onaj tko se iole razumije u problematiku, upoznat je s podatkom da se dišni organi u takvom okruženju najučinkovitije pročišćavaju i štite alkoholom ili mlijekom. Bevanda je idealna, ali ona je ipak prvenstveno rezervirana za Dalmatince, Sisak nije poznat po vinogradima. Na kontinentu se kao adekvatna zamjena ustalila domaća *brlja*, *rakijetina*. Nisu bapske priče. Radnici su nastavili negodovati: "Nećemo valjda u ovim godinama početi piti mlijeko ili jogurt?". Nisu preferirali ni jogurt. Uslijedili su novi otkazi.

Ali sve je to trebalo biti irelevantno u situaciji kada su mahnito zapošljavani novi *"Bakalari"*. Malo - pomalo preuzeli su konce proizvodnje u svoje ruke i proceduru doveli do savršenstva. Svaki je dokument pronašao svoje mjesto, svaka je narudžbenica uredno umetnuta u pripadajući fascikl, svaki pohranjeni račun bio je ovjeren i solventan. Ono što oni nisu stigli odraditi povjereno je vanjskim suradnicima. Pretežito su angažirani studenti strojarstva i građevine upoznati s računalnim crtanjem u suvremenim CAD sustavima. Zadatak im se svodio na precrtavanje arhivske građe nacrta u elektronski oblik. Plaćani su preko mršavih ugovora o radu. Doduše, njihovo angažiranje nije bila jedina posljedica manjka stručnoga kadra.

Niže rangirani radnici i rukovodioci isprva su rijetko, potom sve češće, takoreći svakodnevno nazivani izvan

radnog vremena kućama i pozivani da se vrate u tvornicu uskočiti svojim prenapregnutim kolegama. Prekovremeni su im sati uredno plaćeni i nitko nije pravio problem. Savršenstvo. Savršenstvo koje je potrajalo prvih nekoliko mjeseci. Potom su se prekovremeni sati počeli topiti brže od proljetnoga snijega koji je upropastio lastavice.

Pokrenuta je praksa održavanja sastanaka putem videolinka s europskom središnjicom tvrtke smještenoj u Poljskoj. *"Bakalari"* su se naviknuli na odijela i kravate. Od šačice preostalih inženjera starijega kova zatraženo je da u rekordnom roku savladaju rad na računalu. Osigurani su im skupi tečajevi koječega. Ti su istinski stručnjaci prigovorili da svoju produktivnu energiju prosipaju u vjetar, da im nedostaje vremena za obavljanje uobičajenih dužnosti, krucijalnih za opstanak tvornice. Ameri su ih ispratili uz ljubazni: "koješta". Isijavali su od zadovoljstva jer je sve teklo onako kako su zamislili.

Odlučili su pustiti u rad moderni proizvodni pogon u koji su uložili milijune; najmoderniji u ovom dijelu Europe, svjedočili su upućeni. *"Bakalari"* su pustili u rad novi pogon. Kihnuo im je transformator. Do daljnjega je obustavljen proces proizvodnje. Stali su i ostali pogoni jer je to bio centralni transformator CMC Željezare Sisak. Nije im preostalo drugo, čekali su novi transformator. Ameri su kipjeli od bijesa. Pred medijima su prikrivali ljutnju. Novi ih je transformator koštao nekoliko desetaka milijuna kuna, eura, dolara... nečega. Zatajili su konačnu cifru. Komplicirano je zamijeniti tako veliki transformator. *"Bakalari"* nisu bili u stanju zamijeniti transformator – bilo kakav transformator. Aboliran je dio otpuštenoga kadra. Toleriran im je kiselkasti zadah iz usta i šljemovi okačeni o pojas. Prividno se nije dogodilo ništa. Obnovljen je proces proizvodnje. Dvije godine kasnije, Ameri su bez suvislog objašnjenja napustili Sisak. Nagađa se da su glavninu strojeva i opreme prebacili u Kinu.

Što bi tek na ovo rekla moja draga Naomi? "Nisam li vam rekla?", možda? Da, pretpostavljam da upravo to – nisam li vam rekla? Nagađanjima se ionako bave huškači i manipulanti. Zalažem se za to da ih prijekim postupkom vratimo u 1976. i deportiramo na Goli otok.

Zašto će propasti Rafinerija Sisak?

Neće proteći dugo, privatizirat ćemo i posljednju tvornicu, firmu, obrtničku radnju. Zavladat će apsolutni kapitalizam i svima će nam biti neopisivo lijepo. Po mogućnosti pod stranim patronatom. Jer kakva je to trvtka koja imalo drži do svojega renomea, ukoliko joj vlasnik neće biti stranac. Mogu i Mađari, čemu bespotrebno ploviti preko bare? Za njih su se odlučili najistaknutiji tuzemni mozgovi kada su odlučivali o prodaji INA-e. Doduše, svega nekoliko godina ranije, mi smo bili ti koji su trebali preuzeti Mađare, ali smo se hitro osvijestili i maestralno ih nasanjkali.

Uvalili smo im vrući krumpir i na njih prebacili kompletnu upravljačku odgovornost. Briljantna akrobacija državnoga vrha, kažem vam, mozgovi za poželjeti. Mađarima su zadali da se umaraju sa svom tom nesnosnom papirologijom i brojevima, a nama preostaje da vijuge odmorimo, pošaljemo na pašu i odrađujemo striktno ono što nam oni nalože i kažu. Slobodni smo svoju cjelokupnu moždanu aktivnost usredotočiti na turske sapunice i neizostavne minute središnjega dnevnika iščekujući sljedećega premijera.

Opće je poznato da je Rafinerija Sisak odnekada važila za vodeću perjanicu INA-e. Uz onu riječku, dakako. Nisam usko upućen u ono što se događa u Rijeci, ali mogu posvjedočiti da su problemi u sisačkoj rafineriji započeli davno prije dolaska mađarskih ulagača. Nagovještaj problema naslućen je 1998. Radi se o godini u kojoj je vodstvo INA-e donijelo odluku o izdvajanju sustava za održavanje i tehničke servise iz matice tvrtke. Nadjenuli su im ime STSI (Sektor Tehničkih Servisa INA-e) i proglasili ih samostalnom organizacijskom cjelinom. Ubrzo nakon toga, već 2001., STSI mijenja svoje ime, ne i karticu (???...), u Integralne Tehničke Servise te biva proglašen društvom s ograničenom odgovornošću. Samim time i oficijelno su izdvojeni iz okrilja INA-e. Ali što se realno promijenilo na terenu? Kratko i jasno - ništa. Novoosnovano društvo zadržalo je sve postojeće objekte, opremu, ljudstvo, znanje, iskustvo... INA je preko noći ostala bez svog integralnog tkiva. Prepustili su čitavo bogatstvo nekome za ciglih nula kuna. Zamislite da vam netko odstrani desnu ruku. Triput hura za uspješno restrukturiranje na hrvatski način.

Od te godine pa nadalje, rafinerije u Sisku i Rijeci počele su izdvajati znatna novčana sredstva same sebi – INA INA-i. Nadopunimo li ovo saznanje, da su se iste stvari odigrale i sa svim ostalim vitalnim kapacitetima iz djelokruga INA-e, zaključci se nameću sami po sebi. Rafinerija u Sisku odavno nema svoj vlastiti projektni biro. Projekte i nacrte po paprenoj cijeni naplaćuju im famozni vanjski suradnici. A vanjski su si suradnici do te mjere dali oduška, da su na sebe preuzeli čak i najobičnije, šljakerske poslove.

Poznajem pozamašan broj ljudi trenutačno zaposlenih u Rafineriji Sisak. Pretežito su to inženjeri tehničke struke. Dio njih radi za INA-u, dio za STSI, dio za nekoga trećega, četvrtoga, desetoga. Svi oni zajedno dolaze na posao kroz iste porte, dijele iste kantine, prometnice, iste brige. Jedan od njih je i moj dobronamjerni pajdo sa spomenutom tezom o modificiranom Trećem svjetskom ratu. Diplomirao je strojarstvo netom pred dolazak *Bolonje*. Godinu je dana pokušavao pronaći posao u kakvom projektnom birou u Zagrebu i na taj način artikulirati svoj životni poziv, međutim, bezuspješno. Na vrata je pokucala gospodarska kriza. Nije mu preostalo drugo nego odustati od traganja i zaposliti se u rafineriji. Za to mu je bilo dovoljno posjedovati bilo kakvu diplomu, da nije baš s muzičke ili glazbene akademije. Naime, u INA-i je upravo u to vrijeme počelo zapošljavanje mladog i pers-

pektivnog kadra. Poznato odnekuda? Kada kažem u INA-i, automatski mislim i na sve ostale sestrinske tvrtke. On se u startu ogradio od tvornice u kojoj se zaposlio tvrdeći kako će se prvom prilikom izvući otamo i, ako ništa drugo, pokrenuti svoju vlastitu projektnu kuću. Samo da se malo osovi na noge.

Danas, nepune četiri godine kasnije, ni pod prijetnjom vatrenoga oružja ne bi potvrdio svoju prijašnju tvrdnju. Indoktrinacija je nepresušna knjiga na kojoj će još mnogi psihoanalitičari polomiti zube. Moj je kompa lomio živce dok na scenu nisu stupli Mađari. Odmah se ponadao da će njihovim dolaskom odzvoniti dupeliscima koje su protežirali koječiji ujaci i stričevi. Jedna od prvih novina, kojom mi se ushićeno pohvalio, a da su je uveli Mađari – donijeli su pravilnik o zabrani unošenja i konzumaciji alkohola u krugu rafinerije. Štoviše, portirima su podijelili dregere, a svega nekoliko tjedana potom, zaposlili su novi kadar zadužen za donošenje dregera naokolo po postrojenjima.

Objektivnosti radi, osjećam potrebu objasniti da su oni, za razliku spram željezaraca, svoja pijančevanja gradili i održavali čisto iz hedonističkih pobuda. U rafinerijama za takvo što ne postoji nikakav praktičan razlog jer su ondje u igri potpuno drukčiji tipovi postrojenja. Pola u zbilji, pola u šali, dobacio sam mu da su otišli k vragu, da su zapali u tešku bananu. Prozvao me luđakom i poslao me k tom istom vragu. Pola u zbilji, pola u šali.

Da je kraj svakoj šali, spoznao sam s njegovim idućim priznanjem. Unutar rafinerije počelo se događati nešto vrlo čudno. Šefovi su prilikom najnovijega kadroviranja preskočili jednu kompletnu generaciju zaposlenika i unaprijedili mlade, perspektivne, educirane ljude. Između ostalih, neke koji su u međuvremenu pristigli s *Bolonje*. Preskočeni su si starosjedioci uzeli na volju zabušavati i preskakati veći dio svojih radnih obveza, a mladi, protežirani...

Što je dobro u tome što će propasti Rafinerija Sisak?

Nema šest mjeseci otkako je moj pajdo ostao bez svoga šefa – Mađara. Čovjek je došao u Sisak ubrzo nakon preuzimanja INA-e od svojih sunarodnjaka i eto sada, ničim izazvan, netragom je nestao. Pokupio je stvari i otišao. Ne znam je li se s nekime pozdravio. U Sisku se ne govori o tome. Omerta. I neću reći da se nešto takvo nije dalo naslutiti posljednjih godina.

Rafinerijski su dimnjaci sve rjeđe i rjeđe ispuštali svoj otrovni teret. Građani su počeli udisati nešto što je počelo nalikovati na zrak. Kakva ugodna promjena. Kompletna je tvornica na godišnjoj bazi doživljavala minimalno jedan remont. S tom razlikom, da je svake druge godine taj neizostavni remont proglašavan pripremom za glavni remont. Hm, zanimljivo. Ali kako razumnom čovjeku objasniti da priprema za remont i taj isti remont traju podjednako dugo i obuhvaćaju do u dlaku identične postupke i zahvate? "Ne piše nam se dobro", upozorio me je pajdo netom pred Božić. "Kako to misliš?", iznenadio sam se. "Ah, što da ti kažem, prijatelju, izgleda da si ono ranije bio u pravu. Procurila je informacija da će nas početkom 2013. sve skupa poslati na kolektivni godišnji odmor. Barata se s početnim razdobljem od šest mjeseci. A znaš što to znači, šest se mjeseci vrlo jednostavno pretvori u vječnost".

Izostao je kolektivni godišnji odmor u Rafineriji Sisak. Zasad. Nitko ne zna kakva će se nova priča pojaviti sutra. U tijeku je remont. Prijatelju mi se vratila boja na licu, a nije krenuo u teretanu. Kada sam ga upitao o iznenadnoj promjeni raspoloženja, spokojno je odmahnuo rukom i uzvratio da ne brinem. Ne može se preko noći zatvoriti Rafinerija Sisak. Istina, dio će radnika eventualno i završiti na burzi, ali to će biti mahom oni koji su ionako pred mirovinom. Ostali će ostati do daljnjega i obavljati remonte, jedan za drugim. Dok se ne odluči drukčije. A kada se odluči drukčije, postupak zatvaranja će potrajati. Nije to željezara, da bi se potezom pera utisnuo ključ u bravu i doviđenja. Kompleksna su to postrojenja; postrojenja za koja će biti neophodne godine da ih se razmontira i pošalje u povijest.

Moj pajdo predviđa da će sve skupa potrajati desetljeće na više. Ne mogu ih kao u željezari dokusurati naši prijatelji Romi po principu: identificirati, locirati, izrezati brusilicama i transferirati kao metalnu sirovinu na glomazni otpad. Sličan je primjer DINA-e petrokemije. Odgovorni su se na koncu ipak morali pozabaviti potencijalnom ekološkom bombom. A DINA je igla u plastu sijena u odnosu prema INA-i. Kada bi netko unutar kruga rafinerije odbacio opušak sve bi odletjelo u vražju mater. Kada kažem sve, mislim na Sisak, vjerojatno i šire. A tko će drugi provesti i nadgledati rasformiranje beskonačnih postrojenja doli dosadašnji zaposlenici: inženjeri, kemičari, električari, strojari, vatrogasci, obični šljakeri. Zaposlenici koji će, ovako ili onako, svoju mirovinu dočekati u Rafineriji Sisak. Najvažnije od svega, zrak će iz godine u godinu postajati čišći.

Kao ogradu na cijelu ovu priču, moram se nakratko osvrnuti i na svježe informacije koje su zapljusnule Sisak. Ja ću ih odvažno ipak nazvati dezinformacijama. Govori se da su se za INA-u zainteresirali Rusi. Isti oni koji su preuzeli rafineriju nafte u Bosanskom Brodu. Da, možda su se za INA-u doista i zainteresirali Rusi. Ali tada sam prisiljen postaviti jedno novo pitanje – što će na sve to reći naš dragi intimus Obama? I eto nas na pragu novih lamentacija o teorijama urota i zavjera, što samo po sebi ne mora, ali opet i može biti dobro. Jednako kao i mogućnost da u doglednoj budućnosti svoju kćer nazovem ili ne nazovem Naomi.

Darija Žilić

DOBITNIK NAGRADE KVIRIN ZA MLADE PJESNIKE U 2013. GODINI

Davor Ivankovac: Freud na Facebooku, SKUD „Ivan Goran Kovačić", Zagreb, 2013.

Davor Ivankovac dobitnik je Goranove nagrade za mlade pjesnike u 2012. godini. Rođen je 1984. godine u Vinkovcima, a godine 2011. osvojio je nagradu za rukopis „Rezanje magle", koji mu biva objavljen godinu dana kasnije. Iste godine je za zbirku „Rezanje magle" dobio Nagradu Josip i Ivan Kozarac. Na Goranovom proljeću, Ivankovac je nagrađen za rukopis „Freud na Facebooku", a nedavno je objavljena i zbirka pjesama s istoimenim naslovom. U obrazloženju nagrade, jedan član žirija, Slađan Lipovec ističe kako zbirku pjesama „Freud na Facebooku" odlikuje spoj liričnosti i cinizma. Upravo taj „spoj" reskosti i liričnosti, kritike i melankolije jest posebnost poetike ovog nadarenog mladog pjesnika, no treba napomenuti kako se ta poetika naslanja na pjesništvo velikog pjesnika iz Slavonije, Delimira Rešickog, koji je dojmljivo opisivao svu tegobnost života u pustim ravničarskim krajevima u kojima, nakon rata, jedva da i ima života. Ivankovac je u vrijeme Domovinskog rata bio tek dječak i bilježi tragove gelera na zidovima kuća, na dušama ljudi, a čini se kao da je i sam svjestan da se ništa ne kreće „Već dugo, napušten od vremena, stoji zidni sat." Svakodnevnica njegova lirskog junaka sačinjena je od naoko disparatnih aktivnosti- od sakupljanja šljiva i od čitanja Badioua. Tako će se u pjesmama izmjenjivati slike iz seoskog života s diskurzima o Bogu, metafizici, psihoanalizi. S jedne strane lirski junak uronjen je u slavonski svagdan, kojeg je metonimija šinobus Vinkovci - Borovo, a s druge je uronjen u virtualne svjetove koje čine čitanje i šetnja kiberprostorom. Fraktali i lubenice,supostavljanje geometrijskog i apstraktnog s organskim, povezuje Ivankovčevu poetiku s poezijom Slađana Lipovca, koja, na žalost, nije dovoljno prepoznata u suvremenoj književnoj kritici. Kada povezuje stabla s kristološkom tematikom, pjesnik niže poetičke slike u kojima je Krist desakraliziran: on je plavooki žgoljavac s križem. Povezuju se i sumnja i vjera, Filozof i Bog, a autor vješto izmiče pretencioznosti izraza, jer blagom ironijom kao da se sakriva od velikih tema: i vraća se uvijek u dvorište, u vlastiti vrt, gdje su stabla, voće, gdje je sve poznato. Prizori iz vinkovačkih pregrađa, npr u pjesmi „ Pripovijest o ježevima", povezivanje su općeg i pojedinačnog, dešifiriranje jedinstvenog ježevskog jezika i s druge strane, bilježenje obične priče o ježevima koji su tako bučni, da ometaju paklene snove lirskog junaka. I čini se da autoru itekako jest važno u svojim pjesmama baviti se propitivanjem jezika, sintakse, glagola, ali i novih riječi, odnosno novogovora. Stoga se često pojavljuju intertekstualni dijelovi- referiranjem na imena poznatih pjesnika i teoretičara, a nalazimo i autopoetičke dijelove (citiranje vlastitih rukopisa). Zanimljivo je da u odnosu tijela i jezika, i tijelo biva tumačeno kao jezik: „Htio sam joj reći da su i njene sise samo samo/pitanje sintakse", a jutro dobiva oznake društvenih mreža (npr. u pjesmi „Screensaver, teške riječi"). Lirski subjekt je rezigniran u nedjeljnim popodnevima, ravnodušan promatrač svakodnevnih rituala. U pjesmi „Freud na Facebooku", autor se ironično poigrava konvencijama komunikacije na netu, a pritom analitički ironično deskribira uzroke vlastite filozofičnosti i jezične perfekcije. Stanja panike, manične depresivnosti, paranoičnosti, sve su to stanja koja pjesnik propituje, pa se čini kao da su stihovi nastali u nekom borderline stanju, na rubu, granici. No, čini se da „decentriranom subjektu" niti pilule ne mogu otkloniti tjeskobu jer „U slavonskim ravnicama /žučni je kamen postavljen za međašni". Lirski junak mahnito traga za novim rukopima i čita, pun ogorčenja, ili kako samoironično kaže: „Uokolo širim ustajali smrad suicidalnih isparenja". Konstantno povezivanje apstraktnog jezika i hiperemotivnosti, ponovo nas može podsjetiti na Slađana Lipovca, koji je također pokazao kako ne postoji Priroda koja nije premrežena šumovima informacijskog društva. Istraumatizirani „najmlađi PTSP-ovci" ponašaju se kao zagovornici dionizijskog, kao oni koji, premda pomireni, kao da žude za izgubljenošću u Svemiru, ili za nes-

tankom u bezdanoj tami. No posvuda samo naznake potrošačkog društva, mahnito bilježenje pjesme u mobitel, nemoć i svijest da je „rezignacija poremećaj u svijetu optimista". Pogled unatrag, na čekanje boljih dana „bez kiša i granata" i nakon toga, svijest o monotonosti, jer sve je jednolično i monotono, pa se čak i rat kao izvanredno stanje, čini kao vrijeme kad se barem osjećao živim. Izbušene rime metafora su života, nepravilnosti, sve je bolje od ritma sive svakodnevnice „Putanjom trgovina-pekarnica-internet/rutinski odrađuješ dnevni trening/veleslalomske utrke:/nula promašenih vrata za /osobni i nacionalni rekord/ispijanja crnih kava" (pjesma „Kapitulacija"). U posljednjoj pjesmi u zbirci „Slabo trotočje teksta" Davor Ivankovac piše o metatekstualnoj poeziji, postpovijesti, a pritom ironično poziciju iz koje govori određuje rustikalnom: „Moj rustikalni subjekt". Taj subjekt nije nazvan seoskim, već se traži neki šminkerski izraz, blaga je to ironija koloniziranog subjekta,koji si uzima pravo propitivati i suvremenu teoriju, ali i baviti se vrtom, biti umrežen, a biti opet na cesti, u šinobusu. Slavonija, njezini prizori iz predgrađa, vrijeme koje stoji, ali i poezija koja podsjeća kako i u tim dijelovima Hrvatske, koji su udaljeni satima vožnje i rijetkim autobusnim i željezničkim linijama, ipak postoji život.

Na kraju, Davor Ivankovac autor je kvalitetne pjesničke knjige i zaslužuje biti dobitnik Nagrade Kvirin za mlade autore.

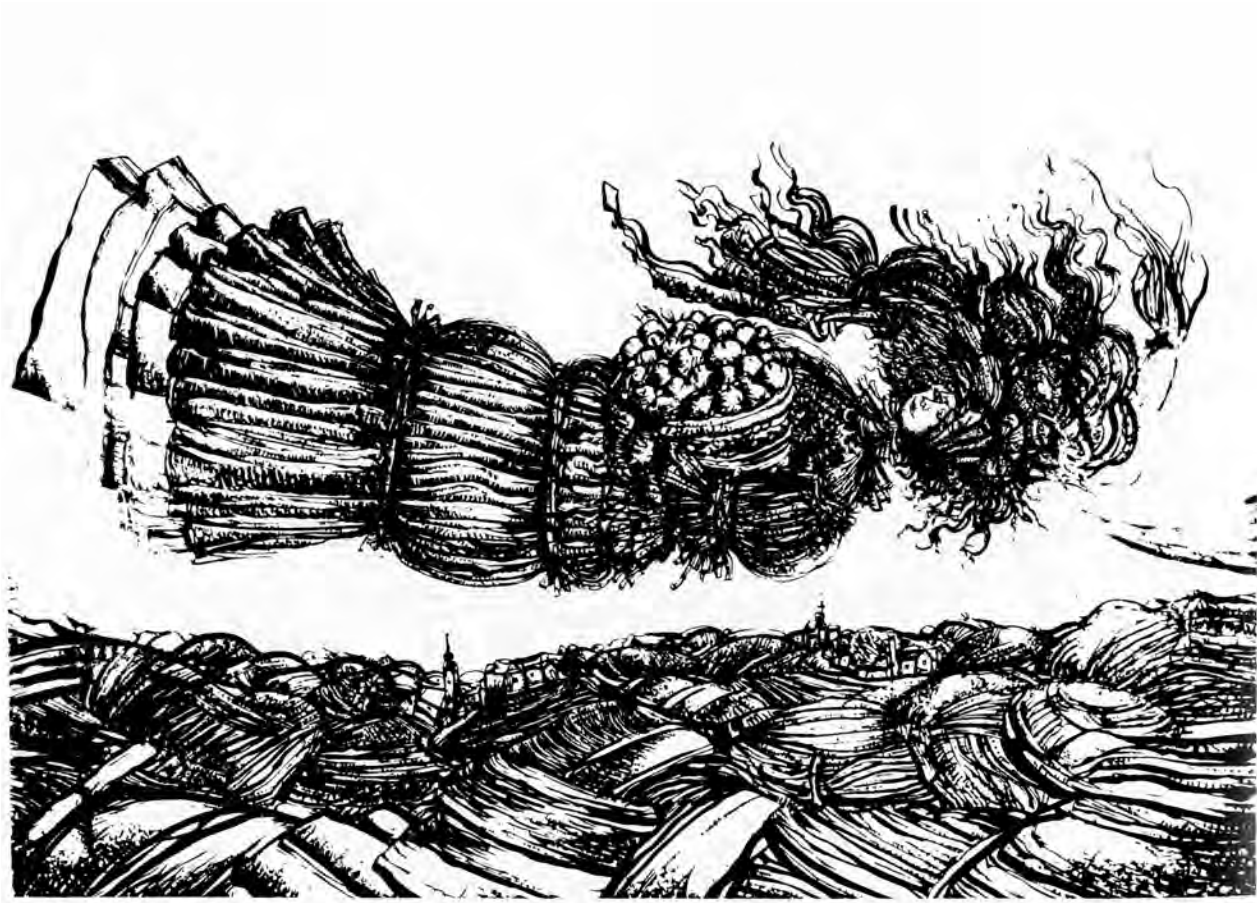

Ivica Antolčić: Leteća posavka, 1970.

Tin Lemac

HOD PO BUKTINJAMA STILSKIH PRIJELAZA

Recenzija pjesničke zbirke *Hod po vodi* Milice Lojdl

Prva zbirka Milice Lojdl naslovljena je simbolički *Hod po vodi*. Već na prvi pogled baca svjetlo na novozavjetno biblijsko značenje kristološke figure i njegova čudnovata hoda po vodi. Iz tog se aspekta kristološka moć stvaranja čudnovatog i magijskog metaforički prenosi na pjesnika, tj. na njegovo usvajanje početnih koraka u rasplitanju poetskoga klupka riječi i zvukova, smisla i značenja. Taj logični metaforički obrat prisutan je i u podnaslovu zbirke *Tiha nagost stih i kost* u kojem se značenje pokušava prispodobiti na fonostilističkoj razini kombinacije zvuka i značenja signalizirajući time intertekstualno pozicioniranje prema korpusu velikog pjesnika Josipa Severa i njegove nedočitane, zaumne poetike. Osim tog zvukovnog zahvata, navedene igre riječima prisutne su i kao stvaranje humora, te poigravanje s dječjom poezijom. U taj je kod uplovila ova zbirka i otvorila poetičko i stilsko šarenilo kojim obiluje svaka debitantska zbirka.

Razlog tomu posve je očekivan; pjesnik je izrastao na baštini raznovrsnih pjesničkih iskustava i odabirući put koji je ugođen noti njegova senzibiliteta, pokušava prokrčiti šumovlje tih istih iskustava kako bi sagradio kolibu iz koje će moći nesputano pjevati o kozmosu. Poetičko i stilsko šarenilo vezano je za odabir tema pjesama, njihovih obrada, te stilema. Teme možemo podijeliti u nekoliko ciklusa, a to su kristološki ciklus, arhetipski ciklus, bajkoviti ciklus, pejzažni ciklus. Svaki od navedenih ciklusa sadrži pozamašan broj pjesama i naglašenog impostiranja poetskog gradiva u njima.

U kristološkom ciklusu nalazimo pjesme *Hod po vodi*, *Konopi od soli*, *Stvaranje Eve*, *Nota po Mateju*, *Srce*, *Obraćenje* i *Anđeo*. U njima se pojavljuju biblijski mitologemi (*sol zemlje*) i elementi humora koji olakšavaju tešku prohodnost biblijske teme. Važno je naglasiti da se tema Krista i njemu svojstvenog imaginarija ne obrađuje u tendencioznom smislu religiozne lirike, a niti u kršćansko-ekumenističkoj viziji panhumanizma kao etičke osnove kršćanstva (kao npr. Nikola Šop), već se navedenim elementima autorica poigrava u blagoironijskim notama koje ne prelaze u ironijske diskurze (kao npr. kod Ivana Slamniga), već se dječjom začuđenošću i učenom lucidnošću nastoji uspostaviti dijalog s jednom od važnijih mitskih figura zapadnoeuropske kulturne povijesti.

U arhetipskom ciklusu nailazimo na promišljene tematizacije nekih temeljnih kategorija koje se nalaze među arhetipskim pjesničkim figurama ili pripadaju filozofemima. Tako npr. nailazimo na tematizaciju arhetipa mora iz aspekta mitološkog, romantičarsko-simbolističkog i popkulturnog (serenadskog) toposa (*Duh uvale je žena*), poetizacijom etnografskog imaginarija (*Garbin*), kristološkog i antičkog imaginarija (*Obred*), prirodnog imaginarija (*Mokro oko*). Rasprostranjena poetizacija upravo tog motiva leži u biografskom sloju jer pjesnikinja obitava na otoku Visu. Metaforički spletovi elemenata navedenih imaginarija rezultiraju usložnjenim stilskim prijelazima koji se međusobno ne isključuju, već nadopunjavaju i time se dobiva koherentna pjesnička struktura. Filozofemi se obrađuju u metaforičkim relacijama kako bi se približili čitatelju i postali komunikativniji. Te metaforičke relacije završavaju romantičarskim eteričnim pjesničkim slikama ili motivima. Tako npr. vrijeme se prikazuje kao zlatni talog (*Vrijeme*) ili sunčani sat (*Sunčani sat*), spoznaja pomoću pejzažnih motiva (*Spoznaja*), a sreća se humorno obrađuje u tonu infantilizacije (*Sreća*).

U bajkovitom ciklusu nailazimo na poetizacije elemenata bajki i prijenos njihova motivskog inventara u pjesnički diskurz. U njima se humornim tonom prispodobljavaju daleke mitske praslike zlatnog vremena i pokušava doprijeti do sveopćeg značenja civilizacijskih simbola. U tom se korpusu ističu pjesme kao što su *Konjic i lisica*, *Bosonoga poetesa i lažni kralj*, *Vilin prah*. Najveći je dio zbirke zahvaćen pejzažnim korpusom. Pejzažna lirika povezana je s prirodnim imaginarijem što joj daje zavidnu snagu. Osjećati prirodu i biti suživljen s njom, a ne prijeći u zavičajnu tendencioznost ili trivijalnu mimetičnost znak je velike pjesničke zrelosti, ali i spomenutog biografskog sloja. U tom se aspektu ova zbirka može povezati s tematizacijama prirodnog imaginarija (ekopoetičnosti) koji nalazimo kod velike suvremene pjesnikinje Anke Žagar. Izvedbeno gledano, pejzaži u Lojdličinim pjesmama vuku tradiciju od romantičarskih humaniziranih pejzaža i impresionističkih žanr-slika. U njima se pojavljuju konotativno uporabljeni

motivi koji su često obrađeni personifikacijom, reifikacijom ili antropomorfizacijom kako bi se olakšao recepcijski kod i kako bi se sama tematizacija učinila jačom, čvršćom i izvornijom. U tom su korpusu najistaknutije pjesme: *Sunce u prosincu*, *Blagdanski san*, *Jesenji oganj*, *Sidro od sadre*, *Prevarena jesen* i *Istarski memento*.

Unutar svakog usustavljenja nužno se pojavljuje i višak koji je nezanemariv i najčešće učini poetičko-stilsku eksploziju unutar zbirke. On se nalazi na trima mjestima. Prva dva mjesta pripadaju autopoetičkim pjesmama *Neka bude pjesnik* i *Goli bitak* u kojima se naglašava pjesnikova uloga i legitimira vlastiti stvaralački čin kao znak zrelosti, a treće humornoj pjesmi *Kremšnite i košmari* koja može predstavljati stanovito stilsko olakšanje proizvedeno nesputanim humorom i prividnu stranputicu od glavne ceste pjesnikovanja, ali i odmorište između stilskih svjetova i kombinatoričkih zavijutaka motivskih impostacija.

U stilskom smislu nailazimo na inventar standardnih stilema koji ne opterećuju lirsko tkivo jer se humorno opredmećuju od svojeg ustanovljenog i čvrsto zadanog značenja (*masnijeh*, *daždi*, *sarce*, *vali*). Rascjepkana ekspresivna sintaksa koja rezultira jakom strofičnošću i izmjenama motiva i poetskih rečenica jedan je od temeljnih nositelja začudnosti ovog pjesničkog projekta kao karakteristika pjesničkog jezika *per se*. Osvojena začudnost važan je planinski vrh svakog pjesnika što znači da i mi, čitatelji, kritičari, tumači, književni hedonisti, otpočnemo hodati po buktinjama stilskih prijalaza u Lojdličinoj zbirci i pjesmama. Spaljivanje dosadašnjih naučenih pjesničkih mantija rezultirat će oblačenjem novog odijela. Nehajno izglačanog, ali i nepromočivog jer Miličine poetske kiše neprestano padaju baš onako kako je padalo u Brestu onoga dana...

Barbara Vujanović

IVE ŠIMAT BANOV: MONOGRAFIJA *ŽELIMIR JANEŠ*

(Matica hrvatska Sisak, Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac, Sisak, Sisak, 2012.)

„Znakovi se ne čitaju, oni se gledaju i tumače (...)", kazao je kipar Želimir Janeš govoreći o glagoljici. Njegova se pak skulptura usvaja ne samo pogledom već i osjetom dodira. Stvarao je računajući na sugovornika, na upućeni pogled i na pruženi dlan koji će posegnuti za njegovim *Taktilima*. Janešova kiparska istraživanja rasprostrla su se kroz brojne materijale, često su ih prožimali u vizualno atraktivne kompozicije. Ta su istraživanja izbjegla zavodljiv zov monumentalnosti (iako se i tu kvalitetno ostvario), potvrđujući ga kao jednog on najintrigantnijih majstora male forme. Za njegovo je formiranje signifikantnu ulogu imalo njegovo podrijetlo i povezanost s rodnim gradom Siskom i posavskim krajem.

Matica hrvatska Sisak i Narodna knjižnica i čitaonica Vlado Gotovac iz Siska, zajednički su nedavno objavile njegovu monografiju. Nadahnuto tumačenje kipareva opusa u čitkom slijedu predstavljanja pojedinih dionica, pružio je Ive Šimat Banov. Opširnu biografiju i bibliografiju obradio je Ivica Župan, dok su monografsku publikaciju marno priredile urednice Đurđica Vuković i Alma Trauber, koje su obavile iscrpna istraživanja kako bi ušla u trag Janešovim djelima. Grafičko oblikovanje potpisuje studio Euroart93 d.o.o., fotografije su snimili mnogi autori, većinu je načinio Boris Cvjetanović.

Umjetnička ostavština Želimira Janeša rasuta je i nikad dostojno objedinjena. Ovom knjigom učinjen je veliki napor kako bi se sabrao, interpretirao i prikazao iznimno bogat i raznorodan opus ovog „tihog čovjeka u središtu". O Janešu je knjigu napisao akademik Josip Bratulić još 1992. godine. Kao što o tom izdanju, ali i njihovu odnosu napominje Ive Šimat Banov „to je zapravo sudioništvo, razgovorna forma, stvaralačka i ljudska potpunost kojoj je u dičnoj mjeri dao pisac."

Autor glavnoga teksta stvaralaštvu i samom umjetniku pristupa osobno, jer ga je poznavao, i to iskustvo susreta daje dodatnu dimenziju njegovim eksplikacijama. Šimatovo tumačenje je gdjekad intimističko, no uvijek dosljedno i seriozno, valjano smještajući Janešov opus u kontekst hrvatskog i svjetskog kiparstva. „Mi se (...) samo naseljavamo u neispunjene procjepe te knjige, u male pukotine, gnijezdeći i u njima i šireći ih kako bi u njih položili i vlastite misli o umjetniku kojega je nemoguće zatvoriti unutar korica i najvrlije knjige – o Želimiru Janešu, najomiljenijem čovjeku i najsmjernijem umjetniku kojega sam upoznao i poznavao", zapisuje Ive Šimat Banov.

Želimir Janeš, rođen je 12. prosinca 1916. godine u Sisku. Diplomirao je 1941. na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi profesora Frane Kršinića, a završio je specijalku kod Ivana Meštrovića (1941. – 1942.) i Antuna Augustinčića (1945. – 1946.). Svojem se prvom učitelju Frani Kršiniću vraća postajući suradnikom njegove Majstorske radionice. Do 1960. godine predaje na Školi primijenjene umjetnosti, a od 1961. godine profesor je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Za člana suradnika HAZU izabran je 1977. godine. Izvanrednim članom postaje 1983. godine, a redovitim 1991. godine.

Šimat Banov započinje praćenjem njegove transgresije od rane i za njega netipične radauševski dramatične i ekspresivne stilizacije (*Bijeg*, 1946.) preko postupnog pojednostavljivanje oblika (*Otac i sin*, 1954.) ka sve radikalnijem udaljavanju od antropomorfnog načina kiparskoga razmišljanja (*Manekenka*, 1954.). Stavlja ga u korelaciju s domaćim suvremenicima, onim starijima, profesorom Kršinićem, posebno u segmentu intimističke skulpture u mramoru. Primjerice, brončana skulptura *Prvi koraci* (oko 1949.) svjedoči nastavljanje lirskog realizma zasnovanoga na produhovljenoj idealizaciji

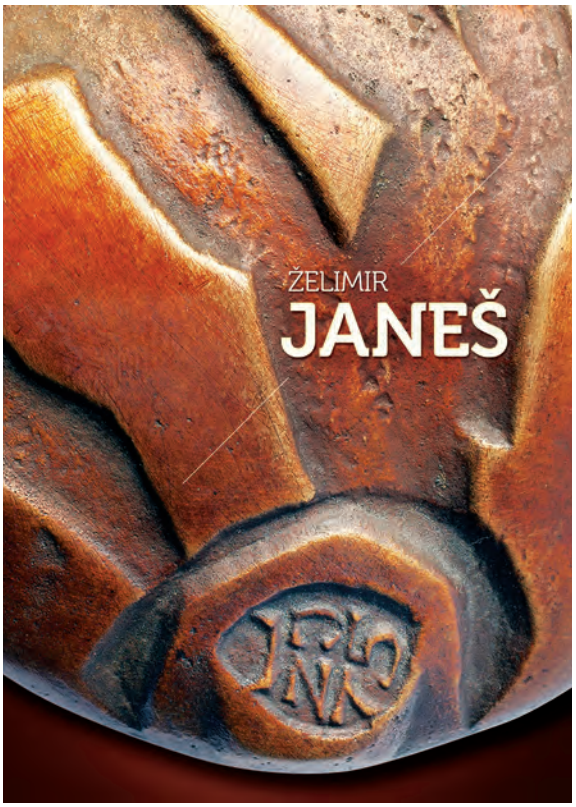

kakvu je baštinio Kršinić. Iako će ubrzo zaokrenuti formalna promišljanja ka gotovo apstraktnom poimanju, ta je pouka bila krucijalna.

Zamjetna je njegova srodnost s kolegama poput Ivana Kožarića i Šime Vulasa, te sa svjetskim imenima kao što su Constantin Brancusi ili Hans Arp. Za formiranje bitna je i suživljenost sa zavičajem, njegovom prirodnom strukturom ali i narodnom arhitekturom.

U pedesetim godinama Janeš posvema pročišćava svoju formu i svodi je na organičku nužnost, sažetost, fluidnost i mogućnosti generiranja vlastitog umjetničkog diskursa.

On se ponajprije ostvaruje u preferiranju nevelikih dimenzija, postavši majstorom sitne plastike. Kako Šimat Banov zaključuje, on je „veliki u malom", a sam je kipar izjavio: „Ja se nisam udaljio od monumentalne spomeničke skulpture, jer mala po dimenzijama, skulptura može i treba i dalje zadržati istu monumentalnost." Posvećuje se, dakle, medaljama, stajačicama i taktilima, i na tom području potvrđuje svu svoju kreativnu snagu i inventivnost.

U oblikovanju medalja, „ove zahtjevne, ali pomalo nezahvalne i nevidljive discipline" (I. Š. B.), Janeš iskazuje svu svoju kiparsku uvjerljivost – sposobnost da sažme najbitnije, dominantni sadržaj i poruku koju pojedini komad te male plastike mora utjeloviti. Dokazao se i kao vrsni portretist. On se nimalo ne ograničava dimenzijama i predviđenim datostima medija, već ih prilagođava sebi kako bi u njima razvio puni potencijal ostvarivanja suodnosa volumena i prostora, osvještavanja medalje kao „skulpturalne vrijednosti" (Ž. J.). *Školska igra* (1969., bronca) primjer je nekonvencionalnog artikuliranja inače sažete forme u punu potenciju oslobađanja površine plakete. Sisačko, to jest posavsko, djetinjstvo predodredilo ga je i za ovaj stvaralački put – kraj tako bremenit s arheološkim ostacima iznenadio ga je kao dječaka bakrenom pločicom, koja ga je zapanjila mogućnošću da je na tako malom prostoru moguće stvoriti lik.

Segment taktila zaslužuje posebnu pažnju. I tu je odlučujuće iskustvo rodnoga krajolika, primanje u ruku oblutaka uz obale rijeke. Kasnije će na uživanje skulpture pozvati one koji je ne mogu primiti putem osjetila vida. Godine 1983. priređena je Janešova izložba taktila u Tiflološkom muzeju *(P)osjetite taktile*, prilikom koje je polagao taktile na dlan slijepoga dječaka. „Taktil je pojam za utilitarno, taktila za doživljajno", pojašnjava Janeš.

Janeš se nije ustručavao niti izlaska u javni prostor, te izražavanja u većim dimenzijama. Zapravo, vrlo je rano ostvario javnu plastiku. Mali park na raskrižju Zvonimirove i Šubićeve ulice, urešen je njegovim zdencem ili „fontanom" koja je na svojoj kruni i kruništu prostirala pravilna i lijepa slova, dok se niže pružilo tijelo zmaja. Riječ je o Janešovom završnom radu na Školi primijenjenih umjetnosti u Zagrebu iz 1937. godine. Jedan od njegovih najimpozantnijih projekata bila je Aleja glagoljaša, na potezu od Roča do Huma, ostvarena u suradnji s Josipom Bratulićem. Kipar je u kamenim skulpturama razvio svu simboličku potenciju slova i njihova značenja u umjetničkoj baštini i povijesti Istre i Hrvatske.

I Sisku je namijenio svoja spomenička rješenja, i tu se očitovala njegova sposobnost da odgovori na izazov važne povijesne teme – u spomeniku *Prvom partizanskom odredu* (1981., beton) na Debelom brijestu, u šumi Brezovica, u spomen na 22. lipnja 1941. godine. Tu je pokazao svu sugestivnost monumentalnoga diskursa koji se lišio diktata narativnosti, i izveo spomenik u dijalogu s prirodnim okruženjem – kao skup grana koje se uzdižu ka nebu. S druge pak strane djelom *Špekulaš* (1953., bronca) u javni prostor unio je dimenziju svakodnevnoga življenja. I konačno njegov interes za ovladavanjem i oplemenjivanjem vanjskoga prostora implementira se u rješenje *Povijesne šetnice* za Stari grad uz obalu rijeke.

Želimir Janeš okušao se u brojnim materijalima: u bronci, drvu, kamenu, bjelokosti, srebru, zlatu, čeliku, plastelinu, kristalu ali i betonu, poliesterskoj i epoksidnoj smoli i akrilnoj masi, te drugim materijalima. Šimat Banov ističe dobru tehničku pripremu koju je dobio najranijim školovanjem na Školi primijenjene umjetnosti. Malo koji umjetnik se upustio u tako iscrpna i strastvena istraživanja materijala. Osim njega valja svakako izdvojiti i Antuna Motiku te Raoula Goldonija.

Njegovu znatiželju Ive Šimat Banov inspirirano ovako opisuje: „Kao da poput srednjovjekovna anonimna majstora radi u nekoj katedralnoj radionici, stvarajući najfinije votivne ruke, kaleže i vratašca tabernakula, ili poklopce s dragocjenostima, kao da je sam stvorio „zlato i srebro Zadra" i cijelo bogatstvo katedralnih riznica!"

Primjereno njegovoj otvorenoj i dobroćudnoj naravi, u monografiji poseban su odlomak zaslužili i svi oni umjetnici s kojima ga je povezivalo prijateljstvo i kreativni dosluh: Branka Ružića, s kojim je imao prvu izložbu, Ivica Antolčić s kojim je dijelio zavičajnu pripadnost, srodnik Antun Tuna Babić.

Monografija *Želimir* Janeš važan je prinos poznavanju jedne dionice hrvatskoga kiparstva, ali i poticaj njegovom daljnjem istraživanju, sabiranju i predstavljanju. Sadržajem i formom ovo izdanje prikladno je za stručnog poznavatelja ali i za svakog zainteresiranoga čitača.

LISIJIN GOVOR *O USKRAĆIVANJU NOVČANE POTPORE INVALIDU*

Sastavljen oko 400. god. pr. Kr.

U demokratskoj Ateni je početkom 4. st. pr. Kr. svake godine Gradsko vijeće preispitivalo zahtjeve tjelesno nemoćnih osoba koje su tvrdile da su nesposobne za rad ili da nemaju sredstava za uzdržavanje, te bi nakon podrobne istrage, koja je uključivala i eventualnu obranu podnositelja zahtjeva od prigovora koje je mogao uputiti bilo koji atenski građanin, odlučivalo hoće li ili neće pojedini podnositelj zahtjeva ostvariti pravo na državnu novčanu potporu u iznosu od jednoga obola dnevno.

Govor velikog starogrčkog govornika Lisije (5.-4. st. pr. Kr.) koji ovdje donosimo sastavljen je oko 400. godine pr. Kr. upravo prilikom jednog takvog preispitivanja, za čovjeka koji je pred Vijećem grada Atene pobijanjem optužbi nekog atenskog građanina želio dokazati da kao invalid ima pravo na državnu novčanu potporu. Iako kratak, govor daje prilično dobru sliku svakodnevnog života stare Atene, ali i visokog stupnja svijesti atenskog društva o problemima i potrebama tjelesno nemoćnih osoba.

O USKRAĆIVANJU NOVČANE POTPORE INVALIDU
Lisija

Gospodo vijećnici, gotovo da bih trebao zahvaliti tužitelju što me upleo u ovaj spor. Naime, prije nisam imao izgovor za polaganje računa o svojem životu, sada sam ga njegovom zaslugom dobio. Svojim ću govorom pokušati pokazati da on laže, a da ja do ovog dana živim više dostojno hvale nego zavisti. Naime, čini mi se da me je ovaj doveo u opasnost ni zbog čega drugoga nego zbog zavisti. A što vam se čini, koje bi se zloće suzdržao onaj tko zavidi ljudima koje drugi žale? Kleveće li me da bi se domogao novaca? Ako tvrdi da mi se osvećuje kao svojem neprijatelju, laže. Zbog njegove zloće nikad mu nisam bio ni prijatelj ni neprijatelj. Dakle, gospodo vijećnici, već je očito da mi zavidi na tome što sam, iako u takvoj nesreći, bolji građanin od njega. I, gospodo, mislim da ozljede tijela treba liječiti radom duha, jer ako jednako nesreći uredim i razum i uopće provedem život, po čemu ću se razlikovati od njega?

O tome od mene toliko. A o onome o čemu mi dolikuje govoriti, govorit ću što kraće budem mogao. Tužitelj kaže da nije pravedno da uzimam novac od države, naime i da sam tijelom moćan i da ne spadam u invalide, i da sam vješt u poslu koji mi omogućuje da živim i bez te potpore. I tvrdi da je dokaz za snagu mojeg tijela to što uzjahujem konje, a za moje uspješno poslovanje to što imam priliku družiti se s ljudima koji raspolažu viškom novca. Mislim da svi vi znate koliko je moje poslovanje uspješno i kakav je moj život općenito. No ipak ću o tome reći par riječi. Otac mi nije ništa ostavio, a majku sam prestao prehranjivati prije dvije godine kad je umrla. Djece koja bi se brinula za mene još nema. Stekao sam posao koji mi neće moći dugo koristiti, koji sâm već teško obavljam, dok si zamjenika[105)] još ne mogu pribaviti. Nemam drugog dohotka osim ovoga – ako me njega lišite, bio bih u opasnosti da dospijem u izuzetno težak položaj. Nemojte me, dakle, gospodo vijećnici, nepravedno uništiti, kad je moguće pravedno me spasiti. Nemojte me, sada kad sam ostario i oslabio, lišiti onoga što ste mi dali dok sam bio mlađi i jači. Nemojte, kad ste prije pokazivali veliko milosrđe i prema onima koji nisu ni u kakvoj nevolji, sada zbog tužitelja okrutno postupiti prema onima koje i njihovi neprijatelji drže vrijednima žaljenja. Nemojte me nepromišljeno okriviti, jer će tada i drugi

105 Misli na roba koji bi naučio posao i obavljao ga za njega.

koji se nalaze u stanju sličnom mojem klonuti duhom. Naime, gospodo vijećnici, bilo bi nedopustivo da novca, koji sam dobivao onda kad moja nesreća nije bila osobito teška, budem lišen sada kad me snalaze i starost i bolesti i ona zla koja ih prate. Na veličinu mojeg siromaštva mogao bi, čini mi se, najbolje od svih ljudi ukazati moj tužitelj. Naime, da ja budem postavljen za tragičnog horega i da ga tada pozovem na zamjenu imutka, radije bih deset puta izabrao biti horeg nego jednom zamijeniti imutak.[106] Pa kako nije strašno da me sada optužuje za to što se navodno zahvaljujući velikom imutku mogu družiti s najbogatijima kao njima ravan, a sam bi se, da se slučajno ostvari ono što sam rekao, onako ponio? Što je podlije od toga?

Vezano za moje postupanje s konjima, što vam se on drznuo spomenuti ne bojeći se sudbine i bez ikakvog srama pred vama, nema tu puno priče. Naime ja, gospodo vijećnici, mislim da svi oni koje pogodi neka nesreća traže načina i domišljaju se kako da što bezbolnije nose patnju koja ih je snašla. Ja sam jedan od njih i udaren takvom nesrećom pronašao sam si takvo olakšanje za duže putove koji su mi nužni. A ovo je, gospodo vijećnici, najveći dokaz da zbog nesreće, a ne zbog obijesti, kako ovaj kaže, uzjahujem konje: da sam naime stekao imetak, jahao bih na osedlanoj mazgi, a ne bih uzjahivao tuđe konje. Ovako, budući da takvo nešto ne mogu steći, prisiljen sam često se koristiti tuđim konjima. Ali, gospodo, nije li ovo neumjesno? Da me vidi da jašem na osedlanoj mazgi, on bi šutio (što bi naime i mogao reći?), a zbog toga što uzjahujem uzajmljene konje, pokušava vas uvjeriti da sam tjelesno moćan. I zbog toga što se koristim dvama štapovima, dok se ostali koriste jednim, ne optužuje me tvrdeći da je i to osobina tjelesno moćnih, ali moje uzjahivanje konja koristi kao dokaz pred vama za to da sam tjelesno moćan. Ja se i jednim i drugim koristim iz istog razloga.

Toliko prednjači u bezobraznosti pred drugim ljudima da vas pokušava uvjeriti, iako je vas toliko a on jedan, da ja ne spadam u tjelesno nemoćne. Ali ako u to uvjeri bilo koga od vas, gospodo vijećnici, što me priječi da budem ždrijeban kao jedan od devet arhonata,[107] i vas da me kao zdravog lišite obola, te da ga njemu kao nemoćnom jednoglasno izglasate? Jamačno, pošto vi čovjeka proglasite zdravim i lišite potpore, tezmoteti[108] mu neće kao nemoćnom priječiti da bude ždrijeban. Ali ipak, niti vi mislite isto kao on, niti on kao vi, i dobro je da je tako. On je naime došao raspravljati o mojoj nesreći kao da se radi o baštinici i pokušava vas uvjeriti da nisam takav kakav svi vi vidite da jesam. No vi (kako čine razumni ljudi) više vjerujte svojim očima nego njegovim riječima!

Kaže da sam obijestan, nasilan i da se ponašam vrlo raskalašeno, kao da mu je potrebno izražavati se strašnim riječima da kaže istinu, kao da ne bi to mogao učiniti ako sasvim blago govori. Ja, gospodo vijećnici, mislim da morate jasno razlikovati one ljude kojima je moguće biti obijesnima od onih kojima je to uskraćeno. Naime, nije očekivati da obijesni budu siromasi i oni koji žive u velikoj bijedi, nego oni koji posjeduju mnogo više nego što im je potrebno. Niti oni koji su tjelesno nemoćni, nego oni koji se osobito pouzdaju u vlastite snage. Niti oni već poodmakle dobi, nego oni koji su još mladi i mladenačkog duha. Naime, bogati novcem kupuju izlaz iz pogibelji, a siromasi su zbog oskudice koja ih stišće prisiljeni biti umjereni. Mladi, drži se, od starijih zaslužuju dobiti oprost, dok starije, ako pogriješe, jednako kude oba naraštaja. Jakima je dozvoljeno da nekažnjeno budu obijesni prema kome god požele, dok slabima nije dozvoljeno niti braniti se od onih koji su ih napali, kad su žrtve obijesti, niti nadvladati svoje žrtve, kad žele biti obijesni. Tako da mi se čini da tužitelj o mojoj obijesti nije govorio ozbiljno nego u šali, ne s namjerom da vas uvjeri da sam takav, nego da se meni podruguje, čineći kao nešto zgodno.

Još kaže da se kod mene skuplja mnoštvo pokvarenjaka koji, pošto su svoj novac potrošili, smišljaju spletke protiv onih koji si ga žele sačuvati. A vi svi imajte na umu da on to govoreći mene ne optužuje ništa više nego sve druge koji se bave nekim poslom i ništa više one koji kod mene zalaze nego one koji zalaze kod drugih poslovnih ljudi. Naime svatko od vas običava često ići nekome od njih, jedan trgovcu mirisavim uljem, drugi brijaču, treći postolaru, četvrti kamo već, i većina kod onih koji su smješteni najbliže agori, a najmanji broj onima koji su najudaljeniji od nje. Tako da, ako tko od vas za pokvarenost bude okrivio one koji zalaze kod mene, jasno da treba okriviti i one koji se zadržavaju kod drugih, a ako treba okriviti njih, onda treba i sve Atenjane. Naime svi ste navikli često ići kod mene ili drugamo i ondje se zadržavati.

Ali ne znam zašto vam trebam više dosađivati opširno se opravdavajući za svaku pojedinost koju je rekao. Ako sam naime najbitnije rekao, čemu treba poput njega ozbiljno se baviti sitnicama? Ja vas sve, gospodo vijećnici, molim da o meni zadržite isto mišljenje koje ste imali dosad. Nemojte me zbog ovog čovjeka lišiti jedine stvari u domovini koju mi je sudbina dala da imam. Neka vas ovaj koji je jedan ne uvjeri da mi sad oduzmete ono što ste mi nekoć jednoglasno dali. Naime, gospodo vijećnici, budući da nas je bog lišio najvažnijega, grad nam je izglasao ovaj novac smatrajući da i dobro i zlo svakoga jednako mogu snaći. Stvarno bih bio najveći bijednik ako bi mi, kroz nesreću već lišenom najljepših i najvažnijih stvari, zbog tužitelja bilo oduzeto ono što mi je grad dao brinući se za one u mojem

106 Atenski građanin kojem bi bila dodijeljena neka skupa javna služba ili obveza (kao što je bila horegija, obveza opremanja i izdržavanja dramskog ili muzičkog kora za vrijeme pripreme Dionizijevih igara), mogao je tu službu izbjeći ako bi imenovao osobu koja raspolaže većim imutkom od njega. Ako bi ta osoba priznala da je bogatija, dobila bi njegovu službu, dok bi, ako bi tvrdila da je siromašnija, nezadovoljni građanin mogao insistirati na tome da svoj imutak zamijeni s njegovim.

107 Arhonti, najviši činovnici starogrčkog polisa, birali su se ždrijebom. U ždrijebu nisu smjele sudjelovati jedino tjelesno nemoćne osobe.

108 Tezmoteti, tj. šest arhonata odgovornih za zaštitu i tumačenje pisanih zakona.

stanju. Nikako, gospodo vijećnici, ne glasujte u tom smjeru. Zašto biste naime i bili takvi prema meni? Da li zato što je zbog mene nekad netko zapleten u parnicu izgubio imetak? Nitko to ne može dokazati. Ili zato što sam zabadalo, drzak i svadljiv? Sredstvima za život kojima raspolažem baš se ne koristim na taj način. Ili zato što sam nasilan i obijestan? Niti on to ne bi rekao, osim ako ne bi želio i to slagati slično ostalom. Ili zato što sam postavši moćan za Tridesetorice[109] činio zlo mnogim građanima? Ali ja sam s vašim narodom prebjegao u Halkidu,[110] i iako mi je bilo moguće s njima sigurno živjeti, odlučio sam otići i s vama dijeliti opasnosti. Nemojte dakle, gospodo vijećnici, sa mnom, iako nisam ništa zgriješio, postupiti isto kao s onima koji su učinili mnoge nepravde, nego o meni glasujte isto kao druga Vijeća,[111] imajući na umu da nisam niti upravljao gradskim novcem pa za njega polažem račun, niti vršio neku službu pa sad za nju odgovaram, nego da govorim samo o jednom obolu. I tako ćete vi svi donijeti pravednu odluku, a ja ću vam za to biti zahvalan, dok će ovaj čovjek naučiti da ubuduće ne pravi spletke slabijima od sebe, nego da nadmudruje one koji su mu jednaki.

Sa starogrčkoga preveo Luka Vukušić

109 Misli se na vladavinu tridesetorice tirana u Ateni 404.-403. god. pr. Kr.

110 U grad Halkidu na otoku Eubeji 404. god. pr. Kr.

111 Druga Vijeća koja su ga prijašnjih godina proglasila tjelesno nemoćnim.

Krešimir Bagić

ODMOR

već sedam dana uspješno preskačem život.
otputovao sam dovoljno daleko
da se na mene ozbiljno ne može računati.
ne opsjeda me nikakva misao,
ne prati neopisiv prizor,
ne živcira nijedna riječ.

poput sveca s ljubavlju promatram
biljke, životinje i ljude.
nepoznate ulice i trgove
pozdravljam kao stare znance.
jedem što stignem, malo čitam,
hodam koliko mogu.
iako ne oponašam nikoga,
počinjem nalikovati mnogima.
kažeš: odlično,
i vrijeme je da se odmoriš.

već sedam dana uspješno preskačem život.
brojim mrave, brojim automobile,
pijem vino (brojim kapljice).
kada se vratim, hoću li ti znati reći:
odmorio sam se,
ti si mi sve na svijetu.

RIJEČI - časopis za književnost, kulturu i znanost, 1-3/2013.

Matica hrvatska Sisak